

PREŠOVSKÝ SAMOSPRÁVNÝ KRAJ
Úrad Prešovského samosprávneho kraja

28. zasadnutie Zastupiteľstva

Číslo poradia:

Prešovského samosprávneho kraja

dňa: 21.6.2021

**"Quo vadis, Romale?" - analyticko-strategický dokument o rómskych komunitách na
území PSK**

Predkladá:

PaedDr. Martina Slivková, PhD.
Odbor strategického rozvoja

Návrh na uznesenie:
v prílohe

Spracoval:

PaedDr. Marián Cipár, PhD.
vedúci oddelenia regionálneho rozvoja

RNDr. Tadeáš Gavala, PhD.
oddelenie regionálneho rozvoja
Odbor strategického rozvoja

Odporúča:

Mgr. Fabián Novotný, riaditeľ Ú PSK

Prerokované:

Komisia regionálneho rozvoja a cestovného ruchu
V Prešove 2. 6. 2021

N Á V R H

n a u z n e s e n i e

Zastupiteľstvo Prešovského samosprávneho kraja v zmysle ustanovenia §11 ods.2 zákona NR SR č. 302/2001 Z.z. o samospráve vyšších územných celkov (zákon o samosprávnych krajocho) v znení neskorších predpisov:

A. schvaľuje

"Quo vadis, Romale?" - analyticko-strategický dokument o rómskych komunitách na území
PSK

Dôvodová správa

Úvod

Väčšina Rómov žije na východnom Slovensku, jednej z ekonomicky najslabších oblastí Slovenska s vysokou mierou chudoby a nezamestnanosti. Rómovia sú kvôli nízkej úrovni vzdelania, bývania, komunikačných či manuálnych zručností často skupinou, ktorá je najviac zasiahnutá sociálnym znevýhodnením. Napriek tomu sú medzi rómskymi komunitami značné rozdiely v závislosti od konkrétnej obce. Situácia sa líši predovšetkým kvôli historickému kontextu - Rómovia boli nútení vystáť sa z mnohých lokalít bez dostatočných zdrojov a existujúcej infraštruktúry. Krivda a bezprávie, ktoré v takýchto situáciách Rómovia prežívali vytvorili bariéru, ktorú je pri budovaní dobrého vzťahu so slovenskou väčšinou nutné preklenúť. To však nie je ľahké, pretože mnohé slovenské komunity kvôli zlým skúsenostiam s konkrétnymi Rómami väčšinou preferujú sociálne vylúčenie Rómov. A práve tieto globálne trendy podporené rôznymi národnými a regionálnymi trendami sa budú bytostne dotýkať pomerne blízkej budúcnosti Prešovského kraja, a preto je potrebné ich pomenovať, vziať do úvahy, pripraviť sa na nich a čo najadekvátnejšie sa s nimi vysporiadať.

Základná štatistika

Na území Prešovského samosprávneho kraja žije približne 130 tisíc Rómov, čo predstavuje 15% obyvateľov kraja a 30% všetkých Rómov na Slovensku. Každý štvrtý obyvateľ okresov Kežmarok a Vranov nad Topľou je Róm alebo Rómka. Početné rómske komunity evidujeme na území väčšiny okresov Prešovského samosprávneho kraja (PSK). Na území PSK sa nachádza 665 miest a obcí, z toho minimálne 230 miest a obcí (35%) sa vyznačuje prítomnosťou rómskych obyvateľov v koncentráciách. Takmer 90 000 Rómov žije v PSK na okraji alebo mimo obce. Približne 22 000 Rómov obýva koncentrácie v PSK vo vnútri obcí. Približne 15 000 rómskych obyvateľov býva na území PSK integrované. Približne v jednej štvrtine obcí a miest PSK s prítomnosťou rómskych obyvateľov tvorí rómske obyvateľstvo už väčšinu. Viac ako 80% rómskych obyvateľov žije mimo okresných miest. Prítomnosť Rómov v samosprávach na území PSK má vplyv na vekovú štruktúru a pôrodnosť. Za 15 rokov vo vybraných 219 obciach a mestách PSK narástol počet rómskych obyvateľov o viac ako 40 000 ľudí a počet ostatných obyvateľov klesol o takmer 25 000 ľudí. Počet samospráv, kde rómski obyvatelia determinujú rozvoj samosprávy, pribúda.

Dôležitosť sociálnej zmeny

Pozitívna zmena miestnej rómskej komunity napomáha k rozvoju územia na miestnej i regionálnej úrovni. Vízia Prešovského samosprávneho kraja pri práci s rómskymi komunitami sú Rómovia žijúci v dôstojných podmienkach v harmónii s ostatným obyvateľstvom, ktorí sú prínosom pre Prešovský samosprávny kraj v environmentálnej, ekonomickej a sociálnej oblasti. Kľúčové k naplneniu vízie je iniciovanie a prehlbovanie zmeny zvnútra skrze lokálnych rómskych lídrov budujúcich a rozvíjajúcich funkčnú subkultúru v MRK.

Ak nastane hodnotová zmena u Rómov v širšom meradle posilnená o komunitný rozvoj, ovplyvní to kultúru vylúčených rómskych komunít, a teda môžeme hovoriť o sociálnej zmene, ktorou sa myslí nárast pozitívnych a pokles negatívnych foriem sociálneho správania v nejakej komunite. Až táto sociálna zmena je predpokladom na sociálne začlenenie (integráciu), ktorým chápeme zvyšovanie sociálnej participácie cez zamestnanosť, vzdelanie, účasť na zdravotných a sociálnych službách a až to môže spôsobiť ekonomickú i ďalšiu integráciu Rómov, lebo budú zmocnení a aktívne budú participovať na riešení svojich problémov na úrovni svojich komunít a spoločnosti. Tento proces sa nedá preskočiť. Ak dôjde k sociálnej zmene v danej komunite, len vtedy sa daná lokalita stáva vhodnou na podporu projektov zameraných na sociálne začlenenie (integráciu) a angažovanosť.

Cieľ a štruktúra dokumentu

Strategický rámec PSK pri práci s rómskymi komunitami vychádza a je v súlade so Stratégiou pre rovnosť, inklúziu a participáciu Rómov do roku 2030.

Vláda Slovenskej republiky schválila uznesením č. 181/2021 dňa 7. apríla 2021 Stratégiu pre rovnosť, inklúziu a participáciu Rómov do roku 2030 (ďalej iba „Stratégia 2030“). Tento rámcový strategický dokument je záväzkom vlády Slovenskej republiky (SR), ktorý na úrovni priorít definuje smerovanie verejných politík za účelom dosiahnutia viditeľnej zmeny v oblasti rovnosti a začleňovania Rómov.

Pravidelné európske aj vnútroštátne hodnotenia naďalej konštatujú, že štyri prioritné oblasti – zamestnanosť, vzdelávanie, zdravie a bývanie, sú pre naplnenie cieľov naďalej kľúčové. Osobitný dôraz sa kladie na nediskrimináciu a zintenzívnenie intervencií v boji s protirómskym rasizmom.

Cieľom priloženého dokumentu je analyzovať stav rómskych komunít v Prešovskom samosprávnom kraji v oblasti demografie a v ďalších strategických oblastiach a prezentovať situáciu Rómov ako riešiteľnú. Súčasťou dokumentu je preto strategický rámec PSK obsahujúci tak návrhy systémových riešení pri práci s rómskymi komunitami, ako aj podnety, návrhy a odporúčania pre národnú politiku. Dokument je taktiež podkladovým materiálom k čerpaniu finančných zdrojov v novom programovom období 2021-2027.

Záver

Sila krajiny sa posudzuje podľa sily najslabších. Na Slovensku pomerne veľká skupina našich obyvateľov žije v nedôstojných podmienkach a na hranici chudoby. Týka sa to najmä Rómov. Rómovia sú poslednou veľkou skupinou ľudí, z ktorej veľká časť ešte nie je zaradená na pracovnom trhu. Podľa prognóz nám v roku 2035 bude chýbať na pracovnom trhu približne 500 000 ľudí. Budú nám chýbať zamestnanci aj prispievatelia do sociálneho systému. Práve Rómovia sú potenciálom a šancou prežiť pre mnohé regióny nielen Prešovského kraja.

*Venované Robovi Neupauerovi,
ktorý toto dielo začal,
no nestihol ho dokončiť...*

Obsah

Zoznam máp, grafov, tabuliek a obrázkov	5
Zoznam najčastejšie použitých skratiek	8
Úvod	9
Rómovia v Európe	11
Rómovia na území Slovenskej republiky	11
Rómovia na území Prešovského samosprávneho kraja	13
Rómske komunity na území SR	15
Marginalizované rómske komunity na území PSK	15
Koncentrácie rómskych obyvateľov	16
Mestá a obce s najvyšším podielom a počtom rómskych obyvateľov	21
Charakteristika okresov a okresných miest	24
Najmenej rozvinuté okresy	34
Zjednodušený index podrozvinutosti	35
Porovnania troch atlasov rómskych komunít	37
Prešovský samosprávny kraj	37
Okresy PSK	38
Mestá a obce PSK	40
Regióny MRK na území PSK	49
Zhrnutie	53
Európske, národné a regionálne stratégie pre inklúziu Rómov	55
Rámec EÚ pre národné stratégie pre inklúziu Rómov	55
Stratégia Slovenskej republiky v oblasti MRK	56
Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020	56
Rómske komunity v Programovom vyhlásení vlády na roky 2020-2024	57
Stratégie samosprávnych krajov v oblasti MRK	59
Košícký samosprávny kraj a politika MRK	59
Banskobystrický samosprávny kraj a politika MRK	60
Zaradenie politiky MRK do kompetenčného rámca PSK	60
Výdavky na sociálnu inklúziu MRK zo štátnych zdrojov a zdrojov EŠIF	61

Čerpanie EŠIF v Slovenskej republike	61
Čerpanie EŠIF v Prešovskom kraji	62
Strategické oblasti problematiky MRK na území PSK.....	64
Environmentálna oblasť	65
Dopravná a technická infraštruktúra	65
Prírodné pomery	71
Odpadové hospodárstvo.....	72
Ekonomická oblasť.....	73
Zamestnanosť a podnikanie	73
Služby a cestovný ruch	83
Poľnohospodárstvo a priemysel	86
Sociálna oblasť	87
Bývanie.....	87
Zdravotná starostlivosť	95
Vzdelávanie	101
Voľný čas a kriminalita	109
Sociálna práca a sociálne služby	113
Duchovná služba.....	119
Kultúra, umenie a šport	127
Spoločenská angažovanosť.....	131
Spolužitie s ostatným obyvateľstvom.....	135
Súhrnný report zo stretnutí so zástupcami obcí a miest na území PSK, ktoré evidujú rómskych obyvateľov	137
Situácia v okresoch	138
Poznámky k projektom	139
Problémy v okresoch	140
Návrhy riešení.....	141
Strategický rámec PSK pri práci s rómskymi komunitami.....	145
Podnety, návrhy a odporúčania pre národnú politiku.....	157
Záver	162
Literatúra	163
Prílohy.....	165

Zoznam máp, grafov, tabuliek a obrázkov

Mapa 1 Percentuálny podiel Rómov v krajinách Európy	11
Mapa 2 Podiel rómskeho obyvateľstva v krajoch SR v roku 2013	12
Mapa 3 Podiel rómskeho obyvateľstva v krajoch SR v roku 2019	12
Mapa 4 Podiel rómskeho obyvateľstva v okresoch Prešovského kraja v roku 2013	14
Mapa 5 Podiel rómskeho obyvateľstva v okresoch Prešovského kraja v roku 2019	14
Mapa 6 Lokalizácia 55 miest a obcí s najvyšším podielom rómskych obyvateľov	21
Mapa 7 Lokalizácia 40 miest a obcí s najvyšším počtom rómskych obyvateľov	22
Mapa 8 Lokalizácia TOP 30 obcí vzhľadom na podiel a počet rómskych obyvateľov	23
Mapa 9 Lokalizácia 30 miest a obcí s najvyšším ZIP v rámci PSK.....	36
Mapa 10 Podiel rómskych obyvateľov v mestách a obciach PSK podľa ARK 2004 v %	40
Mapa 11 Podiel rómskych obyvateľov v mestách a obciach PSK podľa ARK 2013 v %.....	40
Mapa 12 Podiel rómskych obyvateľov v mestách a obciach PSK podľa ARK 2019 v %	40
Mapa 13 Rozdiel podielu rómskych obyvateľov medzi ARK 2013 a 2019	41
Mapa 14 Počet rómskych obyvateľov v mestách a obciach PSK podľa ARK 2004	42
Mapa 15 Počet rómskych obyvateľov v mestách a obciach PSK podľa ARK 2013	42
Mapa 16 Počet rómskych obyvateľov v mestách a obciach PSK podľa ARK 2019	42
Mapa 17 Rozdiel počtu rómskych obyvateľov medzi ARK 2013 a 2019.....	43
Mapa 18 Samosprávy s veľkým počtom a veľkým podielom rómskych obyvateľov (kategória K1).....	45
Mapa 19 Samosprávy zaradené do kategórií K1, K2 (tmavšia sivá) a K3 (svetlejšia sivá)	45
Mapa 20 Samosprávy v kategóriách K2, K3 a K4 (označené trojuholníkom), ktoré môžu byť v najbližších rokoch zaradené do kategórie K1	46
Mapa 21 Samosprávy zaradené do kategórií K1, K2, K3 na hranici PSK a KSK.....	46
Mapa 22 Samosprávy zaradené do kategórie K1 (prognóza).....	46
Mapa 23 Lokalizácia miest a obcí PSK podľa regiónov MRK.....	52
Mapa 24 Rozdiel medzi hrubou mierou celkového prírastku rómskeho a nerómskeho obyvateľstva medzi rokmi 2013 - 2019 podľa ARK v ‰	54
Mapa 25 Priestorová distribúcia respondentov prieskumu podľa okresov (počet, % podiel).....	78
Mapa 26 Uvažuje Vaša obec/Vaše mesto o zriadení registrovaného sociálneho podniku alebo obecného/mestského podniku?	79
Mapa 27 Väčšie a menšie pôsobiská cirkví v rómskych komunitách na území PSK k roku 2010 (vľavo) a 2020 (vpravo).....	125
Graf 1 Podiel rómskeho obyvateľstva v krajoch SR.....	11
Graf 2 Podiel rómskeho obyvateľstva v okresoch Prešovského kraja	13
Graf 3 Počet obcí podľa typu koncentrácie rómskych obyvateľov	16
Graf 4 Počet rómskych obyvateľov podľa lokality a spôsobu bývania	16
Graf 5 Porovnanie podielu počtu koncentrácií a počtu obyvateľov podľa typu koncentrácie.....	16
Graf 6 Počet koncentrácií podľa okresov PSK.....	17
Graf 7 Zloženie okresov podľa typu koncentrácie	17
Graf 8 Podiel typov koncentrácií v okresoch PSK.....	17
Graf 9 Počet obyvateľov koncentrácií podľa okresov.....	18
Graf 10 Zloženie okresov podľa typu koncentrácie	18
Graf 11 Podiel typov koncentrácií v okresoch PSK.....	18
Graf 12 Počet obcí podľa jazyka rómskej komunity na území PSK.....	19
Graf 13 Počet obcí podľa jazyka rómskej komunity podľa okresov	19
Graf 14 Podiel obcí podľa jazyka rómskej komunity podľa okresov	19
Graf 15 Zloženie komunít podľa preferovaného jazyka a typu	20
Graf 16 Podiel rómskych obyvateľov podľa okresov PSK	24
Graf 17 Počet obcí zaradených do ARK 2019 podľa okresov PSK	25
Graf 18 Počet obyvateľov a počet rómskych obyvateľov podľa okresov PSK	25

Graf 19 Počet rómskych obyvateľov na obec zaradenú do ARK 2019 podľa okresov PSK	26
Graf 20 Porovnanie podielu rómskych obyvateľov podľa okresov PSK	28
Graf 21 Porovnanie počtu rómskych obyvateľov na obec zaradenú do ARK 2019 podľa okresov PSK	28
Graf 22 Pomer priemerného počtu Rómov k priemernému počtu ostatného obyvateľstva na obec podľa okresov vrátane okresných miest	29
Graf 23 Pomer priemerného počtu Rómov k priemernému počtu ostatného obyvateľstva na obec podľa okresov bez okresných miest	29
Graf 24 Podiel rómskeho obyvateľstva k celkovému počtu obyvateľov podľa okresov	30
Graf 25 Celkový počet obcí a počet obcí s MRK podľa okresov	30
Graf 26 Podiel obcí s MRK k celkovému počtu obcí podľa okresov	30
Graf 27 Veková štruktúra okresov v roku 2018	31
Graf 28 Pomer pôrodnosti (živonarodených detí) a úmrtnosti podľa okresov v roku 2018	32
Graf 29 Vývoj hrubej miery živorodosti v PSK bez okresných miest v období 2004-2019	32
Graf 30 Pomer prihlásení a odhlásení z trvalého pobytu podľa okresov v roku 2018	32
Graf 31 Podiel rómskych obyvateľov v PSK	37
Graf 32 Počet rómskych obyvateľov v PSK	37
Graf 33 Počet obcí zaradených do ARK v PSK	38
Graf 34 Počet rómskych obyvateľov na obec v PSK	38
Graf 35 Podiel rómskych obyvateľov podľa okresov PSK	38
Graf 36 Počet rómskych obyvateľov podľa okresov PSK	39
Graf 37 Počet obcí zaradených do ARK podľa okresov PSK	39
Graf 38 Počet rómskych obyvateľov na obec podľa okresov PSK	39
Graf 39 Korelácia počtu a podielu rómskych obyvateľov v samosprávach PSK podľa okresov	47
Graf 40 Počet obcí podľa regiónov MRK	50
Graf 41 Počet obyvateľov podľa regiónov MRK	50
Graf 42 Počet rómskych obyvateľov podľa regiónov MRK	50
Graf 43 Podiel rómskych obyvateľov podľa regiónov MRK	51
Graf 44 Počet rómskych obyvateľov na obec podľa regiónov MRK	51
Graf 45 Podiel obcí v ARK 2019 zapojených do niektorých programov PO 5 a PO 6	62
Graf 46 Vedie do osídlenia cesta?	67
Graf 47 Vedie do osídlenia chodník?	67
Graf 48 Dopravná infraštruktúra v osídleniach na území PSK	67
Graf 49 Počet obyvateľov osídlení na území PSK, ktorí nemôžu využívať technickú infraštruktúru	68
Graf 50 Počet obyvateľov osídlení na území PSK, u ktorých evidujeme hraničné nedostatky v technickej infraštruktúre	68
Graf 51 Prírodné pomery v koncentráciách na území PSK	71
Graf 52 Odpadové hospodárstvo v koncentráciách na území PSK	72
Graf 53 Počet ľudí v obciach s prítomnosťou MRK na území PSK podľa sledovaných atribútov	76
Graf 54 Počet obcí podľa vzdialenosti od obchodu s potravinami	85
Graf 55 Počet obcí podľa vzdialenosti od zastávky autobusov	85
Graf 56 Počet obcí podľa vzdialenosti od zastávky železníc	85
Graf 57 Počet obydľí v koncentráciách na území PSK podľa formy bývania	91
Graf 58 Počet obyvateľov v obydľiach v koncentráciách na území PSK podľa formy bývania	91
Graf 59 Forma bývania v koncentráciách na území PSK	92
Graf 60 Počet obyvateľov podľa formy bývania v koncentráciách na území PSK	92
Graf 61 Priemerný počet obyvateľov podľa formy bývania	92
Graf 62 Vlastníctvo pozemkov v rómskych koncentráciách na území PSK podľa typu vlastníka	93
Graf 63 Počet obcí podľa vzdialenosti od ambulancie všeobecného lekára	99
Graf 64 Počet obcí podľa vzdialenosti od ambulancie pediatra	99
Graf 65 Počet obcí podľa vzdialenosti od ambulancie gynekológa	99
Graf 66 Odpovede na otázku O1: Je dostatok miest v materských školách?	103
Graf 67 Vzdialenosť koncentrácií od škôl podľa typu v %	104

Graf 68 Miera zabezpečenia dopravy do školy podľa typu v %	104
Graf 69 Návštevnosť školského klubu detí z osídlení podľa typu školy v %	105
Graf 70 Je Vaša obec aktuálne (jún 2020) zapojená do projektu MOPS?	111
Graf 71 Zloženie pracovníkov MOPS.....	111
Graf 72 Záujem samospráv pokračovať, resp. zapojiť sa do projektu MOPS	111
Graf 73 Skúsenosť samospráv na území PSK s projektom MOPS.....	111
Graf 74 Počet obcí na území PSK vedených v ARK 2019 podľa typu sociálnej služby.....	116
Graf 75 Je v obci cirkevné/pastoračné centrum?	124
Graf 76 Počet obcí s cirkevným/ pastoračným centrom podľa okresov	124
Graf 77 Ktorá cirkev pracuje v MRK	124
Tabuľka 1 Počet a podiel Rómov v PSK podľa atlasov rómskych komunít.....	13
Tabuľka 2 Percentuálne zastúpenie Rómov v obciach s prítomnosťou MRK podľa krajov SR.....	15
Tabuľka 3 Základné charakteristiky miest a obcí s najvyšším podielom rómskych obyvateľov	21
Tabuľka 4 Základné charakteristiky miest a obcí s najvyšším počtom rómskych obyvateľov	22
Tabuľka 5 Zoznam TOP 15 obcí vzhľadom na podiel a počet rómskych obyvateľov	23
Tabuľka 6 Charakteristiky MRK podľa okresov PSK.....	24
Tabuľka 7 Základné charakteristiky MRK v okresných mestách PSK	27
Tabuľka 8 Základné charakteristiky MRK v mestách a obciach PSK okrem okresných miest	27
Tabuľka 9 Porovnanie základných charakteristík MRK na území PSK.....	27
Tabuľka 10 Charakteristiky MRK podľa typu okresu	34
Tabuľka 11 Charakteristiky MRK podľa okresov PSK, ktoré nie sú NRO	34
Tabuľka 12 Zoznam 30 miest a obcí s najvyšším ZIP v rámci PSK.....	35
Tabuľka 13 Vybrané charakteristiky v rámci PSK.....	37
Tabuľka 14 Zoznam TOP 10 obcí s najvyšším kladným rozdielom v podiely	41
Tabuľka 15 Zoznam TOP 10 obcí s najvyšším záporným rozdielom v podiely	41
Tabuľka 16 Zoznam TOP 10 obcí s najvyšším kladným rozdielom v počte	43
Tabuľka 17 Zoznam TOP 10 miest s najvyšším záporným rozdielom v počte	43
Tabuľka 18 Počet samospráv v jednotlivých kategóriách podľa ARK.....	44
Tabuľka 19 Základné charakteristiky definovaných regiónov MRK v PSK	49
Tabuľka 20 Celkové porovnanie regiónov MRK v PSK	52
Tabuľka 21 Percentuálne zastúpenie Rómov v obciach s prítomnosťou MRK podľa okresov PSK	54
Tabuľka 22 Vybrané charakteristiky sociálnych príspevkov	117
Tabuľka 23 Prehľad zvolených rómskych politikov v obecných samosprávach a systematický nárast ich počtu a počtu obcí, kde boli zvolení	131
Tabuľka 24 Výsledky komunálnych volieb v roku 2010 a podiel zvolených rómskych politikov.....	131
Tabuľka 25 Prehľad zvolených rómskych politikov v obecných samosprávach na Slovensku.....	133
Tabuľka 26 Prehľad zvolených rómskych politikov v obecných samosprávach v Prešovskom kraji	133
Tabuľka 27 Bližšie informácie o stretnutiach so zástupcami samospráv na území PSK	137
Tabuľka 28 Aktivity PSK s ohľadom na definované úlohy	152
Obrázok 1 Alokácia, kontrahovanie a čerpanie pre výzvy v rámci PO 5 v miliónoch eur	61
Obrázok 2 Alokácia, kontrahovanie a čerpanie pre výzvy v rámci PO 6 v miliónoch eur	62
Obrázok 3 Podiel obyvateľov rómskych komunít žijúcich v osídlení s menej ako 50 % pokrytím inžinierskych sietí v %.....	65
Obrázok 4 Zdroj vody v rómskych osídleniach (% populácie osídlenia)	66
Obrázok 5 Miera zamestnanosti podľa príslušnosti k MRK a pohlavia vo veku 15-64 rokov v %.....	73
Obrázok 6 Prevažujúce činnosti registrovaných sociálnych podnikov v PSK.....	78
Obrázok 7 Dôvody nezájmu samospráv z prieskumu zriadiť registrovaný sociálny podnik	80
Obrázok 8 Ukazovatele kvality bývania	87
Obrázok 9 Dojčenská úmrtnosť na 1000 živonarodených detí podľa veku matky (2006–2015)	96
Obrázok 10 Podiel populácie žijúcej v obci vzdialenej 10 a viac km od najbližšej ambulancie v %	97
Obrázok 11 Trojfázový proces sociálnej zmeny	123

Zoznam najčastejšie použitých skratiek

ARK	atlas rómskych komunít
atď.	a tak ďalej
BBSK	Banskobystrický samosprávny kraj
BJ	okres Bardejov
EŠIF	Európske štrukturálne a investičné fondy
EÚ	Európska únia
HE	okres Humenné
KK	okres Kežmarok
KSK	Košický samosprávny kraj
LE	okres Levoča
ME	okres Medzilaborce
MRK	marginalizované rómske komunity
MŠ	materská škola
MV SR	Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky
napr.	napríklad
NRO	najmenej rozvinutý okres
OP LZ	operačný program Ľudské zdroje
PO	okres Prešov
PP	okres Poprad
por. č.	poradové číslo
príp.	prípadne
PSK	Prešovský samosprávny kraj
SB	okres Sabinov
SK	okres Svidník
SL	okres Stará Ľubovňa
SP	okres Stropkov
SR	Slovenská republika
SŠ	stredná škola
SV	okres Snina
SVK	sociálne vylúčené komunity
t.j.	to jest
tzv.	takzvaný
ÚPSVaR	Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny
ÚSVRK	Úrad splnomocnenca vlády pre rómske komunity
VT	okres Vranov nad Topľou
ZIP	zjednodušený index podrozvinutosti
ZŠ	základná škola

Úvod

Slovensko sa nachádza na okraji historického zlomu. Doliehajú na neho rôzne globálne trendy, ktoré rýchlo menia jeho charakter. Najviac sa bude Slovensko v najbližších rokoch a desaťročiach meniť v oblasti demografickej štruktúry obyvateľstva, čo je spojené s imigráciou ľudí za prácou na Slovensko z tretích krajín, emigráciou občanov Slovenska najmä z ekonomických dôvodov za prácou do vyspelejších krajín EÚ, starnutím majoritného obyvateľstva a prírastkom rómskeho obyvateľstva.

Cieľom tohto dokumentu je analyzovať stav rómskych komunít v PSK v oblasti demografie a v ďalších strategických oblastiach a prezentovať situáciu Rómov ako riešiteľnú.

Väčšina Rómov žije na východnom Slovensku, jednej z ekonomicky najslabších oblastí Slovenska s vysokou mierou chudoby a nezamestnanosti. Rómovia sú kvôli nízkej úrovni vzdelania, bývania, komunikačných či manuálnych zručností často skupinou, ktorá je najviac zasiahnutá sociálnym znevýhodnením. Napriek tomu sú medzi rómskymi komunitami značné rozdiely v závislosti od konkrétnej obce. Situácia sa líši predovšetkým kvôli historickému kontextu - Rómovia boli nútení vysťahovať sa z mnohých lokalít bez dostatočných zdrojov a existujúcej infraštruktúry. Krivda a bezprávie, ktoré v takýchto situáciách Rómovia prežívali vytvorili bariéru, ktorú je pri budovaní dobrého vzťahu so slovenskou väčšinou nutné preklenúť. To však nie je ľahké, pretože mnohé slovenské komunity kvôli zlým skúsenostiam s konkrétnymi Rómami väčšinou preferujú sociálne vylúčenie Rómov.

Prešovský kraj sa vyznačuje v rámci Slovenska viacerými naj. Je najľudnatejší a najkrajší, lebo sa tu nachádza prírodné, historicko-kultúrne bohatstvo Slovenska. No zároveň je najchudobnejší, čo sa prejavuje v najnižšej priemernej mzde v rámci krajov, najvyššou mierou nezamestnanosti, najväčším odlivom mladých ľudí za štúdiom a prácou do iných regiónov a štátov EÚ a vysokým počtom sociálne vylúčených komunít, ktoré sa nachádzajú na okraji alebo oddelene od jeho miest a obcí.

A práve tieto globálne trendy podporené rôznymi národnými a regionálnymi trendami sa budú bytostne dotýkať pomerne blízkej budúcnosti Prešovského kraja, a preto je potrebné ich pomenovať, vziať do úvahy, pripraviť sa na nich a čo najadekvátnejšie sa s nimi vysporiadať. Cieľom tohto dokumentu je analyzovať stav rómskych komunít v Prešovskom samosprávnom kraji v oblasti demografie a v ďalších strategických oblastiach a prezentovať situáciu Rómov ako riešiteľnú. Súčasťou dokumentu je preto strategický rámec PSK obsahujúci tak návrhy systémových riešení pri práci s rómskymi komunitami, ako aj podnety, návrhy a odporúčania pre národnú politiku. Pri spracovávaní tohto dokumentu sme pracovali najmä s Atlasom rómskych komunít z roku 2019, konkrétne s verziou 1.05.

V tomto dokumente je potrebné brať do úvahy, že približne 20% Rómov v Prešovskom kraji žije začlenené medzi majoritou a časť z nich tvorí tzv. rómsku strednú triedu. Ale aj táto vrstva rómskeho obyvateľstva v období transformácie po roku 1989 prechádzala ťažkým obdobím a niektorí jej členovia spadli do pásma chudoby. Na druhej strane aj z vlastnej skúsenosti poznám mnohých Rómov, ktorí žijú v sociálne vylúčených komunitách, by nemali problém začleniť sa do spoločnosti. No aj na nich doliehajú mnohé negatívne vplyvy, ktoré sú späté so životom v sociálne vylúčenej komunite. Výsledky výskumov ukazujú, že Rómov celospoločensky neberieme ako rovnocenných občanov a priamo, resp. nepriamo ich segregujeme, diskriminujeme a máme predsudky voči nim. Z druhej strany sa často aj Rómovia vedome segregujú od zvyšku spoločnosti.

Vynakladáme mnoho prostriedkov na to, aby Rómovia začali zarábať, aby lepšie bývali, mali lepšie vzdelanie... Potrebujeme však pochopiť, že čo Rómovia riešia ako svoje problémy sú najmä vzťahy v rodine. Preto prílišný aktivizmus za práva Rómov či neprimeraná pomoc môže byť skôr „medvedou službou“. Rómovia zovšadiaľ počúvajú o tom, že sú obeťmi rasizmu, čím sa len utvrdzujú v pocite bezmocnosti, menejcennosti a hnevu. Tým je odvádzaná ich pozornosť od toho, aby sa sústredili na svoj skutočný problém - dysfunkčnú subkultúru, ktorá má negatívny vplyv na ich zmýšľanie, bývanie, zdravie, vzdelanie, zamestnanie a na ďalšie oblasti ich života.

Je problém rómskych komunít sociálny alebo etnický? Tento dokument poukazuje na to, že ide o problém *generačnej chudoby*, a teda ide o sociálny problém. Preto je v tomto dokumente pre označenie marginalizovaných rómskych komunít používaný aj termín sociálne vylúčené komunity.

Na fakty, ktoré uvádzame v dokumente, sa môžeme pozrieť rôznou optikou. Ak za nimi budeme vidieť problém generačnej chudoby, teda sociálny problém, budú sa nám otvárať rôzne riešenia tejto problematiky. Ak za faktami budeme vidieť etnický problém, budú sa nám riešenia tejto problematiky zatvárať. Budeme ich totiž vidieť v perspektíve nemožnosti riešenia, pretože etnicitu Rómov nezmeníme.

Rómovia zovšadiaľ počúvajú o tom, že sú obeťami rasizmu, čím sa len utvrdzujú v pocite bezmocnosti, menejcennosti a hnevu. Tým je odvádzaná ich pozornosť od toho, aby sa sústredili na svoj skutočný problém - dysfunkčnú subkultúru, ktorá má negatívny vplyv na ich zmýšľanie, bývanie, zdravie, vzdelanie, zamestnanie a na ďalšie oblasti ich života.

Príklady dobrej praxe na Slovensku i vo svete v oblasti vyvádzania jednotlivcov, skupín a komunít z generačnej chudoby svedčia o tom, že je možné vyjsť z jej bludného kruhu. Otázku „Quo vadis, Romale?“ by sme mohli voľne preložiť ako „Aká je budúcnosť Rómov a s Rómami na Slovensku?“ A odpoveď súvisí s rozhodnutiami a konaním na oboch stranách. Kiež by aj tento dokument pomohol k budúcim správnym rozhodnutiam a tiež ku konaniu, vďaka ktorému budú aj nasledujúce generácie chcieť v našom regióne žiť a spoločne ho budovať.

Prajeme vám, aby ste pri čítaní dokumentu „Quo vadis Romale?“¹ reflektovali na realitu, ktorú vykresľuje s nádejou.

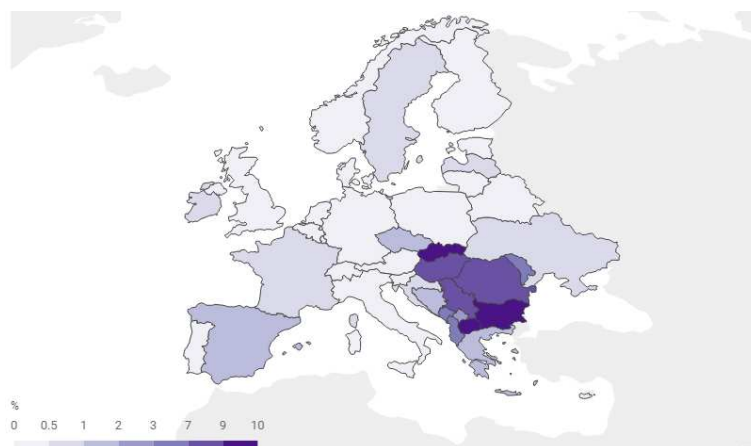
Tadeáš Gavala
Prešov, 31. august 2020

¹ Na príprave dokumentu sa podieľali: PaedDr. Marián Cipár, PhD., Mgr. Mário Stehlík, Boris Kočko, Mgr. Martin Mekel, Mgr. Rastislav Zubaj a zamestnanci Inštitútu rozvoja Prešovského samosprávneho kraja.

Rómovia v Európe

Rómovia sú najväčšou etnickou menšinou v Európe. Podľa štatistík žije v Európe viac ako 6 miliónov Rómov. Slovenská republika patrí medzi krajiny s najvyšším podielom rómskej populácie spolu s Bulharskom a Macedónskom. Podľa prieskumu z roku 2012 je podiel rómskeho obyvateľstva v týchto troch krajinách vyšší ako 9% z celkového počtu obyvateľov danej krajiny.

Mapa 1 Percentuálny podiel Rómov v krajinách Európy

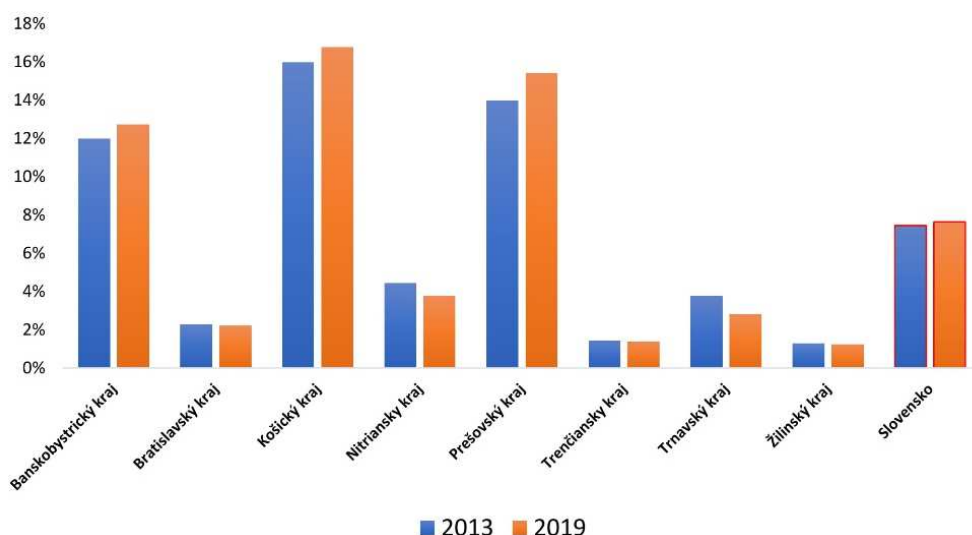

Zdroj: Council of Europe 2012

Rómovia na území Slovenskej republiky

Za posledné desaťročie Úrad Splnomocnenca vlády pre rómske komunity (ÚSVRK) vypracoval a zverejnil dva atlasy rómskych komunít (v roku 2013 a 2019), ktoré mapujú rómske komunity na Slovensku. Podľa štatistík z oboch atlasov je podiel rómskeho obyvateľstva výrazne vyšší v Košickom, Prešovskom a Banskobystrickom kraji.

Graf 1 Podiel rómskeho obyvateľstva v krajoch SR²

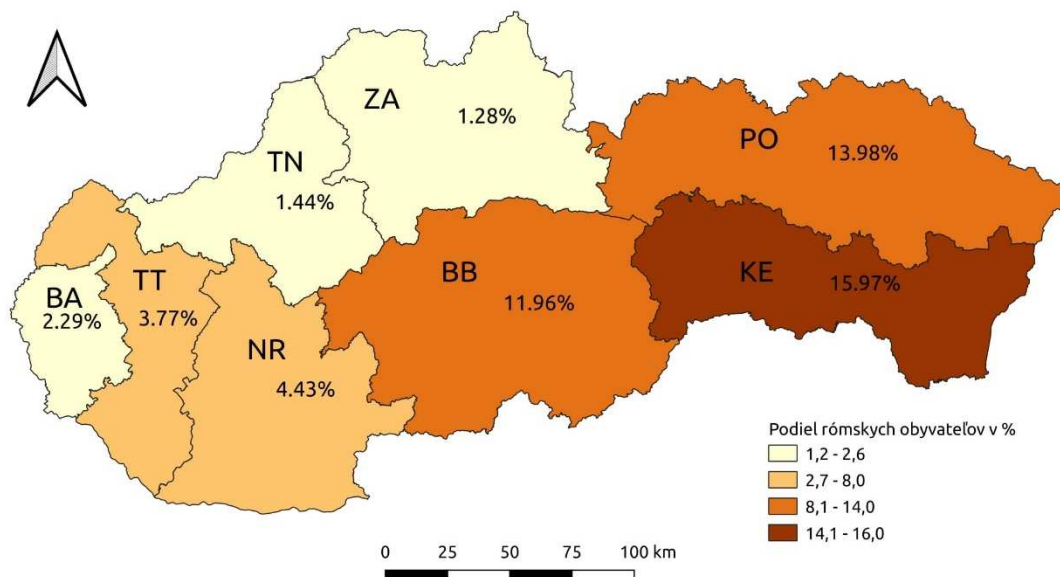

Spracoval: Ing. Marek Hudák

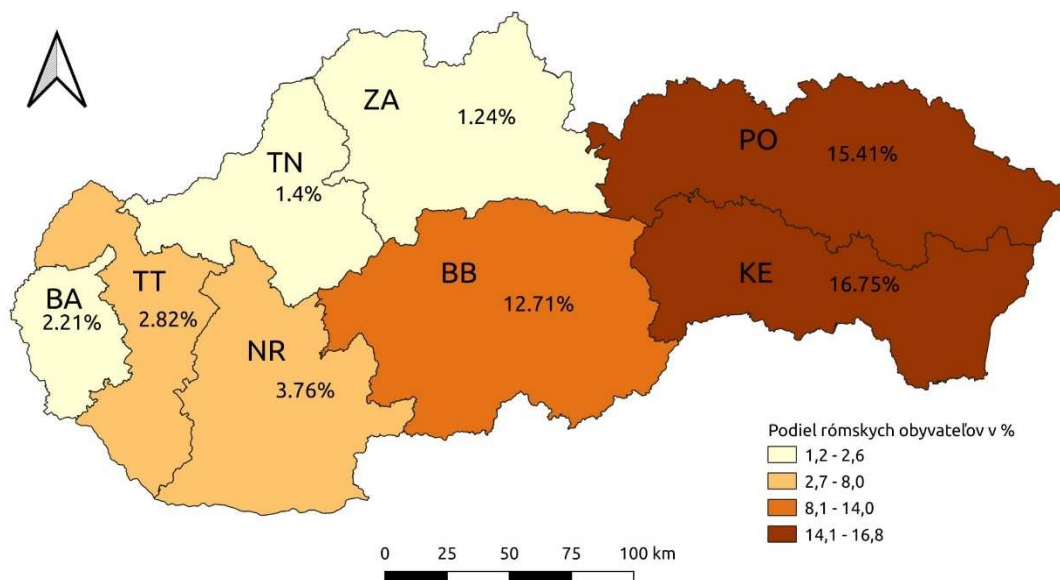
² Vypočítané ako podiel počtu Rómov zahrnutých v Atlase rómskych komunít II (2013) a III (2019) a celkového počtu obyvateľov podľa Štatistického úradu Slovenskej republiky (k 30.6.2012, resp. 30.6.2018).

Z porovnania atlasov rómskych komúní (ARK) vyplýva, že podiel rómskeho obyvateľstva v troch uvedených krajoch sa zvýšil a v ostatných krajoch Slovenska sa znížil, pričom celkovo sa podiel rómskeho obyvateľstva na Slovensku zvýšil. V Prešovskom a Košickom kraji je podiel rómskeho obyvateľstva vyšší ako 15%, pričom v Prešovskom kraji tento podiel „narástol“ najviac.

Mapa 2 Podiel rómskeho obyvateľstva v krajoch SR v roku 2013³

Mapa 3 Podiel rómskeho obyvateľstva v krajoch SR v roku 2019⁴

Spracoval: Ing. Marek Hudák

³ Vypočítané ako podiel počtu Rómov zahrnutých v Atlase rómskych komúní II (2013) a III (2019) a celkového počtu obyvateľov podľa Štatistického úradu Slovenskej republiky (k 30.6.2012, resp. 30.6.2018).

⁴ tamtiež

Rómovia na území Prešovského samosprávneho kraja

V Prešovskom samosprávnom kraji (PSK) žije podľa Atlasu rómskych komunít z roku 2019 (ARK 2019) viac ako 127 000 Rómov, čo je viac ako 30% celoslovenskej rómskej populácie. Na východnom Slovensku (Prešovský a Košický kraj) žije viac ako dve tretiny celoslovenskej rómskej populácie. V roku 2025 môže podľa prognóz žiť na území PSK 140 až 147 tisíc Rómov.

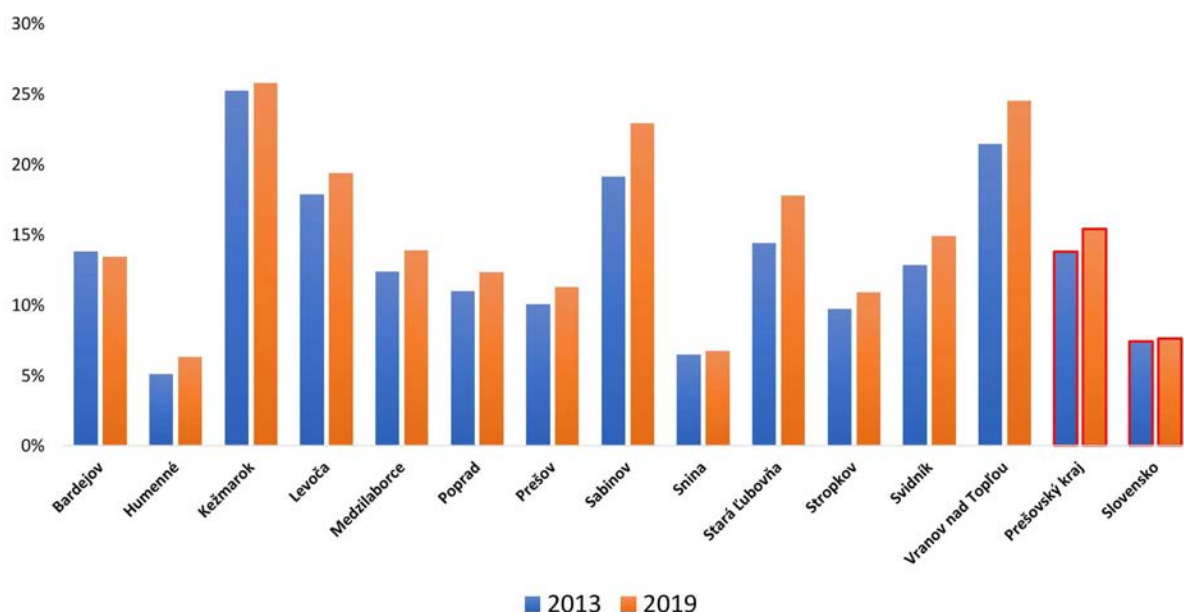
Tabuľka 1 Počet a podiel Rómov v PSK podľa atlasov rómskych komunít

	ARK 2004	ARK 2013	ARK 2019
Počet Rómov v PSK	86 478	114 169	127 061
Podiel Rómov v PSK	10,91 %	13,98 %	15,41 %

Zdroj: Atlasy rómskych komunít, Štatistický úrad SR

Rómov v Prešovskom kraji pribúda, čo demonštruje Tabuľka 1 zostavená z údajov troch atlasov rómskych komunít. V rámci okresov Prešovského kraja je podiel rómskeho obyvateľstva najväčší v okresoch Kežmarok, Vranov nad Topľou, Sabinov a najmenší v okresoch Humenné a Snina.

Graf 2 Podiel rómskeho obyvateľstva v okresoch Prešovského kraja⁵

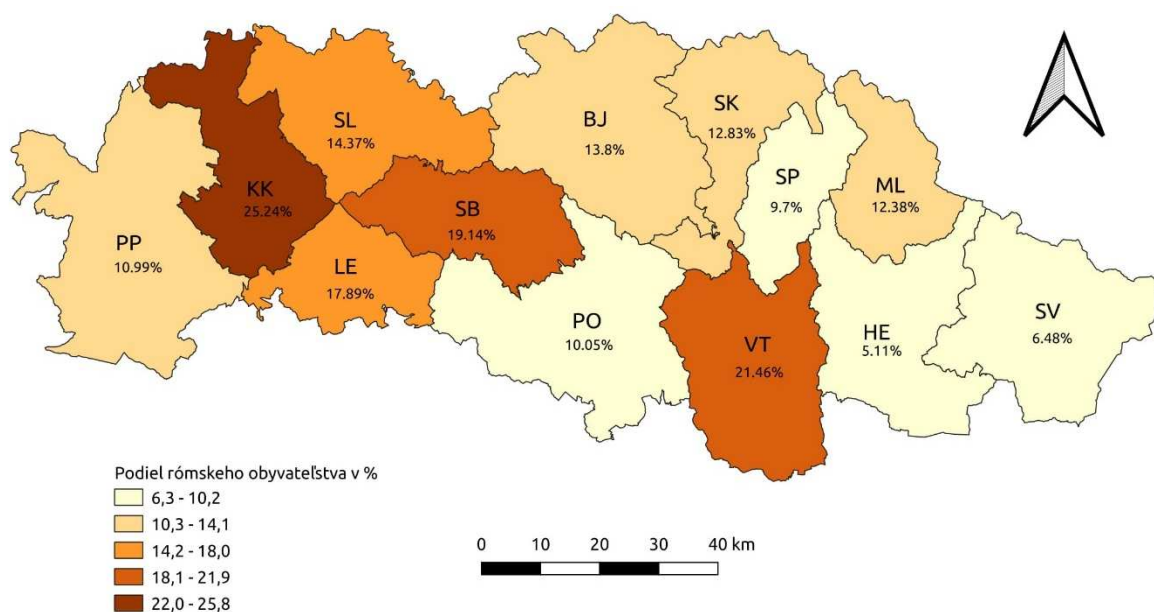
Spracoval: Ing. Marek Hudák

Z porovnania atlasov vyplýva, že podiel rómskeho obyvateľstva sa znížil iba v okrese Bardejov. Vo všetkých ostatných okresoch Prešovského kraja sa podiel rómskeho obyvateľstva zvýšil. V okresoch Kežmarok, Vranov nad Topľou, Sabinov je podiel rómskeho obyvateľstva vyšší ako 20% (v okrese Kežmarok dokonca viac ako 25%). To znamená, že každý štvrtý, resp. piaty obyvateľ týchto okresov má rómsky pôvod. V intervale 15% - 20% už evidujeme podiel rómskeho obyvateľstva v okresoch Stará Ľubovňa a Levoča.

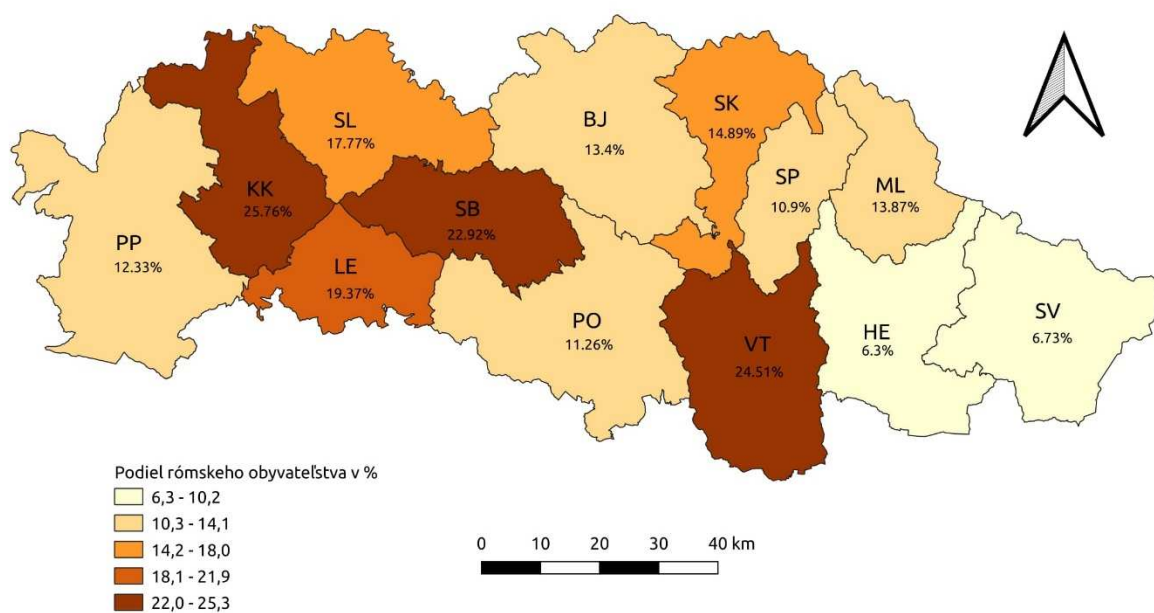
Každý štvrtý, resp. piaty obyvateľ okresov Kežmarok, Vranov nad Topľou a Sabinov má rómsky pôvod.

⁵ Vypočítané ako podiel počtu Rómov zahrnutých v Atlase rómskych komunít II (2013) a III (2019) a celkového počtu obyvateľov podľa Štatistického úradu Slovenskej republiky (k 30.6.2012, resp. 30.6.2018).

Mapa 4 Podiel rómskeho obyvateľstva v okresoch Prešovského kraja v roku 2013⁶

Mapa 5 Podiel rómskeho obyvateľstva v okresoch Prešovského kraja v roku 2019⁷

Spracoval: Ing. Marek Hudák

⁶ Vypočítané ako podiel počtu Rómov zahrnutých v Atlase rómskych komunit II (2013) a III (2019) a celkového počtu obyvateľov podľa Štatistického úradu Slovenskej republiky (k 30.6.2012, resp. 30.6.2018).

⁷ tamtiež

Rómske komunity na území SR

Na území Slovenska sa podľa štatistík nachádza 2927 miest a obcí, z toho 818 miest a obcí (27,9%) sa podľa Atlasu rómskych komunít z roku 2019 (ARK 2019) vyznačuje prítomnosťou marginalizovaných rómskych komunít (MRK). Najviac Rómov žije v Košickom, Prešovskom a Banskobystrickom kraji, pričom v prvých dvoch menovaných krajoch tvoria Rómovia (v rámci miest a obcí s prítomnosťou MRK) viac ako pätinu obyvateľstva. Najväčší rozdiel pri porovnaní dvoch atlasov evidujeme v Košickom kraji.

Tabuľka 2 Percentuálne zastúpenie Rómov v obciach s prítomnosťou MRK podľa krajov SR

Kraj	ARK 2013	ARK 2019	Rozdiel
Banskobystrický	14,92 %	17,48 %	+ 2,56%
Bratislavský	2,61 %	5,36 %	+ 2,75%
Košický	18,18 %	22,85 %	+ 4,67%
Nitriansky	5,88 %	6,64 %	+ 0,76%
Prešovský	18,06 %	20,76 %	+ 2,70%
Trenčiansky	2,41 %	3,26 %	+ 0,85%
Trnavský	5,62 %	6,20 %	+ 0,58%
Žilinský	2,79 %	3,26 %	+ 0,47%
Slovensko	10,18 %	13,45 %	+ 3,27%

Zdroj: Atlasy rómskych komunít 2013 a 2019

Marginalizované rómske komunity na území PSK

Na území PSK sa podľa ARK 2019 nachádza 665 miest a obcí, z toho 223 miest a obcí (33,6%) sa vyznačuje prítomnosťou MRK. Uvedený počet neznamená, že iba v týchto obciach sa žije rómske obyvateľstvo, ale ide o obce, v ktorých Rómovia tvoria štatisticky významnú časť obyvateľstva. Celkovo v Prešovskom kraji žijú Rómovia v 337 obciach, avšak vo viac ako sto prípadoch (presne v 114 obciach) tvoria Rómovia iba nepočtenú časť obyvateľstva. Z tohto dôvodu ich ani najnovší ARK 2019 nesleduje.

Na území PSK sa podľa ARK 2019 nachádza 665 miest a obcí, z toho 223 miest a obcí (33,6%) sa vyznačuje prítomnosťou MRK.

Podľa metodiky ARK 2019 sa Rómovia sledujú v tých obciach, v ktorých vytvárajú etnicky homogénne urbanistické celky, tzv. koncentrácie (osady, časti obce, ulice a pod.), v ktorých býva minimálne 30 osôb alebo také obce, v ktorých Rómovia síce bývajú v rozptyle medzi majoritou, ale ich celkový počet predstavuje minimálne 30% z celkového počtu obyvateľov mesta alebo obce.

Obce a mestá s najvyšším podielom rómskeho obyvateľstva sa nachádzajú v týchto lokalitách:

- centrálna časť okresu Kežmarok,
- severná a južná okres Sabinov,
- západná časť okresu Stará Ľubovňa,
- južná časť okresu Vranov nad Topľou,
- severná časť okresov Bardejov a Svidník,
- západná a južná časť okresu Prešov,
- východná a južná časť okresu Poprad.

Koncentrácie rómskych obyvateľov

Atlas rómskych komunít 2019 eviduje na Slovensku celkovo 1043 koncentrácií s rómskymi obyvateľmi. Najviac koncentrácií eviduje ARK 2019 v Prešovskom kraji. Ide o 309 koncentrácií, čo predstavuje 30% z celkového počtu. Na porovnanie, v Košickom kraji sa nachádza 291 koncentrácií a v Banskobystrickom kraji 208 koncentrácií. Na východnom Slovensku sa teda nachádza väčšina koncentrácií (600 koncentrácií, čo je približne 58% z celkového počtu).

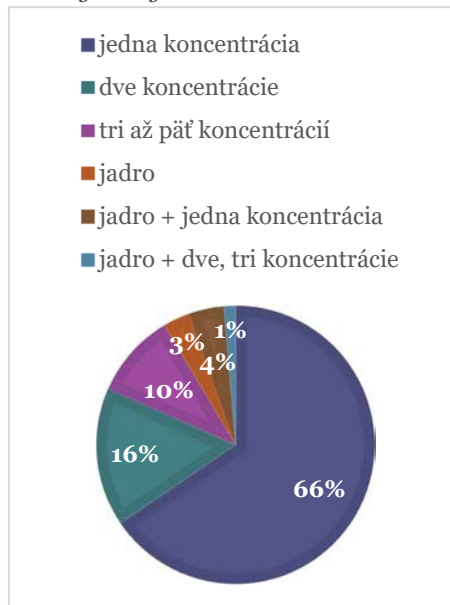
Počet koncentrácií a počet obyvateľov koncentrácií

V obci Prešovského kraja zaradenej do ARK 2019 sa môže nachádzať aj viacero koncentrácií rómskych obyvateľov. V 146 obciach (66%) sa nachádza jedna koncentrácia rómskych obyvateľov. V 36 obciach (16%) sa nachádzajú dve koncentrácie. V 22 obciach (10%) sa nachádzajú 3, 4 alebo 5 koncentrácií. V prípade 7 obcí (3%) netvorí Rómovia koncentráciu alebo obývajú (takmer) celú obec. Inými slovami, Rómovia bývajú v jadre obce, resp. tvoria jadro obce. V 9 obciach (4%) sa nachádza koncentrácia a taktiež Rómovia žijú v jadre obce. V obciach Červenica (okres Prešov) a Čičava (okres Vranov nad Topľou) evidujeme dve koncentrácie a taktiež Rómovia žijú v jadre obce. V obci Kružlová (okres Svidník) evidujeme až tri koncentrácie a taktiež Rómovia žijú v jadre obce (Graf 3).

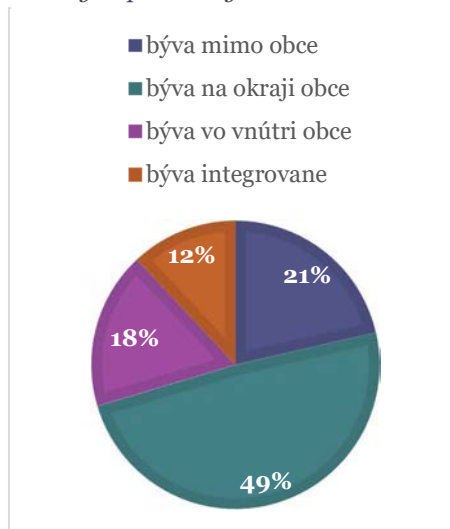
V dvoch tretinách obcí žijú rómski obyvatelia v rámci jednej koncentrácie. V približne 92% obciach vôbec nežijú Rómovia v jadre obce (ani netvorí jadro obce), ale žijú iba v koncentráciách. Hovoríme o 111 811 Rómoch, čo predstavuje 88% všetkých Rómov v PSK. Ostatných 12% (približne 15 000 rómskych obyvateľov) býva integrovane. Takmer polovica všetkých rómskych obyvateľov PSK (približne 62 000) však obýva koncentrácie na okraji obcí a približne 27 000 Rómov (21%) obýva koncentrácie mimo obcí. Takmer 90 000 Rómov teda žije na okraji alebo mimo obce. Približne 22 000 Rómov (18%) obýva koncentrácie vo vnútri obcí (Graf 4).

Ako sme naznačili, rozlišujeme tri typy koncentrácie rómskych obyvateľov: mimo obce, na okraji obce, vo vnútri obce. V Prešovskom kraji evidujeme 309 koncentrácií. Približne 21% koncentrácií (66) evidujeme mimo obce, viac ako polovicu koncentrácií (160) evidujeme na okraji obce a približne 27% koncentrácií (83) evidujeme vo vnútri obce. Koncentrácie mimo obce obýva 26% z celkového počtu obyvateľov koncentrácií (nerátame tu Rómov bývajúcich v jadre obce), koncentrácie na okraji obce obýva 60% obyvateľov koncentrácií a koncentrácie vo vnútri obce obýva 14% obyvateľov koncentrácií (Graf 5).

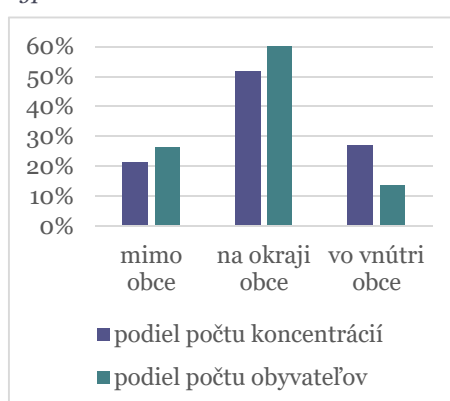
Graf 3 Počet obcí podľa typu koncentrácie rómskych obyvateľov

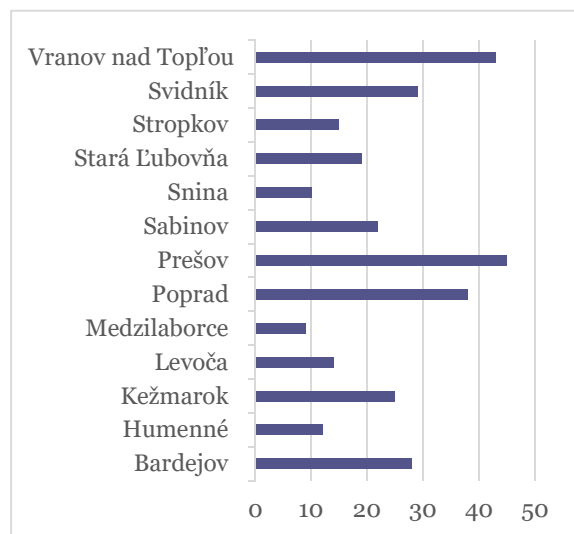
Graf 4 Počet rómskych obyvateľov podľa lokality a spôsobu bývania

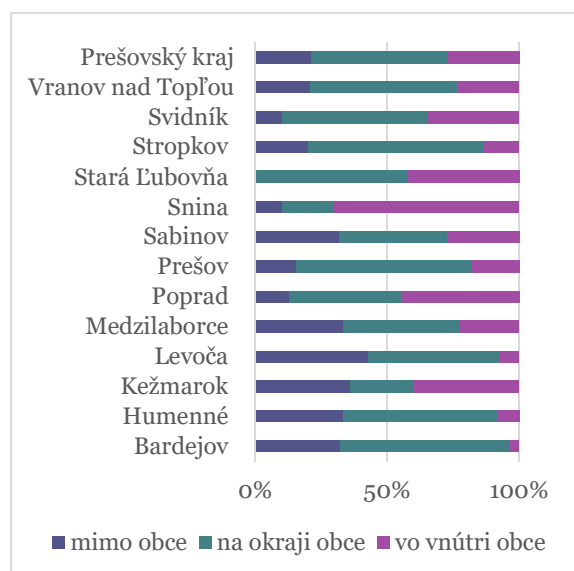
Graf 5 Porovnanie podielu počtu koncentrácií a počtu obyvateľov podľa typu koncentrácie

Graf 6 Počet koncentrácií podľa okresov PSK

Graf 7 Zloženie okresov podľa typu koncentrácie

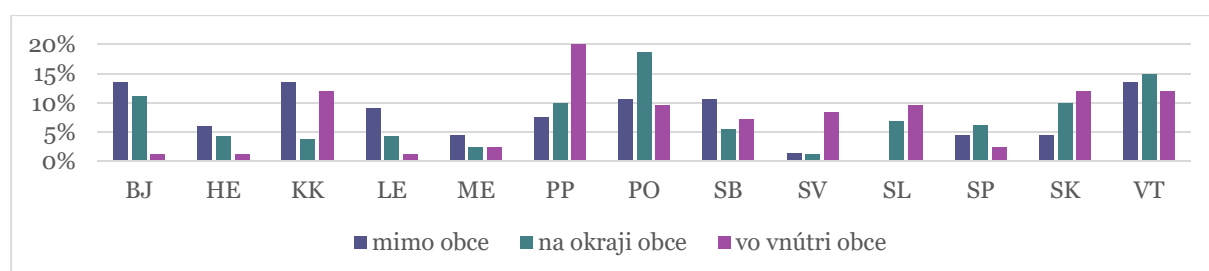

Ak porovnáme podiel počtu koncentrácií s podielom počtu obyvateľov koncentrácií podľa typu koncentrácie, môžeme si všimnúť, že pri type „mimo obce“ a „na okraji obce“ podiel počtu obyvateľov narástol, ale pri type „vo vnútri obce“ klesol. To svedčí o tom, rómski obyvatelia sa koncentrujú v osídleniach na okraji, resp. mimo obcí.

Najviac koncentrácií evidujeme v okresoch Prešov (45), Vranov nad Topľou (43) a Poprad (38). Najmenej v okresoch Medzilaborce (9), Snina (10) a Humenné (12). Čo sa týka zloženia týchto koncentrácií, evidujeme značné rozdiely medzi okresmi. V okresoch Vranov nad Topľou a Svidník sa väčšina koncentrácií nachádza na okraji obcí. V okrese Stropkov sa dve tretiny koncentrácií nachádza na okraji obcí. V okrese Stará Ľubovňa sa nenachádzajú koncentrácie mimo obcí, ale približne 60% koncentrácií sa nachádza na okraji obcí. V okrese Snina sa 70% koncentrácií nachádza vo vnútri obcí. V okrese Sabinov sa tretina koncentrácií nachádza mimo obcí a približne 40% koncentrácií sa nachádza na okraji obcí. V okrese Prešov sa dve tretiny koncentrácií nachádza na okraji obcí. V okrese Poprad sa najviac koncentrácií (45%) nachádza vo vnútri obcí. V okrese Medzilaborce sa tretina koncentrácií nachádza mimo obcí. V okrese Levoča sa až 43% koncentrácií nachádza mimo obcí a polovica koncentrácií sa nachádza na okraji obcí. V okrese Kežmarok sa tretina koncentrácií nachádza mimo obcí a 40% koncentrácií sa nachádza vo vnútri obcí. V okrese Humenné sa tretina koncentrácií nachádza mimo obcí a takmer 60% koncentrácií sa nachádza na okraji obcí. V okrese Bardejov sa tretina koncentrácií nachádza mimo obcí a dve tretiny koncentrácií sa nachádza na okraji obcí (Graf 6 a 7).

Najvyšší podiel koncentrácií mimo obce k celkovému počtu tohto typu koncentrácií evidujeme v okresoch Bardejov (BJ), Vranov nad Topľou (VT), Kežmarok (KK), Prešov (PO) a Sabinov (SB). Najvyšší podiel koncentrácií na okraji obce k celkovému počtu tohto typu koncentrácií evidujeme v okresoch Prešov (PO), Vranov nad Topľou (VT), Bardejov (BJ), Poprad (PP) a Svidník (SK). Najvyšší podiel koncentrácií vo vnútri obce k celkovému počtu tohto typu koncentrácií evidujeme v okresoch Poprad (PP), Kežmarok (KK), Svidník (SK), Vranov nad Topľou (VT), Prešov (PO) a Stará Ľubovňa (SL).

Graf 8 Podiel typov koncentrácií v okresoch PSK

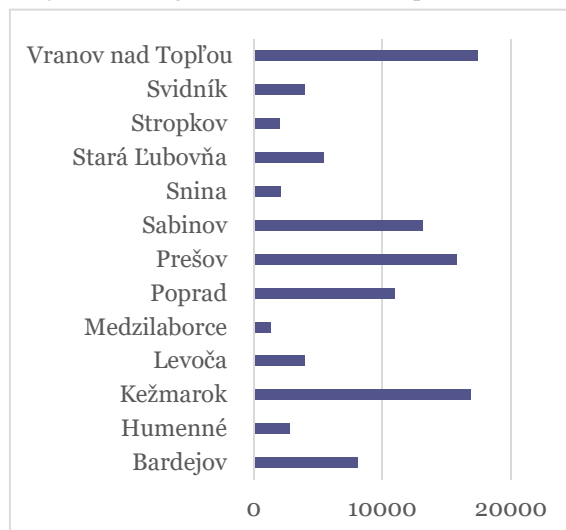

Analýzy len na základe počtu koncentrácií môžu skresľovať reálnu situáciu. Preto sme sa rozhodli analyzovať koncentrácie podľa typu v jednotlivých okresoch aj podľa počtu obyvateľov. Tu došlo k miernej kolízii medzi dátami ARK 2019, a síce na jednom mieste Atlas uvádza, že v koncentráciách vo vnútri obcí žije 22 384 Rómov, na inom mieste však uvádza, že v koncentráciách vo vnútri obcí žije 14 307 Rómov. Tento rozdiel (8077 obyvateľov) vznikol, pretože v prvom prípade ide o dáta obcí, v druhom prípade o dáta koncentrácií, kde Atlas nezahŕňa rómskych obyvateľov z 19 obcí, ktorí sú súčasťou jadra obce, resp. ho tvoria (Graf 3).

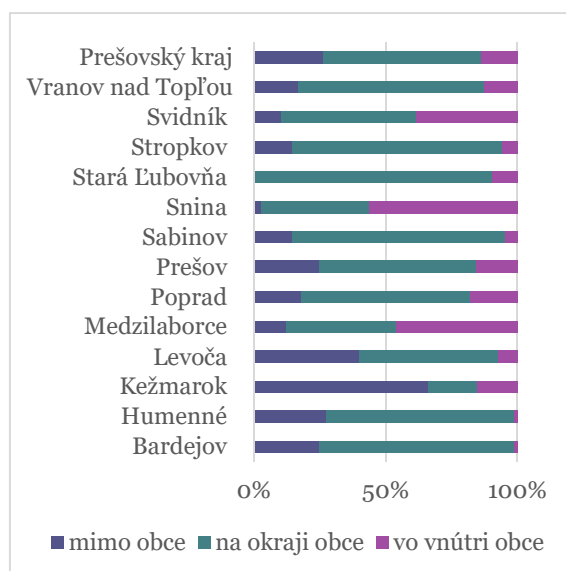
Najviac obyvateľov v koncentráciách žije v okresoch Vranov nad Topľou (17 000), Kežmarok (17 000), Prešov (16 000), Sabinov (13 000) a Poprad (11 000). Najmenej v okresoch Medzilaborce (1300), Stropkov (2000) a Snina (2000). V Prešovskom kraji žije štvrtina Rómov mimo obcí a 60% Rómov žije na okraji obcí. Až dve tretiny Rómov v okrese Kežmarok a 40% Rómov v okrese Levoča žije mimo obce. Alarmujúcejšie však je, že v okrese Stará Ľubovňa žije 90% Rómov na okraji obce. V okresoch Sabinov a Stropkov je to 80% a v okresoch Bardejov, Humenné a Vranov nad Topľou je to 70%. Vo vnútri obcí žije najviac Rómov v okresoch Snina (56%), Medzilaborce (46%) a Svidník (38%).

Najvyšší podiel obyvateľov koncentrácií mimo obce k celkovému počtu obyvateľov tohto typu koncentrácií evidujeme v okresoch Kežmarok (KK), Prešov (PO) a Vranov nad Topľou (VT). V rámci koncentrácií na okraji obce ide o okresy Vranov nad Topľou (VT), Sabinov (SB) a Prešov (PO). V rámci koncentrácií vo vnútri obce ide o okresy Kežmarok (KK), Prešov (PO) a Vranov nad Topľou (VT). Ukazuje sa, že zvýšenú pozornosť pri intervenciách by sme mali venovať v prvom rade okresom Kežmarok, Sabinov, Prešov a Vranov nad Topľou, v druhom rade okresom Bardejov, Levoča, Poprad, Stará Ľubovňa a Svidník a v treťom rade okresom Humenné, Medzilaborce, Snina a Stropkov.

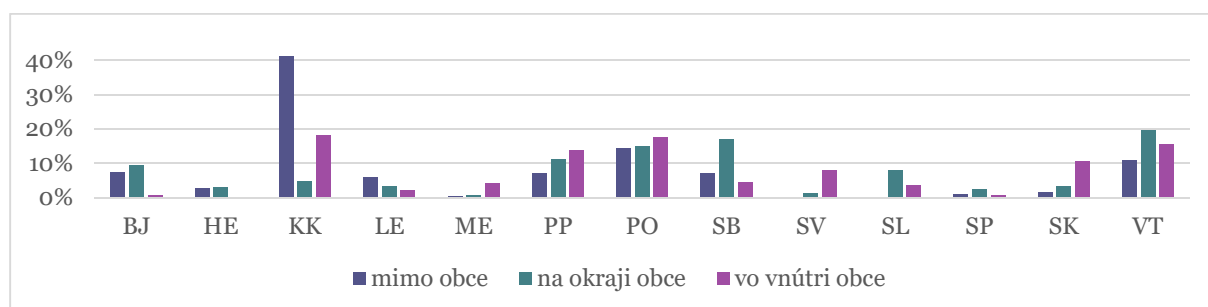
Graf 9 Počet obyvateľov koncentrácií podľa okresov

Graf 10 Zloženie okresov podľa typu koncentrácie

Graf 11 Podiel typov koncentrácií v okresoch PSK

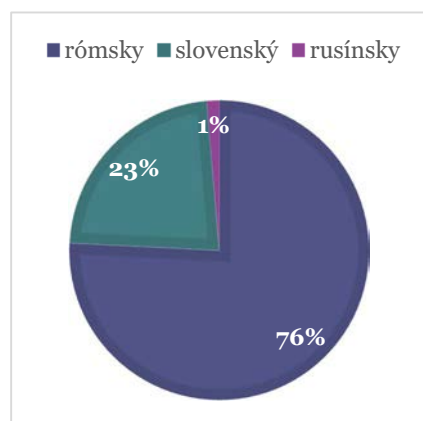

Spracoval: autor podľa ARK 2019

Jazyk rómskej komunity

V súvislosti s koncentraciami a ich lokalizáciou (mimo obce, na okraji obce, vo vnútri obce) má zmysel analyzovať preferovaný jazyk rómskej komunity. V troch štvrtinách obcí (169 obcí) je preferovaným jazykom rómskej komunity rómčina. V 51 obciach je to slovenčina a v 3 obciach rusínčina (Graf 12).

Graf 12 Počet obcí podľa jazyka rómskej komunity na území PSK

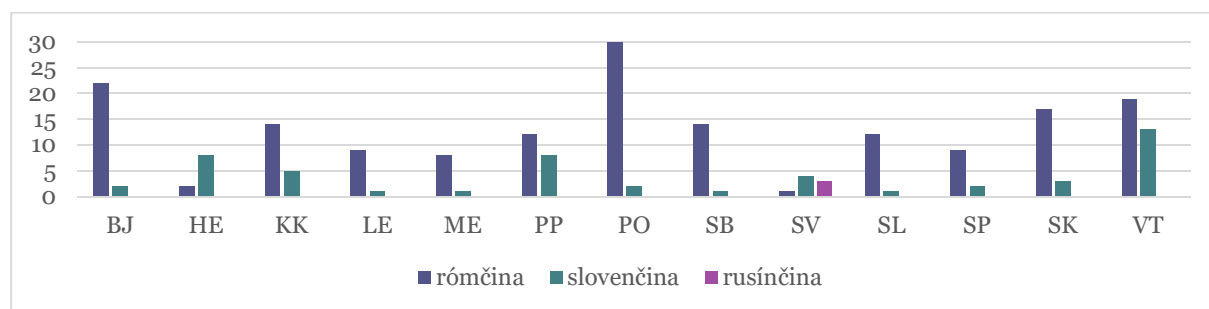

Tieto 3 obce sa nachádzajú v okrese Snina (Ubl'a, Klenová, Kalná Roztoka). Najviac komunít, kde je preferovaným jazykom rómčina sa nachádza v okresoch Prešov (PO), Bardejov (BJ), Vranov nad Topľou (VT) a Svidník (SK). Najviac komunít, kde je preferovaným jazykom slovenčina sa nachádza v okresoch Vranov nad Topľou (VT), Humenné (HE) a Poprad (PP, Graf 13).

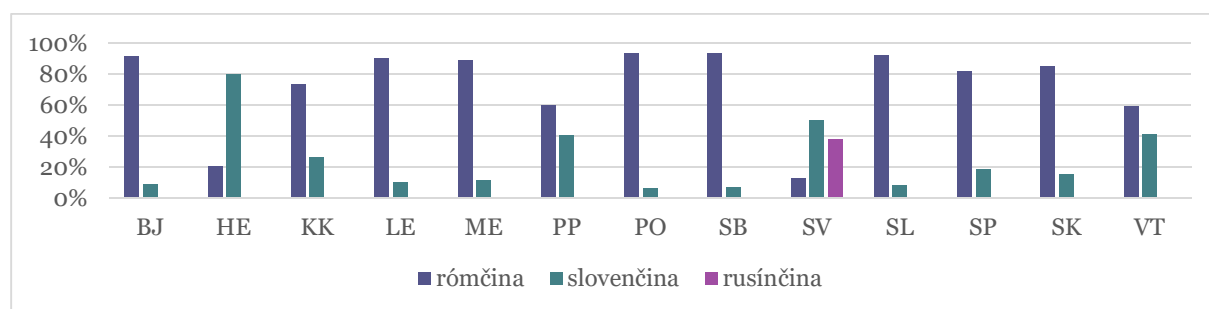
Okresy Bardejov (BJ), Levoča (LE), Medzilaborce (ME), Prešov (PO), Sabinov (SB) a Stará Ľubovňa (SL) sú si podobné: preferovaným jazykom drvivej väčšiny (90% a viac) komunít je rómčina. Trošku v menšej miere (75% - 85%) je to v okresoch Stropkov (SP), Svidník (SK) a Kežmarok (KK). V okresoch Vranov nad Topľou (VT) a Poprad (PP) je rómčina preferovaným jazykom v 60% komunitách. V okrese Humenné (HE) je situácia opačná: 80% komunít uvádza ako svoj preferovaný jazyk slovenčinu.

Okres Snina (SV) je špecifický: v polovici rómskych komunít je preferovaným jazykom slovenčina a v 40% komunít je to rusínčina (Graf 14).

Graf 13 Počet obcí podľa jazyka rómskej komunity podľa okresov

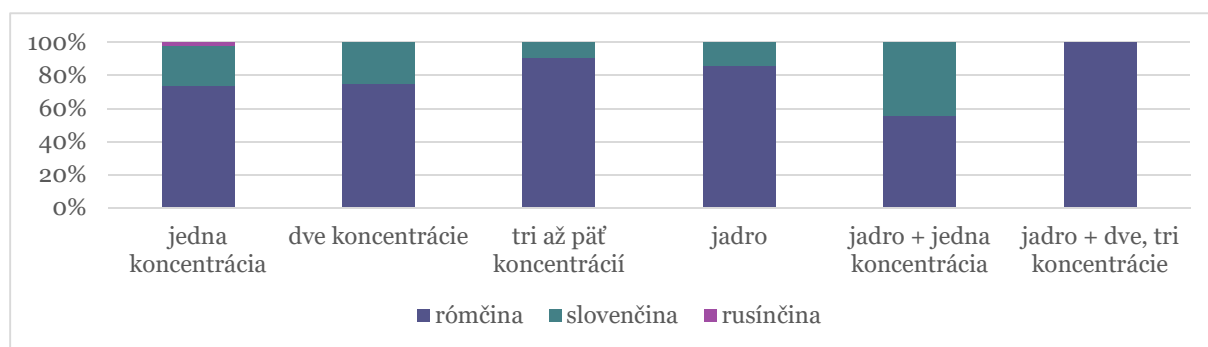
Graf 14 Podiel obcí podľa jazyka rómskej komunity podľa okresov

Spracoval: autor podľa ARK 2019

Na základe Grafu 15 (prvé tri stĺpce zľava) sa ukazuje, že s pribúdajúcim počtom koncentrácií sa zvyšuje podiel komunít, ktorých preferovaným jazykom je rómčina. Počet komunít, ktoré ARK 2019 zaradil do zvyšných troch kategórií (prvé tri stĺpce sprava) je nízky, preto z Grafu 15 nemožno vyvodzovať všeobecné závery. Je však prirodzené, že v komunitách, kde Rómovia tvoria časť alebo celé jadro obce bude preferovaným jazykom rómčina (štvrtý stĺpec zľava).

Graf 15 Zloženie komunít podľa preferovaného jazyka a typu

Spracoval: autor podľa ARK 2019

Vzdialenosť osídlenia od obce, bariéry pred osídlením

V tejto časti považujeme označenia *koncentrácia* a *osídlenie* za ekvivalentné. Je pochopiteľné, že pri koncentráciách vo vnútri obce nemá zmysel analyzovať ich vzdialenosť od obce. Avšak spomedzi 83 koncentrácií vo vnútri obce sú 3, kde evidujeme bariéru pred osídlením v podobe potoku či železnice.

Pri koncentráciách na okraji obce taktiež nemá zmysel analyzovať ich vzdialenosť od obce. Spomedzi 160 koncentrácií evidujeme však už 25 koncentrácií s bariérou. Väčšinou ide o rieku, resp. potok. Pred niektorými osídleniami je bariérou pole, trávnatá plocha, les či železnica.

Vzdialenosť osídlenia od obce v prípade typu koncentrácií „mimo obce“ je rôzna – od 50 metrov do 5 kilometrov. Spomedzi 66 koncentrácií mimo obce je presne polovica koncentrácií vzdialená od obce 500 a viac metrov. Pri 55 osídleniach evidujeme bariéru. Najčastejšie ide o pole, trávnatú plochu či potok, v menšej miere evidujeme ako bariéru les či železnicu.

Zhrnutie

Atlas rómskych komunít 2019 eviduje na Slovensku celkovo 1043 koncentrácií s rómskymi obyvateľmi. Najviac koncentrácií eviduje ARK 2019 v Prešovskom kraji. Ide o 309 koncentrácií, čo predstavuje 30% z celkového počtu. V približne 92% obciach Prešovského kraja žijú Rómovia iba v koncentráciách. Hovoríme o 111 811 Rómoch, čo predstavuje 88% všetkých Rómov v PSK. Približne 15 000 rómskych obyvateľov býva integrované. Takmer 90 000 Rómov žije na okraji alebo mimo obce. Približne 22 000 Rómov obýva koncentrácie vo vnútri obcí. Najviac obyvateľov v koncentráciách žije v okresoch Vranov nad Topľou (17 000), Kežmarok (17 000), Prešov (16 000), Sabinov (13 000) a Poprad (11 000). Až dve tretiny Rómov v okrese Kežmarok a 40% Rómov v okrese Levoča žije mimo obce. V okrese Stará Ľubovňa žije 90% Rómov na okraji obce.

V troch štvrtinách obcí je preferovaným jazykom rómskej komunity rómčina. Najviac komunít, kde je preferovaným jazykom slovenčina sa nachádza v okresoch Vranov nad Topľou, Humenné a Poprad. Okres Snina je špecifický: v polovici rómskych komunít je preferovaným jazykom slovenčina a v 40% komunít je to rusínčina. S pribúdajúcim počtom koncentrácií sa zvyšuje podiel komunít, ktorých preferovaným jazykom je rómčina. V komunitách, kde Rómovia tvoria časť alebo celé jadro obce je preferovaným jazykom rómčina.

Vzdialenosť osídlenia od obce evidujeme od 50 metrov do 5 kilometrov, pričom 33 osídlení je od obce vzdialených 500 a viac metrov. Spomedzi 309 koncentrácií je 83 (27%) oddelených od obce bariérou, najčastejšie v podobe rieky, potoka, poľa či trávinatej plochy.

Ukazuje sa, že zvýšenú pozornosť pri intervenciách treba venovať v prvom rade okresom Kežmarok, Sabinov, Prešov a Vranov nad Topľou, v druhom rade okresom Bardejov, Levoča, Poprad, Stará Ľubovňa a Svidník a v treťom rade okresom Stropkov, Humenné, Medzilaborce, Snina.

Mestá a obce s najvyšším podielom a počtom rómskych obyvateľov

Na území PSK sa podľa ARK 2019 nachádza 55 obcí, kde rómske obyvateľstvo tvorí väčšinu, t.j. viac ako 50% obyvateľov danej obce sú Rómovia. Predstavuje to 25% z celkového počtu miest a obcí zaradených

V približne štvrtine obcí a miest PSK s prítomnosťou MRK tvorí rómske obyvateľstvo už väčšinu.

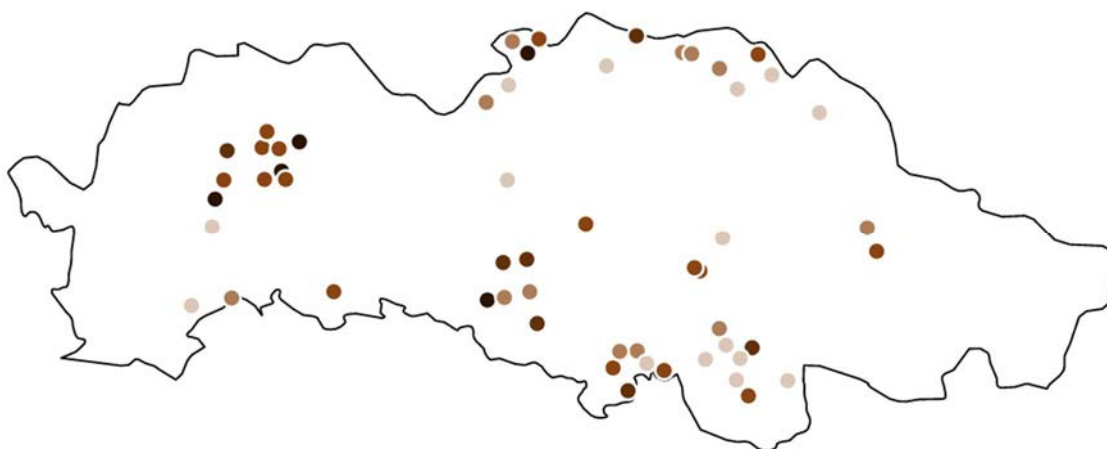
do ARK 2019 a viac ako 8% z celkového počtu miest a obcí na území PSK. V prípade 12 obcí je podiel rómskeho obyvateľstva viac ako 80%. Až 11 obcí patrí do okresov Vranov nad Topľou a Prešov. Veľký počet obcí evidujeme aj v okresoch Kežmarok (10 obcí), Bardejov (7 obcí) a Svidník (6 obcí). V nasledujúcej tabuľke uvádzame základné charakteristiky TOP 15 obcí (celý zoznam je uvedený v [prílohe A](#)).

Tabuľka 3 Základné charakteristiky miest a obcí s najvyšším podielom rómskych obyvateľov

#	Okres	Obec	Počet obyvateľov	Podiel rómskych obyvateľov	Počet rómskych obyvateľov
1	Stará Ľubovňa	Lomnička	3021	100%	3021
2	Kežmarok	Jurské	1027	98%	1006
3	Bardejov	Petrová	913	97%	886
4	Kežmarok	Stráne pod Tatrami	2016	95%	1907
5	Prešov	Chminianske Jakubovany	2631	90%	2368
6	Sabinov	Jarovnice	6866	88%	6042
7	Kežmarok	Výborná	1266	86%	1091
8	Sabinov	Ostrovany	2210	84%	1856
9	Prešov	Rokycany	1096	82%	894
10	Vranov nad Topľou	Čičava	1269	80%	1015
11	Bardejov	Varadka	224	80%	179
12	Prešov	Varhaňovce	1456	80%	1158
13	Prešov	Červenica	776	79%	613
14	Bardejov	Cigelka	581	79%	459
15	Kežmarok	Podhorany	1901	78%	1475

Spracoval: autor podľa ARK 2019

Mapa 6 Lokalizácia 55 miest a obcí s najvyšším podielom rómskych obyvateľov

Spracoval: autor podľa ARK 2019

Na území PSK sa podľa ARK 2019 nachádza 40 obcí, kde žije viac ako 1000 rómskych obyvateľov. Predstavuje to 18% z celkového počtu miest a obcí zaradených do ARK 2019 a 6% z celkového počtu miest a obcí na území PSK. V nasledujúcej tabuľke uvádzame základné charakteristiky TOP 15 obcí (celý zoznam je uvedený v [prílohe B](#)).

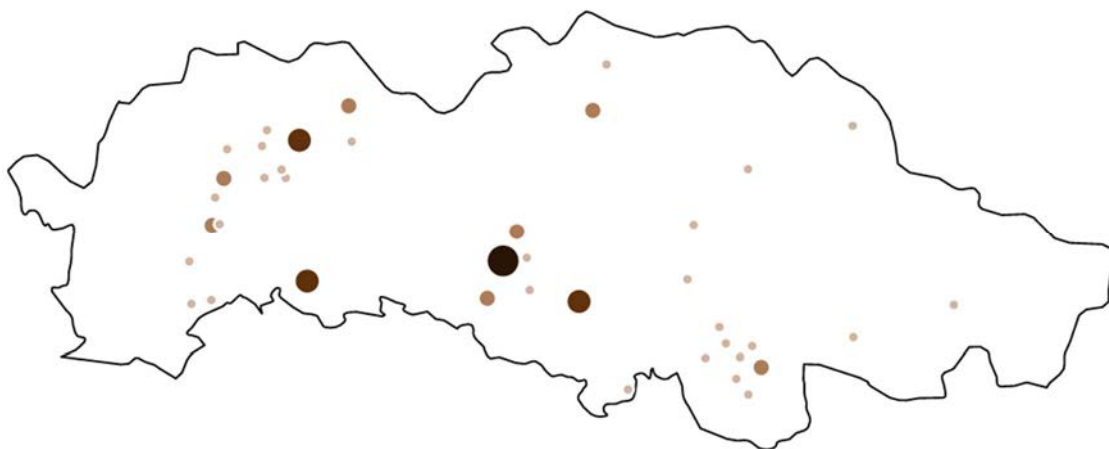
Tabuľka 4 Základné charakteristiky miest a obcí s najvyšším počtom rómskych obyvateľov

#	Okres	Obec	Počet obyvateľov	Podiel rómskych obyvateľov	Počet rómskych obyvateľov
1	Sabinov	Jarovnice	6866	88%	6042
2	Levoča	Levoča	14530	24%	3483
3	Prešov	Prešov	85748	4%	3434
4	Stará Ľubovňa	Lomnička	3021	100%	3021
5	Bardejov	Bardejov	31703	8%	2532
6	Kežmarok	Veľká Lomnica	4893	50%	2448
7	Prešov	Chminianske Jakubovany	2631	90%	2368
8	Kežmarok	Rakúsy	3085	76%	2344
9	Stará Ľubovňa	Stará Ľubovňa	16157	14%	2304
10	Vranov nad Topľou	Vranov nad Topľou	22071	10%	2210
11	Sabinov	Sabinov	12453	17%	2115
12	Humenné	Humenné	32536	6%	1952
13	Kežmarok	Stráne pod Tatrami	2016	95%	1907
14	Sabinov	Ostrovany	2210	84%	1856
15	Bardejov	Zborov	3450	52%	1796

Spracoval: autor podľa ARK 2019

Až 29 obcí (72,5%) z tohto zoznamu patrí do intervalu 1000-2000 rómskych obyvateľov. Štvrtina obcí patrí do okresu Kežmarok a takmer štvrtina obcí patrí do okresu Vranov nad Topľou. V TOP 15 však nájdeme obce s veľkým počtom Rómov aj z okresov Sabinov, Stará Ľubovňa a Bardejov.

Mapa 7 Lokalizácia 40 miest a obcí s najvyšším počtom rómskych obyvateľov

Spracoval: autor podľa ARK 2019

Našou snahou bolo vziať do úvahy obe charakteristiky súčasne. Zoradili sme údaje o podiely a počte Rómov od najmenšieho po najväčší, na základe toho pridelili každej obci poradové číslo (od 1 po 223) a tieto poradové čísla spočítali. Následne sme tieto obce zoradili podľa súčtu poradových čísel. Uvádzame zoznam TOP 15 obcí (zoznam TOP 30 obcí je v [prílohe C](#)).

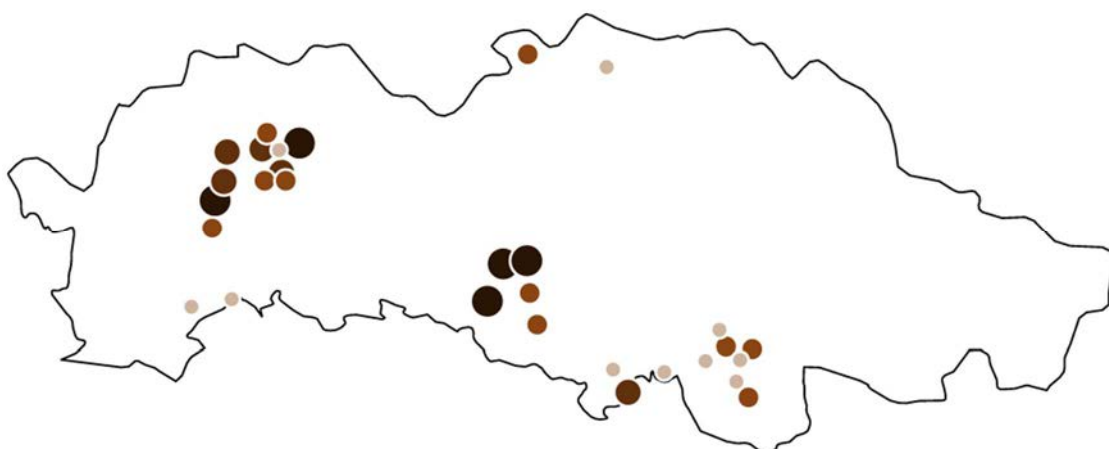
Tabuľka 5 Zoznam TOP 15 obcí vzhľadom na podiel a počet rómskych obyvateľov

Okres	Obec	Podiel róm. obyv.	Por. č.	Počet róm. obyv.	Por. č.	SPOLU
Stará Ľubovňa	Lomnička	100%	223	3021	220	443
Sabinov	Jarovnice	88%	218	6042	223	441
Prešov	Chminianske Jakubovany	90%	219	2368	217	436
Kežmarok	Stráne pod Tatrami	95%	220	1907	211	431
Sabinov	Ostrovany	84%	216	1856	210	426
Kežmarok	Rakúsy	76%	208	2344	216	424
Kežmarok	Podhorany	78%	209	1475	201	410
Kežmarok	Jurské	98%	222	1006	186	408
Kežmarok	Výborná	86%	217	1091	190	407
Prešov	Varhaňovce	80%	212	1158	194	406
Bardejov	Petrová	97%	221	886	180	401
Vranov nad Topľou	Čičava	80%	214	1015	187	401
Kežmarok	Krížová Ves	70%	196	1555	205	401
Vranov nad Topľou	Kamenná Poruba	75%	206	1110	192	398
Kežmarok	Ihľany	75%	205	1151	193	398

Spracoval: autor podľa ARK 2019

Táto tabuľka uvádza obce, ktorým by sme mali venovať špeciálnu pozornosť. Ide totižto o obce, v ktorých žije väčšie množstvo Rómov (600+) a v ktorých je aspoň polovica obyvateľov rómskeho pôvodu. Až tretina týchto obcí je z okresu Kežmarok a viacero obcí je z okresu Vranov nad Topľou (7 obcí) a Prešov (6 obcí). Je zaujímavé, že jediní „zástupcovia“ okresov Stará Ľubovňa a Sabinov (obce Lomnička, Jarovnice a Ostrovany) sa nachádzajú v TOP 5.

Mapa 8 Lokalizácia TOP 30 obcí vzhľadom na podiel a počet rómskych obyvateľov

Spracoval: autor podľa ARK 2019

Charakteristika okresov a okresných miest

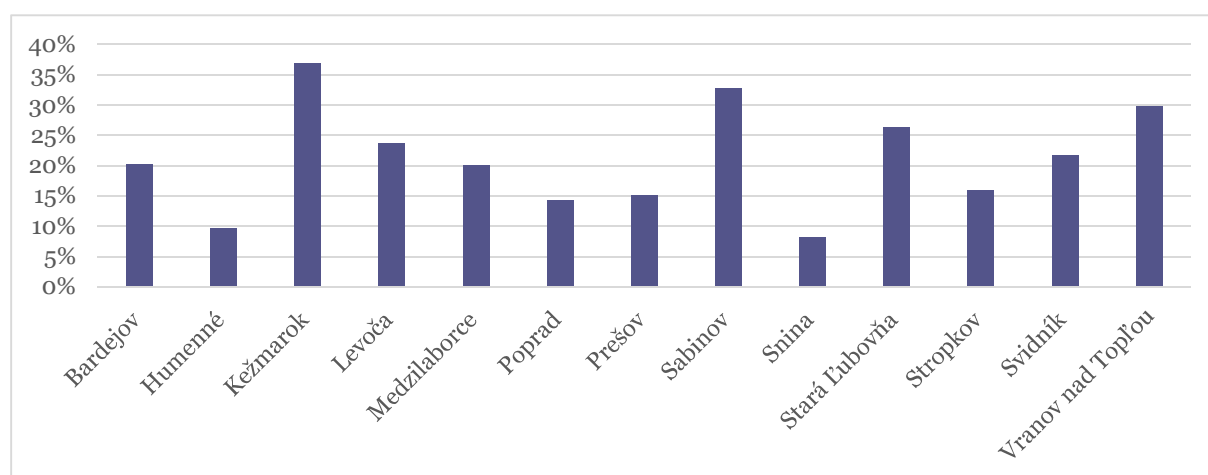
Na území PSK sa nachádza 13 okresov. Najviac Rómov žije v okresoch Kežmarok, Sabinov a Vranov nad Topľou, pričom v prvých dvoch menovaných okresoch tvoria Rómovia (v rámci miest a obcí s prítomnosťou MRK) už viac ako 30% obyvateľstva. V intervale 20% - 30% evidujeme okresy Bardejov, Levoča, Medzilaborce, Stará Ľubovňa, Svidník a Vranov nad Topľou. Nasledujúca tabuľka zobrazuje ďalšie charakteristiky MRK podľa okresov PSK.⁸

Tabuľka 6 Charakteristiky MRK podľa okresov PSK

Okres	Počet obcí	Počet obyvateľov	Počet rómskych obyvateľov	Počet rómskych obyvateľov na obec	Podiel rómskych obyvateľov	Ide o NRO ? ⁹
Bardejov	24	51 671	10 420	434	20,17%	áno
Humenné	10	40 288	3931	393	9,76%	nie
Kežmarok	19	52 257	19 235	1012	36,81%	áno
Levoča	10	27 580	6525	653	23,66%	áno
Medzilaborce	9	8279	1658	184	20,03%	áno
Poprad	20	90 594	12 920	646	14,26%	nie
Prešov	32	130 106	19 659	614	15,11%	nie
Sabinov	15	42 027	13 792	919	32,82%	áno
Snina	8	30 078	2454	307	8,16%	áno
Stará Ľubovňa	13	36 307	9576	737	26,38%	nie
Stropkov	11	14 015	2247	204	16,03%	áno
Svidník	20	22 432	4873	244	21,72%	áno
Vranov nad Topľou	32	66 350	19 771	618	29,80%	áno
Prešovský kraj	223	611 984	127 061	570	20,76%	

Zdroj: Atlas rómskych komunit 2019

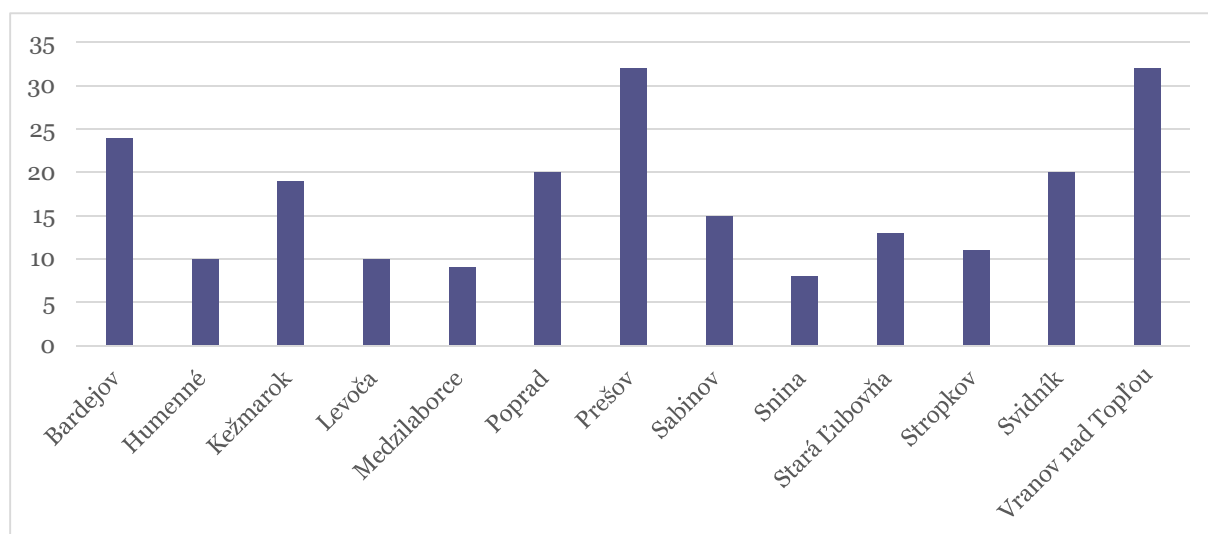
Graf 16 Podiel rómskych obyvateľov podľa okresov PSK

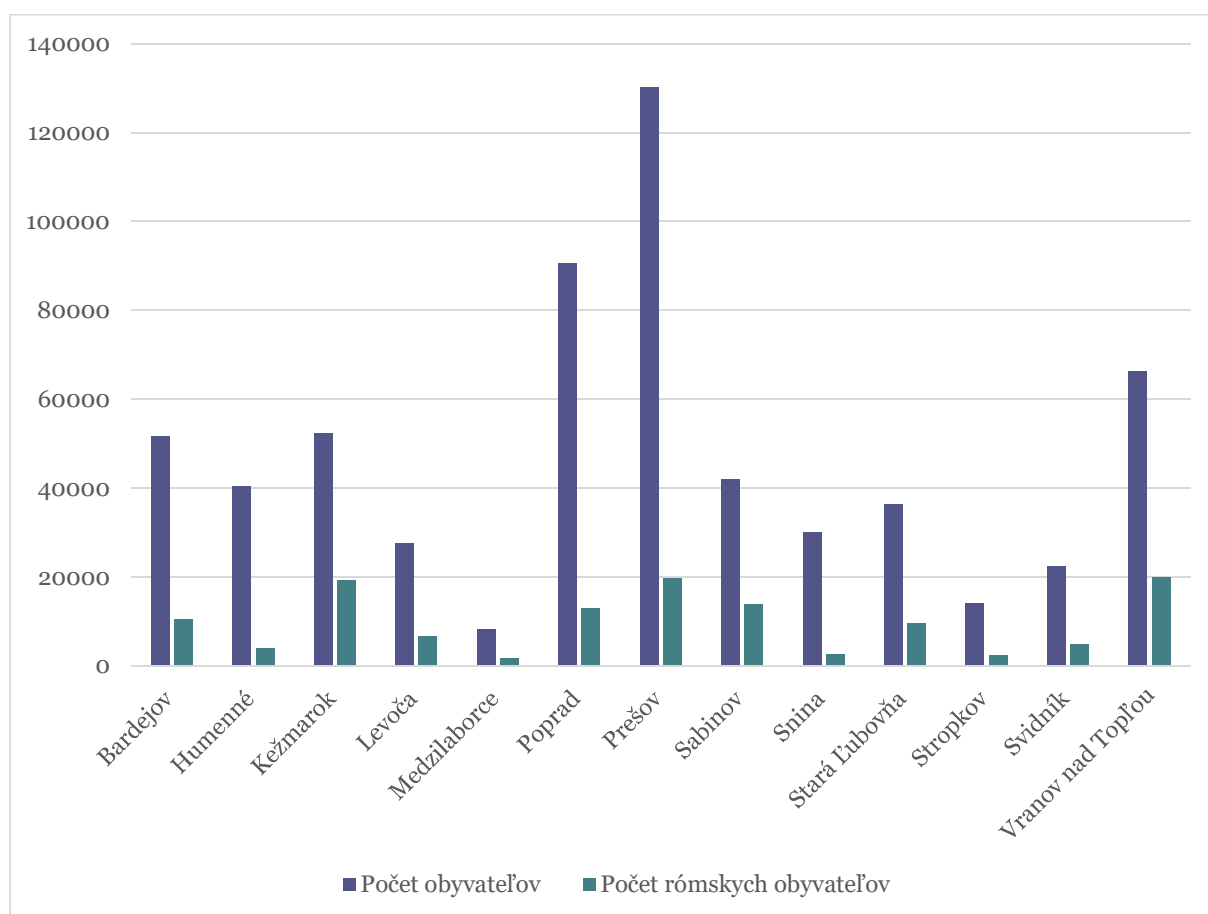
⁸ V tabuľke uvažujeme len mestá a obce, ktoré sú zaradené do ARK 2019.

⁹ Najmenej rozvinutý okres

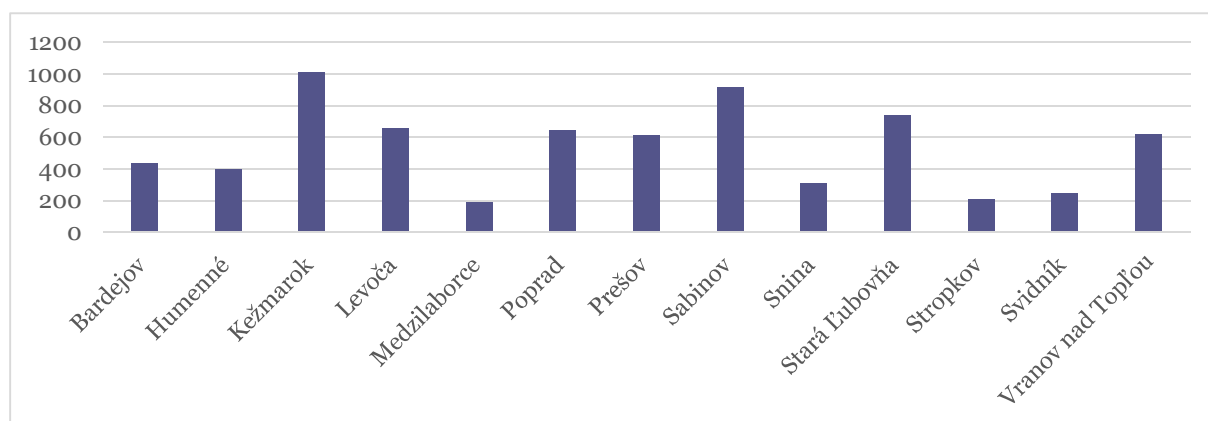
Graf 17 Počet obcí zaradených do ARK 2019 podľa okresov PSK

Graf 18 Počet obyvateľov a počet rómskych obyvateľov podľa okresov PSK

Graf 19 Počet rómskych obyvateľov na obec zaradenú do ARK 2019 podľa okresov PSK

Spracoval: autor

Na území okresov Prešov a Vranov nad Topľou sa nachádza najviac obcí zaradených do ARK 2019. Najviac obyvateľov žije prirodzene v okresoch s veľkými mestami ako Prešov, Poprad a Vranov nad Topľou. Na území okresov Kežmarok, Prešov a Vranov nad Topľou žije najviac Rómov – spolu takmer 60 000. Na území okresov Bardejov, Poprad, Sabinov, Stará Ľubovňa už evidujeme počet rómskych obyvateľov v intervale 10 000 – 15 000. V okrese Kežmarok presahuje priemerný počet Rómov na obec hranicu 1000 obyvateľov. Na území siedmich okresov presahuje priemerný počet Rómov na obec hranicu 600 obyvateľov. Spomedzi okresov, ktoré presahujú hranicu 10 000 rómskych obyvateľov, presahujú takmer všetky okresy (okrem okresu Bardejov) hranicu 600 rómskych obyvateľov na obec. Siedmym okresom, ktorý presahuje túto hranicu je okres Levoča. Na území tohto okresu žije približne 6500 Rómov, pričom v meste Levoča žije takmer 3500 Rómov.

Spomedzi okresov, ktoré presahujú hranicu 10 000 Rómov, presahujú takmer všetky okresy aj hranicu 600 Rómov na obec.

Okresné mestá, okresy bez okresných miest

Najväčšie okresné mestá na území PSK sú Prešov a Poprad. Najviac Rómov žije v okresných mestách Levoča a Prešov, pričom približne štvrtina obyvateľov Levoče sú Rómovia. Vyšší podiel rómskych obyvateľov (10-20%) evidujeme v okresných mestách Medzilaborce, Sabinov, Stará Ľubovňa, Stropkov a Vranov nad Topľou (Tabuľka 7 a 8).

Najviac obyvateľov mimo okresných miest žije v okresoch Prešov, Vranov nad Topľou a Poprad. Najviac rómskych obyvateľov mimo okresných miest žije v okresoch Kežmarok, Prešov a Vranov nad Topľou. Počet rómskych obyvateľov na obec mimo okresných miest je nad hranicou 500 obyvateľov až v šiestich okresoch (v okrese Kežmarok nad 1000). Až v siedmich okresoch tvoria rómski obyvatelia viac ako tretinu obyvateľstva, v okrese Kežmarok väčšinu.

Vo všetkých 13 okresných mestách žijú Rómovia. Takmer 50% obyvateľov PSK žije mimo okresných miest, avšak viac ako 80% rómskych obyvateľov žije mimo okresných miest. Pätina všetkých obyvateľov PSK (berieme do úvahy len obce zaradené do ARK) sú Rómovia. Ak neberieme do úvahy okresné mestá, tak Rómovia tvoria už viac ako tretinu obyvateľstva, avšak priemerný počet Rómov na obec klesol o približne 80 rómskych obyvateľov (pozri Tabuľka 9).

Približne štvrtina obyvateľov Levoče sú Rómovia. Až v siedmich okresoch tvoria Rómovia viac ako tretinu obyvateľstva, v okrese Kežmarok už väčšinu.

Viac ako 80% rómskych obyvateľov žije mimo okresných miest. Rómovia tvoria viac ako tretinu obyvateľstva mimo okresných miest.

Tabuľka 7 Základné charakteristiky MRK v okresných mestách PSK

Okresné mesto	Počet obyvateľov	Počet rómskych obyvateľov	Podiel rómskych obyvateľov
Bardejov	31 703	2532	7,99%
Humenné	32 536	1952	6,00%
Kežmarok	15 808	476	3,01%
Levoča	14 530	3483	23,97%
Medzilaborce	5980	1022	17,09%
Poprad	50 174	1510	3,01%
Prešov	85 748	3434	4,00%
Sabinov	12 453	2115	16,98%
Snina	19 648	1313	6,68%
Stará Ľubovňa	16 157	2304	14,26%
Stropkov	10 359	1348	13,01%
Svidník	10 728	751	7,00%
Vranov nad Topľou	22 071	2210	10,01%
SPOLU	327 895	24 450	7,46%

Tabuľka 8 Základné charakteristiky MRK v mestách a obciach PSK okrem okresných miest

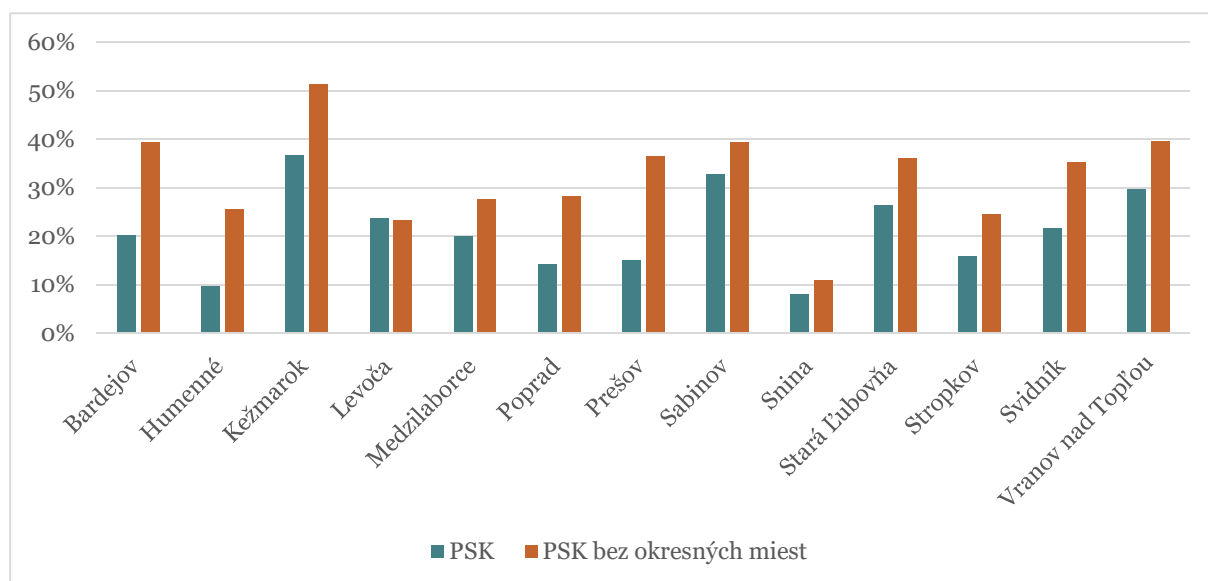
Okres	Počet obyvateľov	Počet rómskych obyvateľov	Podiel rómskych obyvateľov	Počet rómskych obyvateľov na obec
Bardejov	19 968	7888	39,50%	343
Humenné	7752	1979	25,53%	220
Kežmarok	36 449	18 759	51,47%	1042
Levoča	13 050	3042	23,31%	338
Medzilaborce	2299	636	27,66%	80
Poprad	40 420	11 410	28,23%	601
Prešov	44 358	16 225	36,58%	523
Sabinov	29 574	11 677	39,48%	834
Snina	10 430	1141	10,94%	163
Stará Ľubovňa	20 150	7272	36,09%	606
Stropkov	3656	899	24,59%	90
Svidník	11 704	4122	35,22%	217
Vranov nad Topľou	44 279	17 561	39,66%	566
SPOLU	284 089	102 611	36,12%	489

Tabuľka 9 Porovnanie základných charakteristík MRK na území PSK

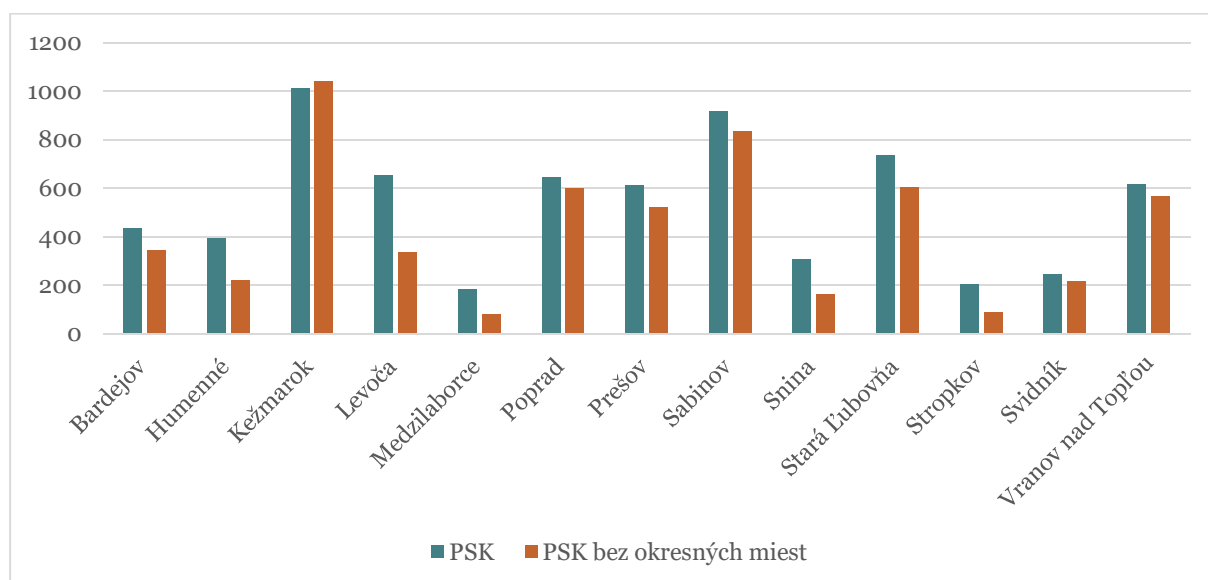
Oblasť	Počet obyvateľov	Počet rómskych obyvateľov	Podiel rómskych obyvateľov	Počet rómskych obyvateľov na obec
PSK	611 984	127 061	20,76%	570
PSK bez okr. miest	284 089	102 611	36,12%	489

Spracoval: autor

Graf 20 Porovnanie podielu rómskych obyvateľov podľa okresov PSK

Graf 21 Porovnanie počtu rómskych obyvateľov na obec zaradenú do ARK 2019 podľa okresov PSK

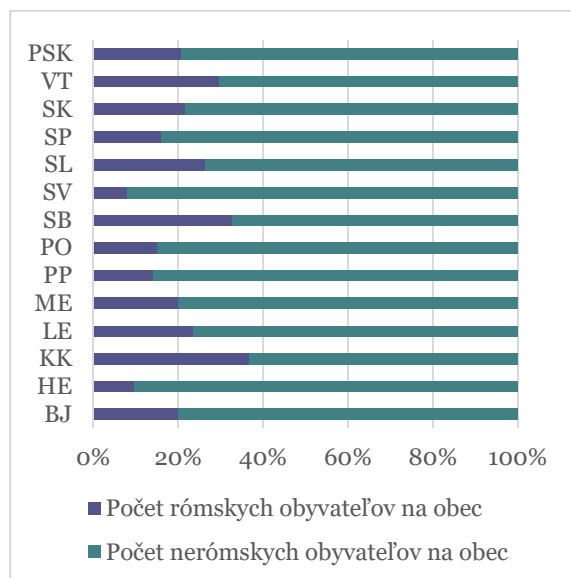
Spracoval: autor

Je zaujímavé porovnať podiel rómskych obyvateľov a priemerný počet rómskych obyvateľov na obec podľa okresov PSK a podľa toho, či berieme do úvahy okresné mestá, alebo ich do úvahy neberieme. Okrem okresu Levoča došlo k nárastu podielu rómskych obyvateľov. Najväčší nárast sme evidovali pri okresoch Bardejov a Prešov (približne 20%) a vyšší nárast pri okresoch Humenné, Kežmarok, Poprad a Svidník (približne 13 až 16%). To len potvrdzuje fakt, že väčšina rómskych obyvateľov žije mimo okresných miest. Okrem okresu Kežmarok došlo k poklesu počtu rómskych obyvateľov na obec. Najväčší pokles sme evidovali pri okrese Levoča (-315 obyvateľov), čo potvrdzuje fakt, že značný počet Rómov žije v tomto okresnom meste. Vyšší pokles sme evidovali pri okresoch Humenné, Medzilaborce, Snina, Stará Ľubovňa a Stropkov (-105 až -173 obyvateľov).

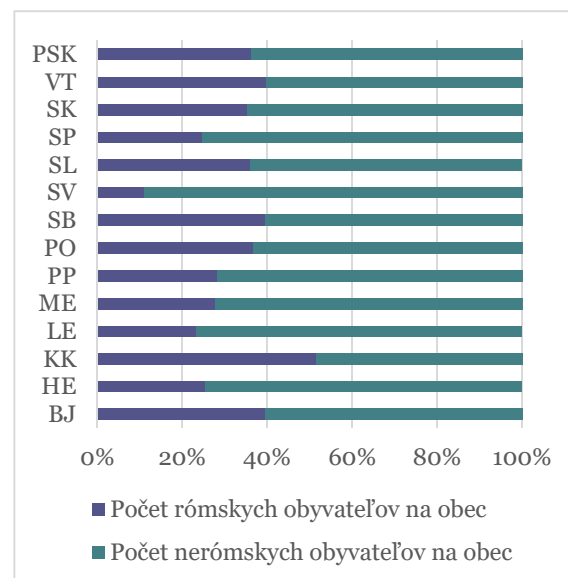
Je zaujímavé porovnať podiel a priemerný počet rómskych obyvateľov na obec podľa toho, či berieme do úvahy okresné mestá, alebo nie.

Väčšina rómskych obyvateľov žije mimo okresných miest PSK.

Graf 22 Pomer priemerného počtu Rómov k priemernému počtu ostatného obyvateľstva na obec podľa okresov vrátane okresných miest

Graf 23 Pomer priemerného počtu Rómov k priemernému počtu ostatného obyvateľstva na obec podľa okresov bez okresných miest

Spracoval: autor podľa ARK 2019

Ak by sme nebrali do úvahy okresné mesto Kežmarok, tak v tomto okrese tvoria Rómovia v väčšinové obyvateľstvo. V ďalších troch okresoch tvorí rómske obyvateľstvo 40% obyvateľov, ak neberieme do úvahy obyvateľov okresných miest.

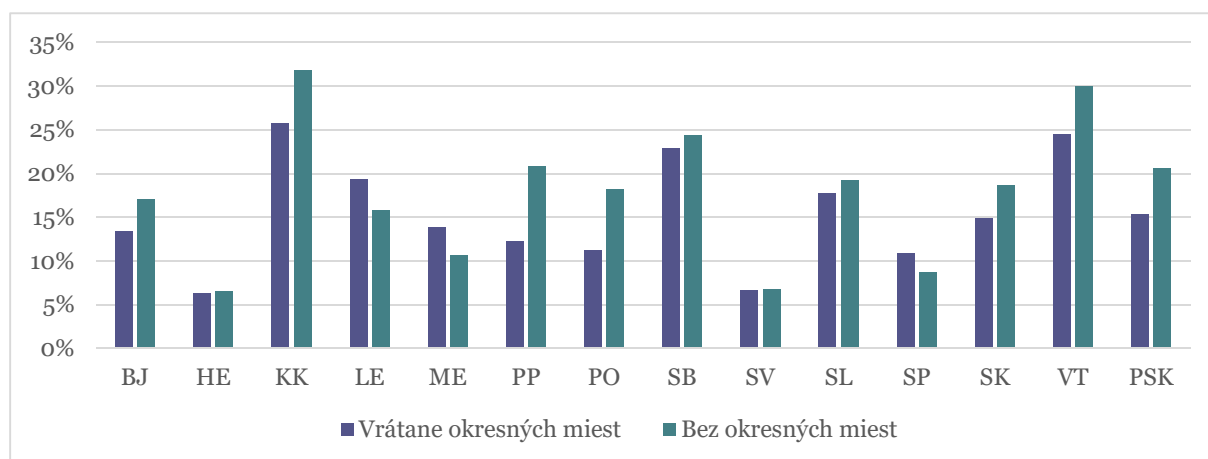
V PSK sa podiel rómskeho obyvateľstva za posledné roky výrazne zvýšil najmä vďaka nárastu počtu Rómov vo vidieckych osídleniach.

Na doplnenie predošlých analýz slúži porovnanie pomeru priemerného počtu Rómov k priemernému počtu ostatného obyvateľstva na obec podľa okresov vrátane okresných miest (Graf 22) a bez okresných miest (Graf 23). Vytvára sa tak obraz o zložení obyvateľstva v obciach a mestách s prítomnosťou MRK. V „priemernej“ takejto obci v PSK je približne pätina (20%) obyvateľov rómskeho pôvodu. Ak však neuvažujeme okresné mestá, tak podiel Rómov v „priemernej“ obci je takmer 40%.

Uvažujúc aj okresné mestá je v šiestich okresoch vyšší podiel rómskeho obyvateľstva v „priemernej“ obci v porovnaní s PSK. Najvyšší podiel rómskeho obyvateľstva evidujeme v okresoch Kežmarok (KK), Sabinov (SB) a Vranov nad Topľou (VT). Ak neberieme do úvahy okresné mestá, tak je v štyroch okresoch vyšší podiel rómskeho obyvateľstva v

„priemernej“ obci v porovnaní s PSK, a to vo vyššie menovaných okresoch a v okrese Bardejov (BJ). V okrese Kežmarok tvoria Rómovia v „priemernej“ obci väčšinové obyvateľstvo. V okresoch Bardejov (BJ), Sabinov (SB) a Vranov nad Topľou (VT) tvorí rómske obyvateľstvo 40% obyvateľov „priemernej“ obce, čo od situácie v okrese Kežmarok nemá ďaleko.

Ak by sme zobrali do úvahy všetky obce PSK (nie len tie s prítomnosťou MRK), tak je užitočné porovnať podiel rómskeho obyvateľstva k celkovému počtu obyvateľov podľa okresov vrátane okresných miest a bez nich (Graf 24). V rámci PSK sa podiel rómskeho obyvateľstva zvýšil, ak neuvažujeme okresné mestá, pretože k zvýšeniu podielu došlo v drvivej väčšine okresov. To znamená, že v týchto okresoch tvorí rómske obyvateľstvo väčší podiel k celkovému počtu obyvateľov mimo okresných miest. Najvýraznejší nárast sme pochopiteľne evidovali pri okresoch Prešov a Poprad, na území ktorých sa nachádzajú najväčšie okresné mestá. Väčší nárast sme evidovali pri okresoch Kežmarok (6,11%) a Vranov nad Topľou (5,46%). Na druhej strane, k poklesu podielu rómskeho obyvateľstva došlo v okresoch Levoča, Medzilaborce a Stropkov. To svedčí o tom, že v rámci týchto okresov tvorí rómske obyvateľstvo výraznejší podiel k celkovému počtu obyvateľov priamo v okresných mestách.

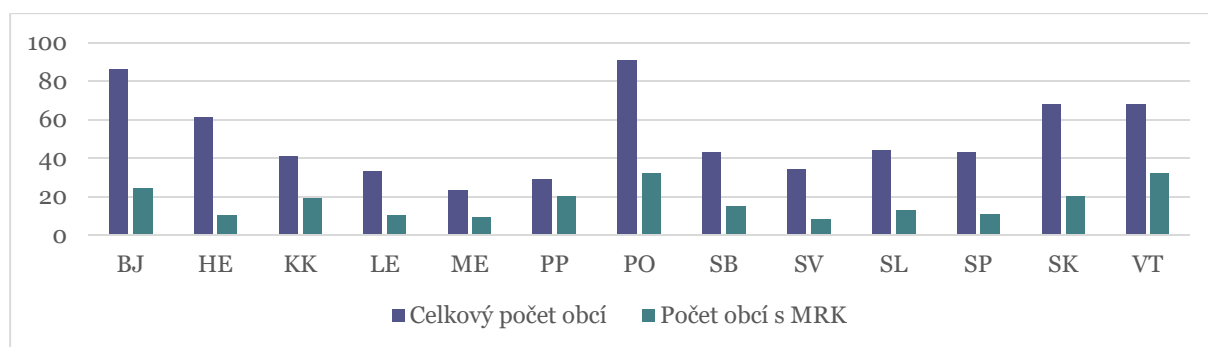
Graf 24 Podiel rómskeho obyvateľstva k celkovému počtu obyvateľov podľa okresov¹⁰

Spracoval: autor podľa ARK 2019

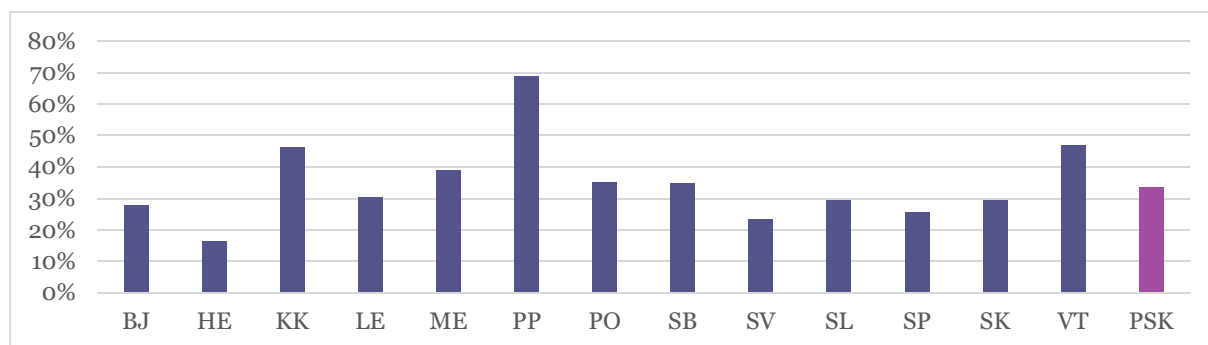
Podiel obcí s prítomnosťou MRK

Uviedli sme, že na území PSK sa podľa ARK 2019 nachádza 665 miest a obcí, z toho 223 miest a obcí¹¹ (33,6%) sa vyznačuje prítomnosťou MRK. Je však užitočné analyzovať rozloženie týchto obcí podľa okresov Prešovského kraja.

Graf 25 Celkový počet obcí a počet obcí s MRK podľa okresov

Graf 26 Podiel obcí s MRK k celkovému počtu obcí podľa okresov

Spracoval: autor podľa ARK 2019 a podľa webovej stránky sodbtn.sk

¹⁰ Vypočítané ako podiel počtu Rómov zahrnutých v Atlase rómskych komunit 2019 a celkového počtu obyvateľov podľa Štatistického úradu Slovenskej republiky k 30.6.2018.

¹¹ Vojenský obvod Valaškovce (okres Humenné) sme do celkového počtu obcí nepočítali.

Každá tretia obec PSK sa vyznačuje prítomnosťou MRK. Platí to taktiež pre približne polovicu obcí v okresoch Kežmarok a Vranov nad Topľou. V okrese Poprad sa dokonca 7 z 10 obcí vyznačuje prítomnosťou MRK.

Najviac obcí sa nachádza v okresoch Prešov (91), Bardejov (86), Svidník (68), Vranov nad Topľou (68) a Humenné (61), najmenej v okresoch Medzilaborce (23), Poprad (29), Levoča (33) a Snina (34). Na území okresov Prešov a Vranov nad Topľou sa nachádza najviac obcí s MRK (32 obcí), na území okresov Snina a Medzilaborce najmenej (8, resp. 9 obcí). Podiel obcí s MRK sme evidovali nad priemerom v šiestich okresoch. Z nich bol výrazne vyšší podiel obcí s MRK evidovaný v okresoch Kežmarok (46,3%), Vranov nad Topľou (47,1%) a Poprad (69,0%).

Zhrnutím môžeme povedať, že každá tretia obec Prešovského kraja sa vyznačuje prítomnosťou MRK. Platí to taktiež pre približne polovicu obcí v okresoch Kežmarok a Vranov nad Topľou. V okrese Poprad sa dokonca 7 z 10 obcí vyznačuje prítomnosťou MRK.

Veková štruktúra, pôrodnosť a úmrtnosť, trvalý pobyt

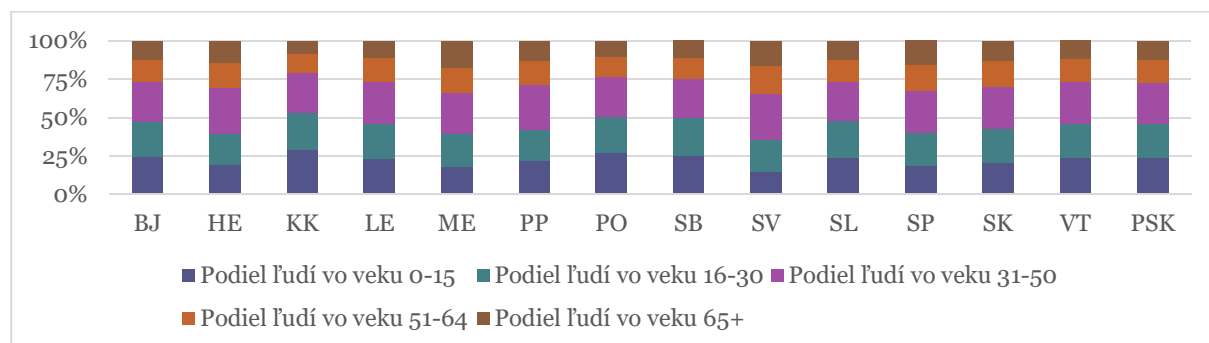
Prítomnosť MRK v obciach Prešovského kraja má vplyv na vekovú štruktúru a pôrodnosť. Prvých 20 obcí s najvyšším podielom ľudí vo veku 0-15 rokov sa vyznačuje väčšinovým podielom (t.j. nad 50%) rómskych obyvateľov. V TOP 5 sú obce Chminianske Jakubovany (48%), Jarovnice (46%), Lomnička (45%), Podhorany (44%) a Doľany (43%).

Prítomnosť MRK v obciach Prešovského kraja má vplyv na vekovú štruktúru a pôrodnosť.

V okresoch, kde žije najviac rómskych obyvateľov (Kežmarok, Prešov a Vranov nad Topľou), resp. v okresoch, kde sa nachádzajú obce s veľkým podielom a počtom rómskych obyvateľov (Sabinov, Stará Ľubovňa, Bardejov) evidujeme vyšší podiel ľudí vo veku 0-15 rokov. Ak zoberieme do úvahy aj podiel ľudí vo veku 16-30 rokov, naše tvrdenia to len potvrdzuje. Na druhej strane, najväčší podiel ľudí „po päťdesiatke“

evidujeme v okresoch Snina, Medzilaborce, Stropkov, Humenné a Svidník, kde žije najmenej rómskych obyvateľov v rámci okresov Prešovského kraja.

Graf 27 Veková štruktúra okresov v roku 2018

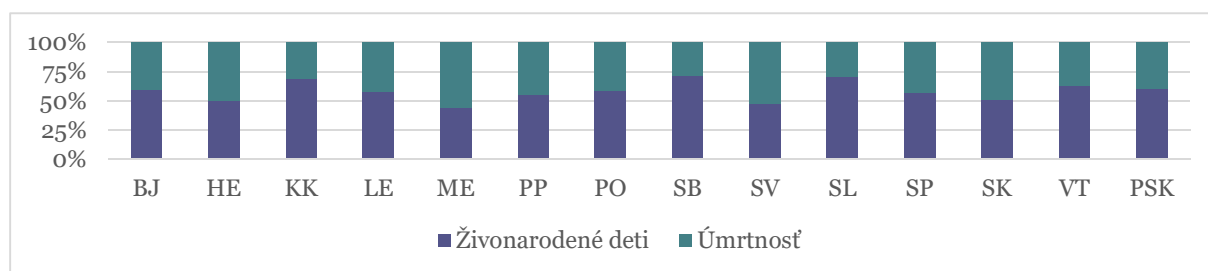

Spracoval: autor podľa ARK 2019

V roku 2018 sme v Prešovskom kraji podľa ARK 2019 evidovali vyššiu pôrodnosť (živonarodené deti) ako úmrtnosť. V obci Jarovnice sa v roku 2018 narodilo 247 detí, čo je viac ako v okresných mestách Vranov nad Topľou či Stará Ľubovňa. Neberúc do úvahy okresné mestá sú v TOP 5 ešte obce Lomnička, Chminianske Jakubovany, Veľká Lomnica a Lipany, kde sa v roku 2018 narodilo 100-105 detí. V okresoch Sabinov, Stará Ľubovňa, Kežmarok a Vranov nad Topľou, kde sa nachádzajú obce s veľkým podielom a počtom rómskych obyvateľov, je pomer pôrodnosti a úmrtnosti výraznejšie v prospech pôrodnosti. Naopak, v okresoch Snina, Medzilaborce a Humenné, kde žije menej (rómskych) obyvateľov v rámci okresov PSK, je tento pomer v neprospech pôrodnosti (Graf 28).

V obci Jarovnice sa narodilo viac detí ako v niektorých okresných mestách.

Graf 28 Pomer pôrodnosti (živonarodených detí) a úmrtnosti podľa okresov v roku 2018

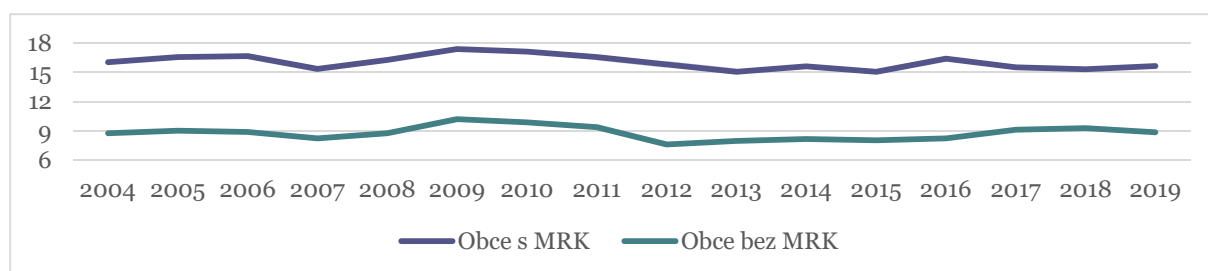

Spracoval: autor podľa ARK 2019

V obciach s MRK sa rodí viac živonarodených detí.

Je užitočné porovnať hrubú mieru živorodosti v obciach s rómskym obyvateľstvom s obcami, kde nežije rómske obyvateľstvo. Keďže v každom okresnom meste žije rómske obyvateľstvo, okresné mestá by spadali do kategórie „obce s MRK“, a teda by skreslili výsledok, pretože v okresných mestách je rádovo viac živonarodených detí ako v ostatných mestách a obciach v okresoch PSK. Vývoj hrubej miery živorodosti v PSK (bez okresných miest) v období 2004-2019¹² jednoznačne svedčí o tom, že v obciach s prítomnosťou MRK sa rodí viac živonarodených detí (Graf 29). Vývoj hrubej miery živorodosti v obciach s MRK (bez okresných miest) v období 2004-2019 je nad priemerom PSK pri okresoch Bardejov (BJ), Stará Ľubovňa (SL), Prešov (PO), Sabinov (SB) a Kežmarok (KK). Opačný fenomén evidujeme v okresoch Snina (SV), Humenné (HE), Medzilaborce (ME) a Stropkov (SP).

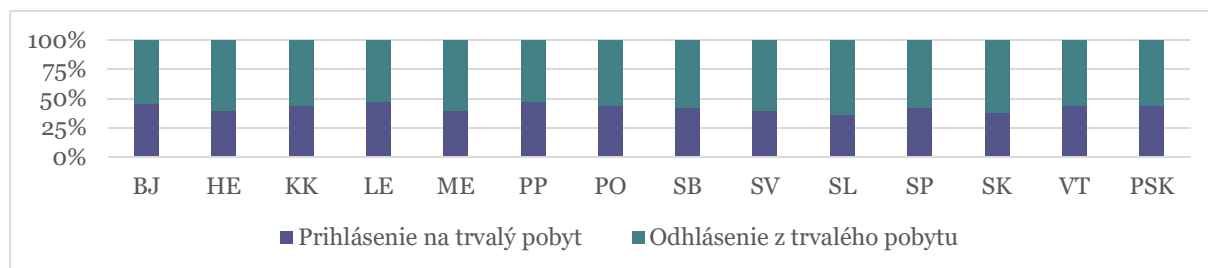
Graf 29 Vývoj hrubej miery živorodosti v PSK bez okresných miest v období 2004-2019

Spracoval: autor podľa ARK 2019 a ŠÚ SR

Pri analyzovaní počtu prihlásení a odhlásení z trvalého pobytu môžeme konštatovať, že ľudia v roku 2018 odchádzali z obcí Prešovského kraja, ktoré eviduje ARK 2019. Najväčší podiel odhlásení sme evidovali v okresoch Humenné, Medzilaborce, Snina a Svidník (Graf 31).

Graf 30 Pomer prihlásení a odhlásení z trvalého pobytu podľa okresov v roku 2018

Spracoval: autor podľa ARK 2019

¹² Obdobie začína rokom 2004, pretože v tomto roku bol zverejnený prvý Atlas rómskych komunít.

Zhrnutie

Na území Prešovského kraja sa nachádza 13 okresov. Najviac Rómov žije v okresoch Kežmarok, Sabinov a Vranov nad Topľou. Na území okresov Prešov a Vranov nad Topľou sa nachádza najviac obcí zaradených do ARK 2019. Na území okresov Kežmarok, Prešov a Vranov nad Topľou žije najviac Rómov – spolu takmer 60 000. V okrese Kežmarok presahuje priemerný počet Rómov na obec hranicu 1000 obyvateľov. Na území siedmich okresov presahuje priemerný počet Rómov na obec hranicu 600 obyvateľov. Najviac Rómov žije v okresných mestách Levoča a Prešov, pričom približne štvrtina obyvateľov Levoče sú Rómovia.

Ak neberieme do úvahy okresné mestá, tak až v siedmich okresoch tvoria Rómovia viac ako tretinu obyvateľstva, v okrese Kežmarok už väčšinu. Ak neberieme do úvahy okresné mestá, tak v okrese Kežmarok tvoria Rómovia v „priemernej“ obci väčšinové obyvateľstvo. V iných troch okresoch tvorí rómske obyvateľstvo 40% obyvateľov „priemernej“ obce, čo od situácie v okrese Kežmarok nemá ďaleko.

Takmer polovica obyvateľov PSK žije mimo okresných miest, avšak viac ako 80% rómskych obyvateľov žije mimo okresných miest. Päťina všetkých obyvateľov PSK (berieme do úvahy len obce zaradené do ARK) sú Rómovia. Každá tretia obec PSK sa vyznačuje prítomnosťou MRK. Platí to taktiež pre približne polovicu obcí v okresoch Kežmarok a Vranov nad Topľou. V okrese Poprad sa dokonca 7 z 10 obcí vyznačuje prítomnosťou MRK.

Ak by sme zobrali do úvahy všetky obce na území PSK (nie len tie s prítomnosťou MRK), v rámci PSK sa podiel rómskeho obyvateľstva zvýšil, ak neuvažujeme okresné mestá, pretože k zvýšeniu podielu došlo v drvivej väčšine okresov. To znamená, že v týchto okresoch tvorí rómske obyvateľstvo väčší podiel k celkovému počtu obyvateľov mimo okresných miest.

Prítomnosť MRK v obciach Prešovského kraja má vplyv na vekovú štruktúru a pôrodnosť. Prvých 20 obcí s najvyšším podielom ľudí vo veku 0-15 rokov sa vyznačuje väčšinovým podielom (t.j. nad 50%) rómskych obyvateľov. V obci Jarovnice sa v roku 2018 narodilo 247 detí, čo je viac ako v okresných mestách Vranov nad Topľou či Stará Ľubovňa. V okresoch Sabinov, Stará Ľubovňa, Kežmarok a Vranov nad Topľou, kde sa nachádzajú obce s veľkým podielom a počtom rómskych obyvateľov, je pomer pôrodnosti a úmrtnosti výraznejšie v prospech pôrodnosti. Vývoj hrubej miery živorodosti v PSK (bez okresných miest) v období 2004-2019 jednoznačne svedčí o tom, že v obciach s prítomnosťou MRK sa rodí viac živonarodených detí. Vývoj hrubej miery živorodosti v obciach s MRK (bez okresných miest) v období 2004-2019 je nad priemerom PSK pri okresoch Bardejov (BJ), Stará Ľubovňa (SL), Prešov (PO), Sabinov (SB) a Kežmarok (KK). Pri analyzovaní počtu prihlásení a odhlásení z trvalého pobytu môžeme konštatovať, že ľudia v roku 2018 odchádzali z Prešovského kraja.

Najmenej rozvinuté okresy

Na území PSK je 9 z 13 okresov vedených ako najmenej rozvinutý okres (pozri Tabuľka 6). Podľa oficiálnych informácií z webovej stránky Úradu podpredsedu vlády SR pre investície a informatizáciu vedie Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny zoznam najmenej rozvinutých okresov (NRO). Do zoznamu najmenej rozvinutých okresov zapíše okres, v ktorom miera evidovanej nezamestnanosti vypočítaná z disponibilného počtu uchádzačov o zamestnanie, ktorú ústredie vykazuje, bola v období za aspoň deväť kalendárnych štvrťrokov vyššia ako 1,6-násobku priemernej miery evidovanej nezamestnanosti v Slovenskej republike za rovnaké obdobie. Vzhľadom na spomínanú tabuľku nás zaujímalo, či existuje súvis medzi počtom Rómov v okrese a tým, či je daný okres zapísaný do zoznamu NRO. Analyzovali sme okresy, ktoré nie sú v zozname najmenej rozvinutých okresov.

Tabuľka 10 Charakteristiky MRK podľa typu okresu

Typ okresu	Počet obcí	Počet obyvateľov	Počet rómskych obyvateľov	Počet rómskych obyvateľov na obec	Podiel rómskych obyvateľov
Je NRO	148	314 689	80 975	547	25,73%
Nie je NRO	75	297 295	46 086	614	15,50%
SPOLU	223	611 984	127 061	570	20,76%

Spracoval: autor

Približne tretina miest a obcí zaradených do ARK 2019 patrí do okresov, ktoré nie sú NRO. V týchto mestách a obciach žije približne polovica z počtu všetkých obyvateľov miest a obcí PSK zaradených do ARK 2019 a približne 36% z počtu všetkých rómskych obyvateľov miest a obcí PSK zaradených do ARK 2019. Priemerný počet rómskych obyvateľov na obec je síce vyšší pri okresoch, ktoré nie sú NRO, ale podiel rómskych obyvateľov je o približne 10% nižší. Na území okresu Stará Ľubovňa evidujeme výrazne vyšší podiel rómskeho obyvateľstva oproti ostatným trom sledovaným okresom. Počet rómskych obyvateľov na obec je taktiež vyšší v okrese Stará Ľubovňa.

Priemerný počet rómskych obyvateľov na obec je síce vyšší pri okresoch, ktoré nie sú NRO, ale podiel rómskych obyvateľov je o približne 10% nižší.

Tabuľka 11 Charakteristiky MRK podľa okresov PSK, ktoré nie sú NRO

Okres	Počet obcí	Počet obyvateľov	Počet rómskych obyvateľov	Počet rómskych obyvateľov na obec	Podiel rómskych obyvateľov
Humenné	10	40 288	3931	393	9,76%
Poprad	20	90 594	12 920	646	14,26%
Prešov	32	130 106	19 659	614	15,11%
Stará Ľubovňa	13	36 307	9576	737	26,38%
SPOLU	75	297 295	46 086	614	15,50%

Spracoval: autor

Nie je vylúčené, že počet Rómov v okrese nevyplýva na evidenciu NRO. Bolo by užitočné podrobiť analýze dáta o nezamestnanosti podľa jednotlivých okresov, avšak ÚPSVaR nevedie štatistiky podľa pôvodu UoZ. Nie je vylúčené, že okres Humenné nebude NRO, pretože rizikom je jeho poloha pri ostatných NRO. Nie je taktiež vylúčené, že okres Stará Ľubovňa nebude NRO, pretože rizikom je vysoký podiel Rómov v obciach tohto okresu. Nepredpokladáme však, že okresy Prešov a Poprad budú v najbližšom období zapísané do zoznamu NRO, nakoľko na ich území sídli viacero zamestnávateľov.

Zjednodušený index podrozvinutosti

Vzhľadom na vysokú rôznorodosť rómskych osídlení a zložitosť údajov o vybavenosti vznikla na ÚSVRK potreba sformulovania jednoduchšieho indexu odrážajúceho sociálno-ekonomickú podrozvinutosť jednotlivých rómskych osídlení. *Zjednodušený index podrozvinutosti* (ZIP) má za cieľ umožniť porovnanie miery podrozvinutosti jednotlivých lokalít pre čo najúčinnnejšie cielenie intervencií v oblasti

ZIP = (celkový počet obyvateľov osídlenia / celkový počet obydľí vrátane bytov v osídlení) x druhá odmocnina celkového počtu obyvateľov osídlenia

sociálnej inklúzie financovaných zo štrukturálnych fondov. Index preto vychádza z čo najnižšieho počtu údajov, čo znižuje riziko chybovosti, zjednodušuje metodiku výpočtu a zvyšuje zrozumiteľnosť indexu pri komunikácii medzi rôznymi aktérmi. Navrhnutý ZIP bol verifikovaný na základe zoznamu najproblémovnejších lokalít, ktoré boli identifikované pracovníkmi ÚSVRK pôsobiacimi v jednotlivých regionálnych kanceláriách. Na základe neho bolo definované poradie 150 obcí, ktoré sú oprávnenými prijímateľmi pomoci prostredníctvom súboru programov v rámci Národného projektu *Take away*. Index

vychádza z hypotézy, že miera podrozvinutosti je reflektovaná v rezidenčnej štruktúre. Inými slovami, čím je väčšia priemerná veľkosť domácnosti v osídlení, tým horšia je socio-ekonomická situácia rodín.

Prvým prvkom ZIP je preto údaj o priemernom počte obyvateľov na jedno obydľie v osídlení. Pre robustnosť nerozlišujeme medzi konkrétnym typom obydľí (byt, murovaný dom skolaudovaný, chatrč, atď.), pretože nedokážeme robustne priradiť jednotlivým typom obydľí váhy z hľadiska podrozvinutosti (t.j. nemáme na základe čoho určiť, o koľko horšie je bývať v chatrči v porovnaní s bývaním v maringotke, byte nižšieho štandardu atď.). Logika tejto časti indexu je, že čím väčší počet ľudí pripadá na jedno obydľie, tým horšia bude socio-ekonomická situácia rodín. Tento údaj zároveň koreluje s množstvom iných socio-ekonomických údajov, ktoré nie sú v ARK dostupné alebo nie sú k dispozícii v dostatočnej kvalite – údaje o počte detí, o zamestnanosti, príjmoch, zdravotnom stave atď.

Druhým prvkom ZIP je údaj o celkovom počte obyvateľov osídlenia. Aby index nerástol lineárne s veľkosťou osídlenia, používame druhú odmocninu tohto čísla. Znamená to, že pre dve osídlenia s rovnakým počtom obyvateľov na obydľie bude osídlenie, kde je celkovo desaťnásobok obyvateľov menšieho osídlenia index približne trikrát vyšší (druhá odmocnina z 10). Logika druhého prvku indexu je, že vo všeobecnosti sú za problematickejšie považované lokality s vyšším počtom socio-ekonomicky vyčlenených obyvateľov. Tento vzťah však nie je lineárny, t.j. dvakrát väčšia lokalita nedosahuje dvojnásobnú hodnotu indexu – preto je použitá druhá odmocnina.

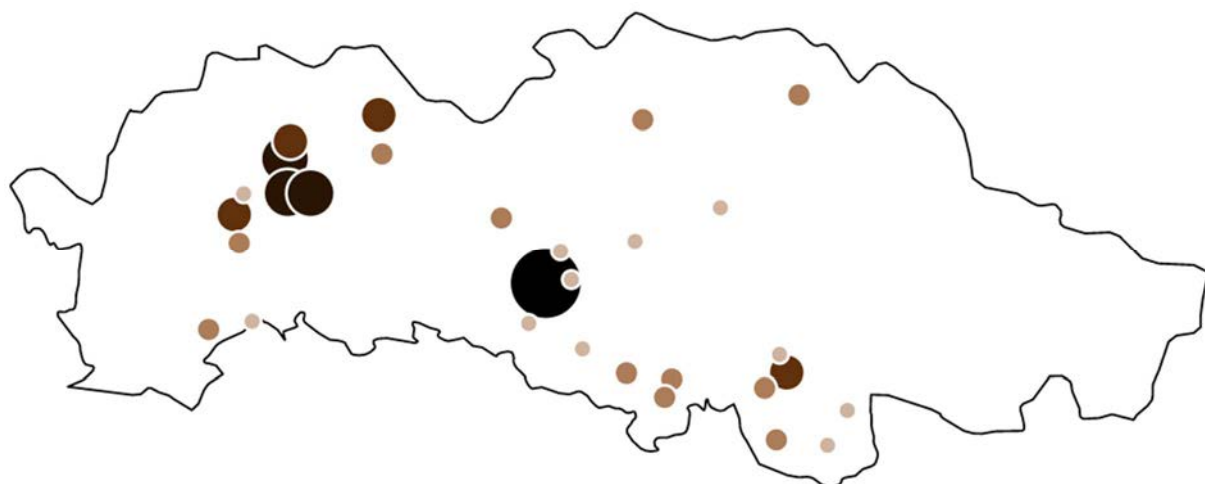
Na základe týchto informácií sme spočítali ZIP miest a obcí zaradených do ARK 2019. Uvádzame TOP 30 obcí v tabuľke a aj lokalizované na mape.

Tabuľka 12 Zoznam 30 miest a obcí s najvyšším ZIP v rámci PSK

Okres	Obec	Typ koncentrácie	Počet obyvateľov osídlenia	Počet obydľí	ZIP
Sabinov	Jarovnice	Na okraji	6022	589	793
Kežmarok	Podhorany	Na okraji	1475	103	550
Kežmarok	Krížová Ves	Mimo obce	1475	109	520
Kežmarok	Ihľany	Na okraji	740	39	516
Stará Ľubovňa	Stará Ľubovňa	Na okraji	1245	92	477
Kežmarok	Toporec	Mimo obce	660	40	424
Vranov nad Topľou	Soľ	Na okraji	1528	142	421
Kežmarok	Stráne pod Tatrami	Mimo obce	1907	202	412
Prešov	Žehňa	Na okraji	745	52	391

Sabinov	Lipany	Na okraji	800	59	384
Vranov nad Topľou	Zámutov	Na okraji	1704	197	357
Stará Ľubovňa	Jakubany	Na okraji	1047	98	346
Prešov	Kendice	Mimo obce	309	16	339
Kežmarok	Huncovce	Mimo obce	1310	142	334
Poprad	Hranovnica	Na okraji	659	53	319
Prešov	Mirkovce	Vo vnútri	872	81	318
Svidník	Ladomirová	Na okraji	524	38	316
Vranov nad Topľou	Banské	Na okraji	884	85	309
Bardejov	Bardejov	Na okraji	1483	190	301
Vranov nad Topľou	Hlinné	Na okraji	1099	122	299
Sabinov	Ostrovany	Na okraji	1856	268	298
Poprad	Vydrník	Na okraji	690	61	297
Vranov nad Topľou	Hencovce	Na okraji	192	9	296
Sabinov	Sabinov	Na okraji	1088	122	294
Bardejov	Marhaň	Mimo obce	239	13	284
Prešov	Rokycany	Na okraji	569	48	283
Prešov	Malý Slivník	Mimo obce	613	54	281
Prešov	Chminianske Jakubovany	Mimo obce	2249	384	278
Vranov nad Topľou	Sačurov	Na okraji	750	75	274
Kežmarok	Rakúsy	Mimo obce	2254	397	270

Mapa 9 Lokalizácia 30 miest a obcí s najvyšším ZIP v rámci PSK

Spracoval: autor

Obec Jarovnice z okresu Sabinov má veľký „náskok“ (takmer 250) pred ostatnými obcami a mestami PSK. Spomedzi 7 obcí s hodnotou ZIP od 400 do 600 je až 5 obcí z okresu Kežmarok. Za „kritické“ územia možno považovať aj západnú časť okresu Stará Ľubovňa (susedí s okresom Kežmarok) a takisto východnú časť okresu Prešov a okres Vranov nad Topľou, ktoré spolu susedia.

Za „kritické“ územia považujeme najmä okresy Sabinov a Kežmarok, západnú časť okresu Stará Ľubovňa, východnú časť okresu Prešov a okres Vranov nad Topľou.

Porovnania troch atlasov rómskych komunít

Okrem atlasov rómskych komunít z roku 2013 a 2019 bol vypracovaný aj Atlas rómskych komunít z roku 2004 (ARK 2004). Metodiky jednotlivých atlasov sa navzájom mierne líšia, preto v tejto časti porovnávame len vybrané charakteristiky, a sice:

- počet obyvateľov,
- podiel rómskych obyvateľov,
- počet rómskych obyvateľov,
- počet obcí zaradených do ARK,
- počet rómskych obyvateľov na obec.

Prešovský samosprávny kraj

Počet aj podiel Rómov v mestách a obciach PSK vykazuje rastúci trend. Podľa ARK 2019 je každý piaty občan týchto miest a obcí rómskeho pôvodu a počet rómskych obyvateľov v PSK zrejme presiahne v roku 2020 hranicu 130 000. Takisto narastá aj priemerný počet rómskych obyvateľov na obec – medzi ARK 2013 a ARK 2019 došlo k nárastu o 100 rómskych obyvateľov. Charakteristika „počet obcí zaradených do ARK“ naopak vykazuje klesajúci trend, čo je podľa všetkého následok zmien v metodikách ARK. Je však faktom, že vo viac ako tretine miest a obcí PSK žije v menšom alebo väčšom počte rómske obyvateľstvo.

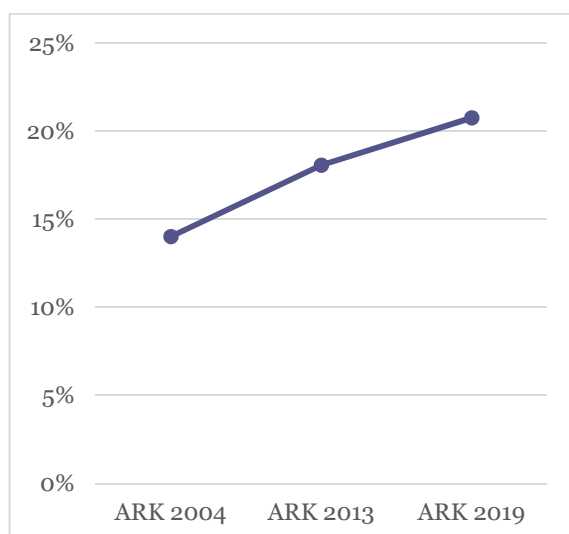
Počet rómskych obyvateľov v PSK zrejme presiahne v roku 2020 hranicu 130 000, pričom v približne tretine miest a obcí PSK žije rómske obyvateľstvo.

Tabuľka 13 Vybrané charakteristiky v rámci PSK

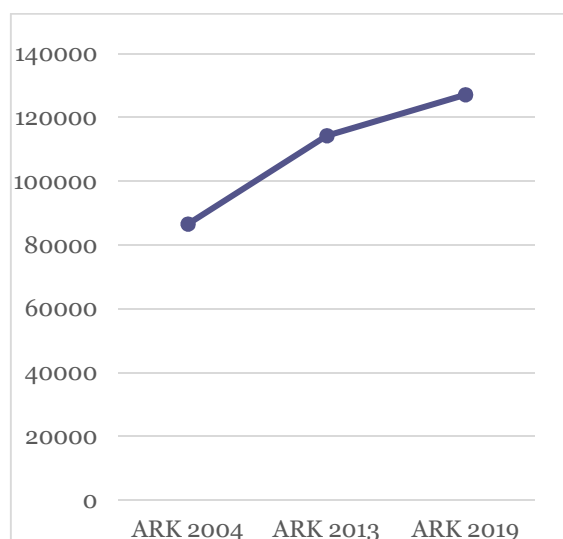
	Počet obyvateľov	Podiel rómskych obyvateľov	Počet rómskych obyvateľov	Počet obcí	Počet rómskych obyvateľov na obec
ARK 2004	616 948	14,02 %	86 478	250	346
ARK 2013	631 990	18,06 %	114 169	243	470
ARK 2019	611 984	20,76 %	127 061	223	570

Zdroj: Atlasy rómskych komunít 2004, 2013 a 2019

Graf 31 Podiel rómskych obyvateľov v PSK

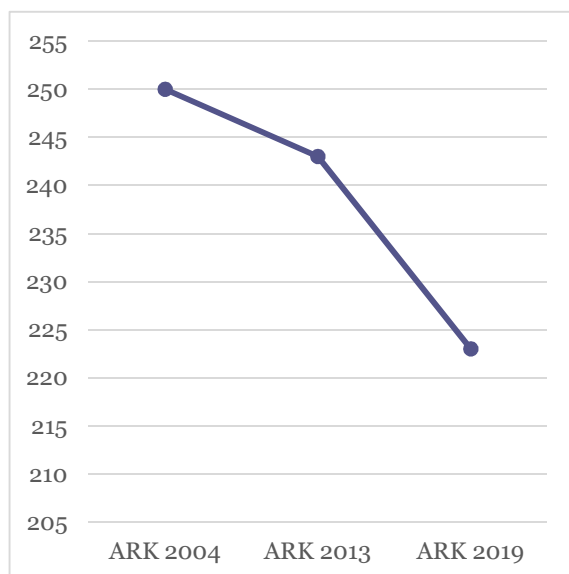

Graf 32 Počet rómskych obyvateľov v PSK

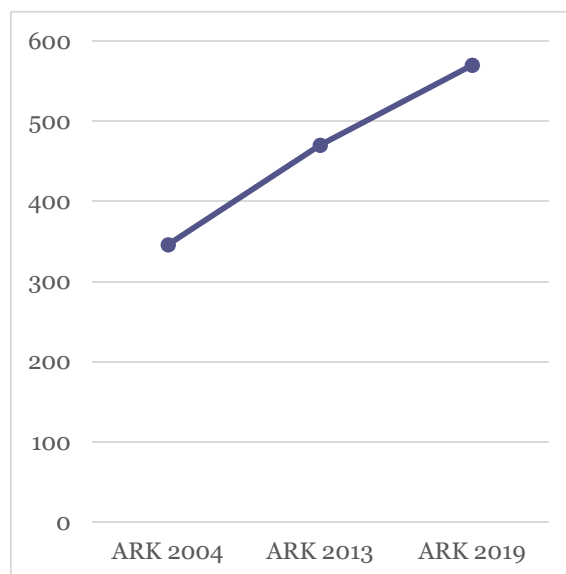

Spracoval: autor

Graf 33 Počet obcí zaradených do ARK v PSK

Graf 34 Počet rómskych obyvateľov na obec v PSK

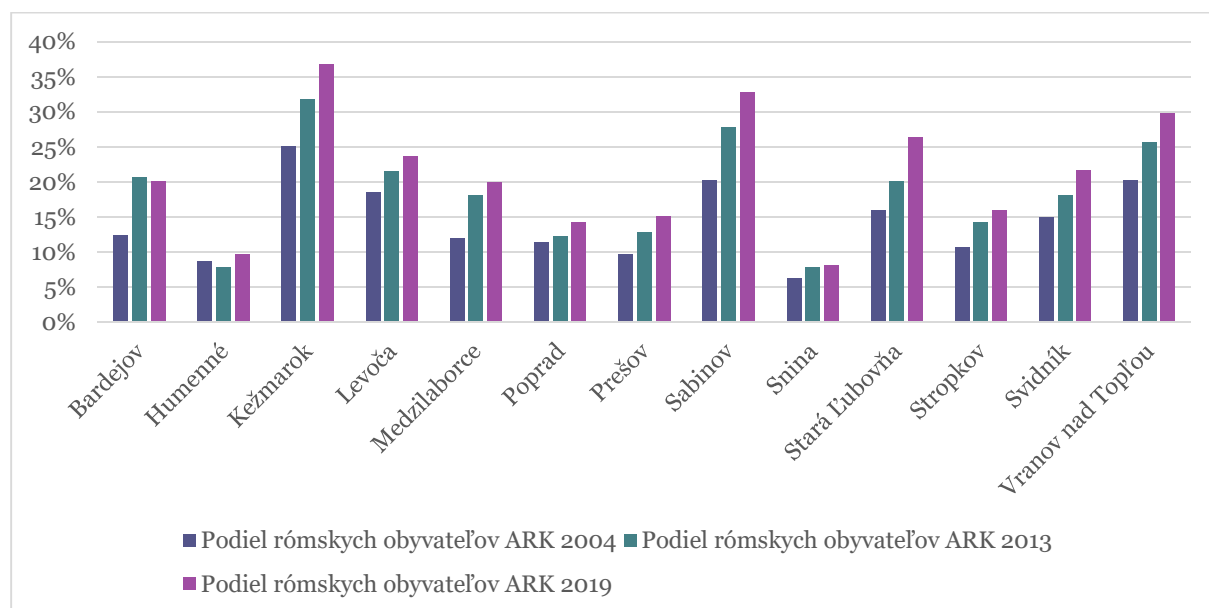

Spracoval: autor

Okresy PSK

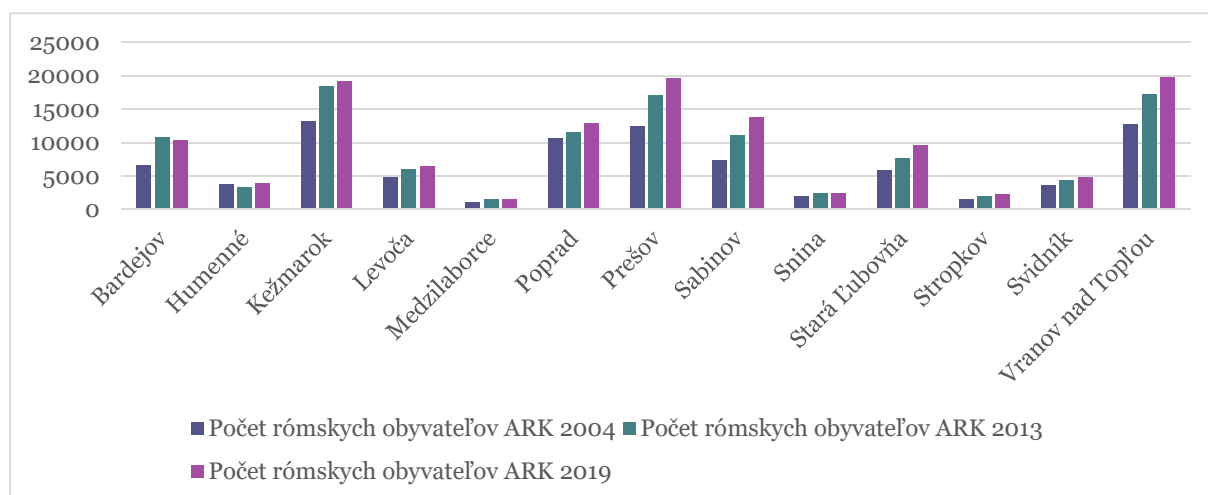
Užitočné je pozrieť sa na porovnania vybraných charakteristík podľa okresov PSK (pozri [Príloha D](#)). Na rozdiel od troch okresov (Bardejov, Humenné, Snina) evidujeme v okresoch PSK zreteľný rastúci trend v podiely rómskych obyvateľov v mestách a obciach s prítomnosťou MRK. Ak bude tento rastúci trend pokračovať, môžeme najmä okresy Kežmarok, Sabinov, Vranov nad Topľou a Stará Ľubovňa považovať za kritické. Vo väčšine okresov taktiež narastá počet rómskych obyvateľov. Najviac Rómov evidujeme v okresoch Kežmarok, Prešov a Vranov nad Topľou, kde ich v každom žije takmer 20 000. Pri väčšine okresov evidujeme pokles počtu obcí zaradených do ARK. Priemerný počet rómskych obyvateľov na obec sa zvýšil vo väčšine okresov, najmä v okresoch Kežmarok, Sabinov a Stará Ľubovňa.

Graf 35 Podiel rómskych obyvateľov podľa okresov PSK

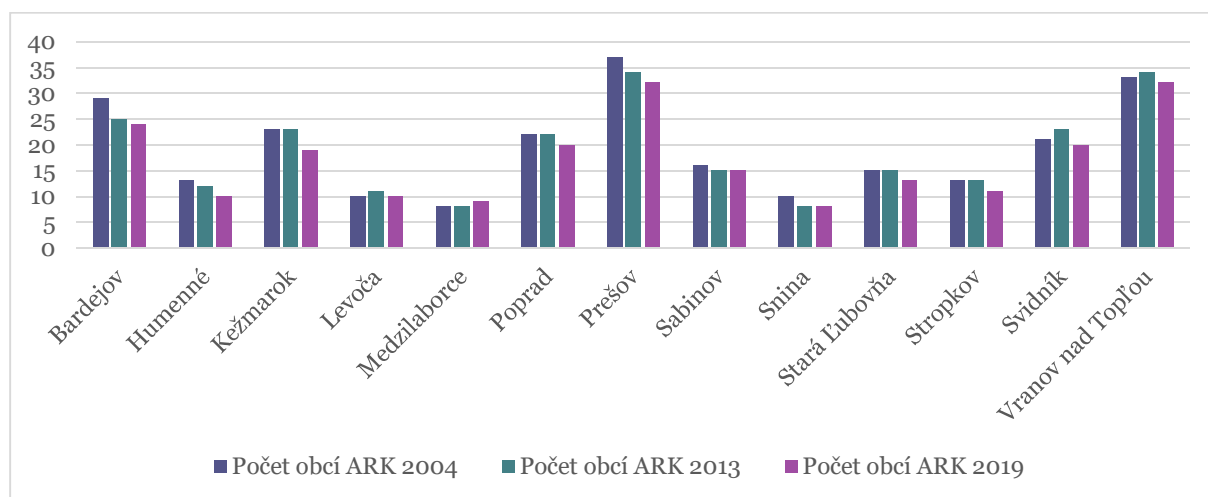

Spracoval: autor

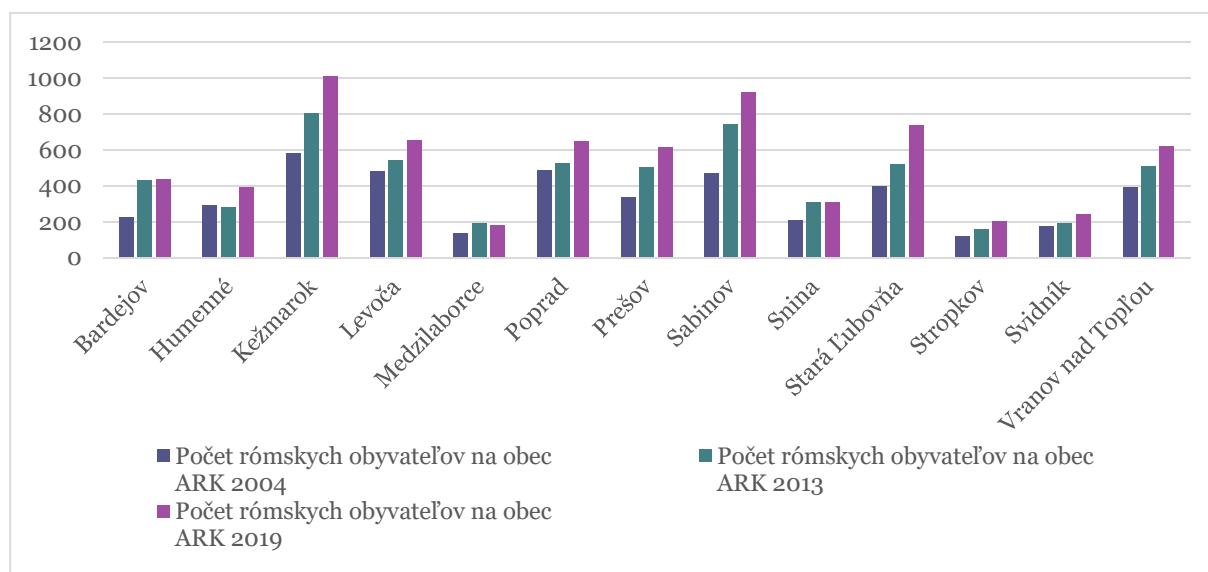
Graf 36 Počet rómskych obyvateľov podľa okresov PSK

Graf 37 Počet obcí zaradených do ARK podľa okresov PSK

Graf 38 Počet rómskych obyvateľov na obec podľa okresov PSK

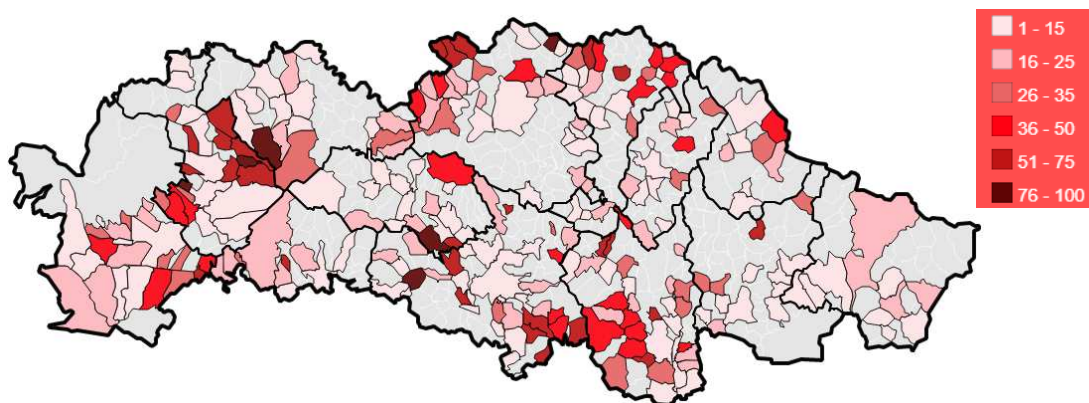

Spracoval: autor

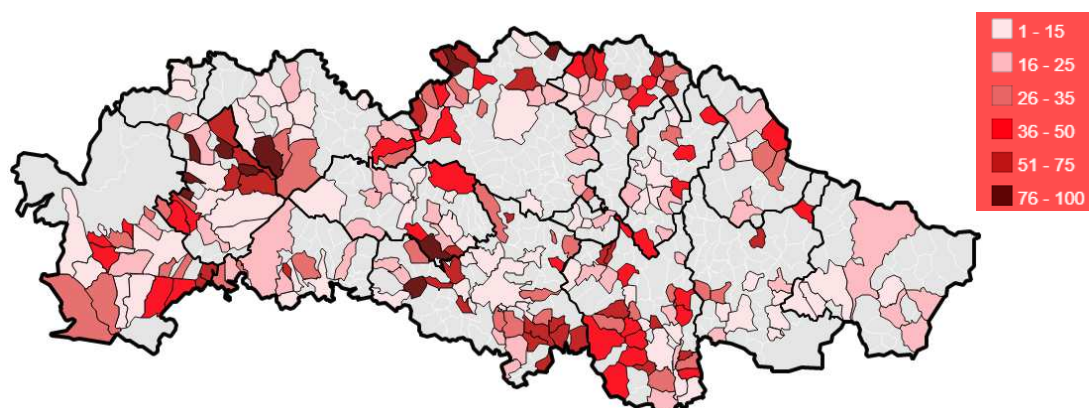
Mestá a obce PSK

V spolupráci s GIS tímom boli vypracované verejne prístupné interaktívne mapy MRK¹³ zobrazujúce podiel a počet rómskych obyvateľov, ako aj ich rozdiely v mestách a obciach PSK podľa jednotlivých ARK. Tieto mapy umožňujú identifikovať lokality s vysokým podielom a počtom Rómov a taktiež sledovať, ako sa sledovaný jav vyvíjal v čase.

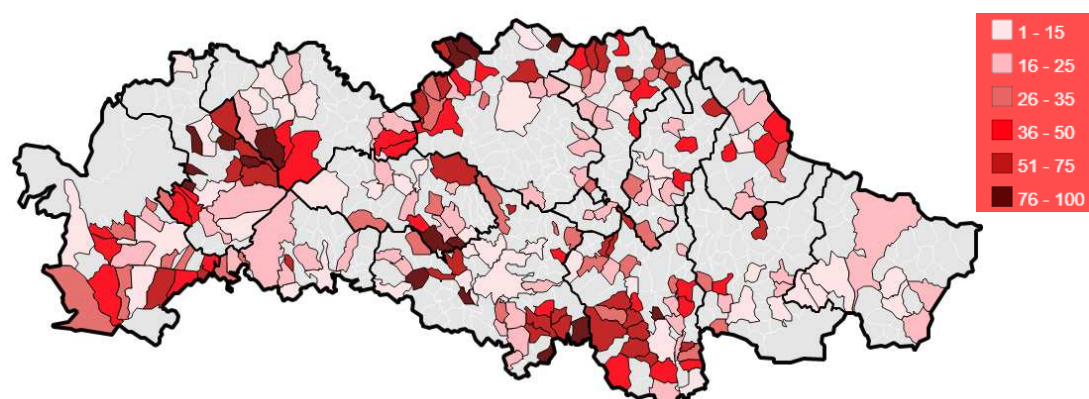
Mapa 10 Podiel rómskych obyvateľov v mestách a obciach PSK podľa ARK 2004 v %

Mapa 11 Podiel rómskych obyvateľov v mestách a obciach PSK podľa ARK 2013 v %

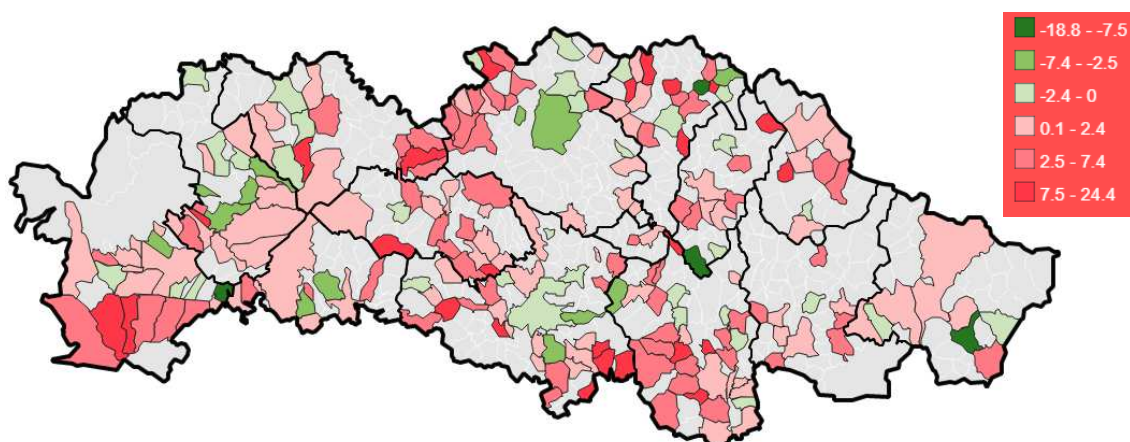
Mapa 12 Podiel rómskych obyvateľov v mestách a obciach PSK podľa ARK 2019 v %

Spracoval: Miloslav Michalko

¹³ https://geopresovregion.sk/web/web_mrk/

Mapa 13 Rozdiel podielu rómskych obyvateľov medzi ARK 2013 a 2019

Spracoval: Miloslav Michalko

Tabuľka 14 Zoznam TOP 10 obcí s najvyšším kladným rozdielom v podiely

Okres	Obec	Podiel rómskych obyvateľov 2019	Podiel rómskych obyvateľov 2013	Rozdiel v %
Prešov	Rokycany	81,6	57,5	24,1
Svidník	Kečkovce	65,1	46,7	18,4
Vranov nad Topľou	Kamenná Poruba	75	57,5	17,5
Bardejov	Petrová	97	79,6	17,4
Sabinov	Ostrovany	84	68,6	15,4
Vranov nad Topľou	Čičava	80	64,8	15,2
Medzilaborce	Sukov	37,7	23,5	14,2
Poprad	Kravany	29,4	15,7	13,7
Prešov	Lesíček	65,1	52,6	12,5
Svidník	Nížný Mirošov	29,9	17,8	12,1

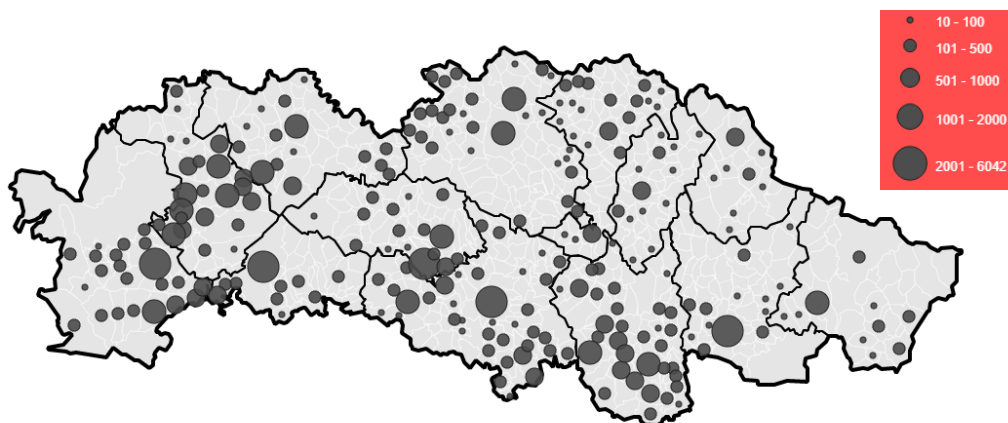
Spracoval: autor

Tabuľka 15 Zoznam TOP 10 obcí s najvyšším záporným rozdielom v podiely

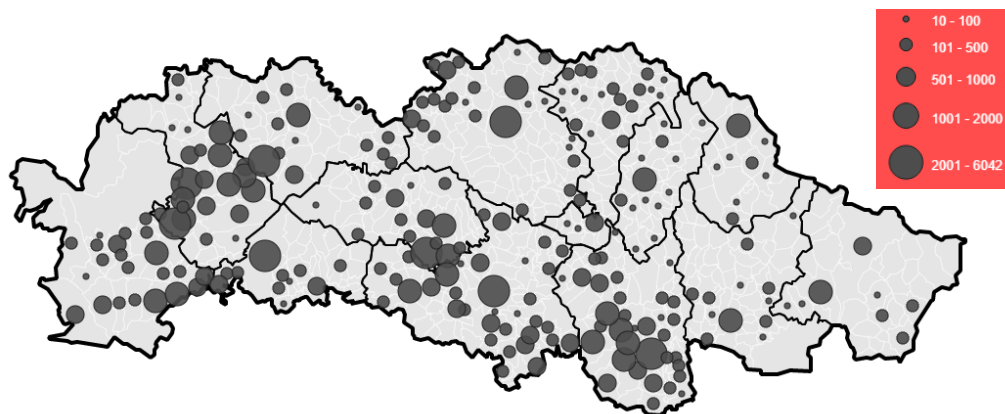
Okres	Obec	Podiel rómskych obyvateľov 2019	Podiel rómskych obyvateľov 2013	Rozdiel v %
Stropkov	Bžany	31,5	50,3	-18,8
Poprad	Jánovce	43,9	60,7	-16,8
Snina	Klenová	11,7	25,9	-14,2
Svidník	Hunkovce	34	41,8	-7,8
Levoča	Jablonov	23,8	28,2	-4,4
Prešov	Ruská Nová Ves	24	28,2	-4,2
Kežmarok	Krížová Ves	70	74	-4
Poprad	Veľký Slavkov	20	24	-4
Vranov nad Topľou	Pavlovce	6,1	10	-3,9
Bardejov	Bardejov	8	11,6	-3,6

Spracoval: autor

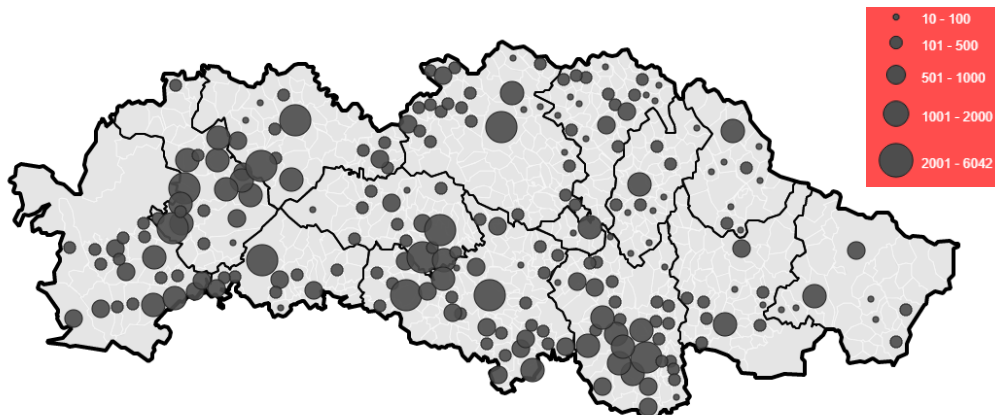
Mapa 14 Počet rómskych obyvateľov v mestách a obciach PSK podľa ARK 2004

Mapa 15 Počet rómskych obyvateľov v mestách a obciach PSK podľa ARK 2013

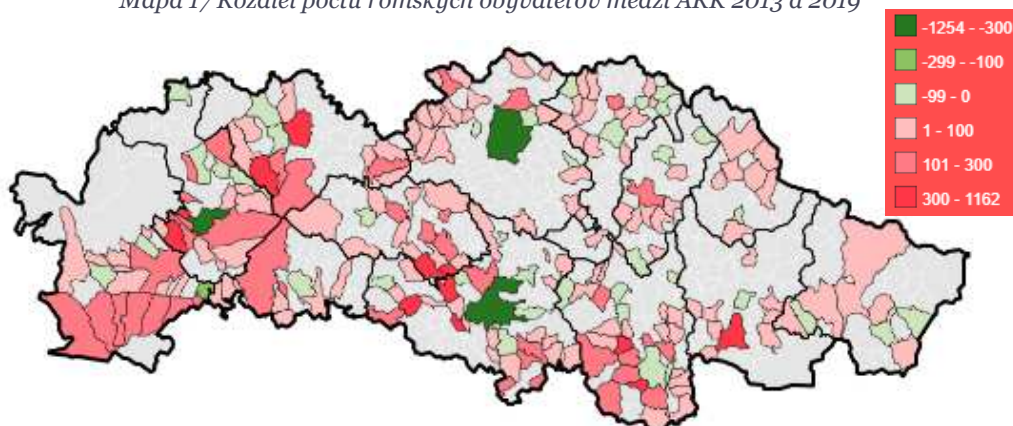

Mapa 16 Počet rómskych obyvateľov v mestách a obciach PSK podľa ARK 2019

Spracoval: Miloslav Michalko

Mapa 17 Rozdiel počtu rómskych obyvateľov medzi ARK 2013 a 2019

Spracoval: Miloslav Michalko

Tabuľka 16 Zoznam TOP 10 obcí s najvyšším kladným rozdielom v počte

Okres	Obec	Počet róm. obyv. 2019	Počet róm. obyv. 2013	Rozdiel
Sabinov	Jarovnice	6042	4881	1162
Stará Ľubovňa	Stará Ľubovňa	2304	1619	685
Prešov	Chminianske Jakubovany	2368	1760	608
Sabinov	Ostrovany	1856	1295	561
Stará Ľubovňa	Lomnička	3021	2506	515
Prešov	Svinia	1485	1035	450
Kežmarok	Veľká Lomnica	2448	2014	434
Vranov nad Topľou	Kamenná Poruba	1110	756	354
Humenné	Humenné	1952	1608	344
Prešov	Rokycany	894	566	328

Spracoval: autor

Tabuľka 17 Zoznam TOP 10 miest s najvyšším záporným rozdielom v počte

Okres	Obec	Počet róm. obyv. 2019	Počet róm. obyv. 2013	Rozdiel
Bardejov	Bardejov	2532	3786	-1254
Kežmarok	Kežmarok	476	996	-520
Prešov	Prešov	3434	3855	-421
Poprad	Jánovce	706	866	-160
Snina	Klenová	61	136	-75
Svidník	Svidník	751	804	-53
Levoča	Jablonov	240	282	-42
Kežmarok	Slovenská Ves	287	327	-40
Vranov nad Topľou	Vranov nad Topľou	2210	2247	-37
Kežmarok	Spišská Stará Ves	156	189	-33

Spracoval: autor

Podiel rómskych obyvateľov v mestách a obciach na území PSK sa zvyšuje. Nárast podielu rómskych obyvateľov sme evidovali v 170 samosprávach (viac ako 75% samospráv s rómskym obyvateľstvom) s priemerným nárastom 4,1%. V šiestich obciach (Rokycany, Kečkovce, Kamenná Poruba, Petrová, Ostrovany, Čičava) narástol podiel rómskych obyvateľov medzi rokmi 2013 a 2019 dokonca o viac ako 15%. Naopak pokles podielu rómskych obyvateľov sme zaznamenali len v približne pätine samospráv s rómskym obyvateľstvom s priemerným poklesom -2,9%. Vyplýva to z máp zobrazujúcich podiel rómskych obyvateľov v mestách a obciach podľa ARK 2004, ARK 2013 a ARK 2019. Obce a mestá s najvyšším podielom rómskeho obyvateľstva sa nachádzajú v týchto lokalitách Prešovského samosprávneho kraja: centrálna časť okresu Kežmarok, severná a južná okres Sabinov, západná časť okresu Stará Ľubovňa, južná časť okresu Vranov nad Topľou a Poprad, severná časť okresov Bardejov a Svidník, západná a južná časť okresu Prešov.

Počet rómskych obyvateľov na území PSK sa tiež zvyšuje. Nárast počtu rómskych obyvateľov sme evidovali v 181 samosprávach (viac ako 80% samospráv s rómskym obyvateľstvom) s priemerným nárastom 94 rómskych obyvateľov. V piatich samosprávach (Jarovnice, Stará Ľubovňa, Chminianske Jakubovany, Ostrovany a Lomnička) narástol počet rómskych obyvateľov medzi rokmi 2013 a 2019 o viac ako 500 obyvateľov. Na druhej strane pokles počtu rómskych obyvateľov sme zaznamenali len v 17% všetkých samospráv s rómskym obyvateľstvom s priemerným poklesom 79 rómskych obyvateľov. Obce a mestá s najvyšším počtom rómskeho obyvateľstva sa nachádzajú v týchto lokalitách PSK: centrálna a južná časť okresu Vranov nad Topľou, západná časť okresu Prešov, južná časť okresu Sabinov, centrálna časť okresu Kežmarok, západná časť okresu Stará Ľubovňa.

Podiel a počet rómskych obyvateľov v mestách a obciach na území PSK sa zvyšuje.

Na území PSK sa nachádza 219 samospráv, ktoré sú evidované vo všetkých troch atlasoch rómskych komunít. Počet rómskych obyvateľov v týchto samosprávach narástol za 15 rokov (porovnanie ARK 2004 a ARK 2019) o 41 799 ľudí a počet ostatných obyvateľov klesol za 15 rokov o 24 150 ľudí. To svedčí o novodobom usadlom správaní Rómov a o zväčšovaní sa, resp. premiešavaní existujúcich rómskych komunít. Na druhej strane, ostatné obyvateľstvo v týchto obciach vymiera, resp. sa sťahuje do iných lokalít v rámci alebo mimo územia Prešovského kraja.

Pri vzájomnom porovnaní máp zobrazujúcich podiel a počet rómskych obyvateľov na území PSK evidujeme štyri rôzne kategórie samospráv¹⁴:

- K1: samosprávy s veľkým počtom a veľkým podielom rómskych obyvateľov (napr. Jarovnice),
- K2: samosprávy s veľkým počtom a malým podielom rómskych obyvateľov (napr. Prešov),
- K3: samosprávy s malým počtom a veľkým podielom rómskych obyvateľov (napr. Cigeľka),
- K4: samosprávy s malým počtom a malým podielom rómskych obyvateľov (napr. Tichý Potok).

Tabuľka 18 Počet samospráv v jednotlivých kategóriách podľa ARK

	K1	K2	K3	K4	Spolu
ARK 2004	7	13	26	204	250
ARK 2013	15	18	30	180	243
ARK 2019	23	16	30	154	223

Spracoval: autor

¹⁴ Pod „veľkým počtom“ rozumieme nad 1000 rómskych obyvateľov, pod „veľkým podielom“ rozumieme nad 50% rómskych obyvateľov. Analogicky pre „malý počet“ a „malý podiel“.

Varovným prstom pre regionálny rozvoj je zvyšujúci sa počet samospráv s veľkým podielom a počtom rómskych obyvateľov. Podľa ARK 2019 ide najmä o obce na území okresov Vranov nad Topľou, Sabinov a Prešov, ako aj Kežmarok a Stará Ľubovňa (Mapa 18). Počet samospráv v kategóriách K2 a K3 sa výraznejšie časom nemenil (Mapa 19). Do kategórie K2 patria najmä mestá, avšak tu patria aj obce Spišský Štiavnik (okres Poprad), Veľká Lomnica, Huncovce (okres Kežmarok) a Jakubany (okres Stará Ľubovňa), ktoré môžu byť v najbližších rokoch zaradené do kategórie K1, pretože podiel rómskych obyvateľov presiahne hranicu 50%. Analogicky to platí pre ďalších 12 obcí v kategórii K3, ktoré evidujú viac ako 500 rómskych obyvateľov a taktiež pre iných 6 obcí v kategórii K4, ktoré evidujú viac ako 500 rómskych obyvateľov s podielom viac ako 40% (Mapa 20).

Tým pádom je možné, že v najbližších rokoch bude až 45 obcí (Mapa 22) s celkovo približne 90 000 obyvateľmi (dve tretiny z nich sú Rómovia) evidovať veľký počet a podiel rómskych obyvateľov na svojom území, a teda patriť do kategórie K1. Tieto obce sa okrem vyššie spomenutých oblastí nachádzajú najmä v južnej časti okresov Prešov, Sabinov, Poprad a Levoča, ako aj v severnej časti okresu Bardejov. Treba podotknúť, že v prípade okresov Prešov, Vranov nad Topľou, Levoča a Poprad tieto samosprávy susedia so samosprávami z okresov na území Košického samosprávneho kraja, ktoré taktiež evidujú vysoký počet, resp. podiel rómskych obyvateľov (Mapa 21).

Mapa 18 Samosprávy s veľkým počtom a veľkým podielom rómskych obyvateľov (kategória K1)

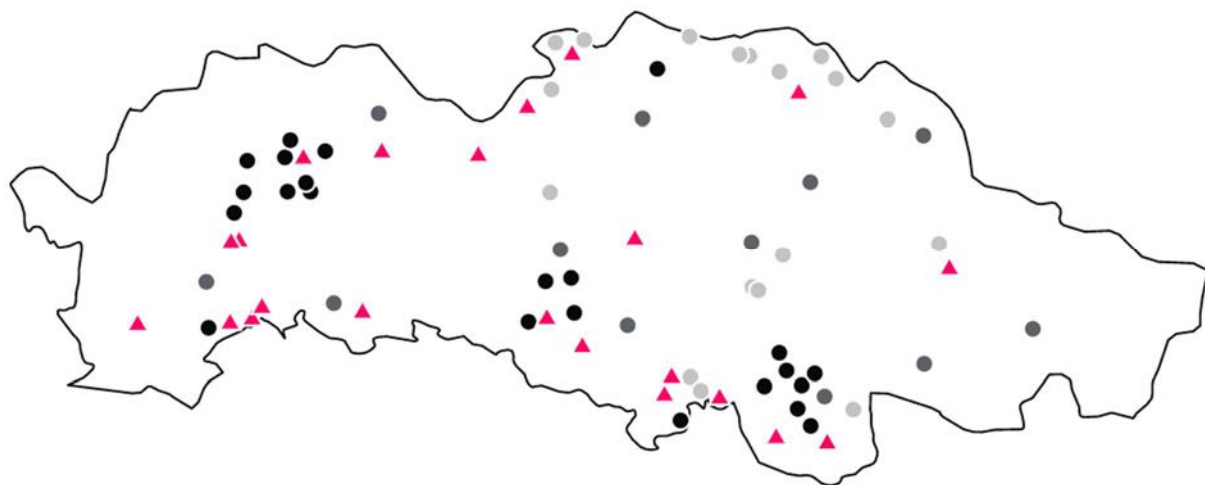

Mapa 19 Samosprávy zaradené do kategórií K1, K2 (tmavšia sivá) a K3 (svetlejšia sivá)

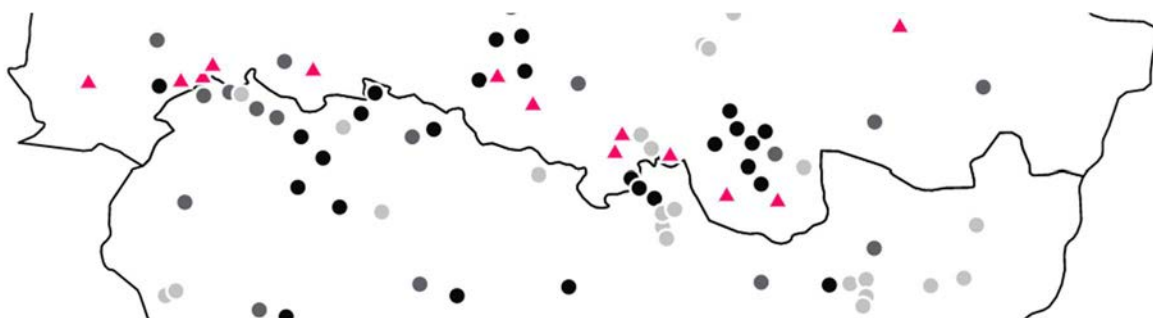

Spracoval: autor podľa ARK 2019

Mapa 20 Samosprávy v kategóriách K2, K3 a K4 (označené trojuholníkom),
ktoré môžu byť v najbližších rokoch zaradené do kategórie K1

Mapa 21 Samosprávy zaradené do kategórií K1, K2, K3 na hranici PSK a KSK

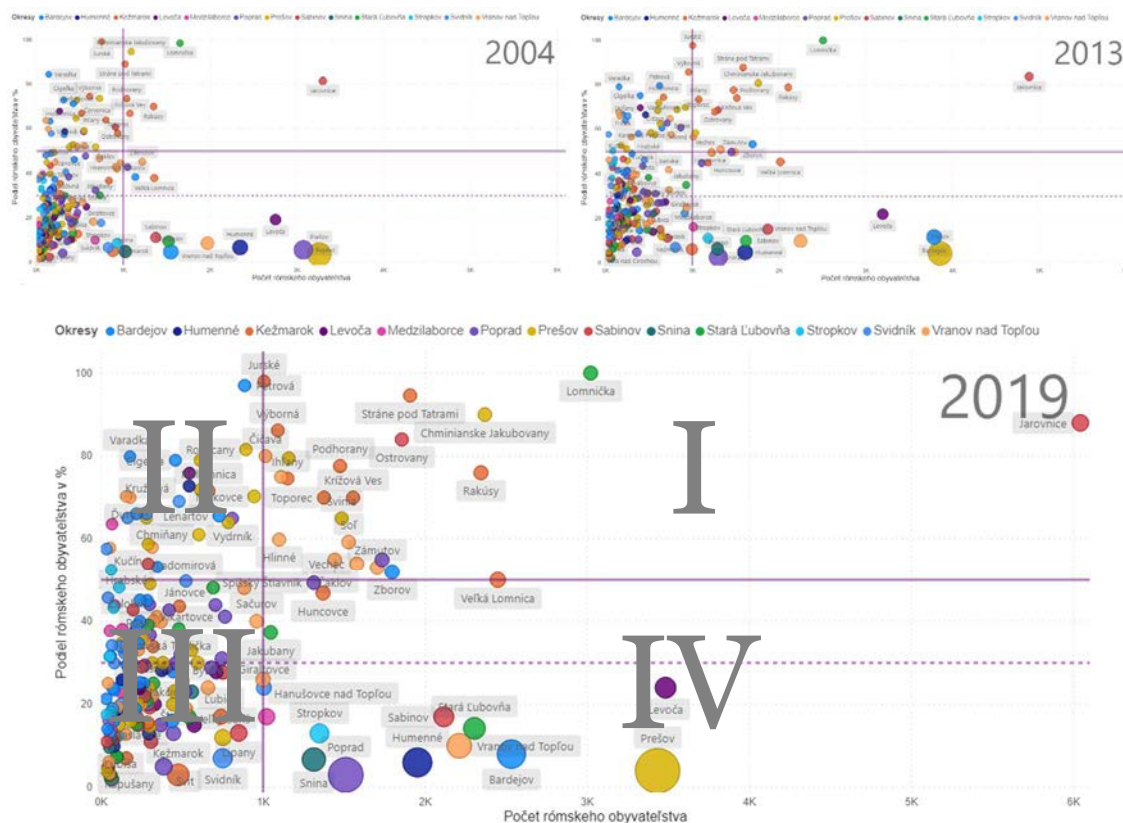
Mapa 22 Samosprávy zaradené do kategórie K1 (prognóza)

Spracoval: autor podľa ARK 2019

V spolupráci s GIS tímom sme analyzovali koreláciu medzi počtom a podielom rómskych obyvateľov v obciach a mestách na území PSK podľa atlasov rómskych komunit. Medzi obce v I. kvadrante patria najmä obce z okresov Kežmarok a Vranov nad Topľou, ale aj obce Jarovnice (okres Sabinov), Lomnička (okres Stará Ľubovňa) či Chminianske Jakubovany (okres Prešov). V II. kvadrante sa nachádzajú najmä obce z okresov Bardejov a Prešov. Väčšina obcí sa nachádza v III. kvadrante. V IV. kvadrante sa nachádzajú najmä okresné mestá. V I. a II. kvadrante sa nachádza 53 obcí.

Graf 39 Korelácia počtu a podielu rómskych obyvateľov v samosprávach PSK podľa okresov

Spracoval: Ing. Marek Hudák podľa dát z atlasov rómskych komunit

Tieto grafy potvrdzujú, že počet samospráv, kde rómski obyvatelia determinujú rozvoj samosprávy, pribúda. Na základe týchto grafov vieme navyše charakterizovať rómske komunity podľa jednotlivých okresov a prognózovať ich vývoj počas najbližších rokov.

Bardejov - okres charakteristický výskytom obcí v II. a III. kvadrante (menej ako 1000 rómskych obyvateľov, ktorí však v niektorých obciach tvoria väčšinové obyvateľstvo). Vývoj od roku 2004 naznačuje, že v najbližších rokoch ďalšie obce „prejdú“ z III. do II. kvadrantu, príp. pár obcí z II. kvadrantu prejde do I. kvadrantu, keďže sa v týchto obciach zvýši počet rómskych obyvateľov. Obec Zborov sa nachádza v I. kvadrante, avšak podiel rómskych obyvateľov v tejto obci je tesne nad hranicou 50% a vedenie obce realizuje značné intervencie vedúce k sociálnej zmene a integrácii miestnych Rómov. V okresnom meste Bardejov môžeme od roku 2004 sledovať najprv výrazný nárast rómskeho obyvateľstva a následne mierny pokles, čo môže byť príčinou nárastu rómskeho obyvateľstva v obciach najmä v severnej časti okresu.

Humenné - okres typický výskytom obcí v III. kvadrante, pričom z dlhodobého hľadiska môžu niektoré obce „prejsť“ do II. kvadrantu. V II. kvadrante sa momentálne nachádza len obec Zbudské Dlhé, ktorá sa pomaly „približuje“ k I. kvadrantu. V okresnom meste Humenné sme od roku 2004 najprv evidovali vysoký pokles rómskych obyvateľov a následne mierny nárast.

Kežmarok - okres charakteristický výskytom obcí v I. a III. kvadrante. Môžeme očakávať, že aj obce z II. a IV. kvadrantu „prejdú“ do I. kvadrantu (najmä obce Huncovce a Veľká Lomnica), a teda sa bude v I. kvadrante nachádzať až 10 obcí. V okresnom meste Kežmarok sme od roku 2004 evidovali mierny nárast a následne mierny pokles rómskych obyvateľov. Naopak, v obciach evidujeme väčšinou kontinuálny nárast rómskych obyvateľov. Okresné mesto Kežmarok sa nachádza v III. kvadrante. Podobne je to pri okresnom meste Svidník. Ostatné okresné mestá sa nachádzajú v IV. kvadrante.

Levoča - okres charakteristický výskytom obcí v III. kvadrante, pri ktorých nepredpokladáme presun do iných kvadrantov. V II. kvadrante sa „nachádza“ len obec Doľany. V okresnom meste Levoča evidujeme kontinuálny nárast rómskych obyvateľov od roku 2004.

Medzilaborce - okres charakteristický výskytom obcí v III. kvadrante, pričom pri niektorých z nich nie je v najbližších rokoch vylúčený presun do II. kvadrantu. Momentálne sa v II. kvadrante „nachádza“ len obec Brestov nad Laborcom, ktorú eviduje iba ARK 2019. V okresnom meste Medzilaborce evidujeme kontinuálny nárast rómskych obyvateľov od roku 2004.

Poprad - okres charakteristický výskytom obcí v III. kvadrante, z ktorých však viaceré obce sa môžu v najbližších rokoch „presunúť“ do II. a I. kvadrantu. Pri niektorých obciach dokonca evidujeme priamy presun z III. do I. kvadrantu, čo môže byť vplyvom susediacich rómskych komunít nachádzajúcich sa na území Košického kraja. V I. kvadrante sa nachádza iba obec Hranovnica, avšak v najbližších rokoch tu môžu pribudnúť aj obce Spišský Štiavnik, Vydrník a Vikartovce. V okresnom meste Poprad sme od roku 2004 evidovali prudký pokles rómskych obyvateľov a následne mierny nárast.

Prešov - okres charakteristický výskytom obcí v II. a III. kvadrante. V I. kvadrante sa nachádzajú obce Chminianske Jakubovany, Svinia a Varhaňovce, avšak v najbližších rokoch k nim pravdepodobne pribudnú viaceré obce z II. kvadrantu (Mirkovce, Rokycany, Žehňa). Na túto skutočnosť vplyvajú aj susediace rómske komunity na území Košického kraja. V okresnom a zároveň krajskom meste Prešov evidujeme od roku 2004 mierny nárast a následne mierny pokles rómskych obyvateľov.

Sabinov - okres mediálne známy kvôli obci Jarovnice s najvyšším počtom rómskych obyvateľov na území PSK. Podobný trend možno badať pri obci Ostrovany a pri ďalších obciach v iných okresoch. Viaceré obce nachádzajúce sa v III. kvadrante môžu v najbližších rokoch „prejsť“ do II. kvadrantu. Obec Pečovská Nová Ves a mesto Lipany môžu „prejsť“ z III. kvadrantu do IV. kvadrantu, kde sa nachádza len okresné mesto Sabinov, v ktorom došlo od roku 2004 ku kontinuálnemu nárastu rómskych obyvateľov.

Snina - okres charakteristický výskytom všetkých obcí v III. kvadrante s podielom rómskeho obyvateľstva pod hranicou 30%. V najbližších rokoch nepredpokladáme presun obcí do iného kvadrantu. V okresnom meste Snina evidujeme od roku 2004 kontinuálny nárast rómskych obyvateľov.

Stará Ľubovňa - okres mediálne známy kvôli obci Lomnička s najvyšším podielom rómskych obyvateľov na území PSK. Väčšina obcí sa nachádza v III. kvadrante, pričom pri niektorých z nich (Jakubany, Šarišské Jastrabie, Kolačkov) môžeme v najbližších rokoch očakávať presun do I. kvadrantu. V IV. kvadrante sa nachádza obec Jakubany a okresné mesto Stará Ľubovňa, v ktorom došlo od roku 2004 k nárastu rómskych obyvateľov (medzi rokmi 2013 a 2019 k prudkému nárastu).

Stropkov - okres charakteristický výskytom obcí v III. kvadrante, pričom v najbližších rokoch môžeme predpokladať presun niektorých obcí do II. kvadrantu. V II. kvadrante sa nachádza len obec Miková. V meste Stropkov došlo od roku 2004 ku miernemu kontinuálnemu nárastu rómskych obyvateľov.

Svidník - okres charakteristický výskytom obcí v II. a III. kvadrante. Dokonca aj okresné mesto Svidník sa nachádza v III. kvadrante. V IV. kvadrante sa nachádza mesto Giraltovce. V II. kvadrante sa v roku 2004 nachádzali dve obce, v roku 2019 už päť obcí. Podľa vývoja od roku 2004 preto môžeme v najbližších rokoch očakávať presun ďalších obcí z III. do II. kvadrantu. V okresnom meste Svidník došlo od roku 2004 ku kontinuálnemu miernemu poklesu rómskych obyvateľov.

Vranov nad Topľou - okres charakteristický výskytom obcí v I. a III. kvadrante, pričom v I. kvadrante sa nachádza sedem obcí a pri ďalších obciach v III. kvadrante môžeme v najbližších rokoch očakávať presun do I. a II. kvadrantu. V okresnom meste Vranov nad Topľou došlo od roku 2004 najprv k miernemu nárastu a následne k miernemu poklesu rómskych obyvateľov.

Regióny MRK na území PSK

Na základe predošlých častí a dát sme definovali regióny MRK na území PSK, pričom sme brali do úvahy:

- prírodné a umelo vytvorené prekážky¹⁵,
- počet rómskych obyvateľov,
- polohu obcí a ich vzdialenosť,
- hranice okresov.

Týmto faktorom odpovedali nasledovné pravidlá pri zaraďovaní obcí do jednotlivých regiónov:

- obce oddelené prírodnou a/alebo umelo vytvorenou prekážkou nepatria do spoločného regiónu MRK s výnimkou, ak ide o obce z rovnakého okresu,
- vzhľadom na počet rómskych obyvateľov sme sa snažili o rovnomerné rozdelenie počtu Rómov podľa regiónov MRK,
- susediace obce sme zaradili do spoločného regiónu MRK,
- nepreradzovali sme obec z okresu do okresu.

Tabuľka 19 Základné charakteristiky definovaných regiónov MRK v PSK

Por. č.	Okresy	Počet obcí ARK	Počet obyvateľov	Počet rómskych obyvateľov	Podiel rómskych obyvateľov	Počet rómskych obyvateľov na obec
1	Poprad, Levoča	30	118 174	19 445	16,45 %	648
2	Kežmarok, Stará Ľubovňa západ ¹⁶	28	83 759	27 225	32,50 %	972
3	Bardejov, Stropkov, Svidník, Stará Ľubovňa východ	59	92 923	19 126	20,58 %	324
4	Sabinov, Prešov západ ¹⁷	30	151 356	25 868	17,09 %	862
5	Vranov nad Topľou, Prešov východ	49	87 127	27 354	31,40 %	558
6	Medzilaborce, Humenné, Snina	27	78 645	8043	10,23 %	298
Spolu	13 okresov	223	611 984	127 061	20,76 %	570

Spracoval: autor na základe ARK 2019

Najviac obcí evidujeme v regióne 3 a 5. Pri ostatných regiónoch sa nám podarilo docieľiť približne rovnaký počet obcí (približne 30 obcí). Ako však uvádzame vyššie, smerodajný údaj pre nás bol počet rómskych obyvateľov. Vo väčšine regiónov sa počet rómskych obyvateľov pohybuje od 19 do 28 tisíc, pričom v dvoch regiónoch žije v každom približne 19 tisíc rómskych obyvateľov a v iných troch regiónoch žije v každom 26 až 28 tisíc rómskych obyvateľov. Na území regiónu 6 žije „len“ 8 tisíc rómskych obyvateľov, pretože na území okresov Medzilaborce, Humenné a Snina žije v porovnaní s ostatnými okresmi menej rómskych obyvateľov (pozri Graf 6). Čo sa týka podielu rómskych obyvateľov, v štyroch

¹⁵ Za prírodné prekážky považujeme napríklad pohorie, za umelo vytvorené prekážky považujeme napríklad tunel.

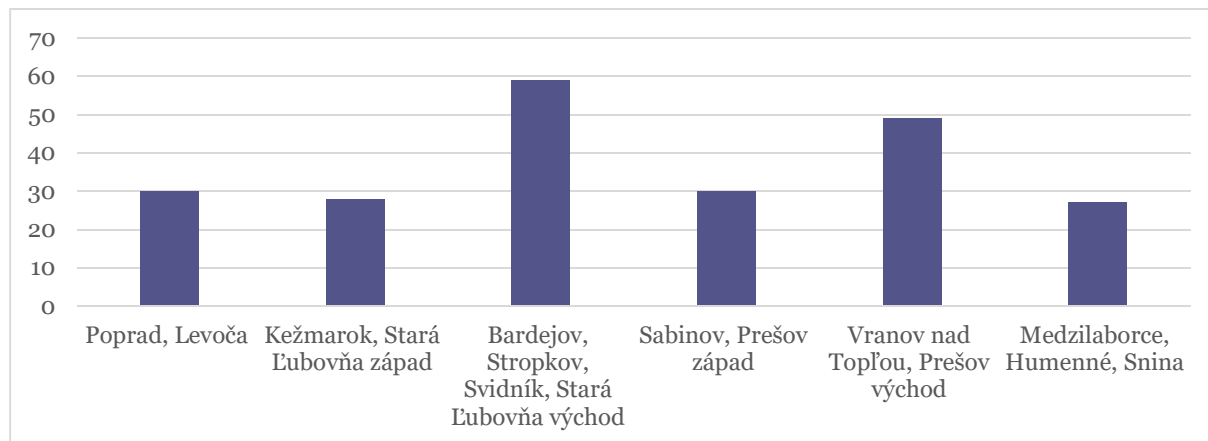
¹⁶ Dôvodom rozdelenia okresu Stará Ľubovňa je veľká vzdialenosť „západných“ obcí od „východných“.

¹⁷ Dôvodom rozdelenia okresu Prešov je snaha o rovnomerné rozdelenie regiónov podľa počtu Rómov.

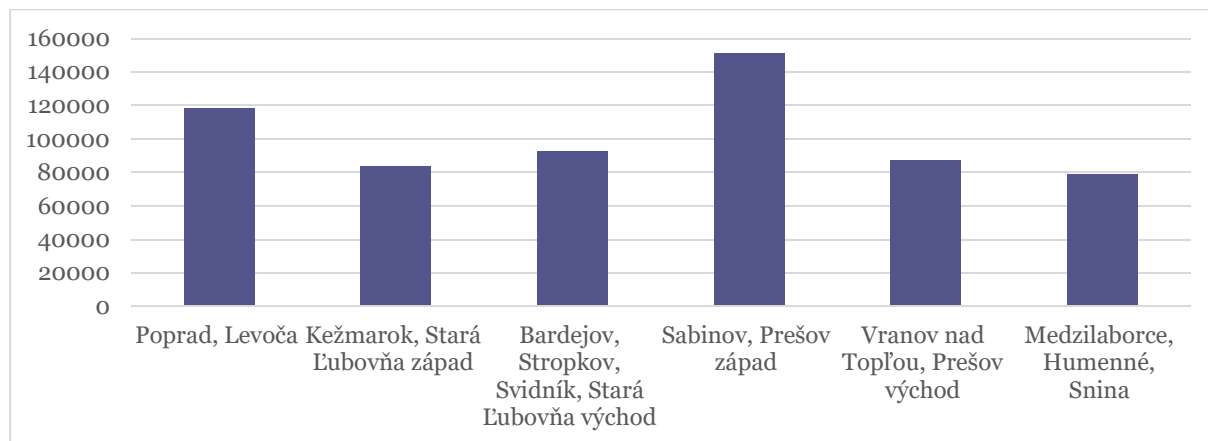
regiónoch evidujeme podiel na úrovni približne 10 až 20%. V ostatných dvoch regiónoch (2 a 5) tvorí rómske obyvateľstvo približne tretinu celkového obyvateľstva. Pri priemernom počte rómskych obyvateľov na obec si môžeme všimnúť isté „popárovanie“, a síce pri dvoch regiónoch (3 a 6) je hodnota približne 300, pri ďalších dvoch (1 a 5) približne 600 a pri iných dvoch (2 a 4) približne 900 rómskych obyvateľov na obec.

Smerodajný údaj pre nás bol počet rómskych obyvateľov. Vo väčšine regiónov sa počet rómskych obyvateľov pohybuje od 19 do 28 tisíc.

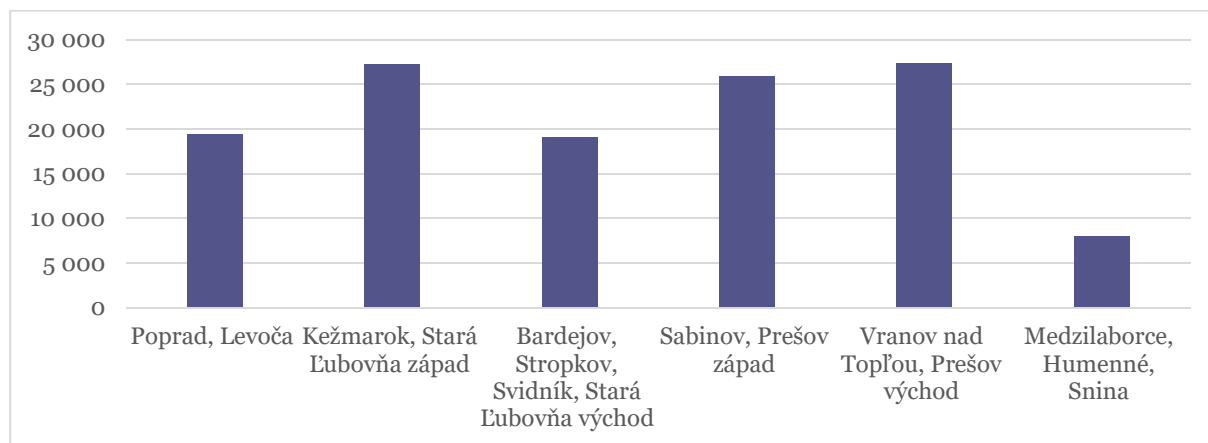
Graf 40 Počet obcí podľa regiónov MRK

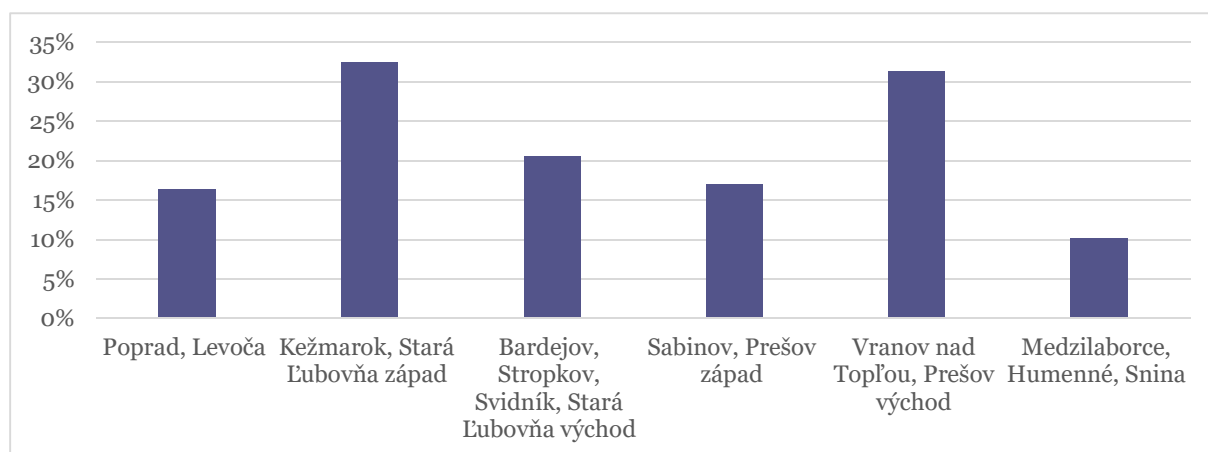
Graf 41 Počet obyvateľov podľa regiónov MRK

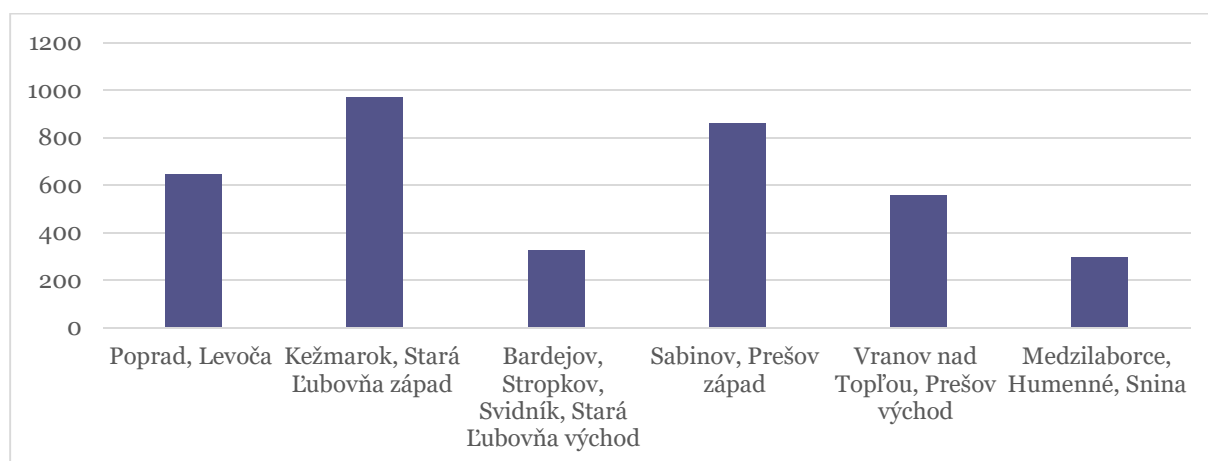
Graf 42 Počet rómskych obyvateľov podľa regiónov MRK

Graf 43 Podiel rómskych obyvateľov podľa regiónov MRK

Graf 44 Počet rómskych obyvateľov na obec podľa regiónov MRK

Spracoval: autor podľa ARK 2019

Našou snahou bolo taktiež celkovo porovnať tieto regióny, aby sme vedeli identifikovať, ktorým regiónom potrebujeme venovať väčšiu pozornosť. Zobrali sme do úvahy všetky charakteristiky okrem počtu obyvateľov v regióne. V rámci charakteristiky sme zoradili údaje od najmenšieho po najväčší¹⁸, na základe toho pridelili každému regiónu poradové číslo (od 1 do 6) a tieto poradové čísla spočítali. Následne sme zoradili regióny podľa súčtu poradových čísel. Vyšší súčet poradových čísel znamená, že danému regiónu bolo pri zoraďovaní častejšie pridelené vyššie poradové číslo (pozri Tabuľka 19).

Okresy Kežmarok, Vranov nad Topľou, západná časť okresu Stará Ľubovňa a východná časť okresu Prešov vyžadujú viac pozornosti ako ostatné regióny.

Toto porovnanie ukázalo, že okresy Kežmarok, Vranov nad Topľou, západná časť okresu Stará Ľubovňa a východná časť okresu Prešov (regióny 2 a 5) si vyžadujú viac pozornosti ako ostatné regióny, pretože dosiahli súčet 19.¹⁹ Región 6 (okresy Medzilaborce, Humenné, Snina) dosiahli súčet 4. Ostatné regióny dosiahli približne rovnaký súčet – od 12,5 do 15,5 – a taktiež ich nemôžeme ignorovať.

¹⁸ Pri charakteristike „počet obcí“ sme evidovali rovnaký počet obcí pri dvoch regiónoch. Poradové číslo v tomto prípade mali spoločné a bolo vyjadrené aritmetickým priemerom.

¹⁹ Najvyšší možný súčet bol 24, najmenší 4.

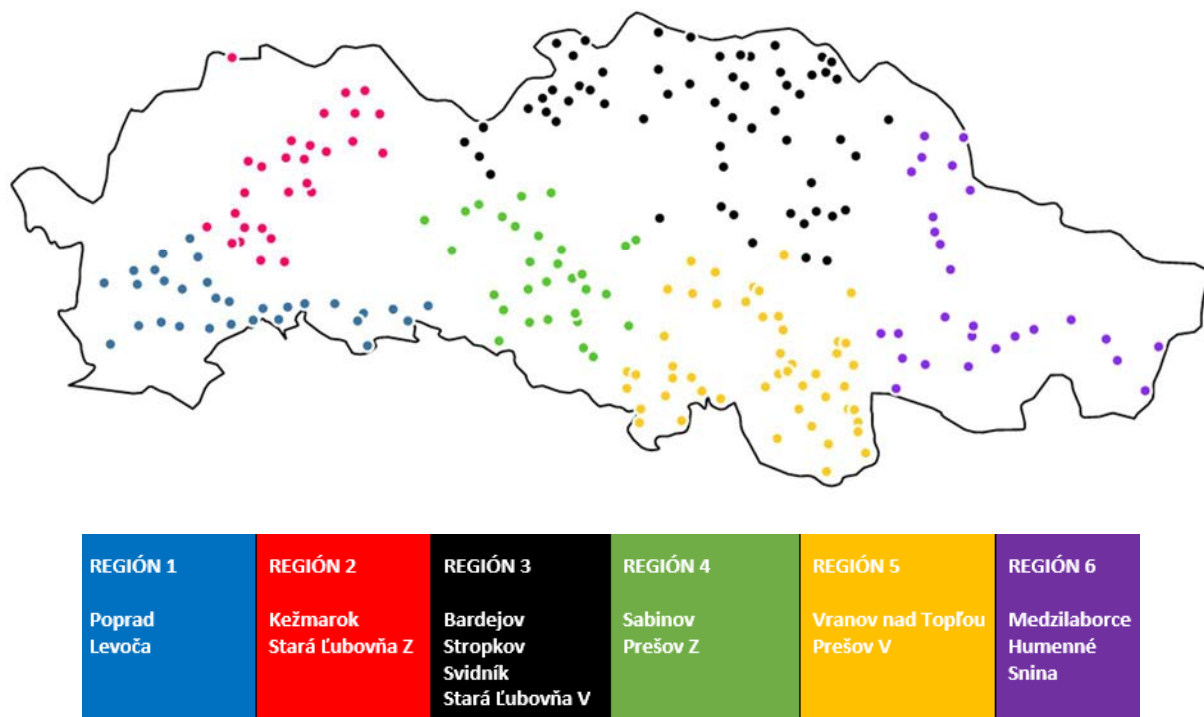
Tabuľka 20 Celkové porovnanie regiónov MRK v PSK

Por. č.	Okresy	Počet obcí	Počet rómskych obyvateľov	Podiel rómskych obyvateľov	Počet rómskych obyvateľov na obec	SPOLU
2	Kežmarok, Stará Ľubovňa západ	2	5	6	6	19
5	Vranov nad Topľou, Prešov východ	5	6	5	3	19
4	Sabinov, Prešov západ	3,5	4	3	5	15,5
3	Bardejov, Stropkov, Svidník, Stará Ľubovňa východ	6	2	4	2	14
1	Poprad, Levoča	3,5	3	2	4	12,5
6	Medzilaborce, Humenné, Snina	1	1	1	1	4

Spracoval: autor na základe ARK 2019

Pre úplnosť je užitočné lokalizovať mestá a obce na mape PSK podľa definovaných regiónov MRK. Zoznam miest a obcí je taktiež k dispozícii (pozri [Príloha E](#)).

Mapa 23 Lokalizácia miest a obcí PSK podľa regiónov MRK

Spracoval: autor na základe ARK 2019

Zhrnutie

Na území Slovenska sa podľa štatistík nachádza 2927 miest a obcí, z toho 818 miest a obcí (27,9%) sa podľa Atlasu rómskych komunít z roku 2019 vyznačuje prítomnosťou marginalizovaných rómskych komunít (MRK). Najviac Rómov žije v Košickom, Prešovskom a Banskobystrickom kraji, pričom v prvých dvoch menovaných krajoch tvoria Rómovia (v rámci miest a obcí s prítomnosťou MRK) viac ako pätinu obyvateľstva. V každej tretej obci PSK žijú Rómovia (zo 665 miest a obcí PSK sa 223 miest a obcí vyznačuje prítomnosťou MRK). V približne štvrtine týchto obcí a miest tvorí rómske obyvateľstvo väčšinu. Počet rómskych obyvateľov v PSK zrejme presiahne v roku 2020 hranicu 130 000 obyvateľov.

Atlas rómskych komunít 2019 eviduje na Slovensku celkovo 1043 koncentrácií s rómskymi obyvateľmi. Najviac koncentrácií eviduje ARK 2019 v Prešovskom kraji. Ide o 309 koncentrácií, čo predstavuje 30% z celkového počtu. V približne 92% obciach Prešovského kraja žijú Rómovia iba v koncentráciách. Hovoríme o 111 811 Rómoch, čo predstavuje 88% všetkých Rómov v PSK. Približne 15 000 rómskych obyvateľov býva integrované. Takmer 90 000 Rómov žije na okraji alebo mimo obce. Približne 22 000 Rómov obýva koncentrácie vo vnútri obcí. Až dve tretiny Rómov v okrese Kežmarok a 40% Rómov v okrese Levoča žije mimo obce. V okrese Stará Ľubovňa žije 90% Rómov na okraji obce.

V troch štvrtinách obcí je preferovaným jazykom rómskej komunity rómčina. S pribúdajúcim počtom koncentrácií sa zvyšuje podiel komunít, ktorých preferovaným jazykom je rómčina. Vzdialenosť osídlenia od obce evidujeme od 50 metrov do 5 kilometrov, pričom 33 osídlení je od obce vzdialených 500 a viac metrov. Spomedzi 309 koncentrácií je 83 (27%) oddelených od obce bariérou, najčastejšie v podobe rieky, potoka, poľa či trávnej plochy.

Na území PSK sa nachádza 13 okresov. Najviac Rómov žije v okresoch Kežmarok, Sabinov a Vranov nad Topľou. Viac ako 80% rómskych obyvateľov žije mimo okresných miest. Ak neberieme do úvahy okresné mestá, tak až v siedmich okresoch tvoria Rómovia viac ako tretinu obyvateľstva, v okrese Kežmarok už väčšinu. Ak by sme zobrali do úvahy všetky obce na území PSK (nie len tie s prítomnosťou MRK), v rámci PSK sa podiel rómskeho obyvateľstva zvýšil, ak neuvažujeme okresné mestá, pretože k zvýšeniu podielu došlo v drvivej väčšine okresov. Priemerný počet rómskych obyvateľov na obec je síce vyšší pri okresoch, ktoré nie sú NRO, ale podiel rómskych obyvateľov je o približne 10% nižší.

Prítomnosť MRK v obciach Prešovského kraja má vplyv na vekovú štruktúru a pôrodnosť. Prvých 20 obcí s najvyšším podielom ľudí vo veku 0-15 rokov sa vyznačuje väčšinovým podielom rómskych obyvateľov. V obci Jarovnice sa v roku 2018 narodilo 247 detí, čo je viac ako v okresných mestách Vranov nad Topľou či Stará Ľubovňa. Vývoj hrubej miery živorodosti v PSK svedčí o tom, že v obciach s prítomnosťou MRK sa rodí viac živonarodených detí, najvýraznejšie nad priemerom PSK evidujeme okresy Sabinov, Kežmarok a Prešov.

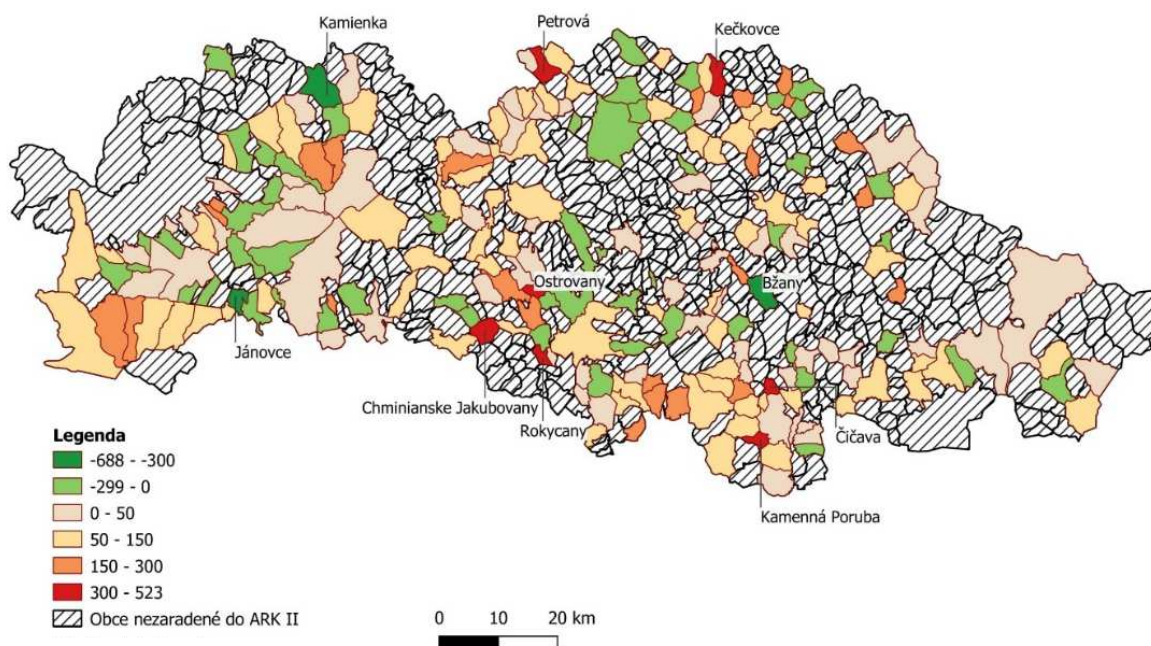
Pri porovnaní dvoch atlasov rómskych komunít evidujeme najväčší rozdiel v percentuálnom zastúpení Rómov pri okresoch Kežmarok, Sabinov a Stará Ľubovňa. Pri poslednom menovanom okrese je rozdiel najväčší, a síce 6,25% (pozri Tabuľka 20). Rastúci demografický trend Rómov potvrdzuje aj Mapa 20, ktorá porovnáva ARK 2013 a 2019. Počet miest a obcí s pozitívnym rozdielom medzi hrubou mierou celkového prírastku rómskeho a nerómskeho obyvateľstva je vyšší ako počet miest a obcí s negatívnym rozdielom medzi hrubou mierou prírastku týchto skupín obyvateľstva. Podiel a počet rómskych obyvateľov v mestách a obciach na území PSK sa teda zvyšuje a počet a podiel ostatného obyvateľstva sa znižuje. Je možné, že v najbližších rokoch bude až 45 obcí s celkovo približne 90 000 obyvateľmi (dve tretiny z nich sú Rómovia) evidovať veľký počet (nad 1000) a podiel (nad 50%) rómskych obyvateľov.

Definovali sme 6 regiónov MRK na území PSK, pričom sme brali do úvahy tieto faktory: prírodné a umelo vytvorené prekážky, počet rómskych obyvateľov, polohu obcí a ich vzdialenosť, hranice okresov. Na základe viacerých analýz sa ukazuje, že okresy Sabinov, Kežmarok, Vranov nad Topľou, západná časť okresu Stará Ľubovňa a východná časť okresu Prešov vyžadujú viac pozornosti. Je preto žiadúce, aby sa demografický vývoj miest a obcí s prítomnosťou MRK na území PSK sledoval na pravidelnejšej báze.

Tabuľka 21 Percentuálne zastúpenie Rómov v obciach s prítomnosťou MRK podľa okresov PSK

Okres	ARK 2013	ARK 2019	Rozdiel
Bardejov	20,78 %	20,17 %	- 0,61 %
Humenné	7,93 %	9,76 %	+ 1,83 %
Kežmarok	31,91 %	36,81 %	+ 4,90 %
Levoča	21,59 %	23,66 %	+ 2,07 %
Medzilaborce	18,11 %	20,03 %	+ 1,92 %
Poprad	12,37 %	14,26 %	+ 1,89 %
Prešov	12,85 %	15,11 %	+ 2,26 %
Sabinov	27,81 %	32,82 %	+ 5,01 %
Snina	7,91 %	8,16 %	+ 0,25 %
Stará Ľubovňa	20,13 %	26,38 %	+ 6,25 %
Stropkov	14,22 %	16,03 %	+ 1,81 %
Svidník	18,20 %	21,72 %	+ 3,52 %
Vranov nad Topľou	25,69 %	29,80 %	+ 4,11 %

Zdroj: Atlasy rómskych komunít 2013 a 2019

Mapa 24 Rozdiel medzi hrubou mierou celkového prírastku rómskeho a nerómskeho obyvateľstva medzi rokmi 2013 - 2019 podľa ARK v ‰²⁰

Spracoval: Ing. Marek Hudák podľa ARK 2013 a ARK 2019

²⁰ Na mape sú zobrazené názvy obcí, kde bol podľa ARK zaznamenaný rozdiel medzi hrubou mierou celkového prírastku rómskeho a nerómskeho obyvateľstva vyšší ako 30, resp. nižší ako -30 percentuálnych bodov. Obce Dľhoňa (okres Svidník) a Brestov nad Laborcom (okres Medzilaborce) neboli do ARK zahrnuté, preto v nich nebolo možné identifikovať zmenu hrubej miery celkového prírastku.

Európske, národné a regionálne stratégie pre inklúziu Rómov

Rómovia sú v súčasnosti najväčšou etnickou minoritou v Európe a už stáročia sú integrálnou súčasťou európskej spoločnosti. Doposiaľ však na úrovni EÚ nevznikla spoločná stratégia pre boj proti problémom, ktorým čelia Rómovia. V rámci Európskej únie je ich právam, ako i právam všetkých menšín, venovaná špecifická zmienka v Lisabonskej zmluve a tiež v Charte základných práv EÚ.

Primárnu zodpovednosť za integráciu rómskeho obyvateľstva majú v rukách členské štáty EÚ, pretože hlavné výzvy, ktorým Rómovia čelia, spadajú do ich právomoci.

Primárnu zodpovednosť za integráciu rómskeho obyvateľstva v súčasnosti majú v rukách členské štáty EÚ, pretože hlavné výzvy, ktorým Rómovia čelia, spadajú do ich právomoci. Ide najmä o oblasť prístupu k kvalitnému vzdelávaniu, na trh práce, k bývaniu a základným službám či k zdravotnej starostlivosti. Tieto politiky majú v rámci štátov vo väčšine prípadov na starosti miestne a regionálne úrady. Vyžaduje sa preto ich úzka spolupráca, napríklad v prípade uvoľňovania eurofondov na projekty v tejto oblasti.

Podľa výskumu Svetovej banky by plná integrácia Rómov mohla ekonomikám niektorých krajín priniesť až 0,5 miliardy eur prostredníctvom zvýšenia produktivity, zníženia výdavkov na sociálnu starostlivosť a zvýšenia príjmov z daní. Európsku komisiu tak motivuje aj fakt, že bez zlepšenia životnej situácie 10-12 miliónov Rómov v Európe, môžu krajiny len ťažko naplniť ciele stratégie Európa 2020.

Rámec EÚ pre národné stratégie pre inklúziu Rómov

Dokument je súčasťou stratégie Európa 2020 a jeho cieľom je odstrániť alebo aspoň minimalizovať do roku 2020 ekonomickú a sociálnu marginalizáciu Rómov. Jednou z podmienok je preto zabrániť ich diskriminácii na národnej úrovni. Rómovia by mali zároveň mať podmienky na to, aby sa mohli vymaniť z bludného kruhu chudoby.

V dokumente sa tiež spomína, že rómska populácia na rozdiel od európskej je mladá – až takmer 36% Rómov je totiž mladších ako 15 rokov v porovnaní s takmer 16% občanov EÚ. Rovnako aj priemerný vek Rómov je 25 rokov, zatiaľ čo v EÚ je to 40 rokov. Nevyužívaním rómskeho potenciálu sa tak Európska únia pripravuje o pracovnú silu. Kľúčové v tomto ohľade bude preto najmä klásť dôraz na ich vyššiu úroveň vzdelávania, aby sa mohli uchádzať o lepšie pracovné miesta. Tí dnes tvoria významnú skupinu medzi nezamestnanými.

Štúdia Svetovej banky zároveň uvádza, že lepšie začlenenie Rómov na trh práce by krajinám mohli priniesť až 175 miliónov eur ročne. EÚ preto vo svojom komuniké z apríla 2010 prišla s návrhom opatrení, ktoré by mali situáciu Rómov v jednotlivých členských štátoch zlepšiť. Krajiny už majú povinnosť umožniť rómskym občanom nediskriminujúci prístup k vzdelávaniu, zamestnávaniu, výučbe, sociálnej ochrane a bývaniu.

Dokument definoval tieto hlavné oblasti exklúzie Rómov:

- **Vzdelávanie:** Rómske deti majú v mnohých členských štátoch oveľa nižšiu školskú dochádzku a navyše v školách čelia segregácii. Podľa už spomínaného prieskumu Open Society Institute tak v šiestich skúmaných krajinách EÚ (vrátane Slovenska) úplne dokončí základné vzdelanie len 42 percent rómskych detí, v porovnaní s 97,5 percentom priemeru populácie.
- **Trh práce:** Nedostatočné vzdelávanie má dôsledky aj pri uplatňovaní Rómov na trhu práce. Stratégia Európa 2020 si preto stanovuje za cieľ, aby malo zamestnanie 75 percent všetkých obyvateľov EÚ v rozmedzí 20 až 64 rokov. V súčasnosti je to pritom takmer 69 percent a v prípade Rómov ešte oveľa menej. Prieskum Svetovej banky pokrývajúci Bulharsko, Českú republiku, Rumunsko a Srbsko uvádza, že táto medzera medzi priemerným obyvateľstvom a príslušníkmi rómskeho etnika je až 26 percent.

- **Zdravie:** Rómovia sa v priemere dožívajú o desať rokov menej ako je priemer EÚ a tamojšia detská úmrtnosť je pre porovnanie oveľa vyššia. Prieskum UNDP v Bulharsku, Rumunsku, na Slovensku, v Maďarsku a v Českej republike zistil, že detská úmrtnosť medzi Rómami je približne 2-6 krát vyššia ako medzi ostatným obyvateľstvom. Ide o výsledok zlých životných podmienok, zníženého prístupu k zdravotnej starostlivosti, či vyššieho zdravotného rizika. Rómske spoločenstvo je zároveň často krát horšie informované o zdravotných rizikách a čelí diskriminácii pri prístupe k zdravotnej starostlivosti.
- **Bývanie a základné služby:** Odhaduje sa, že zatiaľ čo v EÚ je až 72-100 percent domácností zapojených na dodávky tečúcej vody, medzi Rómami je táto miera oveľa nižšia.

Cieľom rómskej stratégie na úrovni EÚ je preto znížiť rozdiely v týchto oblastiach medzi Rómami a ostatným obyvateľstvom v rámci členských štátov Únie.

Stratégia Slovenskej republiky v oblasti MRK

V tejto časti popisujeme národný strategický dokument v oblasti integrácie Rómov a taktiež podnety a záväzky uvedené v programovom vyhlásení vlády na roky 2020-2024, ktoré bude podľa všetkého východiskom pri tvorbe nadväzujúceho národného strategického dokumentu v oblasti MRK.

Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020

Základným strategickým dokumentom v oblasti integrácie Rómov v Slovenskej republike je Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020. Stratégia bola schválená uznesením vlády SR č. 1 z 11. januára 2012, v ktorom bol zároveň za prvé akčné plány ustanovený Revidovaný národný akčný plán Dekády začleňovania Rómov 2005 – 2015 na obdobie rokov 2011 – 2015.

Príprave stratégie predchádzala iniciatíva zo strany Európskej únie (EÚ), a to Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Rade EÚ, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a Výboru regiónov nazvané Rámec EÚ pre vnútroštátne stratégie integrácie Rómov do roku 2020 (ďalej len „Rámec EÚ“). Dokument v článku 20. vyzýva členské krajiny, aby zlepšili sociálnu a ekonomickú situáciu Rómov uplatňovaním začleňujúceho prístupu v oblasti vzdelávania, zamestnanosti, bývania a zdravotnej starostlivosti, pričom by v prípade potreby zohľadnili Spoločné základné zásady o začleňovaní Rómov, ako aj zabezpečením rovnakého prístupu ku kvalitným službám, a aby na tieto politiky uplatňovali integrovaný prístup a čo najlepšie využívali dostupné finančné prostriedky a zdroje.

Rámec EÚ a stratégia boli následne zohľadnené aj pri príprave Partnerskej dohody o využívaní európskych štrukturálnych a investičných fondov v rokoch 2014 – 2020. V rámci Operačného programu Ľudské zdroje (OP ĽZ) boli vyčlenené dve prioritné osi, a to prioritná os č. 5. Integrácia marginalizovaných rómskych komunít a prioritná os č. 6. Technická vybavenosť v obciach s prítomnosťou marginalizovaných rómskych komunít, ktoré priamo podporujú implementáciu opatrení sledujúcich zvýšenie miery integrácie Rómov. Podstatné je však pri naplňaní politik integrácie sledovať dimenziu rovnosti príležitostí a nediskriminácie. Prijatím stratégie sa zlepšil aj monitoring realizácie jednotlivých aktivít, je vytvorená štandardizovaná forma monitorovacej správy, ktorá poskytuje informácie o priebežnom plnení aktivít zo strany jednotlivých aktérov.

V rámci Operačného programu Ľudské zdroje boli vyčlenené dve prioritné osi, ktoré priamo podporujú implementáciu opatrení sledujúcich zvýšenie miery integrácie Rómov.

Rómske komunity v Programovom vyhlásení vlády na roky 2020-2024

V programovom vyhlásení vlády na roky 2020-2024 sa spomínajú aj marginalizované rómske komunity, a to v týchto častiach: Zlepšenie situácie a postavenia Rómov, Regionálny rozvoj, Národnostné školstvo.

Zlepšenie situácie a postavenia Rómov

V rámci časti „Zlepšenie situácie a postavenia Rómov“ sa uvádza, že vláda SR sa bude zasadzovať za zlepšenie sociálneho, ekonomického a občianskeho postavenia Rómov v spoločnosti. Vynaloží všetko úsilie na to, aby konkrétne opatrenia viedli k hmatateľným zmenám, predovšetkým u tej časti Rómov,

Vláda vynaloží všetko úsilie na to, aby konkrétne opatrenia viedli k hmatateľným zmenám.

ktorí v 21. storočí na Slovensku žijú bez prístupu k pitnej vode a základnej infraštruktúre. Veľký dôraz bude klásť na efektívne využívanie verejných zdrojov, vrátane eurofondov, na zmenu kvality života, najmä bývania, za priamej účasti samotných Rómov. Vláda SR taktiež vyhodnotí stav následkov COVID 19 a prijme účinné opatrenia na predchádzanie podobným pandémiám.

Vláda SR sa bude usilovať o znižovanie chudoby, predovšetkým v segregovaných oblastiach v menej rozvinutých regiónoch Slovenska. Osobitný dôraz bude klásť na zlepšenie štandardov bývania, prístupu k pitnej vode a základnej infraštruktúre, ako i zdravotnej starostlivosti. V tejto súvislosti vláda SR bude aktívne podporovať férové vysporiadanie právnych vzťahov k pozemkom v obciach s prítomnosťou MRK.

Vláda SR bude presadzovať politiky, ktoré budú napomáhať k zvýšeniu zamestnanosti Rómov, s dôrazom na mladých. V tejto súvislosti vzdelávanie zohráva kľúčovú úlohu. Vláda SR preto vynaloží maximálne úsilie na zastavenie neoprávneného zaraďovania rómskych detí do špeciálnych základných škôl a zabezpečenie ich prístupu ku kvalitnému vzdelávaniu, a to na všetkých úrovniach.

Vláda SR s cieľom zlepšiť zaškolenosť a pripravenosť bude iniciovať opatrenia, aby sa s predškolským vzdelávaním zraniteľných rómskych detí zo sociálne znevýhodneného prostredia začalo čo najskôr, najlepšie od troch rokov veku. Vláda SR bude taktiež podporovať opatrenia, ktoré zamedzia predčasnému ukončeniu školskej dochádzky či opakovaniu ročníkov a následnému opusteniu školského systému bez vzdelania a potrebnej kvalifikácie, čoho sme svedkami v súčasnosti. Vláda SR bude podporovať zosúladenie prechodu rómskych detí zo základného školstva na vyššie formy vzdelávania za účelom získania potrebnej kvalifikácie, vrátane digitálnych a podnikateľských zručností, potrebných na účinnú inklúziu do spoločnosti a do pracovného trhu.

Popri pomoci najzraniteľnejším skupinám z radov Rómov sa vláda SR bude zasadzovať za zlepšovanie celospoločenského vnímania Rómov v spoločnosti a budovanie vzájomnej občianskej spolupatričnosti. Vláda SR bude taktiež posilňovať rómsku kultúrnu identitu a rómsky jazyk. Vláda SR zváži posilnenie štatútu Úradu splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity voči relevantným ministerstvám, do ktorých kompetencie spadá zodpovednosť za implementáciu vytýčených cieľov v jednotlivých oblastiach.

Na podporu sebestačnosti a integrácie obyvateľov marginalizovaných skupín sa vláda SR zaväzuje:

- Podporovať vznik a fungovanie sociálnych podnikov v obciach a regiónoch s cieľom zvyšovať zamestnanosť a pracovné návyky občanov z marginalizovaných skupín.
- Zvážiť zavedenie vyplácania sociálnych dávok v týždňových intervaloch na účet v banke, namiesto vyplácania v hotovosti.
- Zaviesť vyplácanie príspevku pri narodení dieťaťa neplnoletým matkám na účet v banke, ktorý bude viazaný na výdavky spojené so starostlivosťou o dieťa.
- Zaviesť automatické inkaso platieb za bývanie z bankového účtu prijímateľa sociálnych dávok.

Regionálny rozvoj

V rámci časti „Regionálny rozvoj“ sa uvádza, že vláda SR neprístupuje k rómskym komunitám ako k prekážke regionálneho rozvoja, ale vníma ich ako súčasť politik, smerujúcich k vyrovnávaniu regionálnych rozdielov. V tomto duchu bude podporovať programy prípravy ľudí z marginalizovaných rómskych komunít pre zamestnanie v podnikoch s absentujúcou pracovnou silou. Vytvorí nové možnosti pre nezamestnaných na získanie praktických zručností, pre potreby zamestnávateľov. Vytvorí moderný systém dovzdelávania príslušníkov MRK pre pracovný trh. Bude podporovať vznik sociálnych podnikov a zabezpečovať pre ne kvalitné servisné a poradenské služby v spolupráci s Ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny, rešpektujúc doteraz platnú legislatívu o sociálnej ekonomike.

Vláda SR bude výrazne podporovať systém sociálneho bývania pre MRK a ohrozené komunity s cieľom zabezpečiť dôstojné a primerané bývanie MRK systémom mikropôžičiek a priamej angažovanosti a spoluúčasti obyvateľov. Vytvorí možnosti pre celodennú edukáciu detí a študentov MRK od materských škôl po stredné školy. Významne posilní systém motivácie pre nadpriemerných žiakov a študentov z MRK. Bude rázne dbať na zabezpečovanie dostatočného priestorového, personálneho a materiálneho zázemia pre školy s ohľadom na demografiu a špecifiká lokalít a komunít.

Národnostné školstvo

V rámci časti „Národnostné školstvo“ sa uvádza, že vláda SR zabezpečí skvalitnenie odbornej prípravy, kontinuálneho vzdelávania a osobného rozvoja pedagógov a odborných zamestnancov vyučujúcich na školách s vyučovacím jazykom alebo s vyučovaním jazyka národnostných menšín s dôrazom na princípy inkluzívneho vzdelávania, interkultúrneho a interetnického dialógu, vrátane prípravy kvalifikovaných učiteľov maďarského, rómskeho a rusínskeho jazyka ako základného predpokladu pre zabezpečenie možnosti kontinuálneho vzdelávania v jazyku národnostných menšín.

Zhrnutie

Programové vyhlásenie vlády na roky 2020-2024 pôsobí v oblasti MRK ambiciózne, avšak nie nereálne. Uvádza približne 30 podnetov a záväzkov. Medzi hlavné opatrenia patrí:

- klásť dôraz na efektívne využívanie verejných zdrojov, vrátane eurofondov,
- klásť dôraz na zlepšenie štandardov bývania, prístupu k pitnej vode a základnej infraštruktúre, ako i zdravotnej starostlivosti,
- podporovať systém sociálneho bývania pre MRK a ohrozené komunity s cieľom zabezpečiť dôstojné a primerané bývanie systémom mikropôžičiek a priamej spoluúčasti obyvateľov,
- vynaložiť maximálne úsilie na zastavenie neoprávneného zaraďovania rómskych detí do špeciálnych základných škôl a zabezpečenie ich prístupu ku kvalitnému vzdelávaniu,
- zabezpečiť, aby sa s predškolským vzdelávaním zraniteľných rómskych detí začalo čo najskôr, najlepšie od troch rokov,
- zamedziť predčasnému ukončeniu školskej dochádzky či opakovaní ročníkov a následnému opustenie školského systému bez vzdelania,
- rázne dbať na zabezpečovanie dostatočného priestorového, personálneho a materiálneho zázemia pre školy s ohľadom na demografiu a špecifiká lokalít a komunít,
- zabezpečiť skvalitnenie odbornej prípravy pedagógov a odborných zamestnancov vyučujúcich na školách s vyučovacím jazykom alebo s vyučovaním jazyka národnostných menšín,
- zlepšovať celospoločenské vnímanie Rómov v spoločnosti a budovanie vzájomnej občianskej spolupatričnosti a taktiež posilňovať rómsku kultúrnu identitu a rómsky jazyk,
- podporovať vznik a fungovanie sociálnych podnikov v obciach a regiónoch s cieľom zvyšovať zamestnanosť a pracovné návyky občanov z marginalizovaných skupín,
- vytvoriť nové možnosti pre nezamestnaných na získanie praktických zručností pre potreby zamestnávateľov a vytvoriť moderný systém dovzdelávania príslušníkov MRK pre pracovný trh.

Programové vyhlásenie vlády na roky 2020-2024 pôsobí v oblasti MRK ambiciózne, avšak nie nereálne. Uvádza približne 30 podnetov a záväzkov.

Stratégie samosprávnych krajov v oblasti MRK

Najvyšší podiel rómskeho obyvateľstva v rámci ostatných samosprávnych krajov SR evidujeme v Košickom a Banskobystrickom kraji. V nasledujúcej časti preto popisujeme situáciu vo vzťahu k sledovanej problematike práve v týchto dvoch samosprávnych krajoch.

Košický samosprávny kraj a politika MRK

Podľa Atlasov rómskych komunít z rokov 2013 a 2019 žije v Košickom kraji najviac Rómov v rámci všetkých krajov SR. Najvyšší počet Rómov v segregovaných osídleniach žije taktiež na území Košického samosprávneho kraja. KSK má aj prvenstvo v percentuálnom zastúpení obcí s rómskou komunitou. Vykazuje aj najhoršie podmienky v dostupnosti inžinierskych sietí v osídleniach, kde žijú Rómovia (obmedzený prístup k pitnej vode, verejnej kanalizácii a pod.) spomedzi všetkých krajov Slovenska. Tieto zistenia v súvislosti s prognózovaným stavom, kedy by v roku 2025 mal podiel Rómov v rámci KSK tvoriť takmer jednu štvrtinu obyvateľstva KSK, sú výzvou pre všetkých kompetentných k zodpovednej verejnej politike vo vzťahu k rómskym komunitám v rámci KSK.

V rámci Úradu Košického samosprávneho kraja pôsobí Referát pre integráciu sociálne vylúčených komunít.

V rámci Úradu Košického samosprávneho kraja pôsobí Referát pre integráciu sociálne vylúčených komunít, ktorý spadá pod Odbor sociálnych vecí. Momentálne v rámci tohto Referátu pracuje päť pracovníkov - jeden poverený riadením referátu a štyria referenti. Na Úrade KSK vznikol tento Referát 1.9.2014. Jednou z jeho hlavných činností je svojou činnosťou prispievať k plneniu Východísk pre integráciu marginalizovaných rómskych komunít v KSK (aktuálne na roky 2016-2020). V rámci tohto dokumentu boli identifikované nasledovné problémy:

- Problém exekúcie/úžera;
- Problém nezamestnanosť (dlhodobá a strednodobá);
- Problém vzdelávania;
- Problém zmysluplného trávenia voľného času detí a mladých Rómov;
- Problém „nelegálne“ osady;
- Problém občianskej a politickej participácie;
- Problém spolunažívania.

Samotný dokument pozostáva z dvoch hlavných častí – analytickej a strategickej. Analýzy slúžia nielen ako východisko pre navrhované ciele a opatrenia, ale tiež ako zásadný zdroj informácií pre evaluáciu strategického rámca a akčných plánov jednotlivých odborov, t.j. bude môcť byť konštatované, či sa zmenili podmienky života rómskych komunít v KSK a do akej miery. Strategický rámec obsahuje strategický cieľ, priority, prioritné ciele a opatrenia, ktorých dosiahnutím je možné aspoň z časti zlepšiť situáciu Rómov žijúcich v KSK. Súčasťou strategického rámca je aj mechanizmus jeho implementácie.

Úlohy Košického samosprávneho kraja v rámci riešenia problematiky MRK sú dané:

- kompetenciami samosprávnych krajov v oblasti regionálneho rozvoja,
- poznaním konkrétnych problémov marginalizovaných skupín,
- možnosťami organizácií v zriaďovateľskej pôsobnosti KSK (predovšetkým vzdelávacích, kultúrnych a sociálnych inštitúcií),
- finančnými možnosťami rozpočtu KSK na podporu aktivít pre marginalizované skupiny,
- schopnosťami čerpať prostriedky z európskych štrukturálnych a investičných fondov ako aj iných dostupných grantových schém (dostatok kvalitných projektov, odborne a finančne zdatných žiadateľov, ...),
- schopnosťou Úradu KSK zvládnuť problematiku MRK po stránke organizačnej, personálnej, materiálnej a finančnej.

Banskobystrický samosprávny kraj a politika MRK

V rámci Úradu BBSK nebol doteraz zriadený útvar venujúci sa problematike MRK. Tému rómskych komunít sa čiastočne venuje Milan Vaňo, ktorý má na starosti sociálnu ekonomiku a rovnako aj pracovníci Agentúry práce BBSK. V rámci dokumentu Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja Banskobystrického samosprávneho kraja na roky 2015-2023 (ďalej len „Program“) je problematika MRK spomenutá len okrajovo. Program uvádza podiel rómskeho obyvateľstva v kraji na základe údajov zo Štatistického úradu a na základe údajov z Atlasu rómskych komunít z roku 2013.

Zaradenie politiky MRK do kompetenčného rámca PSK

Práca v rómskych komunitách PSK musí mať celostný charakter. Práca s Rómami by mala prebiehať na úrovni zmeny postojov, charakterov, počas ktorej sa následne i súčasne realizujú vzdelávacie aktivity v rôznych oblastiach: čitateľská a finančná gramotnosť, podpora vzdelávania detí, mládeže i dospelých, predškolská výchova (predprimárne vzdelávanie detí v neformálnych komunitných škôlkach, v materských centrách, v pastoračných centrách), rodičovské zručnosti, zdravotnícka osвета, vzdelávanie v oblasti umeleckého smerovania: doučovanie a príprava na vyučovanie, hudobné, výtvarné, športové a iné voľnočasové aktivity, mentoring a pod. Tieto aktivity by sa mali realizovať v duchu dialógu s občianskou spoločnosťou, rozličnými cirkvami, špecializovanými organizáciami a samosprávou.

Základným dokumentom, ktorý určuje priority v oblasti rozvoja kraja je Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja PSK na roky 2014-2020 („Program“). V programe sa konštatuje, že je nevyhnutné budovanie kapacít zameraných na riešenie problematiky MRK, ktoré sú najpočetnejšie v Banskobystrickom, Košickom a Prešovskom kraji.

Od septembra 2019 pracuje na pozícii *Strategický manažér pre MRK* dlhoročný pracovník v rómskych komunitách RNDr. Tadeáš Gavala, PhD., ktorý nadviazal na prácu Mgr. Róberta Neupauera, PhD., ktorý vykonával funkciu poradcu predsedu pre sociálne vylúčené komunity v rokoch 2018-2019. Od marca 2020 sa tejto téme venujú aj PaedDr. Marián Cipár, PhD., Boris Kočko a Mgr. Mário Stehlík.

Uvedený tím vypracoval základnú analýzu MRK s cieľom zaradiť politiku MRK do kompetenčného rámca PSK. Medzi hlavné dôvody zaradenia tejto politiky do kompetenčného rámca PSK pokladáme:

- nevyhnutnosť budovania kapacít zameraných na riešenie problematiky MRK v PSK vyplývajúca z Programu hospodárskeho a sociálneho rozvoja PSK na roky 2014-2020;
- demografický trend: narastajúci počet príslušníkov MRK v PSK;
- prehlbovanie generačnej chudoby v MRK a jej negatívny vplyv na životné podmienky;
- neefektívna politika štátu v oblasti MRK a riešenia bez dlhodobých výsledkov;
- ponuka úzkej spolupráce s Referátom pre integráciu sociálne vylúčených komunít v rámci Úradu KSK a riešenie problematiky MRK komplexne v rámci východného Slovenska;
- potencionálna spolupráca s Banskobystrickým samosprávnym krajom;
- súvis prítomnosti príslušníkov MRK v okrese na zaradenie okresu do zoznamu NRO;
- záväzok PSK v rámci Iniciatívy Catching-Up Regions II vytvoriť vnútornú kapacitu na pomoc obciam s podielom marginalizovaných rómskych obyvateľov;
- príležitosť nadviazať na prácu Mgr. Róberta Neupauera, PhD., ktorý vykonával funkciu poradcu predsedu pre sociálne vylúčené komunity v rokoch 2018-2019.

Dňa 27. apríla 2020 bolo krajským zastupiteľstvom schválené zaradenie politiky MRK do kompetenčného rámca PSK a následne bol vypracovaný strategický rámec Prešovského samosprávneho kraja v oblasti MRK a začali sa práce na tomto dokumente.

Výdavky na sociálnu inklúziu MRK zo štátnych zdrojov a zdrojov EŠIF

Na sociálnu inklúziu MRK sa explicitne zameriavajú dve prioritné osi (5 a 6) Operačného programu Ľudské zdroje (OP ĽZ). Hlavným cieľom je systematicky integrovať politiky a nástroje v oblasti zdravia, bývania, vzdelávania, zamestnanosti a finančnej gramotnosti v súlade s princípmi desegregácie, degetoizácie a destigmatizácie. Prioritná os 5 (Integrácia marginalizovaných rómskych komunít) cieľ predovšetkým zvyšovanie kvality života ľudí z prostredia MRK prostredníctvom poradenstva a pomoci pri otázkach zdravia a zdravotnej starostlivosti, pri vstupe na pracovný trh, riešení osobných financií, bývania a vzdelávania. Prioritná os 6 (Technická vybavenosť v obciach s prítomnosťou MRK) pomáha pri zabezpečení kvality prostredia MRK predovšetkým prostredníctvom investícií do infraštruktúry.

Čerpanie EŠIF v Slovenskej republike

Alokovaná suma pre prioritnú os 5 predstavuje 139,0 miliónov eur (6% prostriedkov OP ĽZ), pre prioritnú os 6 je to 243,7 miliónov eur (11% prostriedkov OP ĽZ). Kým kontrahovanie prostriedkov v rámci PO 5 preyšuje finančný plán OP ĽZ do konca roka 2018 o 2%, PO 6 zaostáva za plánom o takmer 53%. Počas prvých piatich rokov programového obdobia boli v rámci PO 5 kontrahované dve tretiny (65,8%) alokovaných finančných prostriedkov. V rámci PO 6 to bolo približne 36% prostriedkov.

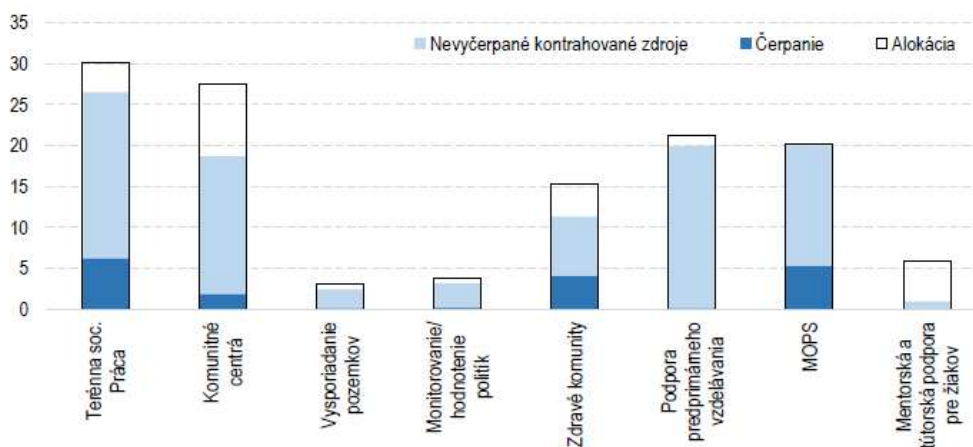
Čerpanie prostriedkov v oboch prioritných osiach ku koncu roka 2018 nedosiahlo strednodobý cieľ. Strednodobé ciele sú stanovené za účelom motivácie členských štátov čerpať a efektívne využívať dostupné zdroje z eurofondov. V rámci PO 5 bolo ku koncu roka 2018 vyčerpaných 18,0 miliónov eur,

čo predstavuje približne 89% úrovne strednodobého cieľa. V rámci PO 6 bolo vyčerpaných 16,7 miliónov eur, čo predstavuje iba 41% úrovne strednodobého cieľa. Medzi dôvody nízkeho čerpania patria problémy s verejným obstarávaním (časté nezrovnalosti, kvôli ktorým treba verejné obstarávanie opakovať) a nesprávne odhadnutý záujem o niektoré dopytovo orientované výzvy.

čo predstavuje približne 89% úrovne strednodobého cieľa. V rámci PO 6 bolo vyčerpaných 16,7 miliónov eur, čo predstavuje iba 41% úrovne strednodobého cieľa. Medzi dôvody nízkeho čerpania patria problémy s verejným obstarávaním (časté nezrovnalosti, kvôli ktorým treba verejné obstarávanie opakovať) a nesprávne odhadnutý záujem o niektoré dopytovo orientované výzvy.

V rámci PO 5 je najviac zdrojov alokovaných na podporu terénnej sociálnej práce a komunitných centier, najmenej na podporu vysporiadania pozemkov. Kontrahovanie a čerpanie prebieha najúspešnejšie v prípade dopytovej výzvy na podporu miestnych občianskych poriadkových služieb (MOPS) a tiež v prípade národného projektu terénnej sociálnej práce v MRK. Najhoršie je to s kontrahovaním a čerpaním zdrojov na podporu mentoringu a tutoringu žiakov z prostredia MRK na základných školách. Čerpanie je zanedbateľné v prípade podpory s vysporiadaním pozemkov a podpory predprimárneho vzdelávania detí z MRK.

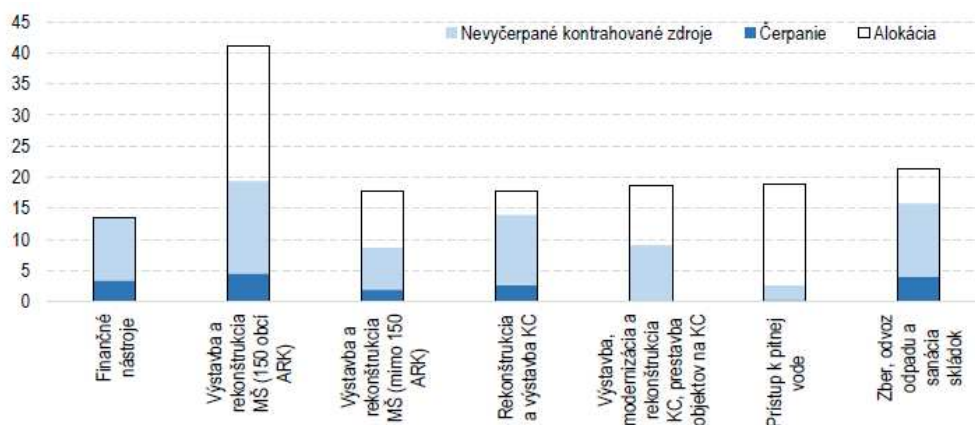
Obrázok 1 Alokácia, kontrahovanie a čerpanie pre výzvy v rámci PO 5 v miliónoch eur

Zdroj: MV SR k 31.12.2018

V rámci PO 6 je najviac zdrojov alokovaných na výstavbu materských škôlok, najmenej na finančné nástroje, ktorých cieľom je hlavne podpora svojpomocnej výstavby. Kontrahovanie a čerpanie prebieha najúspešnejšie v prípade finančných nástrojov a tiež v prípade investícií do zberu a likvidácie odpadu a sanáciu skládok. Najhoršie je to s kontrahovaním a čerpaním zdrojov na investície do zlepšenia prístupu k pitnej vode.

Obrázok 2 Alokácia, kontrahovanie a čerpanie pre výzvy v rámci PO 6 v miliónoch eur

Zdroj: MV SR k 31.12.2018

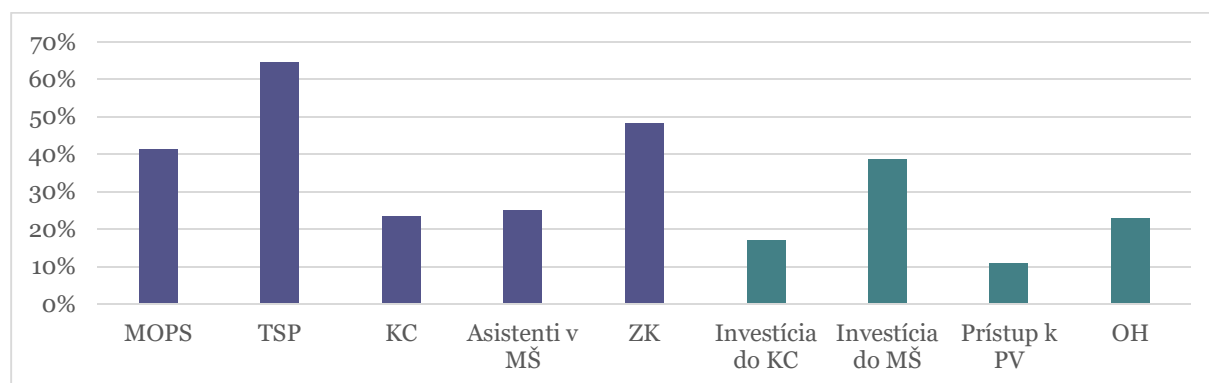
Čerpanie EŠIF v Prešovskom kraji

Atlas rómskych komunít 2019 eviduje zapojenosť obcí do niektorých programov PO 5 a PO 6. V rámci PO 5 ide o päť programov, a sice Miestne občianske poriadkové služby (MOPS), Terénna sociálna práca (TSP), Komunitné centrá (KC), Podpora predprimárneho vzdelávania (Asistenti v MŠ) a Zdravé komunity (ZK). V rámci PO 6 ide o Investície (rekonštrukcia, výstavba) do komunitných centier, Investície (rekonštrukcia, výstavba) do materských škôl, Prístup k pitnej vode (PV) a Odpadové hospodárstvo (OH) v zmysle odvozu odpadu a sanácie skládok.

Do programu Terénna sociálna práca je zapojených najviac obcí (65%), do programu Prístup k pitnej vode najmenej (11%). Približne 40% až 50% obcí je zapojených do programov Zdravé komunity, MOPS a Investícia do MŠ. Do drvivej väčšiny programov však nebola zapojená ani polovica obcí PSK s prítomnosťou MRK. Evokuje to dojem, že samosprávy nemajú záujem túto problematiku riešiť. Uvidíme, či sa to zmení v novom programovom období.

Do drvivej väčšiny programov nebola zapojená ani polovica obcí PSK s prítomnosťou MRK.

Graf 45 Podiel obcí v ARK 2019 zapojených do niektorých programov PO 5 a PO 6

Spracoval: autor

Strategické oblasti problematiky MRK na území PSK

Dlhodobá marginalizácia (vylučovanie) určitých skupín rómskej menšiny v niektorých mestách a obciach spôsobila výraznú preukázateľnú nerovnosť medzi rómskymi a nerómskymi obyvateľmi tým, že najmä marginalizovaní Rómovia často žijú v nedôstojných podmienkach t.j. v chatrčiach, nedisponujú porovnateľným stredoškolským a vysokoškolským vzdelaním a primeraným zamestnaním, resp. spravidla sú nezamestnaní a odkázaní na sociálnu pomoc štátu.

Táto skutočnosť vplýva aj na fakt, že PSK má najviac najmenej rozvinutých okresov s vysokou mierou nezamestnanosti a čelí silnej emigrácii pracovnej sily, odlivu mozgov a starnutiu obyvateľstva. Boli prijaté rôzne opatrenia na zlepšenie integrácie rómskej menšiny na národnej a komunálnej úrovni; výsledky sú však často neuspokojivé. Zároveň všetky prognózy nasvedčujú, že význam Rómov pre miestny hospodársky a sociálny rozvoj porastie. Je to minimálne zdroj pracovnej sily, ktorá predstavuje jeden z rozvojových potenciálov kraja a je nevyhnutné ho čím skôr zapojiť.

Všetky prognózy nasvedčujú, že význam Rómov pre miestny hospodársky a sociálny rozvoj porastie.

Na základe analýz sme definovali nasledovné strategické oblasti a podoblasti MRK na území PSK:

ENVIRONMENTÁLNA OBLASŤ

- Dopravná a technická infraštruktúra
- Prírodné pomery
- Odpadové hospodárstvo

EKONOMICKÁ OBLASŤ

- Zamestnanosť a podnikanie
- Služby a cestovný ruch
- Poľnohospodárstvo a priemysel

SOCIÁLNA OBLASŤ

- Bývanie
- Zdravotná starostlivosť
- Vzdelávanie
- Voľný čas a kriminalita
- Sociálna práca a sociálne služby
- Duchovná služba
- Kultúra, umenie a šport
- Spoločenská angažovanosť
- Spolužitie s ostatným obyvateľstvom

Každý strategický podoblasti je venovaná samostatná podkapitola. V rámci nej okrem iného analyzujeme *status quo* na území Prešovského kraja vychádzajúc z dát ARK 2019 (verzia 1.05). Ďalej uvádzame, aké opatrenia v danej oblasti realizovali/ realizujú štátne orgány aj za pomoci Európskej únie. Taktiež uvádzame výsledky výskumov, štúdií, príp. príklady dobrej praxe a analýzy Úradu Prešovského samosprávneho kraja. V závere kapitoly uvádzame zhrnutie.

Environmentálna oblasť

V tejto časti analyzujeme dopravnú a technickú infraštruktúru, prírodné pomery a odpadové hospodárstvo v koncentráciách (osídleniach) vedených v ARK 2019. Umiestnenie osídlenia môže okrem iného naznačiť kvalitu životných podmienok či infraštruktúry. Z tejto perspektívy je najhoršia situácia v segregovaných osídleniach a zlepšuje sa s mierou priestorovej integrovanosti.

Dopravná a technická infraštruktúra

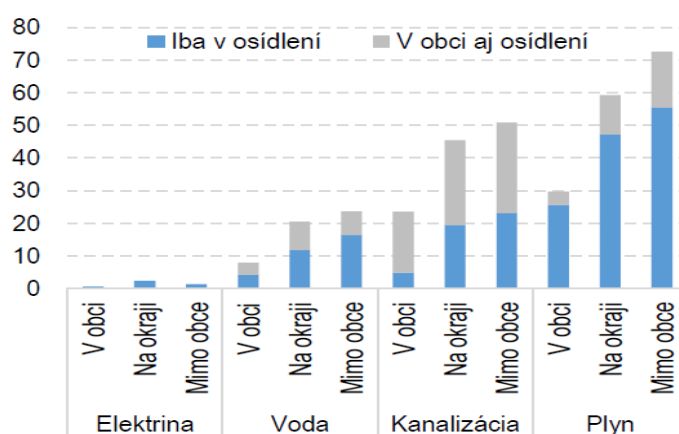
Až 81 % Rómov na Slovensku žije v koncentrovaných osídleniach oddelene od majoritnej populácie, pričom dostupnosť základnej infraštruktúry klesá v osídleniach s vyššou mierou priestorového vylúčenia. Nízka kvalita základnej infraštruktúry má negatívne a trvalé následky na zdravie a školské výsledky detí. Najvyššie pokrytie v rómskych osídleniach má elektrická sieť, najnižšie plynové rozvody.

Dostupnosť základnej infraštruktúry v MRK klesá v osídleniach s vyššou mierou priestorového vylúčenia.

Viacere osídlenia patria k obciam, kde chýba inžinierska sieť aj v príbytkoch majority, ale významná časť obyvateľov žije v osídleniach s nízkym pokrytím napriek tomu, že v obci je infraštruktúra zabezpečená. Dostupnosť inžinierskej siete v osídlení ešte neznamená, že všetky obydli ju aj využívajú. Plyn je napríklad relatívne finančne náročný zdroj energie a chudobné domácnosti ho často nahrádzajú tuhým palivom, ktoré spôsobuje znečistenie vonkajšieho aj vnútorného ovzdušia.

Nevysporiadané pozemky komplikujú investície do infraštruktúry. S mierou priestorového vylúčenia sa zhoršuje dostupnosť inžinierskych sietí (Obrázok 3). Najvyššie pokrytie v rómskych osídleniach má elektrická sieť, najnižšie plynové rozvody. Viacere osídlenia patria k obciam, kde chýba inžinierska sieť aj v príbytkoch majority, ale významná časť obyvateľov žije v osídleniach s nízkym pokrytím napriek tomu, že v obci je infraštruktúra zabezpečená. Dostupnosť inžinierskej siete v osídlení ešte neznamená, že všetky obydli ju aj využívajú. Plyn je napríklad relatívne finančne náročný zdroj energie a chudobné domácnosti ho často nahrádzajú tuhým palivom. Vykurovanie a varenie na tuhom palive spôsobuje znečistenie vonkajšieho aj vnútorného ovzdušia.

Obrázok 3 Podiel obyvateľov rómskych komunít žijúcich v osídlení s menej ako 50 % pokrytím inžinierskych sietí v %

Zdroj: ÚHP na základe údajov ARK 2019

Zvlášť pálčivým problémom v MRK je prístup k pitnej vode. Ten je podľa Valného zhromaždenia OSN považovaný za základné ľudské právo. Ide o kľúčový faktor zachovania verejného zdravia a nevyhnutnú podmienku zdravého životného aj pracovného prostredia. Podľa Atlasu rómskych komunít z roku 2019 nemalo prístup k pitnej vode v priemere viac ako 17% obyvateľov rómskych osídlení (takmer 46 tisíc ľudí). Situácia je najhoršia v koncentráciách mimo obce, kde k pitnej vode nemá prístup až 28% obyvateľov (Obrázok 4). V porovnaní s rokom 2013 sa situácia v osídleniach mierne zlepšila.

Zlepšiť prístup k pitnej vode v MRK je cieľom dopytovo orientovanej výzvy prioritnej osi 6 Operačného programu Ľudské zdroje, záujem o ňu je však nízky. V porovnaní s ostatnými výzvami prioritnej osi 6 ide o najmenej kontrahovanú výzvu – 2,5 miliónov eur, čo predstavuje 14% pridelených prostriedkov. Najväčšou prekážkou pri schválení žiadosti o nenávratný finančný príspevok je podmienka vysporiadania majetkovo-právnych vzťahov. V niektorých prípadoch obce pristúpili k riešeniu problému zabezpečením výdajných miest na vodu.

Zámer operačného programu pre koniec programového obdobia (2023) je zlepšiť dodávku vody takmer 27 tisícom obyvateľov rómskych osídlení a zvýšiť podiel osídlení s prístupom k pitnej vode o takmer 7 percentuálnych bodov (zo 74,6% na 81%). Pre porovnanie, celkový počet obyvateľov rómskych osídlení bez prístupu k verejnému vodovodu alebo vlastnej studni je podľa Atlasu rómskych komunít z roku 2019 takmer 46 tisíc. Podľa doteraz schválených žiadostí o nenávratný finančný príspevok by projekty mali pomôcť dohromady vyše 16 tisícom osôb z MRK. Podľa Výročnej správy o vykonávaní OP Ľudské zdroje za rok 2018 bol ku 31.12.2018 umožnený lepší prístup k pitnej vode 5 tisícom Rómom.

Zvlášť pálčivým problémom v MRK je prístup k pitnej vode.

Obrázok 4 Zdroj vody v rómskych osídleniach (% populácie osídlenia)

Zdroj: ÚHP na základe ARK 2019

Dostupnosť pozemných komunikácií v rómskych osídleniach rieši dopytovo orientovaná výzva pre obce s prítomnosťou MRK vyhlásená v júni 2019 s alokáciou 12,4 miliónov eur. V rámci realizácie projektov bude podporená výstavba a rekonštrukcia pozemných komunikácií pre motorové vozidlá, výstavba a rekonštrukcia chodníkov pre peších a/alebo cyklistov, výstavba a rekonštrukcia lávok pre peších alebo peších a cyklistov, a mostných objektov pre motorové vozidlá, výstavba verejného osvetlenia, ako súčasť vyššie uvedených podporených objektov, a ostatné výstavby a rekonštrukcie pozemných komunikácií súvisiace s podporenou infraštruktúrou. Aby sa zabránilo neoprávnenému využitiu prostriedkov, rekonštrukcia je oprávnená iba v prípade, ak je predmetom projektu aj výstavba nových pozemných komunikácií, oprava a údržba pozemných komunikácií nie je oprávnená.

V rámci operačných programov evidujeme synergie s Tematickým cieľom 9 (Podpora sociálneho začlenenia, boj proti chudobe a akejkoľvek diskriminácii) a s OP Ľudské zdroje, a to v rámci Programu rozvoja vidieka a v rámci OP Integrovaná infraštruktúra a OP Kvalita životného prostredia. V rámci Dotačnej schémy ÚSVRK boli podporované aktivity zamerané na podporu prístupu k pitnej a úžitkovej vode v prostredí separovaných a segregovaných MRK s dôrazom na nízkonákladové opatrenia, na podporu vybudovania a dobudovania technickej vybavenosti v osídleniach s marginalizovanými rómskymi komunitami – miestne komunikácie (cesty) v marginalizovaných rómskych komunitách, na podporu dobudovania základnej technickej infraštruktúry – vybudovanie novej verejnej kanalizácie a kanalizačných prípojk v marginalizovaných rómskych komunitách. V programovom vyhlásení vlády na roky 2020-2024 sa uvádza, že vláda bude kladť dôraz na zlepšenie štandardov bývania, prístupu k pitnej vode a základnej infraštruktúre, ako i zdravotnej starostlivosti.

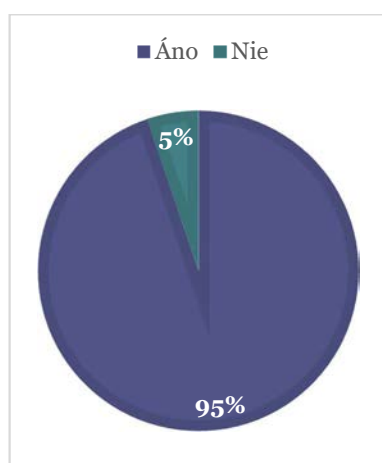
Dopravná a technická infraštruktúra v MRK na území PSK

Atlas rómskych komunít z roku 2019 mapuje dopravnú infraštruktúru dvoma otázkami, a síce:

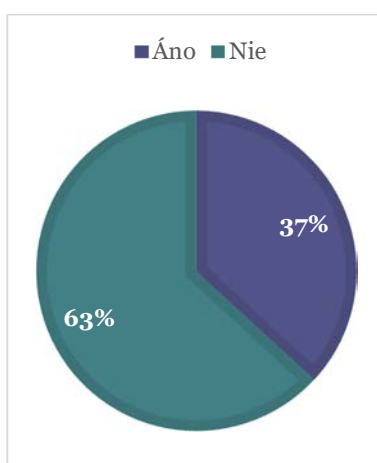
- O1: Védie do osídlenia cesta?
- O2: Védie do osídlenia chodník?

Spomedzi 309 osídlení vedených v ARK 2019 nevedie cesta iba do 16 osídlení. Situácia s chodníkmi je však iná. Spomedzi 309 osídlení nevedie chodník až do 195 osídlení, čo je približne 63% z celkového počtu (Graf 45 a 46). Iba do 113 osídlení (približne 36%) vedie cesta aj chodník. Na druhej strane, do 15 osídlení nevedie ani cesta, ani chodník, pričom sa jedná o osídlenia vzdialené od obce priemerne 1000 metrov. Do 181 osídlení vedie cesta alebo chodník, avšak len v prípade jednej obce vedie do osídlenia chodník a nevedie cesta. V ostatných prípadoch vedie do osídlenia cesta a nevedie chodník (Graf 47).

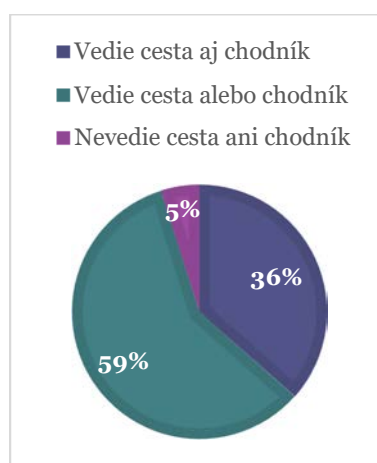
Graf 46 Védie do osídlenia cesta?

Graf 47 Védie do osídlenia chodník?

Graf 48 Dopravná infraštruktúra v osídleniach na území PSK

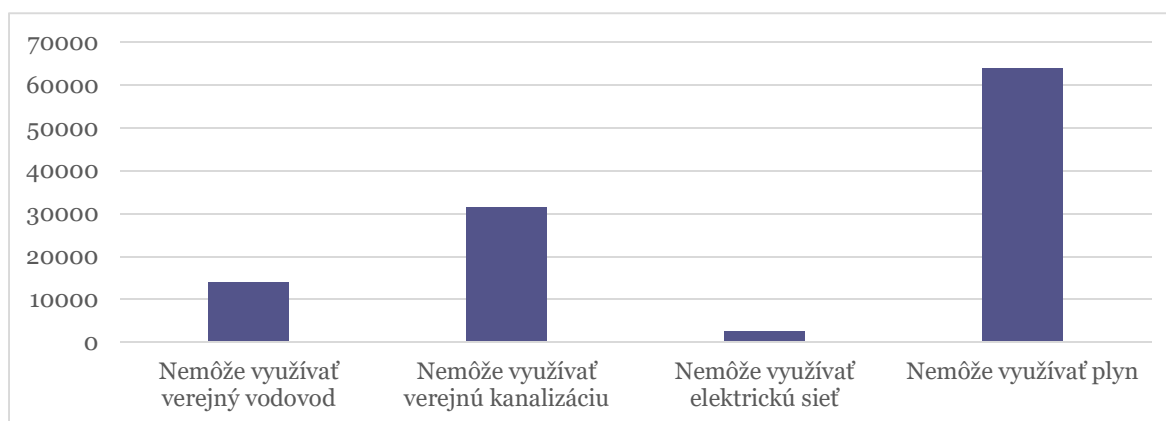

Spracoval: autor podľa ARK 2019

Atlas rómskych komunít z roku 2019 mapuje technickú infraštruktúru až 18 otázkami, a síce:

- O3: Aké % ľudí má dostupný verejný vodovod?
- O4: Aké % ľudí reálne využíva verejný vodovod?
- O5: Aké % ľudí využíva vlastnú studňu?
- O6: Aké % ľudí využíva verejnú studňu, kohútik?
- O7: Aké % ľudí využíva neštandardný zdroj vody?
- O8: Aké % ľudí má dostupnú verejnú kanalizáciu?
- O9: Aké % ľudí reálne využíva verejnú kanalizáciu?
- O10: Aké % ľudí využíva vlastnú žumpu?
- O11: Aké % ľudí využíva domovú čistiareň?
- O12: Aké % ľudí nevyužíva žiadnu čistiareň?
- O13: Aké % ľudí má dostupnú elektrickú sieť?
- O14: Aké % ľudí je reálne pripojené na elektrickú sieť?
- O15: Aké % obce je pokryté verejným osvetlením?
- O16: Aké % ľudí má dostupný rozvod plynu?
- O17: Aké % ľudí je reálne pripojené na rozvod plynu?
- O18: Aké % ľudí má centrálné zásobované teplo?
- O19: Aké % ľudí kúri plynom, elektrinou?
- O20: Aké % ľudí kúri tuhými palivami?

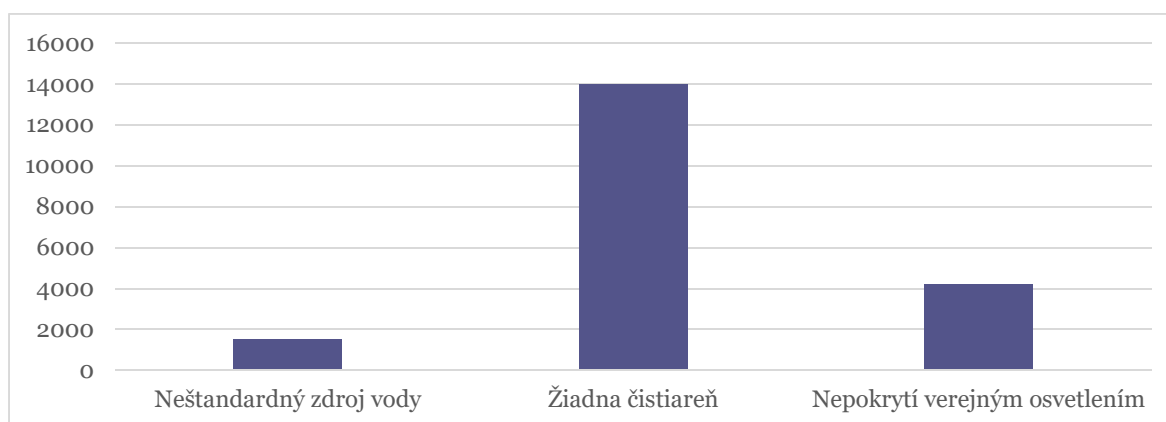
Graf 49 Počet obyvateľov osídlení na území PSK, ktorí nemôžu využívať technickú infraštruktúru

Spracoval: autor podľa ARK 2019

Až 56 osídlení (približne 18%) nemá vôbec dostupný verejný vodovod a ďalších 12 osídlení má verejný vodovod dostupný iba na 50% a menej. Až 18 osídlení je takých, v ktorých aj keď verejný vodovod je čiastočne (na 50%) alebo úplne (na 100%) technicky dostupný, nikto z osídlenia ho reálne nevyužíva. V 74 osídleniach (približne 24%) nikto z tam bývajúcich Rómov verejný vodovod nemôže využívať – buď absentuje vôbec, alebo nie je na neho nikto napojený. V týchto osídleniach býva približne 14 000 ľudí. Obyvatelia týchto osídlení využívajú najčastejšie vlastnú studňu a v menšej miere verejnú studňu, resp. kohútik. Obyvatelia 8 osídlení využívajú iba neštandardný zdroj vody, pričom ide o približne 1500 ľudí.

Graf 50 Počet obyvateľov osídlení na území PSK, u ktorých evidujeme hraničné nedostatky v technickej infraštruktúre

Spracoval: autor podľa ARK 2019

Ešte horšia je situácia v prípade verejnej kanalizácie. Až 140 osídlení (približne 45%), v ktorých býva približne 30 000 ľudí, nemá vôbec prístup k verejnej kanalizácii a ďalších 10 osídlení (približne 15 000 obyvateľov) má verejnú kanalizáciu dostupnú iba čiastočne (na 50% alebo menej). Obyvatelia 12 osídlení verejnú kanalizáciu nevyužívajú, aj keď je technicky čiastočne alebo úplne dostupná. V 152 osídleniach (približne 49%) nikto z tam bývajúcich Rómov verejnú kanalizáciu nemôže využívať – buď absentuje vôbec, alebo nie je na ňu nikto napojený. V týchto osídleniach býva približne 31 500 ľudí. Obyvatelia týchto osídlení využívajú najčastejšie vlastnú žumpu a v malej miere využívajú domová čistiareň. Obyvatelia až 58 osídlení (približne 19%), kde žije približne 14 000 ľudí, nevyužíva žiadnu čistiareň.

Asi najlepšia situácia je v dostupnosti elektrickej energie. Iba obyvatelia štyroch osídlení (približne 650 ľudí) nemajú dostupnú elektrickú sieť. Obyvatelia iných štyroch osídlení síce majú dostupnú elektrickú sieť, ale nikto na ňu nie je pripojený. V 9 osídleniach nikto nemôže využívať elektrickú sieť – buď absentuje vôbec, alebo nie je na ňu nikto napojený. V týchto osídleniach býva približne 2700 ľudí. Až 22 osídlení nie sú vôbec pokryté verejným osvetlením, pričom sa jedná o približne 4200 obyvateľov.

Až 135 osídlení (približne 44%), v ktorých býva približne 48 000 ľudí, nemá vôbec prístup k rozvodu plynu a ďalších 16 osídlení (približne 2500 obyvateľov) má rozvod plynu dostupný iba čiastočne (na 50% alebo menej). Obyvatelia 56 osídlení (približne 18%) plyn nevyužíva, aj keď je technicky čiastočne alebo úplne dostupný. Až v 191 osídleniach (približne 62%) nikto z tam bývajúcich Rómov nemôže plyn využívať – buď absentuje vôbec, alebo nie je na rozvod plynu nikto napojený. V týchto osídleniach býva približne 64 000 ľudí, pričom väčšina z nich kúri výlučne tuhými palivami. Len obyvatelia 8 osídlení sú čiastočne alebo úplne centrálné zásobovaní teplom. Obyvatelia 122 osídlení (približne 39%) kúria plynom, resp. elektrinou čiastočne alebo úplne.

PSK koná prostredníctvom odboru dopravy a Správy a údržby ciest PSK.

V rámci dopravnej infraštruktúry zabezpečuje Prešovský samosprávny kraj výkon originálnej kompetencie ako aj prenesený výkon štátnej správy prostredníctvom odboru dopravy a oddelenia osobnej dopravy a prostredníctvom Správy a údržby ciest PSK a jeho oblastí a to na úsekoch cestnej dopravy, dráh a pozemných komunikácií.

Kompetencie odboru dopravy PSK sú napríklad nasledovné:

- udeľuje a odníma dopravné licencie na vnútroštátnu pravidelnú autobusovú dopravu, okrem mestskej dopravy a vedie ich evidenciu,
- schvaľuje cestovné poriadky pravidelnej dopravy okrem mestskej dopravy,
- je objednávatelom v územnom obvode kraja, zostavuje plán dopravnej obslužnosti kraja a uzatvára s dopravcami pravidelnej dopravy zmluvy o službách okrem mestskej dopravy, kontroluje ich plnenie a poskytuje im príspevok,
- vykonáva odborný dozor nad pravidelnou dopravou a kontroluje plnenie povinností dopravcov vo svojom obvode, najmä vybavenie technickej základne, dodržiavanie prevádzkovej povinnosti a tarifnej povinnosti, dodržiavanie prepravného poriadku zo zmluvy o službách,
- vykonáva majetkovú správu a údržbu ciest II. a III. triedy,
- plánuje, pripravuje a vykonáva výstavbu ciest vo vlastníctve samosprávneho kraja podľa štátnej koncepcie diaľnic a ciest a v súlade s hlavnými smermi cestnej politiky a rozvoja cestného hospodárstva,
- poskytuje informácie a podklady o plánovaní, príprave a výstavbe ciest vo vlastníctve samosprávneho kraja na účely spracovania štátnej koncepcie diaľnic a ciest,
- zúčastňuje sa sčítania cestnej dopravy na cestách v jeho vlastníctve v čase celoštátneho sčítania; výsledky tohto sčítania poskytuje bezplatne ministerstvu v určenom čase,
- poskytuje údaje o zjazdnosti ciest v jeho vlastníctve ministerstvu bezplatne,
- podieľa sa na prerokovaní operačných plánov zimnej údržby ciest vo vlastníctve samosprávneho kraja,
- zabezpečuje informačný systém ako súčasť jednotného informačného systému o cestách a stave ich zjazdnosti,
- zabezpečuje technickú evidenciu ciest a poskytuje údaje z technickej evidencie ciest vo vlastníctve bezplatne ministerstvu,
- zabezpečuje stavebno-technické vybavenie ciest vo vlastníctve podľa potrieb cestnej dopravy a obrany štátu.

Technická infraštruktúra je v kompetencii samospráv, avšak PSK má potenciál komunikovať relevantné požiadavky a problémy vedení obcí a miest príslušným štátnym orgánom.

Zhrnutie

V rámci dopravnej a technickej infraštruktúry je potrebné venovať špecifickú pozornosť obciam a mestám s prítomnosťou rómskych osídlení, na príklade ktorých je možné sledovať vypuklé zlyhávajúce systémy. Rómske osídlenia sú charakteristické často nevyriešenými vlastníckymi vzťahmi jednotlivých obydľí a pozemkov pod obydľami, preto vybudovanie dopravnej a technickej infraštruktúry je v týchto oblastiach zložitejšie ako inde. Zložitosť vlastníckych vzťahov by však v žiadnom prípade nemalo ospravedlňovať absenciu infraštruktúry alebo neschopnosť existujúcu infraštruktúru využívať.

Prístup ku dopravnej a technickej infraštruktúre je v týchto rómskych osídleniach v porovnaní s oblasťami obývanými majoritou významne horší. Rovnako sa prejavujú i vyššie rozdiely vo využívaní existujúcej infraštruktúry, čo je nepochybne aj výsledkom príjmovej štruktúry rómskych domácností, v ktorých priemerný príjem na jedného člena domácnosti predstavuje menej ako 1/3 príjmu priemernej domácnosti na Slovensku.

Je potrebné venovať špecifickú pozornosť obciam a mestám s prítomnosťou rómskych osídlení.

S cieľom všetkým obyvateľom kraja v maximálnej možnej miere zabezpečiť rovnaký prístup ku základnej infraštruktúre je potrebné najmä vyvíjať tlak na relevantné štátne inštitúcie zamerané na zvyšovanie verejného zdravia v prostredí marginalizovaných rómskych komunít a prijatie takej legislatívy, ktorá bude rešpektovať právo na základnú infraštruktúru a súčasne zabezpečí ekonomické a sociálne opatrenia, ktoré nízkopříjmovým domácnostiam umožnia prístup k tejto infraštruktúre. Taktiež je dôležité udržiavať už existujúcu infraštruktúru a prinášať inovatívne riešenia pre miesta, kde ešte táto infraštruktúra neexistuje. V lokalitách, v ktorých z dôvodu geografických, geomorfologických, demografických alebo iných faktorov sú náklady na výstavbu novej infraštruktúry vysoké a ekonomicky nevýhodné, zvažovať alternatívne, nákladovo efektívne riešenie (napr. koreňové čistiare odpadových vôd). Obzvlášť je potrebné pripraviť dopravnú a technickú infraštruktúru na svojpomocné budovanie vlastného bývania v rómskych komunitách.

Prírodné pomery

Poloha rómskych osád rozhodne nie je náhodná a odráža určité historické, sociálne a vlastnícke reálie doby, kedy vznikali. Ich spoločným priesečníkom je, že Rómovia boli vytláčaní na perifériu obcí a boli tolerovaní hlavne na miestach, ktoré boli alebo sú komerčne nezaujímavé pre majoritnú populáciu. Ide o miesta s neúrodnou pôdou, vystavené záplavám alebo umiestnené na kontaminovanej pôde.

Rómovia boli vytláčaní na perifériu obcí a boli tolerovaní hlavne na miestach, ktoré boli alebo sú komerčne nezaujímavé pre majoritnú populáciu.

V lokalizácii rómskych osád sa vo výraznej miere prejavuje proces segregácie, výrazné je to hlavne v Košickom a Prešovskom kraji, kde takmer 60% Rómov žije segregovane. Rómske osady sa nachádzajú na okraji alebo mimo obce, zvyčajne oddelené bariérou (rieka, cesta a pod.). Ďalším spoločným znakom je, že sú zvyčajne lokalizované v zdevastovanom a zdravotne a environmentálne nevyhovujúcom prostredí, napr. v blízkosti

čističiek odpadových vôd, skládok odpadu, v opustených areáloch banských a priemyselných závodov a pod. Rómovia žijúci v týchto osadách sú vystavení kontaminácii hlavne ťažkými kovmi a ďalším rizikám.

V rámci EŠIF nie sú aktivity zamerané na obmedzenie dopadov prírodných pomerov explicitne podporované. V rámci Dotačnej schémy ÚSVRK však boli nepriamo podporené. Išlo o aktivity zamerané na podporu odstraňovania havarijných stavov obydľí vzniknutých najmä v dôsledku živelných pohrôm, pôsobenia prírodných živlov alebo požiarov a takisto na podporu zásobovania dodávkami elektrickej energie, tepelnej energie, paliva alebo vody určenej na ľudskú spotrebu v prípadoch ohrozujúcich ľudský život a ľudské zdravie, osobitne v situáciách pôsobenia nepriaznivých vplyvov vonkajšieho životného prostredia alebo nepriaznivých poveternostných vplyvov. V programovom vyhlásení vlády na roky 2020-2024 sa opatrenia súvisiace s prírodnými pomermi neuvádzajú.

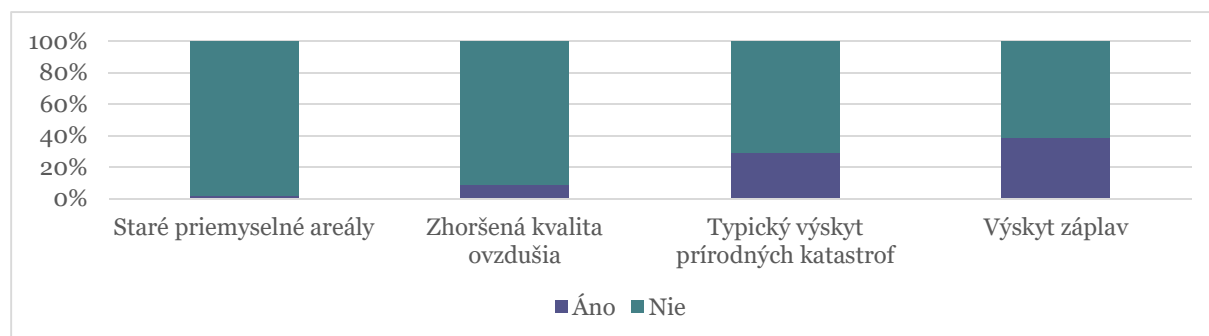
Prírodné pomery v MRK na území PSK

Atlas rómskych komunít z roku 2019 mapuje prírodné pomery štyrmi otázkami, a síce:

- O1: Sú v lokalite staré priemyselné areály?
- O2: Je v lokalite zhoršená kvalita ovzdušia?
- O3: Je pre lokalitu typický výskyt prírodných katastrof?
- O4: Je v lokalite výskyt záplav?

Spomedzi 309 koncentrácií sa staré priemyselné areály nachádzajú len v šiestich koncentráciách (väčšinou vo vranovskom okrese), pričom zhoršenú kvalitu ovzdušia eviduje ARK 2019 v piatich z nich. Celkovo zhoršenú kvalitu ovzdušia evidujeme v 28 koncentráciách (9%) na území PSK. Jedná sa o koncentrácie najmä v okresoch Vranov nad Topľou, Prešov a Stará Ľubovňa. Pre 91 koncentrácií (29%) je typický výskyt prírodných katastrof. Až v 120 koncentráciách (39%) je výskyt záplav. V oboch prípadoch ide väčšinou o koncentrácie nachádzajúce sa na okraji, resp. mimo obce.

Graf 51 Prírodné pomery v koncentráciách na území PSK

Spracoval: autor podľa ARK 2019

Odpadové hospodárstvo

Kľúčovým faktorom ovplyvňujúcim kvalitu života Rómov je spôsob a likvidácia odpadu. Formy jeho likvidácie sú čím ďalej tým viac spoplatňované a mnohí Rómovia sa snažia jeho platbe vyhnúť a využívajú tak alternatívy, ktoré znečisťujú okolité prostredie, napríklad formou nelegálnych skládok. V niektorých prípadoch sú dokonca osady Rómov vybudované priamo pri skládkach alebo v ich tesnej blízkosti.

V rámci EŠIF sú aktivity zamerané na odpadové hospodárstvo v MRK sústredené v OP Ľudské zdroje, konkrétne v rámci investičnej priority 6.1 Poskytovanie podpory fyzickej, ekonomickej a sociálnej regenerácie zanedbaných komunít v mestských a vidieckych oblastiach. Ide o výzvu zameranú na vybudovanie, resp. dobudovanie systému triedeného zberu a odvozu komunálneho odpadu a realizáciu sanačných prác nelegálnych skládok, vrátane eliminácie nepriaznivých vplyvov nelegálnej skládky s alokáciou 18 160 295 EUR. V rámci operačných programov evidujeme synergie s Tematickým cieľom 9 (Podpora sociálneho začlenenia, boj proti chudobe a akejkoľvek diskriminácii) a s OP Ľudské zdroje, a to v rámci OP Kvalita životného prostredia. V rámci Dotačnej schémy ÚSVRK boli podporené aktivity zamerané na tvorbu a ochranu životného prostredia a ochranu zdravia obyvateľov rómskych komunít. V programovom vyhlásení vlády na roky 2020-2024 sa opatrenia súvisiace s odpadovým hospodárstvom neuvádzajú.

Kľúčovým faktorom ovplyvňujúcim kvalitu života Rómov je spôsob a likvidácia odpadu.

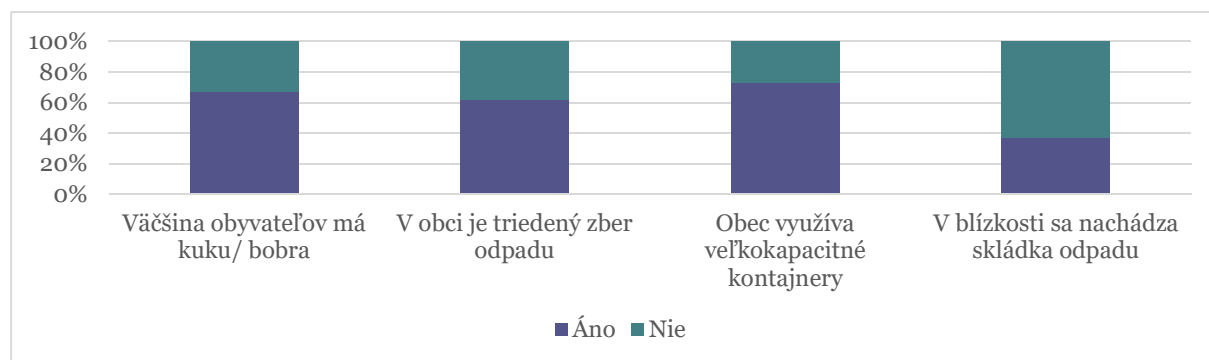
Odpadové hospodárstvo v MRK na území PSK

Atlas rómskych komunít z roku 2019 mapuje odpadové hospodárstvo šiestimi otázkami, a síce:

- O1: Aké % ľudí má kuku/bobor na odpad?
- O2: Frekvencia vyvážania kuky/bobra za mesiac?
- O3: Je v obci triedený zber odpadu?
- O4: Využíva obec veľkokapacitné kontajnery na odpad?
- O5: Frekvencia vyvážania kontajneru za rok?
- O6: Je v lokalite skládka tuhého komunálneho odpadu?

Spomedzi 309 koncentrácií na území PSK má v 94 koncentráciách (30%) kuku, resp. bobra na odpad polovica, resp. menej ako polovica obyvateľov. V 46 koncentráciách (15%) nemá nikto kuku, resp. bobra na odpad, pričom ide o viac ako 23 000 ľudí. V týchto koncentráciách však obec využíva veľkokapacitné kontajnery na odpad. V 207 koncentráciách (67%) má kuku, resp. bobra na odpad drvivá väčšina (80% a viac) obyvateľov. V 174 koncentráciách sa kuku, resp. bobra vyváža dvakrát za mesiac. V 191 koncentráciách (62%) evidujeme v rámci obce triedený zber odpadu. Celkovo v 226 koncentráciách (73%) využíva obec veľkokapacitné kontajnery na odpad, pričom v niektorých koncentráciách je frekvencia vyvážania kontajneru za rok aj viac ako 20 krát. V blízkosti 114 koncentrácií (37%) sa nachádza skládka tuhého komunálneho odpadu.

Graf 52 Odpadové hospodárstvo v koncentráciách na území PSK

Spracoval: autor podľa ARK 2019

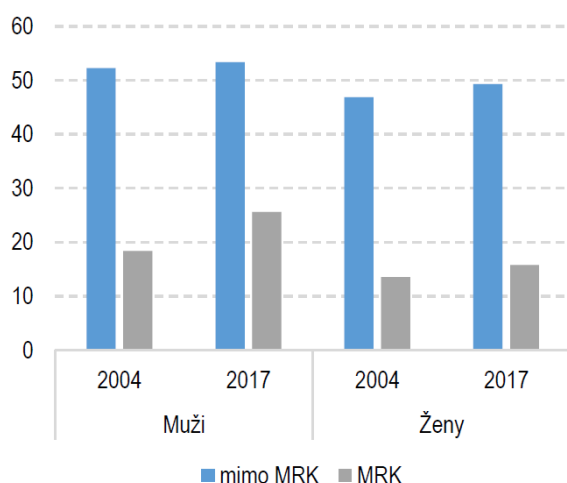
Ekonomická oblasť

V tejto časti analyzujeme fenomény ako zamestnanosť, podnikanie, služby, cestovný ruch neobchádzajúc poľnohospodárstvo a priemysel. Chudoba a sociálne vylúčenie ovplyvňujú celú spoločnosť a prinášajú významné ekonomické náklady. Okrem ľudsko-právnej výzvy predstavujú aj obmedzenie výkonu ekonomiky v podobe nevyužitých príležitostí na rozvoj ľudského potenciálu. Podľa OECD by zvýšenie zamestnanosti a produktivity práce ľudí z prostredia marginalizovaných rómskych komunít na úroveň slovenského priemeru do roku 2060 zvýšilo HDP o viac ako 12% a príjmy verejných financií o 5% HDP.

Zamestnanosť a podnikanie

Spomedzi krajín EÚ je na Slovensku s nárastom najvyššia miera nezamestnanosti ľudí s nízkym vzdelaním, až 29%. Pre porovnanie priemer krajín EÚ15 je 14% a priemer V3 je 10%. Vplyv vzdelania na mieru nezamestnanosti patrí k najvyšším v EÚ. Úrady práce nemajú kapacity na účinnú a rýchlu pomoc znevýhodneným a ťažko uplatniteľným uchádzačom o zamestnanie. Profilácia uchádzačov o zamestnanie s cieľom identifikovať tých s najväčšími prekážkami nepoužíva sofistikované štatistické nástroje, ktoré sa osvedčili v iných krajinách. Individuálna práca s ťažko uplatniteľnými klientmi sa z kapacitných dôvodov nerealizuje. Na najchudobnejších uchádzačov o zamestnanie je cieľový najmenej efektívny nástroj pomoci v podobe aktivačných prác.

Obrázok 5 Miera zamestnanosti podľa príslušnosti k MRK a pohlavia vo veku 15-64 rokov v %

Zamestnanosť ľudí z prostredia MRK výrazne a dlhodobo zaostáva za zamestnanosťou majoritnej populácie a výraznejšie sa prejavujú rodové rozdiely. V období rokov 2004 až 2017 miera zamestnanosti v MRK narástla iba mierne. Za celé sledované obdobie dosahovala v priemere len zhruba tretinu miery zamestnanosti väčšinovej populácie. Tradičné rozdelenie úloh medzi mužmi a ženami je v prostredí MRK rozšírenejšie, čoho výsledkom sú výraznejšie rozdiely medzi mužmi a ženami na trhu práce napriek podobným alebo lepším výsledkom žien vo vzdelávaní.

Zamestnanosť ľudí z prostredia MRK je charakteristická vysokou volatilitou, čo naznačuje častejší výskyt krátkodobějších a sezónnych kontraktov. Hoci v období rýchleho ekonomického rastu rástla zamestnanosť v MRK

rýchlejšie ako mimo MRK, v čase krízy boli ľudia z prostredia MRK oveľa viac ovplyvnení prepúšťaním než majorita. Významnou bariérou ľudí z prostredia MRK je nízke dosiahnuté vzdelanie. Na Slovensku pritom možno pozorovať neobvykle výrazný rozdiel vo výsledkoch na trhu práce podľa dosiahnutého vzdelania. Zamestnanosť absolventov z prostredia MRK je nižšia ako ostatných absolventov aj po zohľadnení dosiahnutého vzdelania.

Jedným z ďalších dôvodov horších výsledkov ľudí z prostredia MRK na trhu práce môže byť diskriminácia. Experiment Inštitútu finančnej politiky, v rámci ktorého boli zamestnávateľom rozoslané žiadosti o prácu fiktívnych uchádzačov o zamestnanie, ukázal, že v porovnaní s majoritnou skupinou mali uchádzači s rómskymi menami menej než polovičnú šancu, že budú pozvaní na pracovný pohovor, hoci obe skupiny mali rovnaké osobné a pracovné charakteristiky, vrátane vzdelania. Vysokú (v medzinárodnom porovnaní) a rastúcu mieru diskriminácie Rómov v hľadaní zamestnania naznačuje aj prieskum v prostredí MRK. Medzi ďalšie pravdepodobné dôvody nízkej zamestnanosti patria horší zdravotný stav, vzdialenosť od pracovných príležitostí a problémy s dopravou v dôsledku priestorovej segregácie, ako aj nižšia finančná gramotnosť a s tým spojené vystavenie exekučnému zaťažaniu.

Výskum zameraný na skúsenosti ľudí z prostredia MRK na trhu práce je obmedzený nízkou kvalitou etnických identifikátorov vo verejne dostupných dátach. Sebaidentifikácia k etnickej alebo národnostnej menšine vedie v prieskumoch k výraznému podhodnoteniu podielu rómskej menšiny na celkovej populácii. Prepojenie Atlasu rómskych komunít a administratívnych údajov umožňuje túto medzeru čiastočne vyplniť, avšak tieto údaje nie sú dostupné externým výskumníkom, čím je obmedzená ich užitočnosť. Zahraničná skúsenosť ukazuje, že možnosť sebaidentifikácie ku viacerým etnikám/národnostiam výrazne zvyšuje presnosť zberu etnických dát.

Služby zamestnanosti predstavujú systém inštitúcií a nástrojov podpory a pomoci účastníkom trhu práce pri hľadaní zamestnania, jeho zmene, pri obsadzovaní voľných pracovných miest a uplatňovaní aktívnych opatrení na trhu práce. Predpokladom pre to, aby človek bez práce dostal prístup k službám zamestnanosti, je jeho zaradenie do evidencie uchádzačov o zamestnanie (UoZ). Výnimkou sú informačno-poradenské služby, ktoré sú dostupné všetkým záujemcom.

Úrady práce nemajú dostatočné kapacity na individuálnu podporu ťažšie uplatniteľných uchádzačov o zamestnanie pri hľadaní a udržaní si vhodného zamestnania s ohľadom na ich špecifické potreby. Zamestnanci úradov práce, sociálnych vecí a rodiny nie sú pri vykonávaní služieb súvisiacich so sprostredkovaním zamestnania riadení jednotnou metodikou či pokynmi zameranými na prácu s uchádzačmi o zamestnanie so zdravotnými prekážkami.

Výdavky na aktívne opatrenia na trhu práce (AOTP) v roku 2018 predstavovali 184,1 miliónov eur (0,20% HDP). Podiel výdavkov na HDP je na Slovensku nižší ako vo priemer EÚ15 (0,59%) aj V3 (0,49%). Nástroje AOTP sú zamerané predovšetkým na ťažšie zamestnateľných UoZ, ktorí by sa bez intenzívnejšej pomoci len s ťažkosťami uplatnili na trhu práce. Nízke výdavky na AOTP na Slovensku sú obzvlášť znepokojujúce vzhľadom na relatívne vysokú mieru dlhodobej nezamestnanosti v porovnaní s inými európskymi krajinami. Za priemerom EÚ15 zaostáva Slovensko najviac vo výdavkoch na vzdelávanie. Ide pritom o nástroj, ktorý sa v zahraničných štúdiách ukazuje ako jeden z najefektívnejších, najmä v stredno- až dlhodobom horizonte a v prípade dlhodobo nezamestnaných. Alokácia výdavkov na AOTP je naďalej zameraná predovšetkým na podporu dopytu na trhu práce dotovaním pracovných miest. Vo všeobecnosti je takéto nastavenie problematické vzhľadom na fakt, že zamestnávateľia hlásia čoraz väčšie ťažkosti s obsadzovaním existujúcich voľných pracovných miest. Je však možné, že v prípade najťažšie zamestnateľných uchádzačov, ľudí, ktorí čelia diskriminácii na trhu práce a v regiónoch s veľkým nedostatkom pracovných miest má podpora dopytu svoje opodstatnenie.

Podpora zamestnávania obyvateľov, ktorým sa poskytuje pomoc v hmotnej núdzi inými nástrojmi ako sú aktivačné práce, je relatívne nízka. Kým v priemernom mesiaci v roku 2017 sa zhruba každý štvrtý UoZ, ktorý nebol v systéme PHN, zúčastňoval na niektorom z nástrojov AOTP okrem aktivačných prác, medzi UoZ v systéme PHN to bol iba každý štrnásty. Účasť UoZ v systéme PHN na nástrojoch AOTP okrem aktivačných prác je veľmi nízka bez ohľadu na príslušnosť k MRK, i keď v prostredí MRK je ešte o tretinu nižšia ako mimo MRK. Kým v prostredí mimo MRK je účasť žien na nástrojoch AOTP okrem aktivačných prác vyššia ako účasť mužov, v prostredí MRK je to opačne.

Nové príležitosti pre sociálne aj zdravotne znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie môže poskytnúť Zákon o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch prostredníctvom zavedenia podpory integračných sociálnych podnikov. Integračný podnik je typovo vymedzeným registrovaným sociálnym podnikom, ktorého dosahovanie pozitívneho sociálneho vplyvu spočíva v zamestnávaní znevýhodnených alebo zraniteľných osôb. Na rozdiel od aktivačných prác ponúka práca v integračnom podniku riadny pracovný pomer a väčší priestor na rozvoj zručností cenných pre potenciálnych zamestnávateľov. Financovanie integračných sociálnych podnikov bolo nastavené s cieľom motivovať integračné podniky k poskytovaniu pomoci svojim zamestnancom pri hľadaní zamestnania na otvorenom trhu práce.

Nové príležitosti pre sociálne aj zdravotne znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie môže poskytnúť Zákon o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch.

Zatiaľ je priskoro na hodnotenie zákona o sociálnej ekonomike. Zákon nadobudol účinnosť 1. mája 2018, kedy začal proces registrácie integračných sociálnych podnikov a čerpanie príspevkov bolo v roku 2018 zanedbateľné. Záujem o štatút registrovaného sociálneho podniku však narastá. K 25.2.2020 bol štatút registrovaného integračného sociálneho podniku udelený 88 podnikom. K tomuto dátumu eviduje odbor sociálnej ekonomiky ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny ďalších 18 žiadostí o priznanie štatútu registrovaného integračného sociálneho podniku.

Veľkú bariéru pri zamestnávaní osôb zo slabších sociálnych pomerov predstavujú prebiehajúce exekúcie.

Veľkú bariéru pri zamestnávaní osôb zo slabších sociálnych pomerov predstavujú prebiehajúce exekúcie. Exekúcie výrazne znižujú motiváciu zamestnať sa na legálnom trhu práce, keďže značná časť príjmu z práce je automaticky strhnutá v prospech exekútora za účelom splácania existujúcich dlhov. Napriek vysokému počtu exekúcií na Slovensku (okolo 3,7 milióna), možnosť riešiť dlhové problémy prostredníctvom inštitútu osobného bankrotu bola pred rokom 2016 využívaná minimálne. Dôvodom boli pomerne zložité podmienky prístupu k tejto forme pomoci.

Zmena v zákone od marca 2017 výrazne zjednodušila proces osobného bankrotu, vďaka čomu ich počet vzrástol na 14 756 v roku 2018. Oddĺženie sa uskutočňuje skoro výlučne formou konkurzu, pri ktorom celý majetok dlžníka prepadá v prospech veriteľov. Tento nástroj poskytuje relatívne bezbolestné a rýchle zbavenie sa dlhov pre nemajetné skupiny obyvateľstva. Oddĺženie formou splátkového kalendára, ktoré predpokladá čiastočné splácanie dlhov, bolo v roku 2018 uskutočnené iba v 157 prípadoch.

V rámci terénnej sociálnej práce v prostredí MRK sú intervencie zamerané na exekúcie, splátkové kalendáre a finančné poradenstvo najčastejším druhom intervencií. Toto platilo pre 90% navštívených samospráv v rámci evaluácie terénnej sociálnej práce v roku 2018. Z dostupných údajov však nie je možné určiť aký podiel zo všetkých ľudí, ktorí prešli osobným bankrotom, tvoria ľudia z prostredia MRK. Jedným možným zdrojom dlhových problémov v MRK je okrem chudoby aj úžera. O rozsahu úžerníctva v prostredí MRK však neexistujú údaje.

Jednoduchý a rýchly proces osobného bankrotu pomáha riešiť dlhové problémy z minulosti. Zatiaľ neexistuje žiadne systémové opatrenie, ktoré by sa zameriavalo na finančnú gramotnosť ohrozených skupín ani na prevenciu pred ďalším upadnutím už oddĺžených osôb do dlhov v budúcnosti. Inštitút osobného bankrotu pritom často využívajú práve skupiny obyvateľov, ktoré majú najväčšie problémy s finančnou gramotnosťou. Vzhľadom na fakt, že osobný bankrotom je možné prejsť najviac raz za desať rokov, existuje riziko, že únik z exekučnej pasce bude pre nezanedbateľnú časť cieľovej populácie iba dočasný. Preto je dôležité v programovom období 2021-2027 uskutočniť pilotný projekt zameraný na individualizovanú pomoc pre osoby, ktoré prešli osobným bankrotom.

Hoci ukončenie niektorých exekúcií neznamená, že dlžoba automaticky zmizne, v praxi sa očakáva, že znovu podaných návrhov na exekúciu bude málo. V prípade, že je veriteľ presvedčený, že existuje šanca na získanie peňazí (napr. z dôvodu, že dlžník zdedil majetok), bude môcť podať nový návrh na začatie exekúcie. V takom prípade však veriteľ musí zaplatiť poplatok, čo pravdepodobne odradí tých, ktorí usúdia, že ich pohľadávky sú nedobytné. Exekúcií, v ktorých sa reálne nič nevymáha, je zhruba milión.

V programovom vyhlásení vlády na roky 2020-2024 sa uvádza, že vláda SR bude presadzovať politiky, ktoré budú napomáhať k zvýšeniu zamestnanosti Rómov, s dôrazom na mladých. Vláda SR bude taktiež podporovať fungovanie sociálnych podnikov v obciach a regiónoch s cieľom zvyšovať zamestnanosť a pracovné návyky občanov z marginalizovaných skupín. V tomto duchu bude podporovať programy prípravy ľudí z marginalizovaných rómskych komunit pre zamestnanie v podnikoch s absentujúcou pracovnou silou. Vláda SR vytvorí nové možnosti pre nezamestnaných na získanie praktických zručností, pre potreby zamestnávateľov. Vytvorí moderný systém dovzdelávania príslušníkov MRK pre pracovný trh a bude taktiež podporovať vznik sociálnych podnikov a zabezpečovať pre ne kvalitné servisné a poradenské služby v spolupráci s Ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny, rešpektujúc doteraz platnú legislatívu o sociálnej ekonomike.

Zamestnanosť a podnikanie u príslušníkov MRK na území PSK

Atlas rómskych komunít z roku 2019 mapuje túto strategickú oblasť MRK jedenástimi otázkami, a síce:

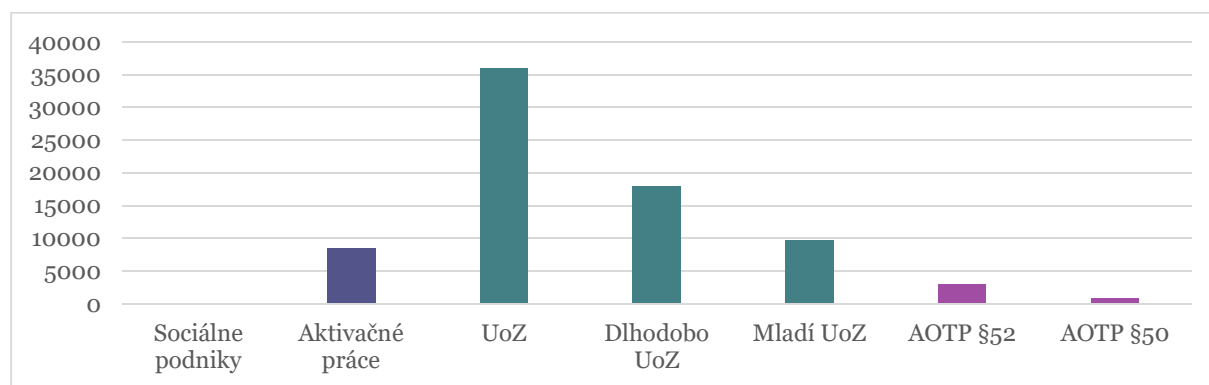
- O1: Je v obci sociálny podnik?
- O2: Počet zamestnancov sociálneho podniku
- O3: Sú medzi pracovníkmi rómski?
- O4: Využíva obec aktivačné práce?
- O5: Priemerný počet účastníkov aktivačnej práce?
- O6: Sú medzi aktivačnými pracovníkmi rómski?
- O7: UoZ v obci
- O8: Dlhodobo nezamestnaní UoZ
- O9: Mladí UoZ
- O10: Počet ľudí na AOTP §52
- O11: Počet ľudí na AOTP §50

Podľa ARK 2019 sa na území PSK nachádzajú sociálne podniky v 19 obciach (9% z 223 obcí v ARK 2019), pričom v šiestich z nich nikto nepracuje. V ostatných 13 sociálnych podnikoch pracuje celkovo 109 zamestnancov (8,4 zamestnancov priemerne), pričom v 12 sociálnych podnikoch pracujú aj Rómovia. Na území PSK sa využívajú aktivačné práce v 216 obciach (97%), pričom len v dvoch z nich nikto nepracuje. V ostatných 214 obciach pracuje celkovo 8418 pracovníkov (39,3 pracovníkov priemerne), pričom v 206 prípadoch sú medzi aktivačnými pracovníkmi aj rómski.

V 223 obciach vedených v ARK 2019 evidujeme celkovo 36 012 uchádzačov o zamestnanie, pričom najviac uchádzačov evidujeme okrem okresných miest v obciach Jarovnice (1188), Rakúsy (519) a Stráne pod Tatrami (463), ktoré sú charakteristické vysokým podielom rómskeho obyvateľstva. Celkovo evidujeme 17 925 dlhodobo nezamestnaných uchádzačov o zamestnanie²¹, čo predstavuje približne polovicu všetkých uchádzačov o zamestnanie. Celkovo v 221 obciach evidujeme 9638 mladých uchádzačov o zamestnanie²², čo predstavuje približne 27% všetkých uchádzačov o zamestnanie (UoZ).

V rámci aktívnych opatrení na trhu práce (AOTP) v obciach na území PSK evidujeme v 103 obciach v rámci §52 celkovo 2979 ľudí (8,3% všetkých UoZ) a v 134 obciach v rámci §50 celkovo 805 ľudí (2,2% všetkých UoZ). Cieľom AOTP je stimulácia tých skupín UoZ, ktorých uplatnenie na trhu práce je bez intervencií sťažené, pretože v týchto regiónoch prevláda výrazný nepomer medzi ponukou a dopytom.

Graf 53 Počet ľudí v obciach s prítomnosťou MRK na území PSK podľa sledovaných atribútov

Spracoval: autor podľa ARK 2019

²¹ Občan vedený v evidencii uchádzačov o zamestnanie najmenej 12 po sebe nasledujúcich mesiacov.

²² Uchádzač o zamestnanie vo veku do 29 rokov.

Sociálne podnikanie je novou oblasťou podnikateľských aktivít, ktorá je zameraná na riešenie lokálnych alebo regionálnych problémov na trhu práce.

Sociálne podnikanie je novou oblasťou podnikateľských aktivít, ktorá je zameraná na riešenie lokálnych alebo regionálnych problémov na trhu práce. Konkrétna realizácia je ovplyvnená miestnymi sociálno-ekonomickými podmienkami a stavom trhu práce. V prípade sociálneho podnikania ide o podnikanie s prioritne sociálnymi cieľmi, kde hospodárske prebytky smerujú prioritne späť do podnikateľskej činnosti, slúžia na rozvoj miestnej komunity a vytvorenie minimálne dočasných pracovných miest pre dlhodobo

nezamestnaných, osoby zo sociálne znevýhodneného prostredia, zdravotne postihnutých, príslušníkov MRK a inak znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie (dlhodobo nezamestnaní a pod.).

Základným aktérom podpory je v našom prípade sociálneho podnikania je sociálny podnik. Sociálny podnik je sociálne zodpovedná ekonomická spoločnosť s výraznými sociálnymi cieľmi. Jeho špecifickou črtou je reinvestovanie zisku opätovne do vlastnej podnikateľskej činnosti v záujme rozvoja miestnej komunity. Cieľovou skupinou pre sociálny podnik (SP) sú dlhodobo nezamestnané osoby, osoby s prostredia marginalizovaných skupín obyvateľstva a osoby aktívne v oblasti ochrany životného prostredia. SP plní nasledovné funkcie:

- prechodné zamestnanie pre osoby zo sociálne znevýhodneného prostredia,
- vytváranie trvalých pracovných miest so samofinancovaním,
- pracovná integrácia prostredníctvom priebežnej dotácie z verejných zdrojov,
- socializácia nezamestnaných na základe produktívnej činnosti.

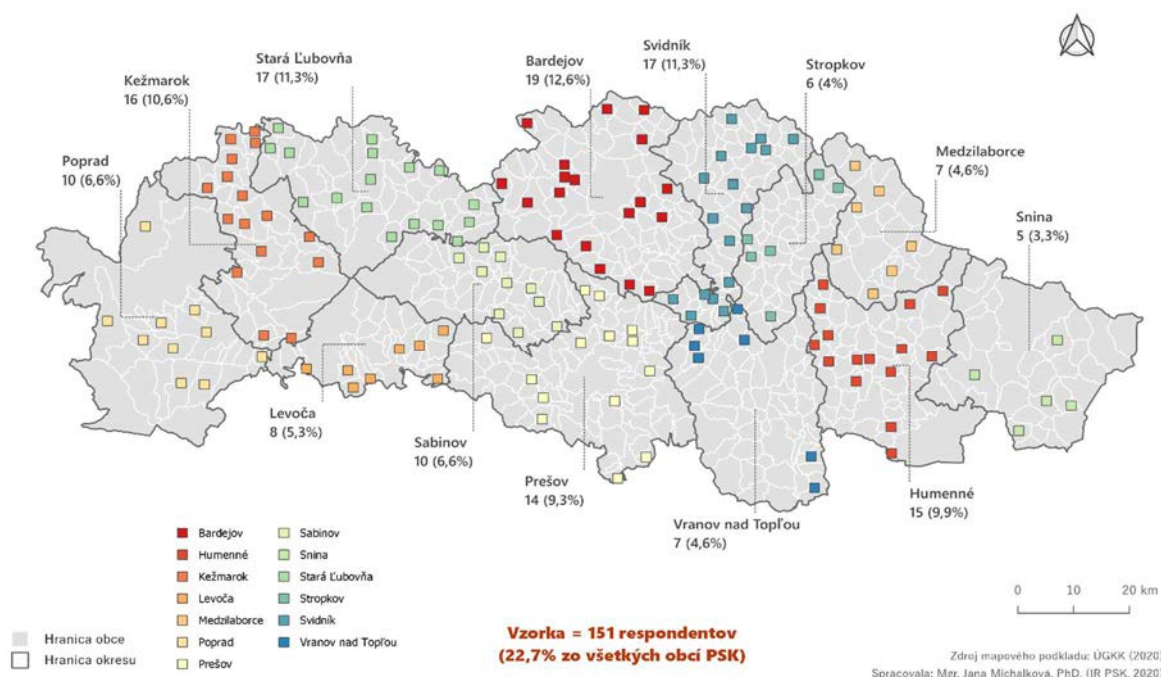
Do cieľovej skupiny znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie zaraďujeme predovšetkým:

- Osoby zo sociálne znevýhodneného prostredia všeobecne.
- Príslušníci marginalizovaných rómskych komunít vo veku nad 15 rokov – nezapojených do štúdia, resp. na trhu práce, osoby z MRK s neukončeným základným alebo stredoškolským vzdelaním.
- Zdravotne postihnutí.
- Osoby v ťažkej sociálnej situácii (živitelia neúplných rodín, matky samoživiteľky, osoby po výkone trestu, drogovu závislí a pod.).
- Bývalí chovanci detských domovov vstupujúci do samostatného pracovného života.

Najpočetnejšou cieľovou skupinou sú príslušníci MRK, ktorí predstavujú výraznú zložku populácie kraja. Prítomnosť ostatných cieľových skupín má lokálny charakter, ide o malé skupiny obyvateľstva resp. riešenie ich životnej situácie má skôr charakter individuálnej sociálnej práce. Vzhľadom k regionálnej pôsobnosti PSK a efektívnemu využitiu existujúcich finančných zdrojov sa zameriame na sociálne podnikanie pre oblasť zamestnávania príslušníkov MRK (predovšetkým dlhodobo nezamestnaných). Problematika zapojenia príslušníkov MRK na trh práce má regionálny a celoštátny dosah nielen na trh práce ale aj na kvalitu života v jednotlivých regiónoch PSK (vzdelávacia, sociálna, kultúrna, zdravotnícka a dopravná infraštruktúra, kvalita verejnej správy a kvalita ľudských zdrojov). Riešenie zapojenia ostatných cieľových skupín na trh práce prostredníctvom sociálnych podnikov má doteraz lokálny charakter. PSK môže v tejto oblasti pôsobiť prostredníctvom svojich stredných škôl, sociálnych aktivít a prostredníctvom grantových schém na podporu lokálnych aktivít na trhu práce.

Inštitút rozvoja realizoval v priebehu mesiaci február 2020 dotazníkový prieskum „Koncepcia rozvoja sociálnej ekonomiky v Prešovskom samosprávnom kraji“. V rámci dotazníkového prieskumu boli elektronicky oslovené všetky obecné/mestské samosprávy na území PSK s aktívnou emailovou adresou, čo predstavovalo celkovo 652 potenciálnych respondentov. Týmto spôsobom sa z oslovených samospráv na prieskume v období od 4.2.2020 do 17.2.2020 zúčastnilo celkovo 151 samospráv/respondentov, čo predstavuje 22,7% zo všetkých 665 obcí na území PSK. Priestorovú distribúciu respondentov prieskumu podľa počtu respondentov v jednotlivých okresoch znázorňuje nižšie uvedená mapa.

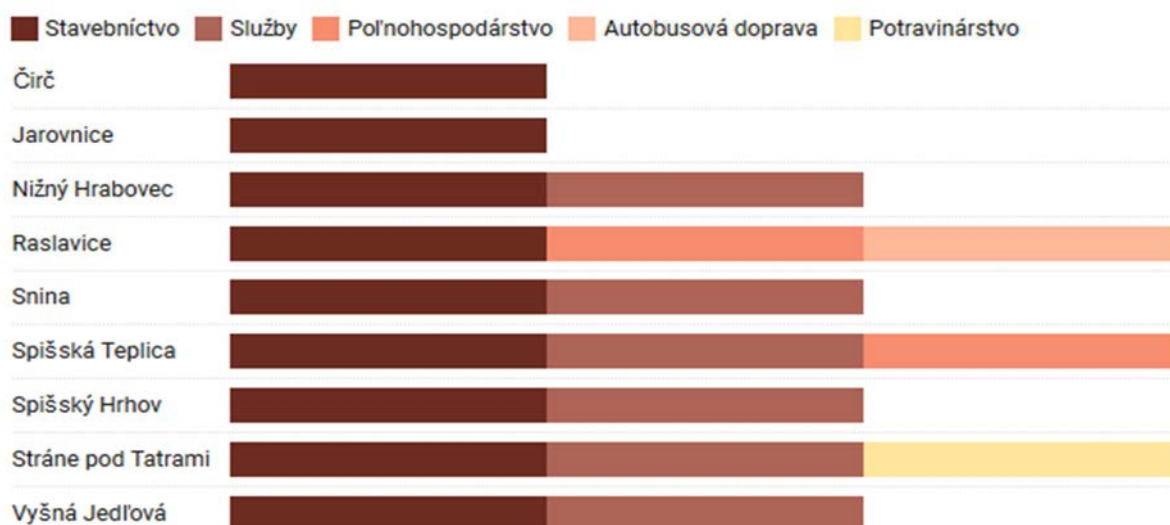
Mapa 25 Priestorová distribúcia respondentov prieskumu podľa okresov (počet, % podiel)

Zdroj: Dotazníkový prieskum Inštitútu rozvoja Odboru strategického rozvoja a projektového riadenia

V čase prieskumu bolo na území kraja 9 registrovaných sociálnych podnikov (RSP). Všetkých 9 registrovaných sociálnych podnikov v prieskume sa zaoberá stavebníctvom. Druhou najčastejšie uvádzanou činnosťou týchto podnikov boli služby, ktorými sa zaoberajú podniky v obciach Nižný Hrabovec, Spišská Teplica, Spišský Hrhov, Stráne pod Tatrami, Vyšná Jedľová a v meste Snina. Poľnohospodársku činnosť zasa nachádzame v podnikoch v Raslaviciach a Spišskej Teplici, potravinárstvo v obci Stráne pod Tatrami. Autobusovú dopravu prevádzkuje podnik v Raslaviciach. Existujúce sociálne podniky v PSK majú výrazne lokálny charakter vo väzbe na miestne podmienky.

Obrázok 6 Prevažujúce činnosti registrovaných sociálnych podnikov v PSK

Zdroj: Dotazníkový prieskum Inštitútu rozvoja Odboru strategického rozvoja a projektového riadenia

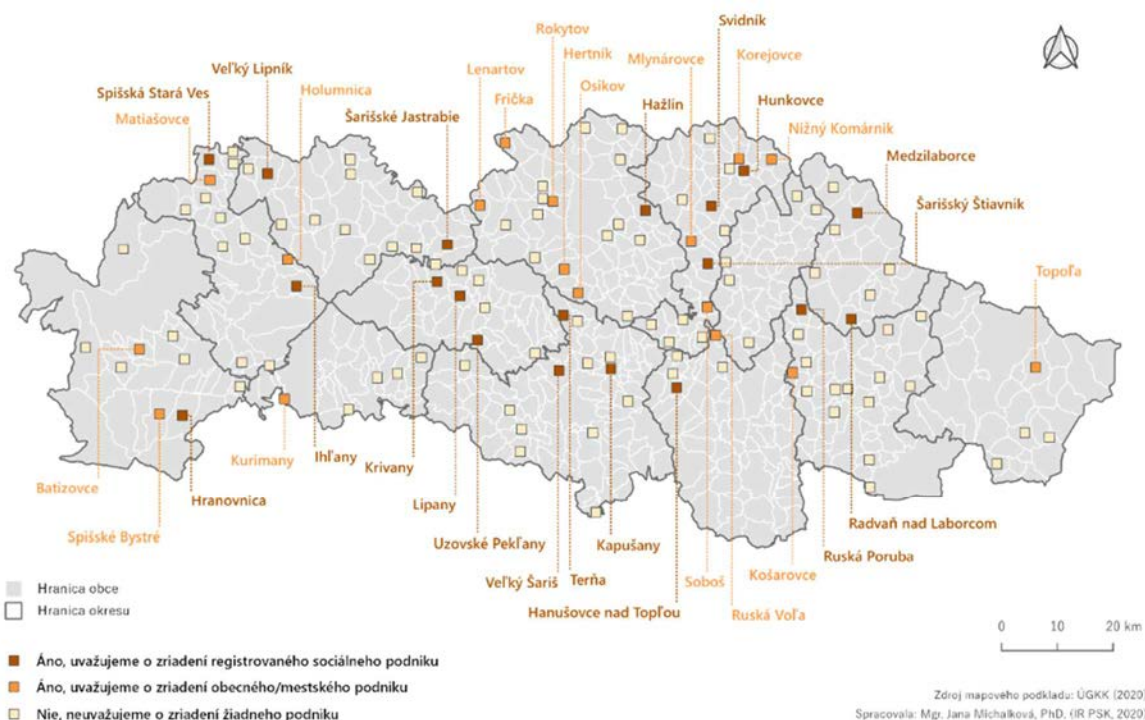
Pri otázke „Ako si predstavujete formu pomoci zo strany Prešovského samosprávneho kraja (ak je potrebná)?“ až 5 zo 9 RSP z prieskumu uvádza finančnú pomoc. Obecné samosprávy v Čirči, Nižnom Hrabovci, Raslaviciach, Spišskej Teplici a v Strážach pod Tatrami by zo strany PSK privítali finančnú dotáciu najmä na technické vybavenie RSP. Samosprávy v Jarovniciach, Raslaviciach a vo Vyšnej Jedľovej taktiež upozorňujú na potrebu lepšej propagácie podnikov a ich služieb, vrátane pomoci pri hľadaní zákaziek. Mesto Snina nezabúda ani na význam sieťovania subjektov sociálnej ekonomiky pre lepšiu synergiu a zdieľanie poznatkov, a taktiež v prípade výziev PSK na prioritizovanie aktivít uskutočňovaných sociálnym podnikom. Len RSP v obci Spišský Hrhov uviedol, že pomoc zo strany PSK nie je potrebná.

Jednotlivé sociálne iniciatívy a podniky cítia potrebu výmeny skúseností, pomoci pri začatí podnikania a udržaní pracovných miest, poradenstva pri príprave, tvorbe a realizácii rozvojových projektov, podpory získavania nových podnikateľských príležitostí, administratívnu podporu a podporu riadenia ľudských zdrojov. V tejto oblasti vidíme silnú úlohu regionálnej samosprávy.

Zo vzorky 151 respondentov nášho prieskumu až 85,4% (129 samospráv) uviedlo, že v ich meste/obci nie je aktuálne zriadený ani registrovaný sociálny podnik ani žiadny obecný/mestský podnik. Pri týchto respondentoch sme sa preto pokúšali zistiť možný záujem o danú problematiku.

Pri otázke, či „Uvažuje Vaša obec/Vaše mesto o zriadení registrovaného sociálneho podniku alebo obecného/mestského podniku?“, až 72,1% samospráv uviedlo, že aktuálne neuvažuje o zriadení žiadneho. Nad zriadením RSP uvažuje 19 samospráv (14,7%), z toho 6 miest (Spišská Stará Ves, Lipany, Veľký Šariš, Hanušovce nad Topľou, Svidník a Medzilaborce). Záujem zriadenia obecného/mestského podniku (OMP) sme zaznamenali u 17 respondentov (13,2%).

Mapa 26 Uvažuje Vaša obec/Vaše mesto o zriadení registrovaného sociálneho podniku alebo obecného/mestského podniku?

Zdroj: Dotazníkový prieskum Inštitútu rozvoja Odboru strategického rozvoja a projektového riadenia

V 129 samosprávach z nášho prieskumu (85,4%) nie je aktuálne zriadený ani RSP, ani žiadny OMP. Až 93 z týchto samospráv (72%) zároveň uvádza, že aktuálne nemá záujem v obci/meste zriadiť žiadnu z uvedených foriem podnikov. Najčastejšie uvádzané dôvody nezáujmu prehľadne znázorňuje stromová mapa. Takmer 30% samospráv neuvažuje o založení RSP či OMP z dôvodu nízkeho počtu obyvateľov v obci. Viacerí zástupcovia ďalej práve v súvislosti s veľkostnou kategóriou obce uvádzajú, že im rovnako v obci chýba pracovná sila (16%) alebo nemajú dostatok finančných prostriedkov na zriadenie či prevádzku takýchto podnikov (12,6%). Takmer 11% samospráv upozorňuje na chýbajúcu infraštruktúru v obci, najmä na nedostatok voľných priestorov či pozemkov. Ďalšími dôvodmi, pre ktoré samosprávy z prieskumu nemajú záujem zriadiť RSP či OMP, sú aj nízka miera nezamestnanosti (7,6% odpovedí), samotný nezáujem obyvateľov (5%) či starnúce obyvateľstvo v obciach (3,4%).

Vytvorenie klastra sociálnej ekonomiky môže pomôcť obciam v konkrétnych prípadoch prekonať existujúce bariéry.

Obrázok 7 Dôvody nezáujmu samospráv z prieskumu zriadiť registrovaný sociálny podnik

Zdroj: Dotazníkový prieskum Inštitútu rozvoja Odboru strategického rozvoja a projektového riadenia

Existujú oblasti v ktorých môže PSK podporiť sociálnu ekonomiku a činnosť sociálnych podnikov na miestnej úrovni a to:

- Výhodným prenájomom nevyužívaného majetku PSK (budov a pozemkov) pre potreby činnosti sociálnych podnikov na miestnej úrovni.
- Vytvorením grantového systému na podporu vzniku a činnosti sociálnych podnikov (na základe analýzy ich potrieb).
- Prípravou a realizáciou projektov za účasti PSK na podporu sociálneho podnikania, podporených zo zdrojov EÚ alebo štátnych zdrojov na regionálnej úrovni.
- Zapojením stredných odborných škôl do vzniku a činnosti sociálnych podnikov.
- Informačnou podporou pre sociálne podniky o grantových zdrojoch zo strany PSK.
- Vstupom PSK ako zakladateľa do sociálnych podnikov, v prípade osobitného záujmu.
- Vytvorením združenia (klastra) sociálnych podnikov na území PSK s cieľom zabezpečenia:
 - informovanosti sociálnych podnikov o grantových zdrojoch,
 - vzdelávaním zamestnancov a riadiacich pracovníkov,
 - vzájomnej informovanosti,
 - vyhľadávania podnikateľských príležitostí a vzájomnej spolupráce,
 - spoločnej realizácie projektov a využívanie systému spoločných služieb.

Navrhujeme založenie združenia v právnej forme združenie právnických osôb so zakladajúcim členom PSK, ktoré bude otvorené pre ďalších členov z radov obcí, podnikateľov a ďalších sociálno-ekonomických partnerov. Združenie bude nositeľom a iniciátorom nasledovných aktivít:

- Poskytovanie spoločných služieb pre podniky sociálneho charakteru (členov) – oblasť účtovníckych a ekonomických služieb, marketingu
- Príprava a realizácia projektov pre potreby členov, tvorba projektov na financovanie podnikateľských aktivít.
- Získavanie nových členov.
- Sledovanie legislatívy a grantových možností
- Vytvorenie stratégie rozvoja sociálnej ekonomiky na roky 2021 – 2030 (v kontexte podpory v rámci programového obdobia 2021 – 2027)
- Partner na regionálnej úrovni pre ministerstvo a ústrednú alebo regionálnu štátnu správu.
- Spolupráca so školami, cirkvami a neziskovými organizáciami – komplexný prístup ku riešeniu zamestnanosti sociálne znevýhodnených skupín v jednotlivých lokalitách.
- Súčinnosť pri transformácii stredného odborného školstva pre potreby žiakov zo sociálne vylúčených komunít.
- Vzdelávaním zamestnancov a riadiacich pracovníkov.
- Vyhľadávania podnikateľských príležitostí a vzájomnej spolupráce,
- Podpora pilotných aktivít v oblasti zamestnanosti príslušníkov MRK.
- Vzdelávacie aktivity.
- Konferencie a semináre.
- Poradenská činnosť.

Navrhujeme, aby PSK každoročne poskytovalo dotáciu na činnosť klastra na základe rozhodnutia Zastupiteľstva PSK a následne rozhodnutia orgánov klastra. Financovanie činnosti bude viaczdrojové, postavené na príjmoch z vlastnej činnosti, grantových zdrojov a dotácie PSK.

Zhrnutie

Ľudia z prostredia MRK, ľudia s nízkym vzdelaním, ľudia so zdravotným znevýhodnením, ako aj osamelé matky s malými deťmi majú výrazne nižšiu mieru zamestnanosti ako je priemer Slovenska. Medzi najúčinnnejšie verejné politiky na zvýšenie zamestnanosti ťažko uplatniteľných uchádzačov patria včasné a individualizované služby zamestnanosti, vrátane odborného poradenstva, a nástroje na zvýšenie vedomostí a pracovných zručností, ako napríklad vzdelávanie, rekvalifikácia a podpora praxe v prirodzenom pracovnom prostredí. Výdavky na pomoc uchádzačom o zamestnanie prostredníctvom aktívnych opatrení trhu práce (AOTP) v roku 2018 predstavovali 184,1 miliónov eur, čo je v pomere k HDP (0,20%) výrazne menej ako priemer EÚ15 (0,59%) aj V3 (0,49%). Štruktúra nástrojov AOTP je sústredená na dotovanie pracovných miest hoci zahraničné aj domáce štúdie ukazujú, že investície do vzdelávania a rekvalifikácie sú návratnejšie.

Najchudobnejších uchádzačov, vrátane mnohých ľudí z prostredia MRK, „aktivujú“ hlavne aktivačné práce, ktoré cieľia podporu udržania pracovných návykov, ale nezvyšujú šance na zamestnanie na otvorenom trhu práce ani prístup k sofistikovanejším nástrojom pomoci. Na aktivačné práce smerujú aj ľudia s maturitou alebo vysokou školou. Alternatívu ponúka zákon o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch. Ďalším možným podporným nástrojom je uplatňovanie modelu podporovaného zamestnávania a pracovná rehabilitácia a rekvalifikácia, ktoré však na Slovensku nemajú jasnú koncepciu. Bariéru na trhu práce, ktorú predstavovali exekúcie, sa podarilo znížiť vďaka zjednodušeniu osobných bankrotov. Chýba však systémová prevencia pred ďalším upadnutím do dlhov v budúcnosti.

Podpora sociálneho podnikania a činnosti sociálnych podnikov na miestnej alebo regionálnej úrovni je reálnou možnosťou ako riešiť disparity na trhu práce v PSK a vytvárať pracovné miesta pre znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie. Uvedené aktivity navrhujeme realizovať v úzkej spolupráci Úradu PSK, Integrovanou sieťou regionálnych rozvojových centier PSK, miestnou samosprávou, sociálnymi podnikmi, cirkvami a tretím sektorom.

Podpora sociálneho podnikania a činnosti sociálnych podnikov na miestnej alebo regionálnej úrovni je možnosťou ako riešiť disparity na trhu práce.

V rámci tejto strategickej oblasti odporúčame:

- výraznejšie podporiť vznik a činnosť sociálnych podnikov,
- vypracovať systematický program pre zlepšenie pracovných návykov Rómov,
- vytvoriť podmienky pre súkromný i verejný sektor k podpore zamestnávania rómskych žien aj mužov v oblastiach, kde je možné dosiahnuť rast ich zamestnanosti prostredníctvom vhodných programov zameraných na asistenciu pri začínaní do pracovného procesu a programov na zvýšenie kvalifikácie,
- pripraviť samosprávam podmienky na zvýhodnené zamestnávanie marginalizovaných skupín obyvateľstva (vrátane Rómov),
- v rámci pracovného času aktivačných pracovníkov vyčleniť čas povinnej formácie k hodnotám,
- podporiť včlenenie príslušníkov MRK na trh práce prostredníctvom synergetickej spolupráce stredných odborných škôl, sociálnych podnikov a zamestnávateľov na území regiónu, a tak v dlhodobom horizonte zvýšiť podiel príslušníkov MRK na trhu práce,
- pripraviť zámery na podporu neaktívnych alebo nezamestnaných ľudí z prostredia MRK s dôrazom na dlhodobo nezamestnané osoby formou asistencie pri pracovnom začleňovaní,
- pripraviť zámer na výzvy pre podporu poskytovania asistenčných služieb zameraných na zvýšenie zamestnanosti a zamestnateľnosti ľudí žijúcich v prostredí MRK poskytovaných napr. prostredníctvom mentoringu či duchovnej služby s cieľom ich sociálno-ekonomickej integrácie.

Služby a cestovný ruch

Európska únia vyzýva v rámci Rámca EÚ pre vnútroštátne stratégie integrácie Rómov do roku 2020 členské krajiny, aby okrem iného zabezpečili rovnaký prístup ku kvalitným službám a aby na tieto politiky uplatňovali integrovaný prístup a čo najlepšie využívali dostupné finančné prostriedky a zdroje.

Koncept pro-poor turizmu (PPT) zasadený do kontextu MRK na Slovensku vyvolal napäté diskusie. Samotná myšlienka PPT vo svojej podstate kontroverzná nie je a etické dilemy vyvoláva nesprávna interpretácia či implementácia tohto prístupu. PPT na Slovensku bol spájaný predovšetkým s

Cieľom pro-poor turizmu nie je prezentovať chudobu, ale vytvárať príležitosti pre chudobných v odvetví cestovného ruchu.

organizovanými výjazdmi a prehliadkami rómskych osád, ktoré vo svojej podstate menili príslušníkov marginalizovaných rómskych komunít na komodity, „produkt v sektore služieb“. Cieľom PPT však nie je prezentovať chudobu a umelo ju udržiavať ako sa niektorí domnievajú, ale vytvárať príležitosti pre chudobných v odvetví cestovného ruchu. Aby sme mohli hovoriť o pro-poor turizme, príslušníci marginalizovaných rómskych komunít by mali participovať pri plánovaní a zabezpečovaní cestovného ruchu a nebyť len akousi turistickou atrakciou.

Termín „pro-poor turizmus“ bol po prvý krát použitý v práci pre Úrad Spojeného kráľovstva pre medzinárodný rozvoj v roku 1999 pri prehodnocovaní väzieb medzi udržateľným cestovným ruchom a redukciou chudoby a pri skúmaní, ako by mohol cestovný ruch prispieť k znižovaniu chudoby. Následne s cieľom zaoberať sa chudobou ako jednou z ústredných otázok v agende pre cestovný ruch vzniklo Združenie Pro-poor turizmu (Pro-Poor Tourism Partnership), ktoré daný pojem pro-poor turizmus zaviedlo a naďalej zohráva významnú úlohu pri vysvetľovaní potenciálu cestovného ruchu pri zmierňovaní chudoby. Združenie PPT definuje pro-poor turizmus ako „turizmus, ktorý vedie k zvyšovaniu čistých ziskov pre chudobných“. Ak hovoríme o „čistých ziskoch“ znamená to, že zisky majú prevahu nad výdavkami. Tieto zisky môžu byť nie len ekonomické, ale tiež sociálne, environmentálne a kultúrne. Charakteristickou črtou PPT je jeho zameranie sa na chudobu, jej znižovanie a pomoc chudobným. Hlavný cieľ stratégie PPT sa orientuje na zmenu povahy rozvoja cestovného ruchu smerom, ktorý vytvára príležitosti pre chudobných a zvyšuje ich ekonomické zisky, majetok alebo účasť. V prípade PPT nehovoríme o špecifickom produkte alebo odvetví turizmu, ale skôr o celkovo novom prístupe. Jeho prioritou nie je rozširovanie turizmu ako odvetvia hospodárstva, ale využívanie nových alebo doposiaľ málo využívaných príležitostí na dosiahnutie ekonomického rastu, zvýšenia verejnej angažovanosti i podielu na spolurozhodovaní s cieľom zlepšiť aktuálne životné podmienky chudobných.

Hodnotenie dopadov turizmu na životnú úroveň skutočne nie je len otázkou makroekonomických faktorov, t.j. sčítavania pracovných miest, miezd, HDP, investícií súkromného sektora a pod. Široká škála prínosov plynúcich z PPT (ekonomické, environmentálne, sociálne a kultúrne) demonštruje veľkú pôsobnosť a silu cestovného ruchu a potvrdzuje jeho schopnosť prispieť k riešeniu problému, akým je chudoba. V rámci objektívneho hodnotenia je dôležité uviesť, že okrem pozitívnych vplyvov, cestovný ruch môže mať aj dopady negatívne (zaťažovanie miestnej infraštruktúry, znižovanie prístupu k miestnym zdrojom, narušanie sociálnych väzieb a pod), ktoré je potrebné minimalizovať.

Miera chudoby rómskej menšiny, ktorá je sústredená v určitých regiónoch, je najvyššia zo všetkých etnických skupín na Slovensku. Pre rómske komunity je charakteristická vysoká koncentrácie chudoby. Špecifickým problémom je početná skupina segregovaných Rómov, ktorí žijú v rómskych osadách alebo mestských getách. Ide o príslušníkov rómskej *underclass*, ktorých prostredie je vo vzťahu k majoritnej spoločnosti vnímané ako anomické. Okrem koncentrovanej chudoby je pre ne charakteristická marginalita, vyobcovanie zo spoločnosti, nízka vzdelanostná úroveň, vysoká miera nezamestnanosti, ktorá prešla už do generačnej, závislosť na sociálnom systéme, a podobne. Hovoríme o charakteristikách, ktoré v mnohých ohľadoch korešpondujú s charakteristikami cieľovej skupiny PPT a vynára sa teda predpoklad pre adaptáciu konceptu pro-poor turizmu aj pre tieto komunity.

Vo všeobecnosti, mestá a obce na východnom Slovensku sú presýtené pracovnou silou, keďže v týchto oblastiach je nedostatok súkromných podnikov, ktoré by vytvárali dopyt po pracovnej sile. Oveľa kritickejšia je situácia v obciach s početnými rómskymi komunitami, kde je alarmujúco vysoká miera nezamestnanosti znásobená všeobecne nízkou zamestnanosťou tejto menšiny. Dôsledkom je tak nízka (klesajúca) životná úroveň marginalizovaných skupín. Najčastejším problémom sú teda chýbajúce príležitosti, ktoré by pomohli zlepšiť zlú socioekonomickú situáciu týchto skupín. Veľký potenciál pre vytvorenie chýbajúcich príležitostí pre vybrané komunity vidíme v implementácii prístupu PPT.

V obciach s početnými rómskymi komunitami je alarmujúco vysoká miera nezamestnanosti.

Aby sme mohli hovoriť o pro-poor turizme, príslušníci MRK by mali participovať pri plánovaní a zabezpečovaní cestovného ruchu a nebyť len akousi turistickou atrakciou. Len tak budú môcť z cestovného ruchu profitovať a turizmus bude „pro-poor“, t.j. prospešný pre chudobných. V praxi sa často sa stáva, že chudobní, ktorí sú recipientmi stratégie a plánov cestovného ruchu, sú z niektorých fáz PPT projektov vylúčení. V PPT prístupe je však nevyhnutné, aby chudobní boli považovaní za kľúčové jednotky, ktoré musia byť zahrnuté do všetkých fáz plánovania a implementácie stratégie. Výzvou je preto zabezpečenie ich účasti na celkovom procese a teda aj rozhodovaní. Väčšina dôležitých rozhodnutí sa ich priamo dotýka, a tak nepochybne majú právo prejaviť svoj názor a v prípade potreby ovplyvniť konečné rozhodnutie, ktoré by mohlo mať konečný dopad na kvalitu ich života.

V odvetví cestovného ruchu možno identifikovať viacero hodnotových reťazcov a príbuzných pododvetví, v rámci ktorých možno spomínané príležitosti iniciovať. Ako príklad môžeme uviesť vytvorenie skanzenu (rómskej dediny), v rámci ktorej alebo samostatne ďalším projektom môže byť „cigánska“ koliba, pohostinstvo, krčma, rôzne remeselné dielne, výroba suvenírov a ich predaj. Ďalej možno vytvoriť podmienky pre poskytovanie zábavy či rôznych iných služieb, po ktorých je v okolí dopyt (napr. dodávateľstvo, pracovňa pre ubytovacie a stravovacie zariadenia v okolí a pod.). V rámci týchto aktivít, ktoré budú zabezpečovať Rómovia, možno vytvoriť niekoľko pracovných pozícií, z ktorých budú profitovať. Na základe retrospektívneho pohľadu do minulosti možno konštatovať, že vzťahy medzi Rómami a ostatným obyvateľstvom neboli také napäté a vyhrotené, keď Rómovia ovládali užitočné zručnosti a remeslá. „Nerómovia“ si cenili šikovných rómskych rezbárov, košíkárov, kováčov, výrobcov huslí, kolies, metiel či poskytovateľov zábavy. Ich zručnosti boli vyhľadávané, oceňované a pôsobili ako akýsi prostriedok zblížovania a budovania dobrých vzťahov. Aj keď naďalej Rómovia žijú svojským spôsobom života, ich život a dynamická kultúra prešli značným útlmom a úpadkom. Upadá ich tradičná rómska hudba a len ojedinele sú vykonávané niektoré z ich tradičných remesiel. Ak sa pri realizácii PPT využijú osobitosti rómskej kultúry, pridanou hodnotou bude oživovanie a udržiavanie rómskej kultúry.

Významným impulzom pri implementácii daného prístupu nie sú len financie, ale predovšetkým nápad a schopnosť podnikáť. Práve tu sa vynára úloha pre samosprávy byť v tomto procese akýmsi koordinátorom a metodikom, ktorý zabezpečí kvalitné strategické plánovania na úrovni konkrétnej obce, kde je možné od analýz zdrojov a potrieb prechádzať k identifikácii problémov až po plánovanie cieľov, úloh, kompetencií, zodpovedností, časového naplňovania a pod. Kľúčovou je tiež existujúca zdrojová základňa pre cestovný ruch. Myslíme tým kultúrne a prírodné zdroje a rozvinutú materiálno-technickú základňu. Keďže zariadenia cestovného ruchu nie sú na Slovensku rovnomerne rozmiestnené, ich fyzická dostupnosť môže predstavovať prekážku pre dosiahnutie PPT destinácie. Preto je žiaduce rozvíjať PPT v zázemí turistických centier. To nám vytvorí primárny predpoklad pre záujem o PPT, ktorý zároveň diverzifikuje aktuálnu ponuku na trhu.

V rámci EŠIF nie sú aktivity zamerané na podporu cestovného ruchu a dostupnosti služieb explicitne podporované. Dostupnosť sociálnych služieb je však podporovaná v značnej miere, čo však analyzujeme v časti Sociálna práca a sociálne služby. V rámci Dotačnej schémy ÚSVRK nie sú aktivity zamerané na podporu cestovného ruchu a dostupnosti služieb explicitne podporované. V programovom vyhlásení vlády na roky 2020-2024 sa opatrenia súvisiace s touto strategickou oblasťou neuvádzajú.

Dostupnosť služieb pre príslušníkov MRK na území PSK

Atlas rómskych komunít z roku 2019 mapuje túto strategickú oblasť MRK troma otázkami, a síce:

- O1: Ako ďaleko je obchod s potravinami?
- O2: Ako ďaleko je zastávka autobusov?
- O3: Ako ďaleko je zastávka železníc?

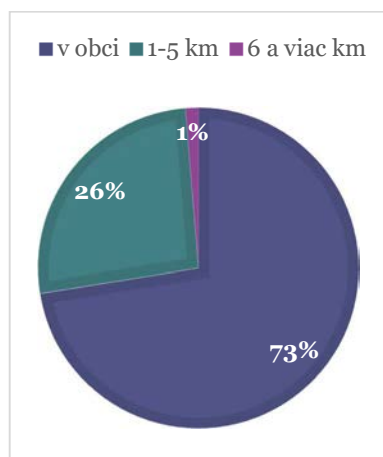
Obyvatelia drvivej väčšiny koncentrácií (224) majú obchod s potravinami v obci. V prípade 81 koncentrácií je obchod s potravinami vzdialený do 5 kilometrov, avšak väčšinou sa obchod nachádza vo vzdialenosti najviac 1 kilometer od koncentrácie. To môže byť spôsobené okrem iného aj lokalitou koncentrácie (na okraji obce, mimo obce). koncentrácia v obci Miková (okres Stropkov) je od obchodu s potravinami vzdialená 6 kilometrov, koncentrácia v obci Myslina (okres Humenné) 7 kilometrov, koncentrácia v obci Dravce (okres Levoča) 9 kilometrov a koncentrácia v obci Palota (okres Medzilaborce) dokonca 12 kilometrov.

Zastávka autobusu sa v prípade 80% koncentrácií nachádza priamo v obci, resp. v blízkosti koncentrácie. Ak uvažujeme aj koncentrácie so vzdialenosťou maximálne 1 kilometer k zastávke autobusu, hovoríme o 94% všetkých koncentrácií. Menej ako pätina koncentrácií je od zastávky autobusov vzdialená do 5 kilometrov. Jedna koncentrácia v obci Vehec (okres Vranov nad Topľou) je od zastávky autobusov vzdialená 6 kilometrov, koncentrácia v obci Dlhé nad Cirochou (okres Snina) 7 kilometrov, koncentrácia v obci Slovenská Volová (okres Humenné) a druhá koncentrácia v obci Vehec (okres Vranov nad Topľou) 8 kilometrov a koncentrácie v obci Abranovce (okres Prešov) 12 kilometrov.

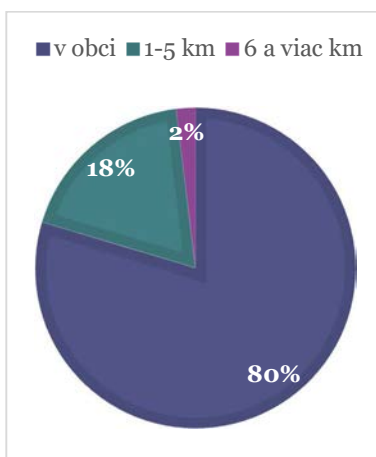
Je pochopiteľné, že dostupnosť železničného spojenia je horšia v porovnaní s autobusovým. V prípade približne štvrtiny koncentrácií sa zastávka železníc nachádza priamo v obci. Obyvatelia ďalšej štvrtiny koncentrácií sú od zastávky železníc vzdialení do 5 kilometrov, ďalšej približne štvrtiny koncentrácií od 6 do 15 kilometrov. Približne 12% koncentrácií (37) je od zastávky železníc vzdialená 16-30 kilometrov a 11% koncentrácií (33) viac ako 30 kilometrov. Najväčší problém so vzdialenosťou majú obyvatelia okresu Svidník - obyvatelia siedmich koncentrácií sú od zastávky železníc vzdialení 50-75 kilometrov.

Môžeme skonštatovať, že ARK 2019 mapuje dostupnosť služieb v zmysle dostupnosti k obchodu s potravinami a dostupnosti k zastávkam dopravcov a neobsahuje otázky týkajúce sa cestovného ruchu. ARK 2019 mapuje túto oblasť v menšej miere ako ARK 2013, ktorý ju mapoval až 19 položkami.

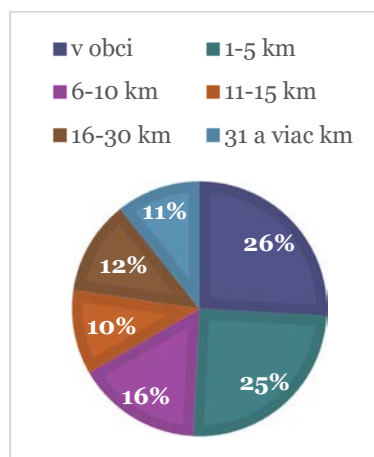
Graf 54 Počet obcí podľa vzdialenosti od obchodu s potravinami

Graf 55 Počet obcí podľa vzdialenosti od zastávky autobusov

Graf 56 Počet obcí podľa vzdialenosti od zastávky železníc

Spracoval: autor podľa ARK 2019

V rámci Úradu PSK bol k 1.11.2019 zriadený Odbor strategického rozvoja a projektového riadenia, ktorého súčasťou je Oddelenie podpory regionálneho rozvoja a cestovného ruchu pod vedením Ing. Mgr. Silvie Slivkovej, PhD. V rámci kompetencií tohto oddelenia je okrem iného aj rozvoj cestovného ruchu na území PSK a taktiež agenda súvisiaca s marginalizovanými (rómskymi) komunitami.

Jednou z iniciatív prepojiť MRK a cestovný ruch je eurofondový projekt cestovnej agentúry Byzant, s.r.o., ktorého cieľom je zamestnanie štyroch uchádzačov o zamestnanie (z toho troch dlhodobo nezamestnaných znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie) v okrese Vranov nad Topľou formou rozvíjania náboženského turizmu v období od 01.02.2020 do 01.08.2021.

Ďalšou iniciatívou je projekt Svätomariánska púť známy aj ako Svetlo z východu. Ide o vlajkový projekt programu Interreg V-A Poľsko-Slovensko v rámci Prioritnej osi 1: Ochrana a rozvoj prírodného a kultúrneho dedičstva cezhraničného územia. Hlavným cieľom projektu je dobudovanie turistickej infraštruktúry a ponuky uceleného nového produktu turizmu, ktorý je inšpirovaný pútnickou trasou Santiago de Compostela a vyzdvihuje všetky kultúrne, prírodné, historické, spoločenské a duchovné hodnoty slovanského národa, vzťahujúce sa k posolstvu a k mariánskym tradíciám. Prvky pro-poor turizmu by bolo možné implementovať aj v tomto projekte.

Zhrnutie

Prešovský samosprávny kraj, v ktorom je sústredená približne tretina rómskej populácie SR, má nesporne jeden z najväčších potenciálov pre implementáciu pro-poor turizmu na Slovensku, keďže na jeho území sa nachádzajú významné turistické regióny. Tatranský turistický región, ktorý je najatraktívnejší a najviac navštevovaný, každoročne láka turistov svojím obrovským prírodným i kultúrnym bohatstvom, bohatými miestnymi aktivitami, podujatiami i kvalitnými službami. Súčasťou tohto, i ďalších turistických regiónov na území PSK, sú alebo sa v ich blízkosti nachádzajú, viaceré obce s rómskymi osadami, ktoré by tento turistický potenciál vďaka strategickej polohe mohli zužitkovať pre vlastný socioekonomický rozvoj. Veľký potenciál vidíme aj v rozvíjaní náboženského turizmu u príslušníkov MRK v obciach PSK v rámci cestovných agentúr zameraných na prácu s touto cieľovou skupinou.

Prešovský samosprávny kraj má nesporne jeden z najväčších potenciálov pre implementáciu pro-poor turizmu na Slovensku.

Poľnohospodárstvo a priemysel

Často spomínaným problémom v MRK je nízka vzdelanostná úroveň Rómov. Treba však nezabúdať na skutočnosť, že Rómovia sú manuálne zruční a mohli by sa uplatniť v poľnohospodárstve. To následne vytvára prieniky so sociálnou ekonomikou, regionálnym rozvojom a regionálnou sebestačnosťou. V porovnaní s ostatným obyvateľstvom najmä mimo okresných miest Rómovia vykonávajú poľnohospodársku činnosť (chov poľnohospodárskych zvierat, pestovanie plodín) v blízkosti svojho obydľia vo výrazne menšej miere.

Rómovia sú manuálne zruční a mohli by sa uplatniť v poľnohospodárstve.

V rámci EŠIF nie sú aktivity zamerané na obmedzenie dopadov prírodných pomerov explicitne podporované. V rámci Dotačnej schémy ÚSVRK boli iba v roku 2014 podporené aktivity na nákup technológií, technického vybavenia a chovných zvierat na vytvorenie pracovných miest. V programovom vyhlásení vlády na roky 2020-2024 sa opatrenia súvisiace s touto oblasťou neuvádzajú.

Atlas rómskych komunít z roku 2019 ani z roku 2013 nemapuje túto strategickú oblasť MRK. Tá však predstavuje jeden z možných prístupov k regionálnemu rozvoju práve zapojením príslušníkov MRK v poľnohospodárstve, lesníctve, v stavebníctve a iných odvetviach.

Sociálna oblasť

V tejto časti analyzujeme viacero podoblastí, a síce bývanie, zdravotnú starostlivosť, vzdelávanie, voľný čas a kriminalitu, sociálnu prácu a sociálne služby, duchovnú službu, kultúru, umenie a šport, spoločenskú angažovanosť a spolužitie s ostatným obyvateľstvom.

Bývanie

Bývanie je jednou zo základných ľudských potrieb a jeho dostupnosť a kvalita slúžia ako hodnotiace ukazovatele životnej úrovne. Viaceré medzinárodné dokumenty, ktorých signatárom je aj Slovensko určujú štandardy, ktoré by primerané bývanie malo spĺňať. Patria medzi ne napríklad finančná dostupnosť, obývateľnosť, prístupnosť a adekvátna poloha. Ústava SR samotné právo na bývanie nezmieňuje a koncepcie štátnej bytovej politiky (prijímané pravidelne od roku 1994) konštatujú, že v podmienkach trhovej ekonomiky je zodpovednosť za obstaranie vlastného bývania prenesená na občana.

Rozdiely v priemernej kvalite bývania medzi MRK a majoritným prostredím sú výrazné.

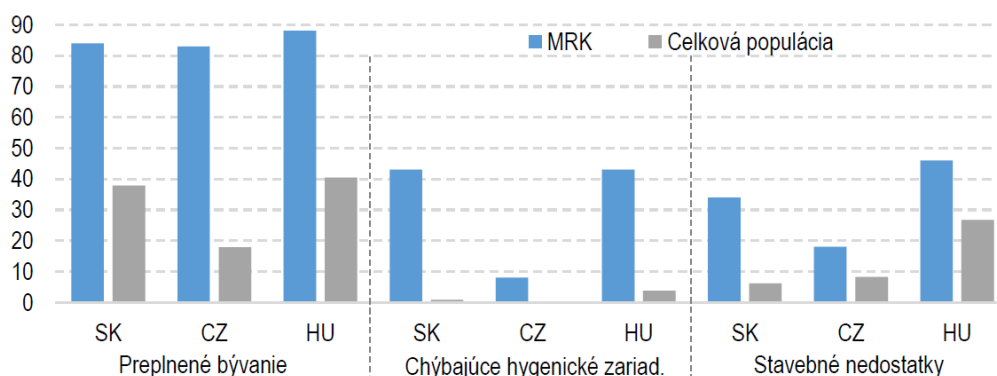
V preľudnenom bývaní nízkej kvality býva na Slovensku 14,3% ľudí žujúcich pod hranicou rizika chudoby, čo je dvojnásobok krajín EÚ15 (7,1%) a viac ako priemer V3 (11,9%). K najproblémovjším lokalitám z pohľadu kvality bývania patria koncentrované rómske osídlenia. Od finančnej dostupnosti a polohy bývania závisí prístup k verejným službám a na trh práce. Zlé podmienky bývania tiež priamo vplyvajú na ľudské

zdravie a školské výsledky detí. Ponuka cenovo dostupného nájomného bývania s regulovaným nájomom je jedna z najnižších v rámci EÚ. Na Slovensku v takomto bývaní žije iba 1,5% populácie, výrazne menej ako priemer EÚ15 (8,5%) aj V3 (8,8%). Príspevok na bývanie je v porovnaní s obdobnou podporou v zahraničí príliš úzko cielený, nízky a málo citlivý na životné podmienky prijímateľov.

Príjmová situácia domácnosti má na Slovensku oveľa väčší dopad na výskyt problémov s kvalitou a dostupnosťou bývania ako vo vyspelých krajinách EÚ. Kým miera závažnej deprivácie v bývaní je na Slovensku mierne nad priemerom krajín EÚ15, v populácii s príjmom pod hranicou rizika chudoby je hodnota tohto ukazovateľa sociálneho vylúčenia dvojnásobná oproti priemeru EÚ15. Skutočná miera deprivácie v bývaní medzi chudobnými obyvateľmi Slovenska je pravdepodobne ešte väčšia, keďže štatistické zisťovanie nezahŕňa domácnosti žijúce v nezlegalizovaných príbytkoch.

Rozdiely v priemernej kvalite bývania medzi MRK a majoritným prostredím sú výrazné, aj v porovnaní so susednými krajinami. Podľa prieskumu FRA až 84% ľudí z prostredia MRK na Slovensku žije v preplnenom obydli, 43% nemá v príbytku hygienické zariadenie a 34% žije v obydli, ktoré má stavebné nedostatky (deravú strechu, vlhké steny, podlahy alebo základy alebo plesň v okenných rámoch alebo podlahe). Rozdiely medzi ľuďmi z prostredia MRK a majoritnou populáciou sú v posledných dvoch indikátoroch kvality bývania väčšie ako v Českej republike či Maďarsku.

Obrázok 8 Ukazovatele kvality bývania

Zdroj: FRA a Eurostat, 2016

Kvalita a dostupnosť bývania v marginalizovaných rómskych komunitách sa zhoršuje s mierou priestorového vylúčenia. V marginalizovaných rómskych osídleniach vnútri obce žije 90% obyvateľov v legálnych obydliach (zapísaných do katastra alebo so stavebným povolením) a iba 4% obyvateľov žije v nebytových priestoroch alebo v nelegálnych obydliach, ktorých kvalita nezodpovedá normám. Naproti tomu, v osídleniach mimo obce žije v legálnych obydliach iba mierne viac ako polovica obyvateľov (54%) a až 26% žije v obydliach s nedostatočnou kvalitou alebo v nebytových priestoroch.

Vznik a rozmach mnohých segregovaných osád mimo obcí bol v minulosti ovplyvnený násilným presídľovaním rómskeho obyvateľstva počas vojnového slovenského štátu, násilnou asimiláciou počas socializmu, ako aj stratou mestského bývania mnohých rómskych rodín po nástupe kapitalizmu a výraznom náraste nezamestnanosti. Vysporiadanie majetkov skomplikovala reštitúcia, ktorá štátne pozemky pod osadami previedla do súkromného vlastníctva.

Výstavbu nájomných bytov, hlavne nižšieho štandardu, obce nezriedka realizujú v rezidenčne segregovaných lokalitách, navyše s iba čiastočnou inžinierskou vybavenosťou a lacným technickým riešením. Jedným z dôvodov môže byť aj nedostupnosť vhodných pozemkov vo vnútri obce. Tým však upadá kvalita bývania a rastú náklady s ním spojené. Koncentrácia chudobných domácností v jednej lokalite je často sprevádzaná negatívnymi synergickými efektmi, ako napríklad prehlbovanie chudoby, zlá dostupnosť škôl, zdravotníckych zariadení a iných služieb, chátranie bytov alebo zvýšená miera kriminality. Toto vo výsledku vedie k zvýšeným výdavkom štátu a samospráv na riešenie vzniknutých problémov. Na Slovensku sa táto situácia týka najmä príslušníkov MRK. Ako efektívne preventívne opatrenie proti chátraniu bytov sa ukazuje zriadenie pozície domovníka.

Podmienky pridelenia nájomných bytov s regulovaným nájomom môžu v niektorých prípadoch pôsobiť diskriminačne a vytvárať prekážky v prístupe pre určité skupiny. Podmienky a proces pridelenia nájomného bývania s regulovaným nájomom sú, s výnimkou zákonom stanovených pravidiel, v kompetencii samospráv. Tie však niekedy vytvárajú iba ťažko prekonateľné bariéry pre niektorých žiadateľov, ako napríklad zloženie finančnej zábezpeky, trvalý pobyt v obci v určitom minimálnom trvaní, neexistencia záväzkov voči obci (aj tých nesúvisiacich s bývaním) či nastavenie výšky nájomu nad možnosti najzraniteľnejších domácností.

V zahraničí je bežnou praxou prenechanie správy nad nájomným bývaním s regulovaným nájomom (alebo aj jeho vlastníctva) na mimovládne neziskové organizácie. Hlavnými dôvodmi sú efektívnejšia správa bytov spojená s nižšou byrokraciou, nižšou mierou korupcie, nezneužívaním bývania na politický boj, či ochota zabezpečovať sociálny mix a inklúziu. Zároveň väčšina týchto organizácií poskytuje v prípade potreby súbežne s bývaním aj komplexné sociálne služby s cieľom dosiahnuť zlepšenie životných podmienok nájomníkov. K rozvoju neziskového sektora s regulovaným nájomom by mohol prispieť sociálny podnik bývania definovaný v zákone o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch. Ide o verejnoprospešný podnik, v ktorom obec alebo VÚC nemusí mať väčšinový podiel. Jeho účelom je prenajímať najmenej 70% ním vlastnených bytov za zvýhodnené, nákladové nájomné domácnostiam, ktorých mesačný príjem v úhrne neprevyšuje štvornásobok sumy životného minima. Viac ako polovica prípadného zisku musí byť reinvestovaná do podniku na plnenie jeho funkcie. Sociálne podniky bývania by mali získavať väčšiu časť prostriedkov z vlastných, komerčných zdrojov, no zároveň je k dispozícii priama (úvery, granty, dotácie) ale aj nepriama (daňové úľavy) podpora zo strany štátu.

K rozvoju neziskového sektora s regulovaným nájomom by mohol prispieť sociálny podnik bývania.

Prestupné bývanie predstavuje integráciu nájomného bývania s regulovaným nájomom a sociálnych služieb do viacstupňovej, obojstranne priepustnej sústavy podporovaného bývania založenej na princípe zásluhovosti. Klient/domácnosť sa v tejto schéme splnením vopred stanovených kritérií postupne presúva z nižšieho stupňa bývania na vyšší stupeň (napr. z núdzového bývania do nájomného bývania nižšieho a následne vyššieho štandardu), avšak zostup je takisto prípustný. Vyšší stupeň by mal ponúknuť väčší komfort, dlhšiu nájomnú zmluvu, menej prísny režim (napr. kontroly) ale zároveň

prísnejšie podmienky pridelenia. Zámerom je tak motivovať k zlepšovaniu svojej životnej situácie, pričom výstupom by malo byť vlastné, samostatné bývanie. Súčasťou prestupného bývania je sociálna práca a poradenstvo, ktoré pomáhajú klientovi pri riešení jeho osobných problémov (závislosti, depresie a pod.) a budovaní schopností si bývanie udržať. Ich intenzita sa s postupom na vyšší stupeň znižuje.

Svojpomocná výstavba má potenciál výrazne prospievať nielen samotným klientom, ale celej komunite a obci. Nevysporiadané pozemky sú však jednou z najväčších prekážok investíciám do infraštruktúry v MRK.

Svojpomocná výstavba príbytku za pomoci mikropôžičky predstavuje alternatívu voči nájomnému bývaniu s regulovaným nájomom pre niektoré druhy rodín žijúcich v marginalizovaných komunitách. Vybraným domácnostiam sú v rámci projektu poskytnuté mikropôžičky na svojpomocnú výstavbu (pod odborným vedením) domov do osobného vlastníctva na vysporiadaných pozemkoch. Podmienkou získania mikropôžičky je preukázanie schopnosti pravidelne šetriť. Záujemca sporením nielen získa prostriedky na finančnú spoluúčasť na výstavbe, ale takisto preukáže predpoklad pre následné úspešné splácanie vytvoreného

dlhu. Tento nástroj je vhodný pre rodiny, ktoré sú schopné podieľať sa na výstavbe. Inštitúcia poskytujúca mikropôžičky musí splniť všetky podmienky tak, ako ich definuje Národná banka Slovenska. Na Slovensku túto formu pomoci s bývaním doposiaľ realizoval výlučne mimovládny sektor (ETP Slovakia a projekt DOM.ov v spolupráci so Slovenskou sporiteľňou).

Svojpomocná výstavba má potenciál výrazne prospievať nielen samotným klientom, ale celej komunite a obci. Stavebníci za pomoci odborného stavebného dozoru získavajú pracovné návyky a zručnosti uplatniteľné na trhu práce. Svojpomocnou výstavbou získavajú majitelia vzťah k vlastnému domu a motiváciu starať sa o jeho údržbu. Aktívne riešenie svojej bytovej situácie pomáha rúcať stereotypy o neprispôsobivých Rómoch odkázaných na sociálne dávky, zvyšuje sociálny status rodiny a motivuje ostatných členov komunity. Obec získava nových platiteľov dane z nehnuteľnosti a znižuje sa tlak na často nedostatočné kapacity obecných nájomných bytov. Štát sa na financovaní svojpomocnej výstavby doposiaľ výraznejšie nepodieľal.

Nevysporiadané pozemky sú jednou z najväčších prekážok investíciám do infraštruktúry v MRK. Pridelenie prostriedkov a realizácia projektov prioritnej osi 6 Operačného programu Ľudské zdroje je podmienená vysporiadanými majetkovo-právnymi vzťahmi a povoleniami na stavbu. Problém s evidenciou vlastníctva k pozemkom nachádzajúcich sa v rómskych osídleniach tiež bráni obciam v realizácii akýchkoľvek verejnoprospešných opatrení.

Vysporiadaniu pozemkov tiež napomáha zavedenie takzvaných jednoduchých pozemkových úprav. Jednoduché pozemkové úpravy (JPÚ) umožňujú užívateľom pozemkov usporiadať v záujmovom území vlastnícke vzťahy v prípade, keď to pre ich veľkú zložitosť, počet a celkovú rozdrobenosť nie je možné vykonať inými bežnými prostriedkami. V prípade, že sa obydlia MRK nachádzajú na cudzích pozemkoch, tak dochádza k preusporiadaniu vlastníckych práv – vlastníkom týchto pozemkov je ponúknutá náhrada v podobe pozemkov vlastnených obcou alebo štátom v inej lokalite, výmenou za pozemky pod obydliami MRK, ktoré prechádzajú do vlastníctva obce. Obec následne dotknutý pozemok prevedie do vlastníctva obyvateľa obydlia, alebo na základe uzatvorenej nájomnej zmluvy dostane obyvateľ obydlia dotknutý pozemok do nájmu. Výhodou JPÚ je spravidla kratšie trvanie ako pri komplexných pozemkových úpravách (cca 12 až 24 mesiacov), a keďže sa v nich rieši len zadané a nie celé katastrálne územie, je značne zjednodušená požadovaná dokumentácia.

Verejné výdavky na sociálne začleňovanie skupín ohrozených chudobou alebo sociálnym vylúčením v oblasti bývania a infraštruktúry v roku 2018 tvorili 80,2 miliónov eur, čo predstavuje 0,09% HDP, 0,22% celkových verejných výdavkov a 19,0% celkových výdavkov na bývanie a infraštruktúru. Výdavky zahŕňajú rozpočtové prostriedky rezortov dopravy a výstavby a práce, sociálnych vecí a rodiny ako aj zdroje samospráv. Z celkových výdavkov predstavuje čerpanie zdrojov EŠIF a spolufinancovania 5,4% (4,3 milióny eur). V rámci aktuálneho programového obdobia boli v oblasti bývania a infraštruktúry do

konca roka 2018 zazmluvnené projekty na sociálne začleňovanie v celkovej hodnote 34,3 miliónov eur a zamerané okrem iného na podporu vysporiadania pozemkov v MRK, zlepšené formy bývania s prvkami prestupného bývania v obciach s MRK a na finančné nástroje v rámci podpory svojpomocnej výstavby (k spusteniu mikropôžičkovej schémy doposiaľ nedošlo). Dopyt zo strany obcí v rámci prestupného bývania bol zatiaľ nízky kvôli problému so zabezpečením možností individuálneho bývania v danej lokalite po výstupe zo systému.

V programovom vyhlásení vlády na roky 2020-2024 je kladený osobitný dôraz okrem iného na zlepšenie štandardov bývania rómskych komunít. V tejto súvislosti vláda SR bude aktívne podporovať férové vysporiadanie právnych vzťahov k pozemkom v obciach s prítomnosťou MRK. Vláda sa taktiež zaviazala zaviesť automatické inkaso platieb za bývanie z bankového účtu prijímateľa sociálnych dávok. Vláda SR bude aj výrazne podporovať systém sociálneho bývania pre MRK a ohrozené komunity s cieľom zabezpečiť dôstojné a primerané bývanie MRK systémom mikropôžičiek a priamej angažovanosti a spoluúčasti obyvateľov.

V programovom vyhlásení vlády je kladený osobitný dôraz na zlepšenie štandardov bývania rómskych komunít.

Bývanie v MRK na území PSK

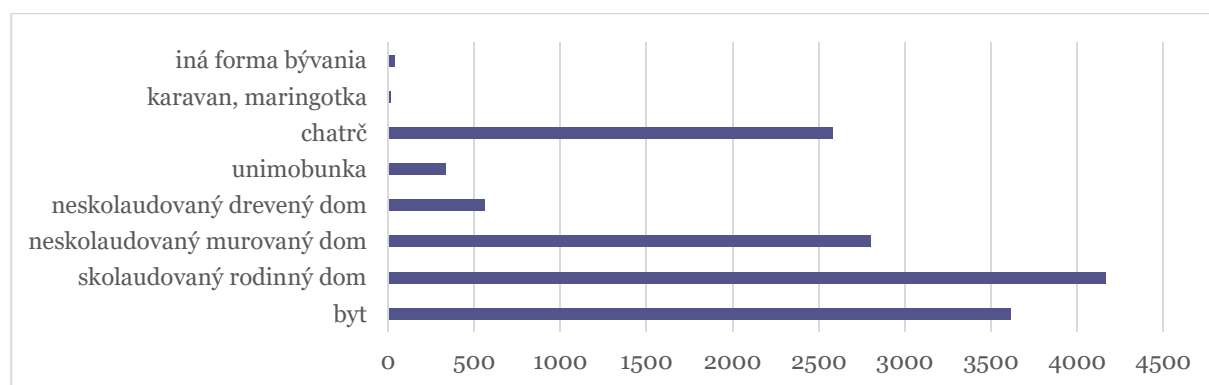
Atlas rómskych komunít z roku 2019 mapuje túto strategickú oblasť MRK tridsiatimi otázkami, a síce:

- O1: Počet obydľí
- O2: Počet bytových domov
- O3: Počet bytov v bytových domoch
- O4: Počet skolaudovaných rodinných domov
- O5: Počet neskolaudovaných murovaných domov
- O6: Počet neskolaudovaných drevených domov
- O7: Počet unimobuniiek
- O8: Počet chatrčí
- O9: Počet karavanov, maringotiek
- O10: Počet iných foriem bývania
- O11: Počet obyvateľov bytových domov
- O12: Počet obyvateľov skolaudovaných rodinných domov
- O13: Počet obyvateľov neskolaudovaných murovaných domov
- O14: Počet obyvateľov neskolaudovaných drevených domov
- O15: Počet obyvateľov unimobuniiek
- O16: Počet obyvateľov chatrčí
- O17: Počet obyvateľov karavanov, maringotiek
- O18: Počet obyvateľov iných foriem bývania
- O19: Koľko je v osídlení nájomných bytov?
- O20: Koľko ľudí žije v nájomných bytoch?
- O21: Vlastníctvo pozemkov: obyvatelia
- O22: Vlastníctvo pozemkov: obec
- O23: Vlastníctvo pozemkov: súkromné vlastníci
- O24: Vlastníctvo pozemkov: pozemkové spoločenstvá
- O25: Vlastníctvo pozemkov: cirkvi
- O26: Vlastníctvo pozemkov: SPF za štát
- O27: Vlastníctvo pozemkov: SPF za neznámych
- O28: Vlastníctvo pozemkov: štátne lesy
- O29: Vlastníctvo pozemkov: železnice, armáda
- O30: Vlastníctvo pozemkov: iní

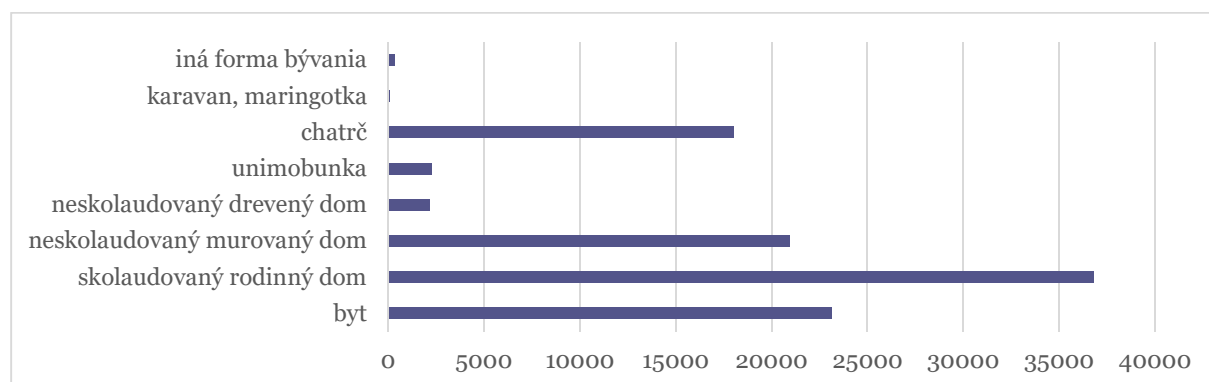
Podľa ARK 2019 sa v 309 koncentráciách na území PSK nachádza 14 113 obydľí, čo predstavuje priemerne 46 obydľí v jednej koncentrácii. V týchto obydľiach žije celkovo 103 734 obyvateľov, čo predstavuje priemerne 336 obyvateľov v jednej koncentrácii. Priemerne teda v jednom obydľí žije 7,4 ľudí. Výskum na podnet príspevkovej organizácie ministerstva zdravotníctva - Zdravé regióny - prebiehajúci v Prešovskom, Košickom a Banskobystrickom kraji však ukázal, že priemerná domácnosť v rómskom osídlení má 4,6 členov. Odlišnosť v údajoch môže byť spôsobená špecifickosťou Prešovského kraja, príp. skutočnosťou, že ARK 2019 eviduje počet obyvateľov s trvalým pobytom. V 37 koncentráciách (12% všetkých koncentracií) evidujeme viac ako 100 obydľí. Najviac obydľí evidujeme v obciach Jarovnice (589), Rakúsy (397), Veľká Lomnica (393) a Chminianske Jakubovany (384). V prípade posledných troch obcí ide o koncentrácie mimo obce.

Podľa ARK 2019 sa v koncentráciách na území PSK nachádza celkovo 595 bytových domov s celkovo 3611 bytmi s 23 144 obyvateľmi, 4167 skolaudovaných rodinných domov s 36 782 obyvateľmi, 2801 neskolaudovaných murovaných domov s 20 915 obyvateľmi, 560 neskolaudovaných drevených domov s 2176 obyvateľmi (t.j. rodinné domy v štádiu stavby ale aj rodinné domy, ktoré z technického hľadiska skolaudované byť môžu ale bráni im v tom administratívne obmedzenia – chýbajúce stavebné povolenie, absencia vlastníckeho vzťahu k pozemkom a pod.), 334 unimobuniiek s 2256 obyvateľmi, 2583 chatrčí s 18 037 obyvateľmi, 18 karavanov, resp. maringotiek s 95 obyvateľmi a 39 iných foriem bývania s 329 obyvateľmi. Navyše, v 2715 nájomných bytoch žije 19 213 obyvateľov, čo predstavuje priemerne 7,08 obyvateľov v jednom nájomnom byte. Za najhoršiu situáciu Rómov Úrad splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity považuje tú časť rómskej populácie, ktorá žije v subštandardných podmienkach - v chatrčiach. Primitívne, nelegálne a zdraviu nebezpečné chatrče pozostávajú maximálne z dvoch malých izieb bez kuchyne, kúpeľne a toalety, pričom absentuje vyhovujúca elektroinštalácia a vodoinštalácia.

Graf 57 Počet obydľí v koncentráciách na území PSK podľa formy bývania

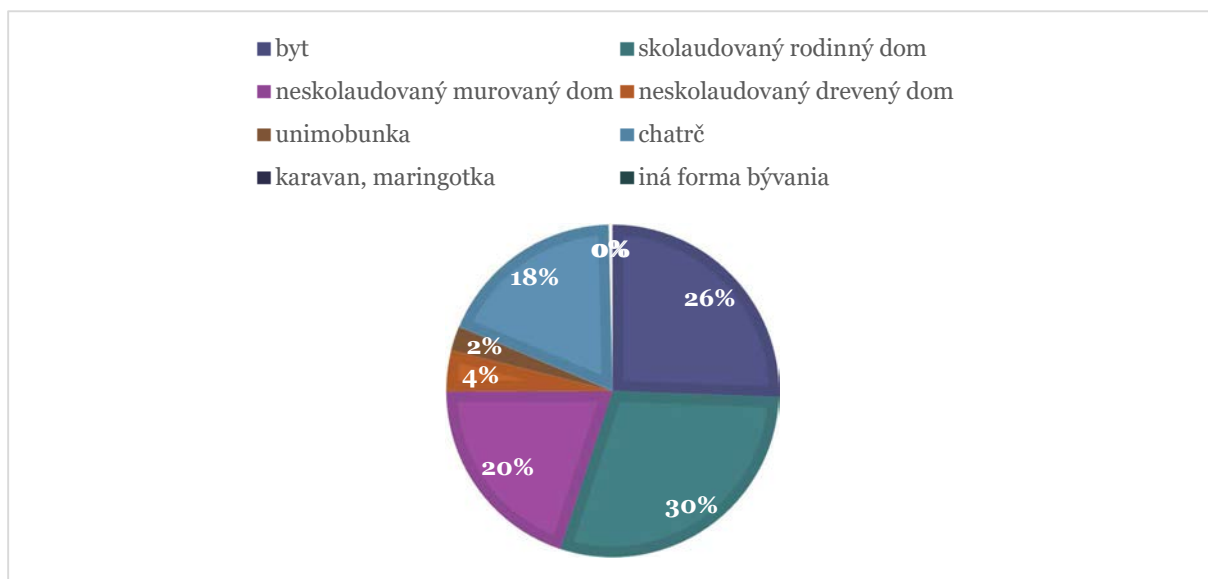

Graf 58 Počet obyvateľov v obydľiach v koncentráciách na území PSK podľa formy bývania

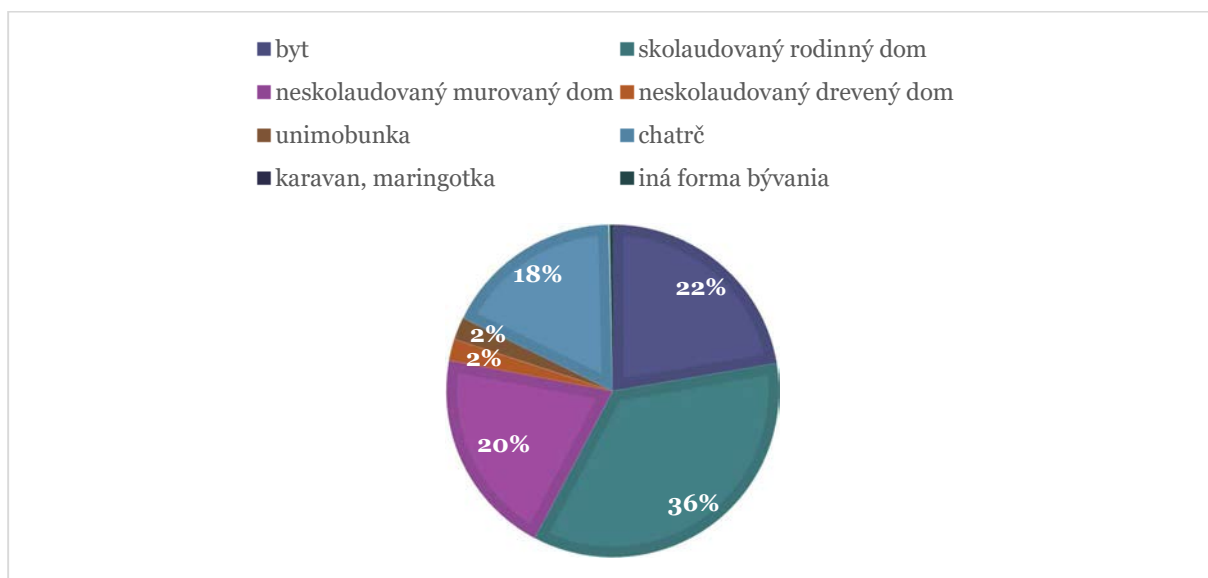

Spracoval: autor podľa ARK 2019

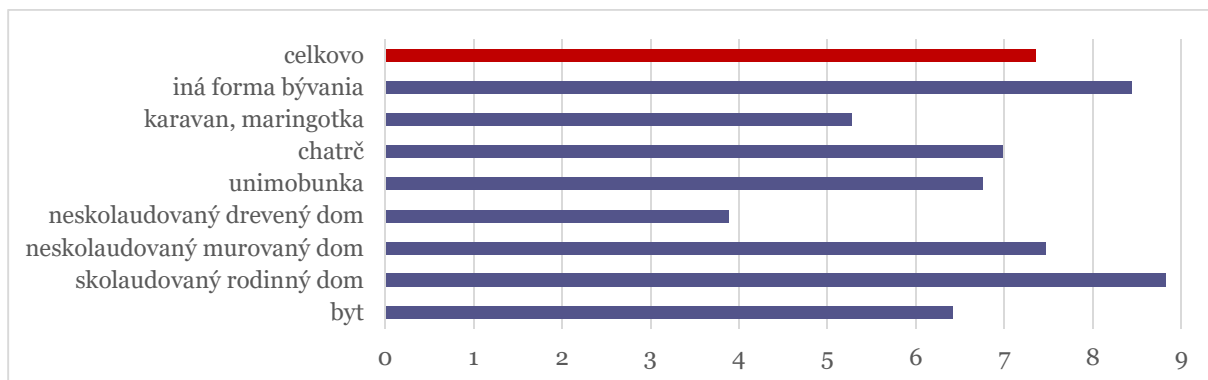
Graf 59 Forma bývania v koncentráciách na území PSK

Graf 60 Počet obyvateľov podľa formy bývania v koncentráciách na území PSK

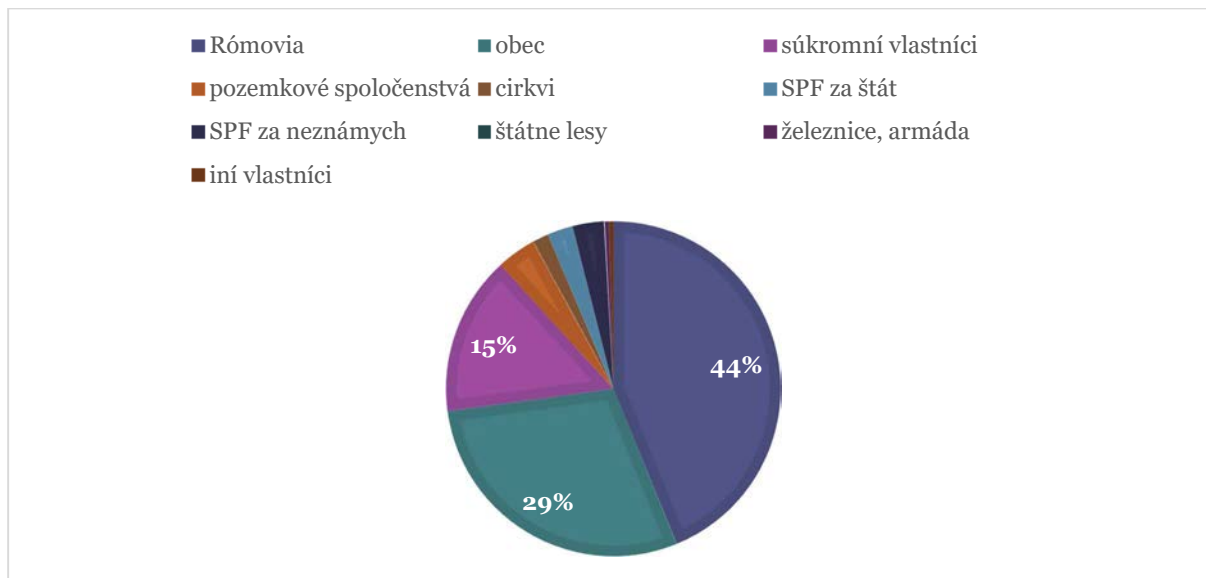
Graf 61 Priemerný počet obyvateľov podľa formy bývania

Spracoval: autor podľa ARK 2019

Podľa ARK 2019 až 44% pozemkov pod rómskymi koncentraciami na území PSK vlastní samotní Rómovia, ktorí na nich žijú a 29% pozemkov vlastní obec. Nerómski obyvatelia (súkromní vlastníci) vlastní iba približne 15% pozemkov pod rómskymi osídleniami. V rámci ostatných 12% evidujeme ako vlastníkov pozemkové spoločnosti, cirkvi, SPF, štátne lesy, železnice, armáda a iní vlastníci.

Graf 62 Vlastníctvo pozemkov v rómskych koncentraciách na území PSK podľa typu vlastníka

Spracoval: autor podľa ARK 2019

V rámci Úradu PSK zabezpečuje odbor sociálnych vecí a rodiny v zmysle kompetencií podľa zákona NR SR č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách poskytovanie podpory samostatného bývania. Z toho vyplýva, že Úrad PSK môže byť prakticky aktívny pri integrácii rómskych obyvateľov aj spoluprácou s organizáciami zameranými na podporu samostatného bývania.

Zhrnutie

Fyzická dostupnosť bývania na Slovensku meraná počtom bytov na 1000 obyvateľov patrí k najnižším v rámci EÚ. Miera závažnej deprivácie v bývaní v populácii ohrozenej chudobou je vyššia ako priemer EÚ15 aj V3 a navyše sa v čase zhoršuje. Ponuka nájomného bývania s regulovaným nájomom je na Slovensku jedna z najnižších v rámci EÚ. Výstavba nových bytov napriek tomu spomaľuje. Vysoká miera nezávislosti samospráv pri určovaní podmienok a procesu prideľovania nájomných bytov s regulovaným nájomom vytvára priestor pre diskrimináciu a obmedzený prístup pre niektoré ohrozené skupiny. Inkluzívny prístup a podporu klientov by mohlo zabezpečiť rozsiahlejšie zapojenie mimovládneho sektora do správy alebo aj vlastníctva nájomného bývania s regulovaným nájomom, ako tomu býva v zahraničí. Napomôcť tomuto cieľu by mohol nový zákon o sociálnej ekonomike.

Sociálna dávka v podobe príspevku na bývanie je na Slovensku naviazaná na relatívne obmedzený systém pomoci v hmotnej núdzi. Aj v rámci neho dostáva príspevok menej ako polovica príjemcov pomoci kvôli reštriktívnym podmienkam nároku, ktoré nedokážu splniť najzraniteľnejšie domácnosti (napr. obyvatelia chatrčí v rómskych osadách). Príspevok je navyše málo citlivý na životné podmienky prijímateľov. Toto nastavenie možno označiť za neštandardné v porovnaní s inými vyspelými krajinami.

V prostredí MRK sa osvedčila svojpomocná výstavba individuálne stojacich domov do osobného vlastníctva za pomoci mikropôžičiek, ktorú doposiaľ v malom rozsahu organizoval mimovládny sektor. Viacero projektov financovaných z eurofondov je zameraných na vysporiadanie pozemkov a budovanie bývania a infraštruktúry v prostredí MRK.

V prostredí MRK sa osvedčila svojpomocná výstavba do osobného vlastníctva za pomoci mikropôžičiek.

Zdravotná starostlivosť

Ľudia žijúci v sociálne znevýhodnenom prostredí sa v porovnaní s priemerom Slovenska dožívajú o sedem rokov menej a dojčenská úmrtnosť je v tomto prostredí vyše dvojnásobná. Spotreba zdravotnej starostlivosti je napriek tomu výrazne podpriemerná, predovšetkým v mladších vekových skupinách. To naznačuje nižšiu dostupnosť a využívanie preventívnej zdravotnej starostlivosti. Na rozdiel od väčšiny ostatných vyspelých krajín na Slovensku úplne absentujú opatrenia na zmiernenie finančnej záťaže spoluúčasti pacientov na financovaní zdravotnej starostlivosti v dôsledku nízkeho príjmu. Fyzická dostupnosť zdravotníckych zariadení je v obciach s populáciou MRK problémová.

Príslušníci MRK sa v porovnaní s priemerom dožívajú o sedem rokov menej a dojčenská úmrtnosť je vyše dvojnásobná.

Zdravotný stav sociálne znevýhodnených ľudí

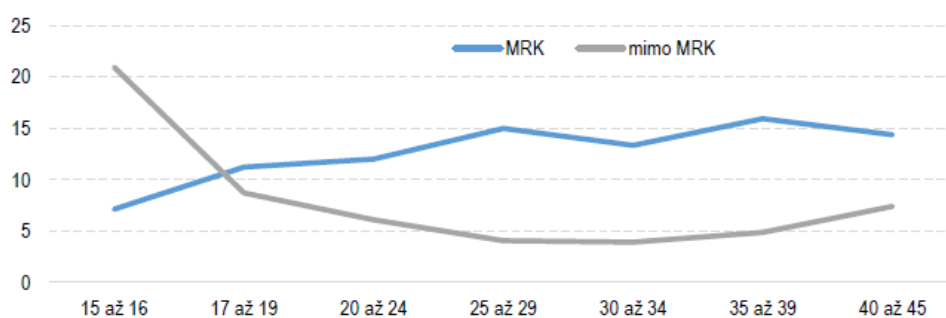
Očakávaná dĺžka života pri narodení je podstatne nižšia v skupinách čeliacich nepriaznivej sociálnej situácii ako vo zvyšku populácie, čo naznačuje výrazné rozdiely v priemernom zdravotnom stave. Kým priemerná očakávaná dĺžka života v roku 2015 bola v celkovej populácii 76 rokov, ľudia v systéme Pomoci v hmotnej núdzi (PHN) sa dožívali v priemere o sedem rokov menej. Aj po zohľadnení PHN, príslušnosť k MRK je spojená s nižšou očakávanou mierou dožitia. Ľudia v systéme PHN žijúci v MRK sa dožívajú v priemere iba 68 rokov, čo je menej ako priemerná miera dožitia celkovej populácie Slovenska v roku 1960 a zhruba na úrovni populácie dnešnej Kambodže, Bolívie alebo Východného Timoru. Zlý zdravotný stav sociálne znevýhodnených skupín prispieva k ich sociálnemu vylúčeniu v iných oblastiach, pretože znižuje šance uspieť vo vzdelávaní či na trhu práce.

Medzery v ukazovateľoch zdravia medzi majoritou a sociálne znevýhodnenými skupinami začínajú hneď pri narodení. Úmrtnosť dojčiat v domácnostiach, ktorým sa poskytuje pomoc v hmotnej núdzi, a dojčiat v prostredí MRK, je viac ako trojnásobná oproti zvyšku populácie. Za obdobie 2006-2015 zomieralo ročne v priemere 13,3 dojčiat v domácnostiach v systéme PHN a 12,3 dojčiat v prostredí MRK na tisíc živonarodených detí. V populácii, ktorá nie je v systéme PHN a nie je z prostredia MRK, to bolo v priemere 3,9 úmrtí. Uvedené údaje naznačujú, že vysoká dojčenská úmrtnosť je viac problémom chudoby ako etnicity. Aj tak je dojčenská úmrtnosť spomedzi rodín v systéme PHN v priemere o 0,5 úmrtí vyššia v prostredí MRK ako mimo neho. Vysoká dojčenská úmrtnosť môže byť spôsobená zhoršeným prístupom k informáciám a zdravotnej starostlivosti, ako aj podmienkami života v chudobe. Rómky napríklad zaznamenávajú nižší prírastok hmotnosti v tehotenstve spojený s nepravdivou a nekvalitnou stravou. Riziko pre novorodencov predstavuje aj vysoký výskyt infekčných chorôb v prostredí MRK, najmä pre nízky štandard hygieny, bývania a environmentálne nevhodné prostredie.

Dojčenská úmrtnosť je ovplyvnená vekom matky pri pôrode. V prostredí MRK začína rásť v oveľa skoršom veku matky ako mimo MRK, čo znamená, že skoré materstvo môže byť adaptívne. Dojčenská úmrtnosť s vekom matky štandardne najprv klesá a neskôr narastá, ale v MRK rastie počas väčšiny plodného veku. Kým v prostredí mimo MRK je dojčenská úmrtnosť najnižšia vo veku matky od 25 do 34 rokov, v prostredí MRK je to oveľa skôr, už vo veku 15 až 16 rokov. Stúpajúca dojčenská úmrtnosť s vekom matky platí aj po zohľadnení jej vzdelania, počtu predošlých detí, a rizikových faktorov ako viac spolu narodených detí a fajčenia počas tehotenstva. Pravdepodobným dôvodom je zhoršujúci sa zdravotný stav žien počas plodného veku v prostredí chudoby. Vysokú mieru dojčenskej úmrtnosti v prostredí MRK preto nemožno pripisovať skoršiemu materstvu rómskych žien.

Značné rozdiely v dojčenskej úmrtnosti v MRK existujú na regionálnej úrovni. Najvyššia dojčenská úmrtnosť je v Košickom kraji (v priemere 14,8 úmrtí dojčiat na 1 000 živonarodených detí z MRK), najnižšia v Trnavskom kraji (v priemere 5,5 úmrtí dojčiat na 1 000 živonarodených detí z MRK). Najvyššia dojčenská úmrtnosť v MRK je v okrese Trebišov, kde medzi rokmi 2006 a 2015 dosahovala v priemere viac ako 27 úmrtí dojčiat na 1 000 živonarodených detí, čo je zhruba na úrovni dnešnej Guatemaly alebo Alžírka.

Obrázok 9 Dojčenská úmrtnosť na 1000 živonarodených detí podľa veku matky (2006–2015)

Zdroj: ÚHP na základe údajov ÚPSVaR, ARK a MV SR

Ľudia z MRK nielen kratšie žijú, ale život častejšie prežijú v horšom zdravotnom stave. Medzi najdôležitejšie faktory patria nevhodné pracovné a životné podmienky spojené s chudobou, časté onkologické ochorenia, užívanie návykových látok a s nimi súvisiace choroby a nezdravé stravovanie. Nedostatočný prístup k pitnej vode a centrálnej kanalizácii v segregovaných oblastiach pomáha rozšíreniu infekčných ochorení ako osýpky a hepatitída A i respiračných ochorení – 60 až 70% novozistených výskytov tuberkulózy u mladistvých pochádza z MRK. K horšiemu zdravotnému stavu ľudí z prostredia MRK tiež prispieva ich väčšie vystavenie záťažiam životného prostredia ako je napríklad blízkosť k skládkam odpadu (legálnym aj nelegálnym) a kúrenie tuhým palivom.

Ľudia z MRK nielen kratšie žijú, ale život častejšie prežijú v horšom zdravotnom stave.

O horšom zdravotnom stave v prostredí MRK svedčí aj skutočnosť, že s vekom rýchlejšie rastie podiel osôb, ktorým sa poskytuje kompenzácia sociálnych dôsledkov ťažkého zdravotného postihnutia (ŤZP). Kým vo vekovej skupine pod 30 rokov je podiel poberateľov tohto druhu sociálnej pomoci podobný v prostredí MRK ako v celkovej populácii, vo vekovej skupine 60 až 69 ročných je už tento podiel v prostredí MRK o vyše polovicu vyšší. V celej populácii MRK je pritom podiel poberateľov nižší ako je priemer Slovenska. Dôvodom je odlišná veková štruktúra (vyšší podiel mladých ľudí v prostredí MRK).

Využívanie zdravotnej starostlivosti v prostredí MRK

Napriek horšiemu priemernému zdravotnému stavu a skoro univerzálnej miere pokrytia zdravotným poistením, je využívanie zdravotnej starostlivosti medzi ľuďmi z prostredia MRK o 36% nižšie ako v celkovej populácii. V roku 2016 tvorili priemerné výdavky verejného zdravotného poistenia (VZP) na jedného človeka z prostredia MRK 508 eur, kým na človeka z prostredia mimo MRK to bolo 793 eur. Tento rozdiel do veľkej miery odráža relatívne mladšiu vekovú štruktúru ľudí z prostredia MRK – stredná hodnota veku v prostredí MRK je 22 rokov, vo zvyšku populácie je to 39 rokov. Aj po zohľadnení rozdielnej vekovej štruktúry zostáva medzera výdavkov na úrovni 4%.

Nepomer vo využívaní zdravotnej starostlivosti je najväčší v mladších vekových skupinách, čo naznačuje nedostatočnú spotrebu preventívnej zdravotnej starostlivosti. Vo vekovej skupine 5 až 19 rokov sú výdavky na mužov z prostredia MRK o 38% nižšie ako na mužov vo zvyšku populácie. To môže negatívne vplývať na zdravotný stav (a výdavky) v neskorších rokoch ako aj na mieru dožitia. Nadpriemerná spotreba zdravotnej starostlivosti v prostredí MRK vo vekovej skupine do 4 rokov môže byť dôsledkom rovnakých faktorov ako relatívne vysoká dojčenská úmrtnosť. Zdravotné problémy po narodení zvyšujú výdavky na zdravotnú starostlivosť o novorodencov a v niektorých prípadoch sa končia smrťou.

Vekový profil žien je ovplyvnený využívaním zdravotníckych zariadení pri pôrode. Ženy z MRK mávajú viac detí a v skoršom veku. Kým priemerný vek prvoroďčiek v roku 2017 bol v populácii mimo MRK 28,6 rokov, v prostredí MRK to bolo iba 20,9 rokov. Tento rozdiel spôsobuje, že vo vekovej skupine od 15 do 24 rokov je spotreba zdravotnej starostlivosti medzi ženami z MRK dočasne vyššia ako priemer celkovej populácie žien.

Odlišný prístup k zdravotnej starostlivosti ľudí z prostredia MRK potvrdzujú aj prieskumy. Menej ako polovica obyvateľov segregovaných osídlení vyhľadá zdravotnú pomoc pri každom zdravotnom probléme, kým v majoritnej populácii žijúcej v ich blízkosti sa tak zachová skoro 60% respondentov. Navyše aj medzi tými, ktorí doktora navštívia, oveľa väčší podiel ľudí z prostredia MRK si nekúpi všetky predpísané lieky v porovnaní s príslušníkmi majority. Rómovia taktiež málo spotrebúvajú preventívnu starostlivosť. Takmer polovica vôbec nie je očkovaná v porovnaní s 1% celej populácie. Napriek tomu, že očkovanie je bezplatné a povinné, medzi rómskymi deťmi sa zaočkovanosť pohybuje od 48% do 67% v závislosti od typu očkovania. V celkovej populácii sa zaočkovanosť pohybuje v rozmedzí 98% až 99%.

Prekážky v dostupnosti zdravotnej starostlivosti a diskriminácia

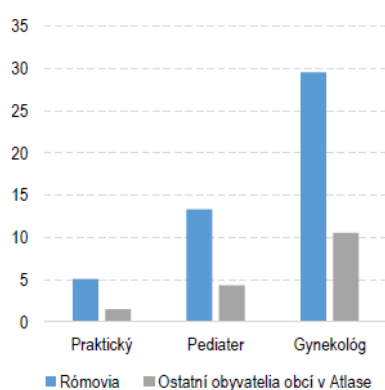
Prístup k zdravotnej starostlivosti pre chudobných ľudí obmedzujú vysoké dopravné náklady a doplatky. Až 18% rómskych respondentov v prieskume, ktorí nevyhľadali zdravotnú starostlivosť, uviedli ako dôvod finančnú nedostupnosť, v porovnaní s 1% v majoritnej populácii žijúcej v ich blízkosti.

Finančná spoluúčasť pacientov na financovaní zdravotnej starostlivosti predstavuje v priemere 2,3% spotreby domácností, čo je pod priemerom krajín EÚ (3,1%). Najväčšiu časť (71%) tvoria doplatky na lieky a zdravotné pomôcky. Druhou najväčšou kategóriou sú ambulantné služby. Z pohľadu špecializácií platia Slováci z vlastného vrecka najviac u zubárov, za kúpeľnú zdravotnú starostlivosť a na gynekológiu.

Na rozdiel od väčšiny ostatných krajín OECD na Slovensku úplne absentujú opatrenia na zmiernenie finančnej záťaže v dôsledku nízkeho príjmu.

Na rozdiel od väčšiny ostatných krajín OECD na Slovensku úplne absentujú opatrenia na zmiernenie finančnej záťaže v dôsledku nízkeho príjmu. Pritom pre chudobných ľudí môže byť finančná záťaž mnohonásobne vyššia, ako je celoštátny priemer. Slovenská legislatíva ochraňuje akurát dôchodcov, deti do 6 rokov veku a zdravotne postihnutých pred vysokými doplatkami za lieky. Časť doplatku, ktorá prekračuje zákonom stanovený limit, sa pre tieto skupiny dodatočne prepláca. Revízia preto navrhuje zaradiť ľudí s príjmom pod hranicu životného minima medzi chránené skupiny.

Obrázok 10 Podiel populácie žijúcej v obci vzdialenej 10 a viac km od najbližšej ambulancie v %

Medzi dôvody nízkej spotreby zdravotnej starostlivosti v rómskych komunitách patrí aj vzdialenosť zdravotných zariadení od miesta bydliska. V obciach s príslušnosťou rómskych komunít je podiel Rómov žijúcich 10 a viac kilometrov od najbližšej ambulancie viac ako trojnásobný oproti majoritnej populácii. Najväčší problém je s dostupnosťou gynekologických ambulancií – takmer tretina obyvateľiek rómskych komunít musí cestovať 10 a viac kilometrov.

Prístup ku kvalitnej a včasnej zdravotnej starostlivosti pre chudobných ľudí môže tiež obmedzovať korupcia v zdravotníctve. V najnovšom prieskume z roku 2015 až 64% respondentov uviedlo, že úplatkárstvo v zdravotníctve existuje a je veľmi rozšírené a 22% respondentov priznalo, že v priebehu posledných dvoch rokov dalo úplatok pri návšteve zdravotníckeho zariadenia. Korupcia je prekážkou zvlášť pre chudobných ľudí.

Slovenská republika čelí viacerým žalobám pre priamu a nepriamu diskrimináciu Rómov v oblasti zdravotníctva, ktorá vedie k nižšej kvalite poskytovanej starostlivosti. Poradňa pre občianske a ľudské práva zdokumentovala viacero prípadov diskriminácie v zdravotníckych zariadeniach ako napríklad segregáciu rómskych žien v pôrodniciach aj prípady fyzického násillia a dehonestujúceho správania sa zdravotného personálu voči Rómkam pri pôrode. Zlé skúsenosti Rómov v zdravotníckych zariadeniach môžu byť spôsobené aj nedostatkom zdravotného personálu so znalosťou rómskeho jazyka a špecifik rómskej komunity. Revízia preto navrhuje vytvoriť študijný program ďalšieho vzdelávania v tematickej oblasti práce s MRK pre vybrané zdravotnícke povolania.

Obce s prítomnosťou MRK majú prístup k viacerým podporným programom financovaným z európskych či štátnych peňazí (napr. Zdravé komunity). Programy sú zamerané okrem iného aj na zlepšenie prístupu k zdravotnej starostlivosti ako aj preventívnym aktivitám v oblasti zdravia. Nie všetky obce plne využívajú možnosti, ktoré tieto programy poskytujú, napriek ich pozitívnemu hodnoteniu zo strany klientov, pracovníkov, predstaviteľov samospráv aj odborníkov.

Jedným z opatrení uvedených v Revízii výdavkov na skupiny ohrozené chudobou alebo sociálnym vylúčením je pilotne overiť podmienené transfery pri preventívnych prehliadkach. Výdavky verejného zdravotného poistenia na poistencov z prostredia MRK vo vekovej skupine 5 až 19 sú až o 38% nižšie ako v celkovej populácii, čo naznačuje nedostatočné využívanie preventívnej zdravotnej starostlivosti. To môže negatívne vplývať na zdravotný stav (a výdavky) v neskorších rokoch ako aj na mieru dožitia. Oveľa vyšší podiel príslušníkov MRK žije viac ako 10 kilometrov od najbližšej lekárskej ambulancie, pričom najhoršia dostupnosť je v prípade gynekológov a pediatrov. Podmienené finančné transfery kompenzujúce peňažné aj nepeňažné náklady spojené s návštevou lekára sa v iných krajinách ukázali ako účinný nástroj podpory dopytu po preventívnej zdravotnej starostlivosti.

Oveľa vyšší podiel príslušníkov MRK žije viac ako 10 kilometrov od najbližšej lekárskej ambulancie, pričom najhoršia dostupnosť je v prípade gynekológov a pediatrov.

Ďalším opatrením je vytvoriť študijný program ďalšieho vzdelávania pre vybrané zdravotnícke povolania v tematickej oblasti práce s MRK, nakoľko Slovenská republika čelí viacerým žalobám pre priamu a nepriamu diskrimináciu Rómov v oblasti zdravotníctva, ktorá vedie k nižšej kvalite poskytovanej starostlivosti. Zlé skúsenosti Rómov v zdravotníckych zariadeniach môžu byť spôsobené aj nedostatkom zdravotného personálu so znalosťou rómskeho jazyka a špecifik rómskej komunity. Taktiež je dôležité zabezpečiť dlhodobú udržateľnosť osvetových aktivít a zdravotnej mediácie v prostredí MRK.

V programovom vyhlásení vlády na roky 2020-2024 sa uvádza, že vláda bude klásť osobitný dôraz okrem iného na zlepšenie štandardov zdravotnej starostlivosti.

Zdravotná starostlivosť v MRK na území PSK

Atlas rómskych komunít z roku 2019 mapuje túto strategickú oblasť MRK troma otázkami:

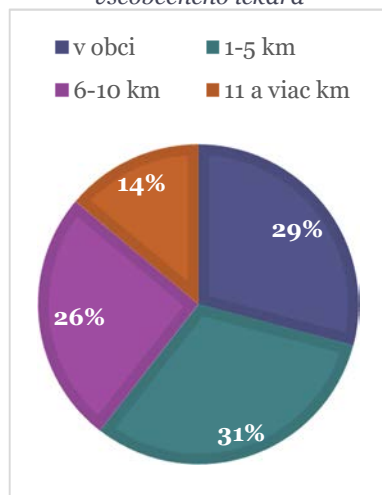
- Ako ďaleko je ambulancia všeobecného lekára?
- Ako ďaleko je ambulancia pediatra?
- Ako ďaleko je ambulancia gynekológa?

Ambulancia všeobecného lekára sa priamo nachádza v 65 obciach a mestách, čo predstavuje takmer 30% z celkového počtu miest a obcí zaradených do ARK 2019. Obyvatelia 70 miest a obcí (31,4%) dochádzajú k všeobecnému lekárovi 1 až 5 kilometrov. Obyvatelia 57 miest a obcí (25,6%) dochádzajú k všeobecnému lekárovi 6 až 10 kilometrov. Viac ako 10 kilometrov dochádzajú k všeobecnému lekárovi obyvatelia 31 miest a obcí (13,9%). V prípade 18 obcí je ambulancia všeobecného lekára vzdialená 15 a viac kilometrov. Najviac týchto obcí sa nachádza v okrese Svidník. Obyvatelia obcí Miková, Vyšný Hrabovec (okres Stropkov) a Kurimka (okres Svidník) sú od ambulancie všeobecného lekára vzdialení 20, resp. až 23 kilometrov (v prípade obce Miková).

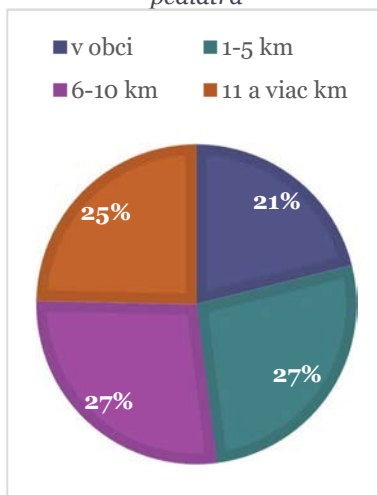
Ambulancia pediatra sa priamo nachádza v 47 obciach a mestách, čo predstavuje 21% z celkového počtu miest a obcí zaradených do ARK 2019. Obyvatelia 60 miest a obcí (26,9%) dochádzajú k pediatri 1 až 5 kilometrov. Obyvatelia 61 miest a obcí (27,4%) dochádzajú k pediatri 6 až 10 kilometrov. Viac ako 10 kilometrov dochádzajú k pediatri obyvatelia 55 miest a obcí (24,7%). V prípade 10 obcí je ambulancia pediatra vzdialená 20 a viac kilometrov. Najviac týchto obcí sa nachádza v okrese Vranov nad Topľou. Obyvatelia obcí Rafajovce (okres Vranov nad Topľou), Kyjov (okres Stará Ľubovňa) a Červenica (okres Prešov) sú od ambulancie pediatra vzdialení 29, resp. 30, resp. až 32 kilometrov.

Ambulancia gynekológa sa priamo nachádza v 25 obciach a mestách, čo predstavuje 11% z celkového počtu miest a obcí zaradených do ARK 2019. Obyvatelia 32 miest a obcí (14,3%) dochádzajú ku gynekológovi 1 až 5 kilometrov. Obyvatelia 69 miest a obcí (30,9%) dochádzajú ku gynekológovi 6 až 10 kilometrov. Viac ako 10 kilometrov dochádzajú ku gynekológovi obyvatelia 97 miest a obcí (43,5%). V prípade 8 obcí je ambulancia gynekológa vzdialená 25 a viac kilometrov. Najviac týchto obcí sa nachádza v okrese Vranov nad Topľou. Obyvatelia obcí Rafajovce (okres Vranov nad Topľou), Kyjov (okres Stará Ľubovňa) a Červenica (okres Prešov) sú od ambulancie pediatra vzdialení 29, resp. 30, resp. až 32 kilometrov. Obyvatelia obce Ruská Voľa (okres Vranov nad Topľou) až 35 kilometrov.

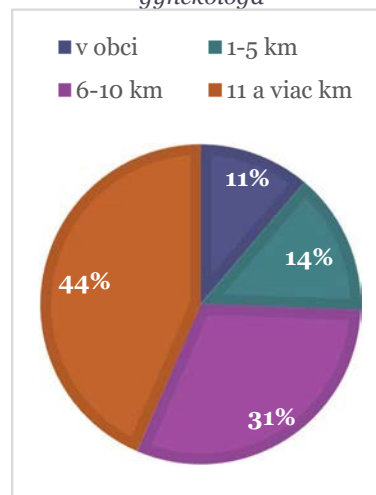
Graf 63 Počet obcí podľa vzdialenosti od ambulancie všeobecného lekára

Graf 64 Počet obcí podľa vzdialenosti od ambulancie pediatra

Graf 65 Počet obcí podľa vzdialenosti od ambulancie gynekológa

Spracoval: autor podľa ARK 2019

Pri analýze grafov zľava doprava (v poradí všeobecný lekár, pediater, gynekológ) si môžeme všimnúť, že počet obcí v kategórii „v obci“, resp. v kategórii „1-5 km“ ubúda a počet obcí v kategórii „6-10 km“, resp. v kategórii „11 a viac km“ pribúda. Vyplýva z toho fakt, že najďalej sa nachádza ambulancia gynekológa a najbližšie ambulancia všeobecného lekára. Stále však evidujeme obce, ktorých obyvatelia majú aj k základnej zdravotnej starostlivosti pomerne ďaleko.

Ak neuvažujeme obce ale koncentrácie rómskych obyvateľov v Prešovskom kraji, tak sa vzdialenosti od ambulancií lekárov pochopiteľne zväčšujú, nakoľko sa viac ako 70% koncentrácií nachádza na okraji alebo mimo obcí. V niektorých prípadoch je to dokonca viac ako 30 kilometrov.

Výkon územnej samosprávy v oblasti zdravotnej starostlivosti a humánnej farmácie koordinuje odbor zdravotníctva Prešovského samosprávneho kraja. Činnosti a kompetencie odboru zdravotníctva PSK určuje zákon č. 576/2004 Z. z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a zákon č. 362/2011 Z. z. o liekoch a zdravotníckych pomôckach. Bližšie informácie ponúka webová stránka Prešovského samosprávneho kraja.

Zhrnutie

Podpora dopytu po preventívnej zdravotnej starostlivosti zo strany štátu je založená na princípe trestania namiesto pozitívnej motivácie. Tehotné ženy napríklad prichádzajú o nárok na príspevok pri narodení dieťaťa v rámci podpory rodiny, ako aj ochranný príspevok v rámci pomoci v hmotnej núdzi, ak sa od štvrtého mesiaca tehotenstva do pôrodu nezúčastňujú raz za mesiac na preventívnych prehliadkach u gynekológa. Vzhľadom na nedostupnosť gynekologických ambulancií vo vidieckych oblastiach a najmä v obciach s vysokým zastúpením Rómov sa môže toto opatrenie v časti sociálne znevýhodnenej populácie mýňať svojim účinkom. Podobné opatrenie, keď pacient stráca nárok na bezplatnú starostlivosť u zubára, ak neabsolvoval v predchádzajúcom kalendárnom roku preventívnu prehliadku, takisto najväčšie postihuje sociálne najslabších pacientov.

Podpora dopytu po preventívnej zdravotnej starostlivosti zo strany štátu je založená na princípe trestania namiesto pozitívnej motivácie.

Ľudia z prostredia MRK a ľudia v systéme pomoci v hmotnej núdzi zaznamenávajú výrazne nižšiu očakávanú dĺžku života a vyššiu dojčenskú úmrtnosť ako je priemer celkovej populácie. V prostredí MRK s vekom rýchlejšie rastie podiel osôb, ktorým sa poskytuje kompenzácia sociálnych dôsledkov ťažkého zdravotného postihnutia. Napriek horšiemu zdravotnému stavu spotreba zdravotnej starostlivosti medzi ľuďmi z prostredia MRK je výrazne podpriemerná, predovšetkým v mladších vekových skupinách. To naznačuje nižšiu dostupnosť a využívanie preventívnej zdravotnej starostlivosti, čo potvrdzujú aj prieskumy a údaje o zaočkovanosti detí.

Medzi prekážky dostupnosti patrí finančná spoluúčasť pacientov na financovaní zdravotnej starostlivosti. Na rozdiel od väčšiny ostatných krajín OECD na Slovensku úplne absentujú opatrenia na zmiernenie finančnej záťaže v dôsledku nízkeho príjmu. Fyzická dostupnosť zdravotníckych zariadení (zvlášť gynekologických ambulancií) je tiež problémová v obciach s početnou populáciou MRK. Vážnou bariérou je tiež úplatkárstvo a diskriminácia Rómov v zdravotníckych zariadeniach. Viaceré rozvojové krajiny úspešne podporujú dopyt po preventívnej starostlivosti v prostredí generáčnej chudoby prostredníctvom podmienených finančných transferov, ktoré kompenzujú náklady spojené s návštevou lekára. Ide o dôležitú súčasť investície do zdravia chudobných obyvateľov, ktorá sa vracia v podobe nižšej chorobnosti a výskytu akútnych zdravotných problémov.

Napriek tomu, že opatrenia v oblasti zdravotnej starostlivosti v súvislosti s MRK sa očakávajú zo strany štátnych orgánov, aktívny prístup a spolupráca zo strany PSK môže len pomôcť celej veci, napríklad spoluprácou na programoch zameraných na zvyšovanie hygienických štandardov v rómskych komunitách či programoch zameraných pre mladé rómske matky zamerané v oblasti pôrodnosti nepľnoletých rómskych dievčat.

Vzdelávanie

Hlavnou víziou inkluzívnych vzdelávacích systémov je zabezpečiť, aby všetky deti, vrátane detí zo sociálne znevýhodneného prostredia, mali prístup ku kvalitným vzdelávacím príležitostiam vo svojej komunite v bežnom vzdelávacom prúde. Deti zo sociálne znevýhodneného prostredia (SZP) zaznamenávajú takmer o polovicu nižšiu účasť na predprimárnom vzdelávaní (41%) v porovnaní s ostatnými deťmi (75%). Dosahujú horšie vzdelávacie výsledky, pričom dopad socioekonomického zázemia na výsledky žiakov je u nás výrazne vyšší ako v iných vyspelých krajinách (18% oproti 12%). Oproti ostatným žiakom majú žiaci zo SZP viac ako štvornásobne vyššiu mieru opakovania ročníka (13% oproti 3%) a takmer dvojnásobne viac z nich po ukončení povinnej školskej dochádzky nepokračuje ďalej vo vzdelávaní (11% oproti 6%). Ešte horšie výsledky dosahujú sociálne znevýhodnení žiaci z marginalizovaných rómskych komunít (MRK).

Navštevovanie segregovaných školských zariadení znižuje príležitosti na sociálnu inklúziu. Napriek tomu na Slovensku pretrváva problém s nadmerným zastúpením žiakov z prostredia MRK v špeciálnom školstve ako aj ich priestorové vyčleňovanie v bežnom vzdelávacom prúde. Podmienkou pre vznik nároku na prístup k nástrojom podpory pre znevýhodnené deti je najčastejšie príjmová situácia rodiny dieťaťa. Je však nastavená príliš reštriktívne, v dôsledku čoho nástroje pokrývajú menej ako polovicu detí a žiakov ohrozených chudobou alebo sociálnym vylúčením.

Opatrenia na podporu detí zo SZP v predprimárnom vzdelávaní zahŕňajú odpustenie poplatkov za návštevu materskej školy a dotácie na obedy pre 3- a 4-ročné deti. V základnom a strednom vzdelávaní je na podporu žiakov zo SZP určený nultý ročník, SZP príspevok a stredoškolské štipendiá. Odpustenie poplatkov za návštevu MŠ a dotácie na obedy nie sú postačujúce pre zvýšenie zaškolenosti detí zo SZP. Deti zo SZP čelia viacerým ďalším bariéram v prístupe k predprimárnemu vzdelávaniu a v procese predprimárneho vzdelávania. Ich potreby nie sú zohľadnené v systéme financovania predprimárneho vzdelávania. Nultý ročník, ktorého cieľom je umožniť žiakom zo SZP dosiahnuť školskú spôsobilosť, je neefektívny. Prispieva k segregácii, k predčasnému ukončovaniu školskej dochádzky a jeho absolventi vo veľkej miere opakujú už prvý ročník. Výška SZP príspevku a stredoškolských štipendií je nedostatočná, v dôsledku čoho nemôžu školy adekvátne financovať potreby žiakov zo SZP.

V roku 2018 boli celkové dodatočné výdavky na podporu vzdelávania detí a žiakov zo SZP takmer 14 miliónov eur. Výdavky boli koncentrované do základných škôl a zamerané prevažne na intervenčné a kompenzačné opatrenia. Výdavky na preventívne opatrenia a na podporu zvyšovania zaškolenosti detí zo SZP, ktoré majú najvyššiu návratnosť a najväčší potenciál pozitívne ovplyvniť ďalší úspech detí, boli minimálne. V súlade s medzinárodnou dobrou praxou by mala byť podpora oveľa intenzívnejšia už v predprimárnom vzdelávaní a výrazne viac zdrojov by malo smerovať do prevencie. Pre efektívnejšie zacielenie podpory pre deti a žiakov zo SZP je potrebné rozšíriť definíciu sociálne znevýhodneného prostredia, navýšiť podporu pre žiakov zo SZP v základnom a strednom vzdelávaní, a zaviesť preventívne a intervenčné opatrenia s cieľom eliminovať predčasné ukončovanie školskej dochádzky.

Zvýšenie inklúzie vo vzdelávaní v budúcnosti povedie k úsporám.

S cieľom zvyšovať inkluzívnosť slovenského vzdelávacieho systému je potrebné výrazne investovať do odstraňovania bariér v prístupe k predprimárnemu vzdelávaniu, analyzovať a zlepšovať pripravenosť budúcich aj súčasných učiteľov na vzdelávanie detí a žiakov zo SZP a rozvíjať personálne kapacity pre inklúziu v materských a základných

školách (pedagogickí asistenti, špeciálni pedagógovia, psychológovia, mentori, tútori a iní). Opatrenia zamerané na zlepšenie východiskovej situácie detí z MRK zahŕňajú zabezpečenie jazykovej podpory, zavedenie pilotných a následne systematických opatrení na odstraňovanie priestorového vyčleňovania žiakov z MRK v bežnom prúde. Zvýšenie inklúzie vo vzdelávaní v budúcnosti povedie k úsporám z dôvodu zrušenia nultých ročníkov a nižšej miery diagnostikovania ľahkého mentálneho postihnutia detí z prostredia MRK.

Verejné výdavky na sociálne začleňovanie skupín ohrozených chudobou alebo sociálnym vylúčením v oblasti vzdelávania v roku 2018 tvorili 291,4 miliónov eur, čo predstavuje 0,32% HDP, 0,80% celkových verejných výdavkov a 8,46% celkových výdavkov na vzdelávanie. Výdavky zahŕňajú rozpočtové prostriedky rezortov školstva, vnútra, práce, sociálnych vecí a rodiny ako aj zdroje samospráv. Z celkových výdavkov predstavuje čerpanie zdrojov EŠIF a spolufinancovania 13,7% (32,5 miliónov eur). V rámci aktuálneho programového obdobia boli v oblasti vzdelávania do konca roka 2018 zazmluvnené projekty na sociálne začleňovanie v celkovej hodnote 196,4 miliónov eur.

Výdavky v oblasti vzdelávania predstavujú dodatočné finančné zdroje, ktoré do školského systému prichádzajú z titulu znevýhodnenia niektorých detí a žiakov. V roku 2018 dostávali školy na sociálne znevýhodnených žiakov dotácie na obedy v materských a základných školách, navýšený normatív na žiakov nultého ročníka v ZŠ, a príspevky na žiakov v ZŠ. Jedinou položkou, ktorej príjemcami nie sú školy resp. ich zriaďovatelia ale žiaci, sú sociálne štipendiá pre stredoškolákov a vysokoškolákov. Na žiakov so zdravotným znevýhodnením dostávajú špeciálne materské školy, bežné a špeciálne základné a stredné školy navýšené normatívy a vysoké školy dotácie na špecifické potreby študentov. Okrem toho štát vyčleňuje pre základné a stredné školy účelovo viazané zdroje na pedagogických asistentov.

V programovom vyhlásení vlády na roky 2020-2024 sa najviac opatrení v súvislosti s MRK vzťahuje na oblasť vzdelávania.

V programovom vyhlásení vlády na roky 2020-2024 sa najviac opatrení vzťahuje na oblasť vzdelávania:

- Vláda SR vynaloží maximálne úsilie na zastavenie neoprávneného zaraďovania rómskych detí do špeciálnych základných škôl a zabezpečenie ich prístupu ku kvalitnému vzdelávaniu, a to na všetkých úrovniach.
- Vláda SR s cieľom zlepšiť zaškolenosť a pripravenosť bude iniciovať opatrenia, aby sa s predškolským vzdelávaním zraniteľných rómskych detí zo sociálne znevýhodneného prostredia začalo čo najskôr, najlepšie od troch rokov veku.
- Vláda SR bude taktiež podporovať opatrenia, ktoré zamedzia predčasnému ukončeniu školskej dochádzky či opakovaniu ročníkov a následnému opusteniu školského systému bez vzdelania a potrebnej kvalifikácie, čoho sme svedkami v súčasnosti.
- Vláda SR bude podporovať zosúladienie prechodu rómskych detí zo základného školstva na vyššie formy vzdelávania za účelom získania potrebnej kvalifikácie, vrátane digitálnych a podnikateľských zručností, potrebných na účinnú inklúziu do spoločnosti a do pracovného trhu.
- Vláda SR vytvorí možnosti pre celodennú edukáciu detí a študentov MRK od materských škôl po stredné školy a významne posilní systém motivácie pre nadpriemerných žiakov a študentov z MRK.
- Vláda SR bude rázne dbať na zabezpečovanie dostatočného priestorového, personálneho a materiálneho zázemia pre školy s ohľadom na demografiu a špecifiká lokalít a komunít.
- Vláda SR zabezpečí skvalitnenie odbornej prípravy, kontinuálneho vzdelávania a osobného rozvoja pedagógov a odborných zamestnancov vyučujúcich na školách s vyučovacím jazykom alebo s vyučovaním jazyka národnostných menšín s dôrazom na princípy inkluzívneho vzdelávania, interkultúrneho a interetnického dialógu, vrátane prípravy kvalifikovaných učiteľov maďarského, rómskeho a rusínskeho jazyka ako základného predpokladu pre zabezpečenie možnosti kontinuálneho vzdelávania v jazyku národnostných menšín.

Vzdelávanie u príslušníkov MRK na území PSK

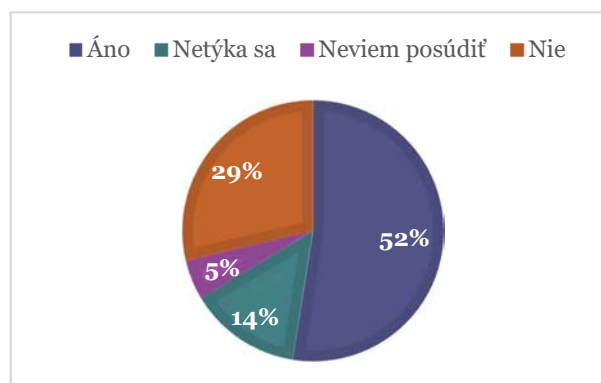
Atlas rómskych komunít z roku 2019 mapuje túto strategickú oblasť MRK štrnástimi otázkami, a síce:

- O1: Je dostatok miest v materských školách?
- O2: V akej vzdialenosti je MŠ?
- O3: V akej vzdialenosti je ZŠ 1-4?
- O4: V akej vzdialenosti je ZŠ 1-9?
- O5: V akej vzdialenosti je špeciálna škola?
- O6: V akej vzdialenosti je stredná škola?
- O7: Je zabezpečená doprava do MŠ?
- O8: Je zabezpečená doprava do ZŠ 1-4?
- O9: Je zabezpečená doprava do ZŠ 1-9?
- O10: Je zabezpečená doprava do špeciálnej školy?
- O11: Je zabezpečená doprava do strednej školy?
- O12: Chodia deti z osídlenia do školského klubu detí v ZŠ 1-4?
- O13: Chodia deti z osídlenia do školského klubu detí v ZŠ 1-9?
- O14: Chodia deti z osídlenia do školského klubu detí v špeciálnej škole?

Spomedzi 223 obcí vedených v ARK 2019 evidujeme 64 obcí, ktoré majú nedostatok miest v materských školách. Viac ako polovica obcí (117 obcí) eviduje dostatok miest v materských školách. V ostatných 42 prípadoch sa daná otázka netýka príslušnej obce, resp. anketár situáciu nevedel posúdiť.

Spomedzi 309 koncentrácií vedených v ARK 2019 nie je v prípade 9 lokalít uvedená vzdialenosť od MŠ. Spomedzi ostatných 300 koncentrácií je v prípade 135 koncentrácií (45% z 300) MŠ vzdialená menej ako kilometer. Od 1 do 5 kilometrov vrátane je vzdialená MŠ v 153 koncentráciách (51% z 300). V prípade 12 koncentrácií (4% z 300) je MŠ vzdialená viac ako 6 kilometrov, pričom v koncentráciách v obciach Palota, Bžany, Drienov, Andrejová a Výrava je vzdialenosť od MŠ 12 až 15 kilometrov.

Graf 66 Odpovede na otázku O1: Je dostatok miest v materských školách?

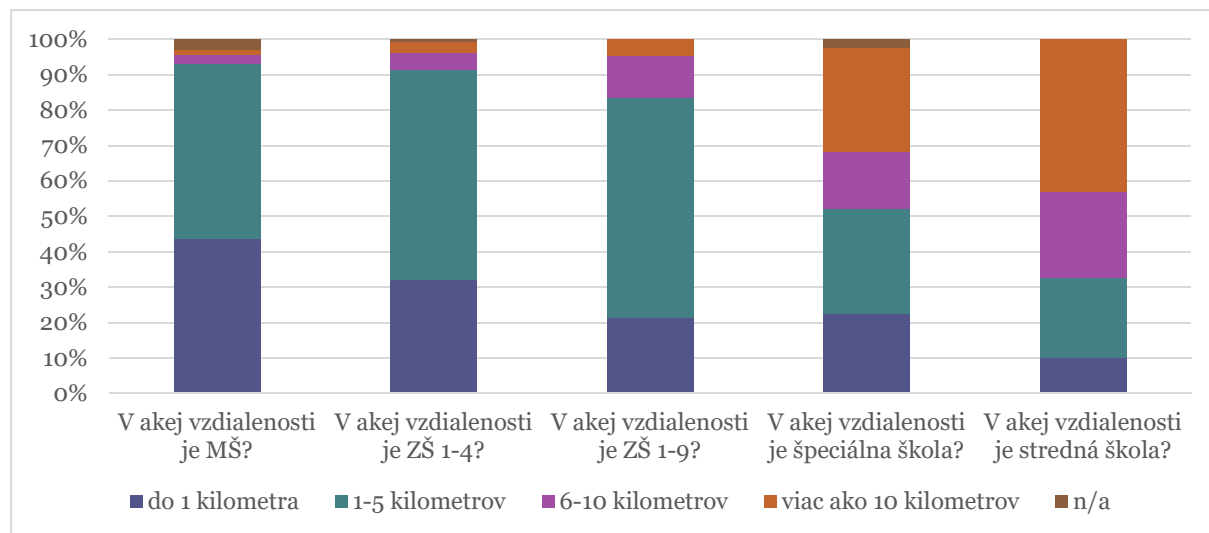
Spomedzi 309 koncentrácií vedených v ARK 2019 nie je v prípade 2 lokalít uvedená vzdialenosť od ZŠ 1-4. Spomedzi ostatných 307 koncentrácií je v prípade 99 koncentrácií (32%) ZŠ 1-4 vzdialená menej ako kilometer. Od 1 do 5 kilometrov vrátane je vzdialená ZŠ 1-4 v 183 koncentráciách (60%). V prípade 25 koncentrácií (8%) je ZŠ 1-4 vzdialená viac ako 6 kilometrov, pričom v koncentráciách v obciach Palota, Bžany, Vyšný Hrabovec, Banské, Andrejová, Kečkovce, Šarišské Čierne, Výrava, Veľkrop, Becherov je vzdialenosť od ZŠ 1-4 12 až 15 kilometrov.

Spomedzi 309 koncentrácií vedených v ARK 2019 je v prípade 66 koncentrácií (21%) ZŠ 1-9 vzdialená menej ako kilometer. Od 1 do 5 kilometrov vrátane je vzdialená ZŠ 1-9 v 192 koncentráciách (62%). V prípade 51 koncentrácií (17%) je ZŠ 1-9 vzdialená viac ako 6 kilometrov, pričom v koncentráciách v 15 obciach (5%) je vzdialenosť od ZŠ 1-9 12 až 15 kilometrov.

Spomedzi 309 koncentrácií vedených v ARK 2019 nie je v prípade 7 lokalít uvedená vzdialenosť od špeciálnej školy. Spomedzi ostatných 302 koncentrácií je v prípade 70 koncentrácií (23%) špeciálna škola vzdialená menej ako kilometer. Od 1 do 5 kilometrov vrátane je vzdialená špeciálna škola v 91 koncentráciách (30%). V prípade 141 koncentrácií (47%) je špeciálna škola vzdialená viac ako 6 kilometrov, pričom v koncentráciách v 10 obciach je vzdialenosť od špeciálnej školy 25 až 30 kilometrov.

Spomedzi 309 koncentrácií vedených v ARK 2019 je v prípade 31 koncentrácií (10%) stredná škola vzdialená menej ako kilometer. Od 1 do 5 kilometrov vrátane je vzdialená stredná škola v 70 koncentráciách (23%). V prípade 208 koncentrácií (67%) je stredná škola vzdialená viac ako 6 kilometrov, pričom v koncentráciách v obciach Ulič, Prosačov, Víťaz, Liptovská Teplička, Spišská Stará Ves, Skrabské, Spišská Stará Ves a Pavlovce (okres Vranov nad Topľou) je vzdialenosť od strednej školy viac ako 30 kilometrov.

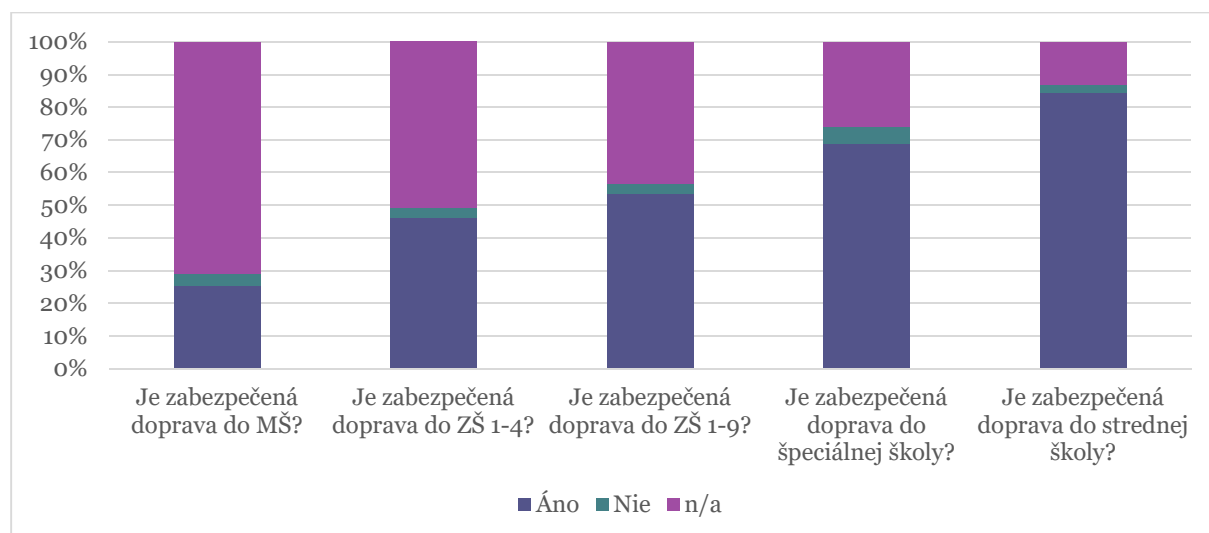
Graf 67 Vzdialenosť koncentrácií od škôl podľa typu v %

Spracoval: autor podľa ARK 2019

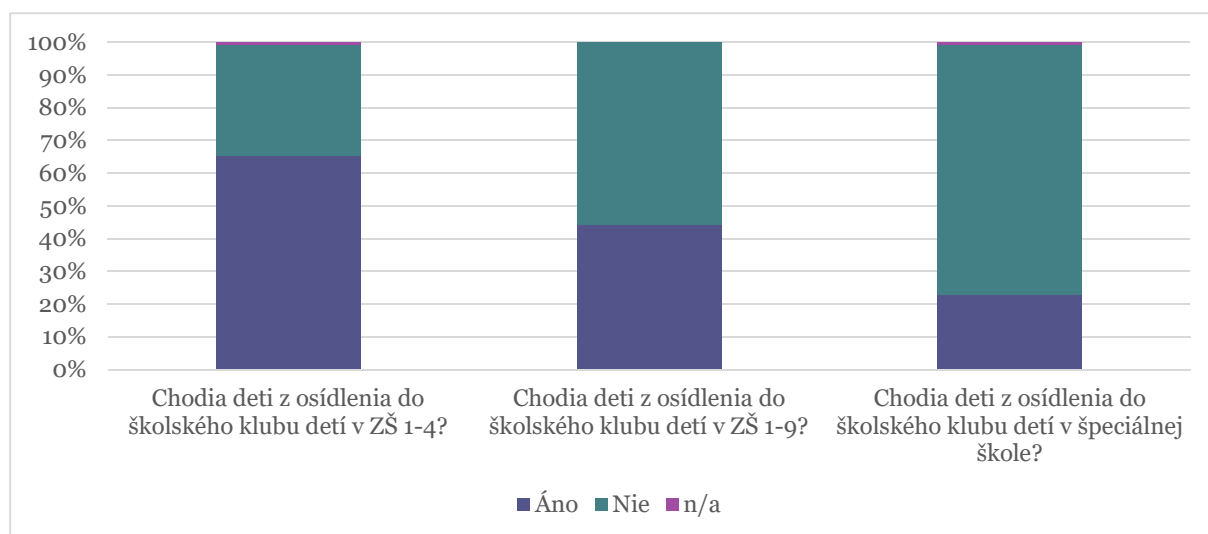
Vzhľadom na vyššie uvedené údaje je prirodzené, že doprava je zabezpečená najmä do špeciálnej a strednej školy, v menšej miere do ZŠ. Naopak, vo väčšine prípadov nie je potrebné zabezpečiť dopravu do MŠ. Doprava nie je zabezpečená nanajvýš pre žiakov 17 koncentrácií, čo je 6% všetkých koncentrácií. Deti z osídlení navštevujú školský klub detí v najväčšej miere v ZŠ 1-4 a v najmenej v špeciálnej škole.

Graf 68 Miera zabezpečenia dopravy do školy podľa typu v %

Spracoval: autor podľa ARK 2019

Graf 69 Návštevnosť školského klubu detí z osídlení podľa typu školy v %

Spracoval: autor podľa ARK 2019

Vekovú štruktúru sociálne vylúčených komunit charakterizuje progresívny typ populácie s význačne zastúpenou detskou zložkou. Je to znak rozšírenej reprodukcie, kedy je každá ďalšia mladšia kategória obyvateľstva početnejšia, pričom málopočetné je zastúpenie staršieho obyvateľstva. Takmer rovnaký obraz malo obyvateľstvo Slovenska v roku 1900. Vekovú štruktúru majoritnej populácie charakterizuje regresívny typ. Detská zložka je minimálna. Zvýšené je zastúpenie staršieho obyvateľstva.

Na základe toho, v oblasti predprimárneho a primárneho vzdelávania Prešovský kraj už teraz čelí obrovskej výzve inkluzívneho vzdelávania, ktorá sa následne bude prenášať do stredného školstva. Prešovský kraj si nemôže dovoliť len tak redukovať školy, ktoré majú vytvorené priestory na prípravu mladých do profesného života. Tento štát a región si nemôže dovoliť luxus, že toľko mladých ľudí nechá vstúpiť do života bez nadobudnutého kvalifikovaného vzdelania, lebo v konečnom dôsledku to bude viesť k sociálnym, kultúrnym a hospodárskym stratám pre celý Prešovský kraj. A tak sa ukazuje, že výzva zamestnať nízkokvalifikovaných dlhodobo nezamestnaných uchádzačov o zamestnanie na území Prešovského kraja, kde stále tvoria vysoký podiel, je akútnou, ale schopnosť získať a začleniť žiakov zo sociálne vylúčených komunit sa pre Prešovský kraj a stredné školy v jeho zriaďovateľskej pôsobnosti stáva strategickou vecou.

V oblasti predprimárneho a primárneho vzdelávania Prešovský kraj už teraz čelí obrovskej výzve inkluzívneho vzdelávania, ktorá sa následne bude prenášať do stredného školstva.

Predpokladáme, že odliv mladých ľudí z majority sa vplyvom zaostalosti regiónu najmä z menej rozvinutých častí Prešovského kraja bude zvyšovať. Tento odliv prehĺbi sociálne a ekonomické riziká spojené s demografickou krízou a starnutím obyvateľstva, napríklad bude rásť počet nekvalifikovaných ľudí v pomere ku kvalifikovaným a podniky ale aj nevýrobná sféra budú pociťovať akútny nedostatok kvalifikovaných pracovníkov. To môže viesť napríklad ku kolapsu sociálnych služieb alebo u podnikov k nevyužitiu ich plných výrobných kapacít. Bude potrebné, aby aj do

Prešovského kraja, podobne ako to je už v regiónoch západného Slovenska v súčasnosti, do výrobnej a sociálnej sféry prišli tisíce zamestnancov z tretích krajín. To môže vytvárať bezpečnostné riziká, ak by išlo o ľudí z kultúrne cudzieho prostredia a tlak na sociálne služby ale aj oblasť školstva, keď sa prisťahujú s rodinami. Nedokončená cestná infraštruktúra, starnutie populácie a klesajúci počet kvalifikovanej pracovnej sily bude odrádzať potenciálnych investorov a môže viesť k sťahovaniu už existujúcej výroby do iných regiónov a krajín a k prehľbovaniu ekonomickej zaostalosti Prešovského kraja. Rast počtu ľudí žijúcich v sociálne vylúčených komunitách môže viesť k sociálnym

a národnostným konfliktom a rastu extrémistických nálad v spoločnosti a k segregácii aj v oblasti stredného školstva.

Pre sociálne vylúčené komunity ale aj pre región to môže mať aj pozitíva. Odlivom mladých ľudí z majority a starnutím majoritného obyvateľstva v týchto okresoch, keď mnohí kvalifikovaní zamestnanci vstúpia do dôchodkového veku, sa ešte viac otvorí trh práce a zamestnávateľia budú v čoraz väčšej miere ochotní prijímať do zamestnania ľudí zo sociálne vylúčených komunít, čím sa zvýši zamestnanosť ľudí zo sociálne vylúčených komunít. Tento trend je už badať aj teraz a viacero Rómov zo sociálne vylúčených komunít si nachádza prácu.

Tým, že bude viac zamestnaných Rómov a viacerí z nich budú podnikat' v rôznych službách, bude rásť rómska stredná trieda, ktorá bude vidieť vzdelanie ako hodnotu, čo bude vytvárať pozitívny tlak aj členov sociálne vylúčených komunít. Zároveň sa pre nich otvoria pracovné miesta, kde pre kultúrne bariéry sú zatiaľ nedostupné. Pozitívne zmeny, ktoré sa dejú v súčasnosti a ktoré spôsobujú rapídne znižovania rómskych detí do špeciálnom školstve prispievajú k tomu, že viac mladých zo sociálne vylúčených komunít bude pripravených ísť študovať na učebné odbory. Po roku 1989 sa tak vytvára jedinečná príležitosť, aby viac Rómov chápalo prepojenie medzi prácou a vzdelaním tým, že budú mať zamestnanie a budú sa usilovať získať lepšie zamestnanie, kde budú potrebovať získať adekvátne vzdelanie.

Čo sa týka oblasti stredného školstva pri nezmenenom trende, keď stredné školy nebudú vedieť zachytiť a začleniť žiakov zo sociálne vylúčeného prostredia, bude v Prešovskom kraji obrovská rezerva ďalších okolo 20 tisíc mladých Rómov, ktorí odídu do dospelého života bez stredoškolského vzdelania, na rozdiel od približne 5 tisíc mladých Rómov, ktorí za dané obdobie stredoškolské vzdelanie absolvujú. To bude vytvárať tlak na stredné odborné školstvo, aby vedelo poskytnúť na trh práce kvalifikovaných absolventov aj z radov mladých ľudí zo sociálne vylúčených komunít. Keď sa pozrieme na údaje zastúpenia rómskej mládeže v stredoškolskom veku, na ich úspešnosť na ZŠ, na trend u majoritnej populácie dávať študovať deti na gymnáziá alebo stredné školy, tak stredné odborné školy v okresoch Kežmarok, Vranov nad Topľou, Levoča, Sabinov, Bardejov, Medzilaborce, Stará Ľubovňa a Svidník sa budú musieť primárne zameriavať na túto cieľovú skupinu mládeže, aby zaistili fungovanie škôl. Bude to trend pre stredné odborné školstvo v Prešovskom kraji, aby vedelo získať a začleniť do vzdelávacieho procesu žiakov zo sociálne vylúčených komunít.

Bude to trend pre stredné odborné školstvo v Prešovskom kraji, aby vedelo získať a začleniť do vzdelávacieho procesu žiakov zo sociálne vylúčených komunít.

Zároveň to, že na stredných odborných školách budú tvoriť vo vyššie uvedených okresoch polovicu a viac žiaci zo sociálne vylúčených komunít, môže spustiť a urýchliť proces, ktorý poznáme z oblasti primárneho školstva, kde na základnej škole po prekročení istej hranice detí zo sociálne vylúčenej komunity, nastáva masívny exodus detí z väčšinovej populácie do iných základných škôl. A tak vo vedomí rodičov z majority sa tým stanú tzv. rómskymi strednými školami. V oblasti stredného školstva by sa mohlo prejavíť tým, že mladí z väčšinovej populácie budú odchádzať na stredné odborné školy v okresoch, kde nie je také početné zastúpenie Rómov, alebo viac budú smerovať na študijné odbory, čím by nám vznikli tzv. rómske stredné školy. Tomuto trendu sa dá sčasti predchádzať inkluzívnym vzdelávaním.

Bývalý poradca predsedu PSK pre sociálne vylúčené komunity, Mgr. Róbert Neupauer, PhD. navyše uvádza vo svojej správe bariéry a motivácie pre mládež zo sociálne vylúčených komunít pre štúdium na strednej škole, pričom zriaďovanie elokovaných pracovísk je diskutabilné. Medzi bariéry pre štúdium na strednej škole zaraďuje kultúru chudoby a slabé primárne vzdelávanie, kultúrne bariéry a elokované pracoviská. Naopak, medzi motivačné faktory zaraďuje: podporu zo strany rodiny, absolvovanie materskej školy a inkluzívnej základnej školy, podpornú rolu komunitného centra, elokované pracoviská, rolu mentora, štipendium, náboženskú vieru a pozitívne vzťahy s majoritou a podporné minoritné väzby.

Zhrnutie

Slovenský vzdelávací systém nedokáže dostatočne začleňovať deti zo sociálne znevýhodneného prostredia a nástroje cielené na túto skupinu pokrývajú iba polovicu detí ohrozených chudobou alebo sociálnym vylúčením. Dopad socioekonomického zázemia na výsledky žiakov je výrazne vyšší ako v iných vyspelých krajinách. V porovnaní s ostatnými deťmi majú sociálne znevýhodnené deti takmer o polovicu nižšiu účasť na predprimárnom vzdelávaní, naopak viac ako štvornásobne vyššie zastúpenie v špeciálnom školstve a osemnásobne vyššiu mieru opakovania ročníka. Dvojnásobne vyšší podiel z nich nepokračuje vo vzdelávaní po ukončení povinnej školskej dochádzky. Žiaci z prostredia MRK dosahujú ešte horšie výsledky a v rámci bežného vzdelávacieho prúdu sú často vyčleňovaní do priestorovo oddelených škôl alebo tried. Výdavky na podporu znevýhodnených detí vo vzdelávaní sú nedostatočné. Ich značná časť je koncentrovaná do základných škôl a zameraná prevažne na intervenčné a kompenzačné opatrenia. Výdavky na preventívne opatrenia a na podporu zvyšovania zaškolenosti v materských školách, ktoré majú najvyššiu návratnosť a najväčší potenciál pozitívne ovplyvniť ďalší úspech detí, sú minimálne.

Slovenský vzdelávací systém nedokáže dostatočne začleňovať deti zo sociálne znevýhodneného prostredia.

Odstraňovanie bariér v prístupe ku vzdelávaniu a posilnenie prvkov inkluzívneho vzdelávania sú kľúčové pre vyrovnanie šancí vo vzdelávaní a zlepšovanie možností pre znevýhodnené deti realizovať svoj potenciál. Najdôležitejší nástroj v tomto smere predstavujú kvalitní pedagógovia schopní prispôsobiť výučbu konkrétnym potrebám jednotlivých detí. Je preto nevyhnutné investovať do

rozvoja personálnych kapacít v materských a základných školách. Ide o výdavky na zlepšenie prípravy a celoživotného vzdelávania učiteľov a ďalších aktérov pôsobiacich v školstve na prácu so znevýhodnenými deťmi a navýšenie počtu odborných zamestnancov a pedagogických asistentov.

Taktiež je potrebné pokračovať v zlepšovaní dostupnosti materských škôl budovaním kapacít a rozšíriť definíciu sociálneho znevýhodnenia s cieľom zachytiť väčší podiel ohrozených detí. Pre zlepšenie situácie detí z MRK je kľúčové podniknúť kroky proti ich nadpriemernému zastúpeniu v špeciálnom školstve ako aj proti ich priestorovému vyčleňovaniu v bežnom školstve a zohľadniť jazykové potreby rómskych detí, ktorých materinský jazyk nie je slovenčina.

V rámci stredného školstva potrebujeme brať do úvahy silný aspekt rastu sociálne vylúčených komunít. Strednému školstvu, ktoré bude viac zamerané na odborné vzdelávanie, sa navyše podarí aspoň čiastočne zastaviť odliv mladých ľudí z majority, lebo nájdu uplatnenie na trhu práce vo svojom regióne a taktiež bude schopné získať a začleniť mladých ľudí zo sociálne vylúčených komunít. Redukcia gymnázií vytvorí tlak na vyššiu kvalitu základných škôl, čo prispeje nielen k ich skvalitneniu, ale následne sa to odrazí na zvyšovaní kvality stredného školstva. Na základe uvedeného uvádzame nasledovné odporúčania a návrhy.

- Odporúčame odstránenie dvojzmennej prevádzky základných škôl, aby sa v týchto školách mohli vytvoriť podmienky pre inkluzívnu školu s využitím celodenného výchovného systému.
- Odporúčame vytvorenie inkluzívnych poradných tímov v odboroch školstva, v sídle kraja, pre vytváranie inkluzívnych podmienok na základných školách v Prešove, Košiciach, Banskej Bystrici a Bratislave.
- Podporujeme vykonávanie priebežného hodnotenia experimentálneho overovania prijímania žiakov s ľahkým stupňom mentálneho postihnutia – variant A do učebných odborov nižšieho stredného odborného vzdelania 3178 F výroba konfekcie, 3383 F spracúvanie dreva, 3686 F stavebná výroba.
- Odporúčame vytvorenie atraktívnych (magnetových) stredných škôl s účasťou rómskych žiakov v Prešovskom, Košickom a Banskobystrickom samosprávnom kraji.
- Odporúčame pripraviť zámery na podporu neaktívnych alebo nezamestnaných ľudí z prostredia marginalizovaných rómskych komunít s dôrazom na dlhodobu nezamestnané osoby formou asistencie pri pracovnom začleňovaní.

- Odporúčame pripraviť zámer na výzvy pre podporu poskytovania asistenčných služieb zameraných na zvýšenie zamestnanosti a zamestnateľnosti ľudí žijúcich v prostredí marginalizovaných rómskych komunít poskytovaných napríklad prostredníctvom mentoringu či pastorácie s cieľom ich sociálno-ekonomickej integrácie.
- Odporúčame podporiť celonárodné projekty zamerané na integráciu detí z rómskeho prostredia do vzdelávacieho procesu vo forme podpory asistentov na zvýšenie vzdelanostnej úrovne.
- Odporúčame iniciovať vznik nízkoprahových škôlok na dosiahnutie kvalitnej prípravy na školskú dochádzku aj pre deti marginalizovaných skupín.
- Je potrebná intenzívnejšia práca s rómskymi stredoškólakmi, ich rodinami a širšou komunitou, ktorej podstatou bude poskytovanie materiálnej, psychosociálnej a motivačnej podpory, aby v štúdiu vytrvali.
- Odporúčame podporiť mentoring a neformálne vzdelávanie mládeže zo sociálne vylúčených komunít.
- V rámci stredného školstva odporúčame podporiť, posilniť a rozšíriť inovatívne metódy vyučovania (napr. Teach for Slovakia), štipendijné programy, mentoring, duálne vzdelávanie, zapojenie rómskych študentov do platforiem zamestnanosti, školenia pre pedagógov v oblasti práce so žiakmi a študentmi zo sociálne vylúčených komunít.
- Odporúčame iniciovať vznik spolku rómskych študentov SŠ a VŠ.
- Odporúčame po dvoch prepadnutiach presunúť študenta na dvojročný odbor, a tak zabezpečiť ukončenie povinnej školskej dochádzky na SOŠ, resp. zaviesť povinné stredné školstvo.
- Navrhujeme redukciu gymnázií, ktorá vytvorí tlak na vyššiu kvalitu základných škôl, čo prispeje nielen k ich skvalitneniu, ale následne sa to odrazí na zvyšovaní kvality stredného školstva.
- Odporúčame iniciovať vznik internátnych škôl pre talentované rómske deti.
- Odporúčame zvýšiť počet rómskych učiteľov v materských, základných a stredných školách.
- Odporúčame oceňovať pedagógov za ich prínos v sociálnej inklúzii a oceňovať žiakov a študentov zo sociálne vylúčených komunít.
- Odporúčame brať do úvahy pri výberových konaniach riaditeľov SOŠ v okresoch s vyšším zastúpením sociálne vylúčených komunít aj aspekt sociálnej inklúzie.

Voľný čas a kriminalita

Vekovú štruktúru sociálne vylúčených komunít charakterizuje progresívny typ populácie s výrazne zastúpenou detskou a mládežníckou zložkou. Je to znak rozšírenej reprodukcie, kedy je každá ďalšia mladšia kategória obyvateľstva početnejšia, pričom málopočetné je zastúpenie staršieho obyvateľstva. Vekovú štruktúru majoritnej populácie charakterizuje regresívny typ. Detská zložka je u majority minimálna. Zvýšené je zastúpenie staršieho obyvateľstva.

Sociálna inklúzia v rámci tejto oblasti znamená vytiahnutie mladých Rómov zo sociálne vylúčených komunít a zapojenie ich do voľnočasových aktivít mladých ľudí väčšinovej spoločnosti.

Sociálna inklúzia je preto pre Rómov z vylúčených komunít nevyhnutná. Príklady dobrej praxe vyvážania jednotlivcov, skupín a komunít na Slovensku i vo svete z generačnej chudoby svedčia o tom, že je možné vyjsť z jej bludného kruhu. Sociálna inklúzia napomáha a zlepšuje život Rómov v spoločnosti. Sociálna inklúzia v rámci tejto oblasti znamená vytiahnutie mladých Rómov zo sociálne vylúčených komunít a zapojenie ich do voľnočasových aktivít mladých ľudí väčšinovej spoločnosti.

Koncentrácia chudobných domácností v jednej lokalite je často sprevádzaná negatívnymi synergickými efektmi, ako napríklad prehlbovanie chudoby, chátranie bytov alebo zvýšená miera kriminality. Toto vo výsledku vedie k zvýšeným výdavkom štátu a samospráv na riešenie vzniknutých problémov.

Dôležitú súčasť komunitnej policajnej práce (community policing) v prostredí MRK zohrávajú miestne občianske poriadkové služby (MOPS). Príslušníci MOPS sú vyberaní prevažne priamo z komunity a hoci nie sú príslušníkmi Policajného zboru, spolupracujú s policajnými špecialistami pre prácu s rómskymi komunitami. Ich činnosť je zameraná na ochranu verejného poriadku, súkromného a verejného majetku, detí a mládeže pred negatívnymi javmi, životného prostredia a plynulosti a bezpečnosti cestnej premávky. Konkrétnu podobu pracovných činností, ktoré MOPS vykonávajú, určuje zamestnávateľ (obec). Môžu zahŕňať činnosti ako napríklad odprevádzanie detí do školy, organizácia spoločenských akcií, upozorňovanie príslušných orgánov na protispoločenskú alebo trestnú činnosť (napr. vandalizmus), nahlásovanie nelegálnych skládok a kontrola pohybu a miesta stretávania maloletých detí a mládeže vo večerných hodinách.

MOPS na Slovensku systematicky fungujú od minulého programového obdobia (2007-2013) na základe dopytovo orientovaných výziev. Doposiaľ boli na MOPS vyhlásené dve výzvy v rokoch 2017 a 2018. Celková alokácia prostriedkov z EŠIF za obe výzvy dohromady predstavuje sumu 41,8 milióna eur. Čerpanie za rok 2018 predstavovalo 5,3 miliónov eur financovaných v plnej miere zo zdrojov EŠIF (Operačný program Ľudské zdroje) a spolufinancovania. K 31.12.2018 evidoval Úrad splnomocnenca vlády pre rómske komunity zazmluvnené projekty MOPS v 151 obciach, v ktorých žije takmer 134 tisíc Rómov, čo predstavuje tretinu populácie MRK v rámci Atlasu rómskych komunít.

Informácie z terénu na Slovensku naznačujú, že projekt MOPS je hodnotený pozitívne.

Hoci program MOPS nebol podrobený kvantitatívnej evaluácii, výskum z USA naznačuje, že poriadkové hliadky majú mierny ale konzistentný dopad na zníženie trestnej činnosti. Informácie z terénu na Slovensku naznačujú, že program je hodnotený pozitívne, o čom svedčí aj vysoký záujem zo strany obcí s príslušnosťou MRK. V rámci prvej výzvy z roku 2017 bolo do konca roka 2018 zazmluvnených až 99% z celkovej alokácie, čo je najviac

spomedzi všetkých výziev v rámci prioritných osí 5 a 6 Operačného programu Ľudské zdroje. Z dôvodu vysokého záujmu bola v roku 2018 vyhlásená nová výzva, ktorá v súčasnosti prebieha. Počet zapojených obcí sa tak zvýšil zo 151 na 249 obcí.

Kariérnemu rastu príslušníkov MOPS bráni skutočnosť, že často, napriek dlhoročnej a relevantnej praxi, mnohí nemajú dokončenú základnú školu. Nemôžu tak pokračovať v štúdiu na policajnej akadémii s cieľom získať potrebnú kvalifikáciu pre prácu v policajnom zbore. K riešeniu tohto problému by mohla pomôcť podpora druhošancového vzdelávania.

Volný čas a kriminalita v MRK na území PSK

Na základe dlhodobej práce a skúseností rôznych cirkevných organizácií a občianskych združení na území PSK vznikol programový manuál pre prácu s mladými Rómami. Manuál je podkladom pre vznik metodík formácie a výchovy tejto rozrastajúcej sa skupiny mládeže ohrozenej sociálnym vylúčením a generačnou chudobou. Je taktiež pomôckou pre mládežníckych vedúcich a pracovníkov s mládežou, angažujúcich sa v sociálne vylúčených komunitách, keďže mnohí títo aktéri sú svedkami bezradnosti pri výchove a vzdelávaní rómskej mládeže zo sociálne vylúčených komunít. Zároveň podporuje spoluprácu medzi rôznymi organizáciami pôsobiacimi v tejto oblasti, či už na lokálnej úrovni alebo na širšej medzikomunitnej úrovni. Manuál zahŕňa základné princípy, ktoré fungujú pri práci s mládežou v sociálne vylúčených komunitách a tiež viaceré pozitívne skúsenosti z práce v tejto oblasti. Hlavné témy pre podporu sociálnej inklúzie rómskej mládeže boli rozdelené do piatich oblastí:

Na základe dlhodobej práce a skúseností rôznych cirkevných organizácií a občianskych združení na území PSK vznikol programový manuál pre prácu s mladými Rómami.

1. Rodina - manželstvo, výchova a život v rodine,
2. Životný štýl - starostlivosť o zdravie a prírodu, rozumné trávenie voľného času, závislosti,
3. Finančná gramotnosť - správa hmotného majetku, správa financií,
4. Spoločnosť - vzťah k sebe samému, vzťah k ľuďom, vzťah k verejnosti,
5. Viera - použiteľné pre každú denomináciu.

Týchto päť oblastí zachytáva základné oblasti, v ktorých sa môže človek zo sociálne vylúčenej komunity formovať. Zachytávajú taktiež rizikové oblasti, v ktorých sa jednotliviec môže nachádzať. Zaujímavým zistením je, že viera zohráva mimoriadne významnú úlohu v procese inklúzie, pričom dochádza k výraznejšej zmene, ktorá vedie k dobrému životnému nasmerovaniu.

Tvorcovia tohto dokumentu sa rozhodli vypracovať dotazník, ktorého cieľom bolo zistiť, aký názor majú predstavitelia miest a obcí v Prešovskom samosprávnom kraji na projekt Miestna občianska poriadková služba (MOPS). Ak v danej obci aktuálne nie je spustený projekt MOPS, bol zisťovaný záujem zapojiť sa do projektu v prípade vyhlásenia druhého kola. Na území PSK sa celkovo nachádza 230 obcí a miest, ktoré evidujú viac ako 50 rómskych obyvateľov, pričom drvivá väčšina týchto obcí a miest (224 samospráv) sa nachádza v Atlase rómskych komunít z roku 2019. Pracovníkmi komponentu MRK bolo na základe prieskumu do tohto zoznamu pridaných šesť obcí a miest, a síce: Kamienka (okres Humenné), Spišská Belá (okres Kežmarok), Hôrka (okres Poprad), Šuňava (okres Poprad), Nová Ľubovňa (okres Stará Ľubovňa) a Dlhé Klčovo (okres Vranov nad Topľou).

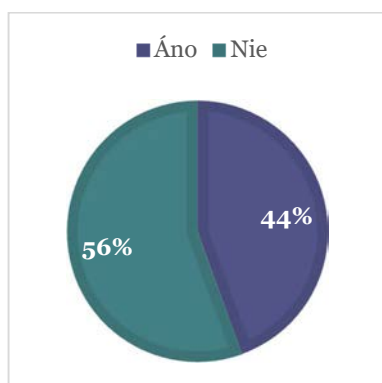
Dotazník mapujúci skúsenosti a záujem o projekt MOPS vyplnilo 207 samospráv, čo je 90% všetkých obcí a miest na území PSK, ktoré evidujú rómskych obyvateľov. Do projektu MOPS bolo k júnu 2020 zapojených 92 samospráv (44% samospráv, ktoré vyplnili dotazník), pričom drvivá väčšina samospráv má s projektom MOPS pozitívnu skúsenosť. Cez tento projekt môžu samosprávy zamestnať 2 až 12 zamestnancov. Zapojené obce a mestá zamestnávajú celkovo 569 občanov (priemerne 6 zamestnancov MOPS na samosprávu), z toho 530 Rómov, ktorí tým pádom tvoria až 93% všetkých zamestnancov MOPS. Treba dodať, že podiel Rómov medzi zamestnancami MOPS nie je v žiadnej obci menej ako 50%, pričom v 7 z 10 samosprávach sú všetci zamestnanci MOPS Rómovia. Žiadna obec či mesto nechce znížiť počet zamestnancov MOPS, ale naopak chce ich ponechať a približne v každej tretej obci navýšiť.

Samosprávy aktívne spolupracujú v rámci projektu MOPS so subjektami prítomnými v obci či meste. Zástupcovia obcí a miest vnímajú pracovníkov MOPS ako aktívnu, preventívnu a nenahraditeľnú profesiu, ktorá pomáha všetkým obyvateľom samosprávy v každodennom živote. Pracovníci MOPS dohliadajú na poriadok a bezpečnosť, vytvárajú podmienky na lepšie spolunažívanie rómskeho a ostatného obyvateľstva a vykonávajú ďalšie verejnoprospešné aktivity. Problémom v niektorých samosprávach je nízka úroveň rešpektu pracovníkov MOPS v miestnej rómskej komunite a nutná každodenná koordinácia zo strany vedenia samosprávy.

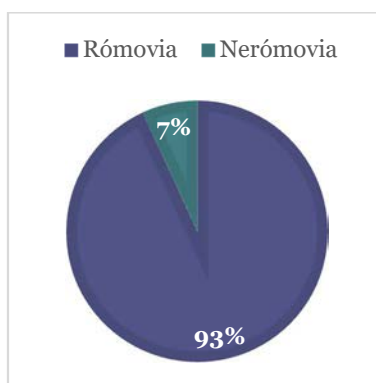
Zástupcovia samospráv navrhujú posilniť kompetencie pracovníkov MOPS (napr. ukladať blokové pokuty v prípade menších priestupkov, vymáhať poplatky za služby v obci a pod.), resp. prepojiť ich prácu vo väčšej miere s prácou štátnej polície. Ďalej zástupcovia navrhujú zaviesť školenia, resp. konzultácie pre týchto pracovníkov vo vybraných oblastiach, resp. pri riešení vybraných problémov. Taktiež navrhujú finančne pomôcť pri pokrytí práce pracovníkov MOPS aj počas víkendov, resp. po pracovnej dobe. Zástupcovia samospráv navrhujú pracovníkov MOPS kontinuálne financovať prostredníctvom nadväzujúcich projektov alebo zo štátneho rozpočtu alebo prostredníctvom aktívnych opatrení trhu práce v spolupráci s ÚPSVaR. Z rozpočtov samospráv je možné udržať minimálny počet pracovníkov MOPS, čo by malo negatívne dôsledky. Všetky samosprávy, ktoré sú k júnu 2020 zapojené do projektu MOPS majú záujem o jeho pokračovanie.

Do projektu MOPS nebolo k júnu 2020 zapojených 115 samospráv (56% samospráv, ktoré vyplnili dotazník), pričom iba päť z nich sa uchádzalo o zapojenie do projektu MOPS v rámci prvého kola výzvy v auguste 2018. Z uvedených 115 samospráv má záujem zapojiť sa do projektu MOPS nadpolovičná väčšina samospráv (63 samospráv). Celkovo má 155 samospráv (75% samospráv, ktoré vyplnili dotazník) záujem o pokračovanie projektu MOPS, resp. záujem o zapojenie sa do projektu MOPS, čo poukazuje na zmyslupnosť tohto projektu a potrebu pokračovať v ňom.

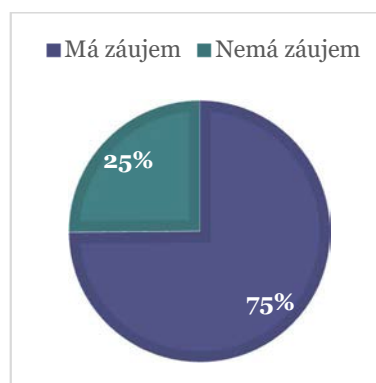
Graf 70 Je Vaša obec aktuálne (jún 2020) zapojená do projektu MOPS?

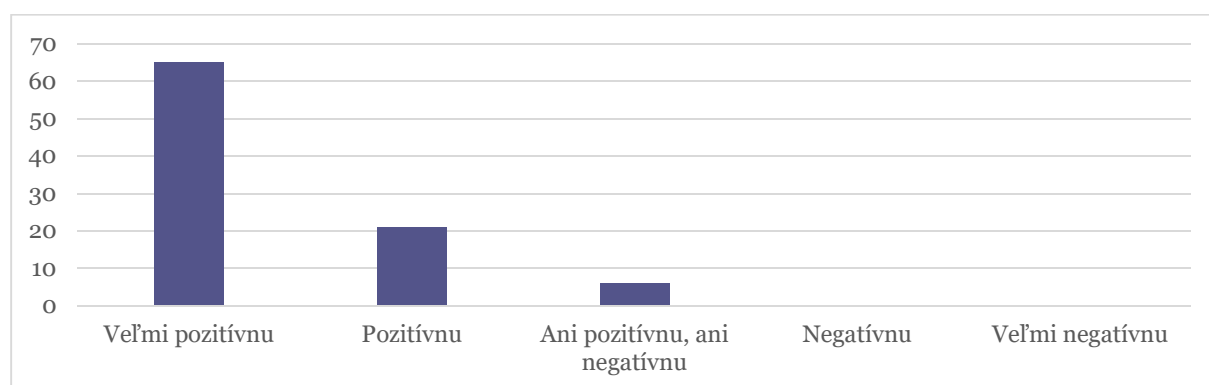
Graf 71 Zloženie pracovníkov MOPS

Graf 72 Záujem samospráv pokračovať, resp. zapojiť sa do projektu MOPS

Graf 73 Skúsenosť samospráv na území PSK s projektom MOPS

Spracoval: autor

Zhrnutie

Na základe vyššie uvedeného odporúčame v novopripravovanej stratégii Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR pre mladých po roku 2020 zakomponovať podporu rozvoja rómskej mládeže a jej aktívne zapojenie do hlavných prúdov mládežníckych aktivít na národnej, regionálnej a lokálnej úrovni.

Zamestnanci MOPS predstavujú pozitívne vzory v rámci svojich rodín a rómskych komunít. Sú nápomocní pri zlepšovaní kvality života všetkých obyvateľov samospráv na území PSK. Vzhľadom na aktuálnu situáciu je kontinuálne pokračovanie projektu MOPS nevyhnutné. Prospešné by bolo navýšiť financovanie programu MOPS tak, aby umožnilo jeho rozšírenie na všetky obce s početnou prítomnosťou MRK v závislosti od ich záujmu.

Vzhľadom na aktuálnu situáciu je kontinuálne pokračovanie projektu MOPS nevyhnutné.

Sociálna práca a sociálne služby

Obce s prítomnosťou MRK majú prístup k viacerým podporným programom zameraným na zlepšenie prístupu ľudí z prostredia MRK k sociálnej a právnej pomoci, poradenstvu, verejným službám, zdravotnej starostlivosti ako aj preventívnym aktivitám v oblasti zdravia či kriminality. Tieto programy sa ukazujú ako kľúčový nástroj sociálnej inklúzie a vo všeobecnosti sú klientmi ako aj pracovníkmi a samosprávami hodnotené pozitívne. Podporné programy však nepokrývajú všetky obce s prítomnosťou MRK, keďže ich úspešná realizácia závisí na spolupráci a angažovanosti samospráv.

Terénna sociálna práca je jedna z metód sociálnej práce zameraná na prevenciu sociálneho vylúčenia a jeho prehlbovania, vykonávaná v prirodzenom prostredí človeka.

Terénna sociálna práca (TSP) je jedna z metód sociálnej práce zameraná na prevenciu sociálneho vylúčenia a jeho prehlbovania, vykonávaná v prirodzenom prostredí človeka. Jej cieľom je motivácia a aktivizácia jednotlivcov a rodín na riešenie problémov prostredníctvom spoločnej aktivity s pomocou a podporou terénneho sociálneho pracovníka. Osobitosťou TSP je, že aktívne vyhľadáva a pracuje s ľuďmi, ktorí z rôznych dôvodov nemajú prístup, alebo nevyužívajú sociálnu pomoc a verejné služby v

plnom rozsahu a prepadávajú cez sieť sociálnej pomoci určenú na zachytenie a podporu tých najzraniteľnejších. Vytvorenie a udržanie spojenia a určitej dôvery medzi marginalizovanou osobou a majoritou (napr. na úrade, v škole alebo v nemocnici) je základnou podmienkou na realizáciu akýchkoľvek ďalších intervencií, ktoré by mohli pomôcť danej osobe pri riešení svojej životnej situácie.

Vzhľadom na rôznorodosť problémov, ktorým čelia jednotliví klienti a rodiny, sa TSP vyznačuje tiež svojím prierezovým nastavením. Pracovníci TSP sa snažia flexibilne reagovať na konkrétnu situáciu danej lokality, pričom v niektorej môže byť kladený dôraz na školskú dochádzku, v inej na vymáhanie občianskych práv a inde na zamestnanosť.

Na Slovensku je TSP poskytovaná verejným sektorom od roku 2005 a dnes je rozdelená do dvoch národných projektov financovaných z EŠIF, realizovaných v rámci zdieľanej zodpovednosti medzi prijímateľmi nenávratnej finančnej pomoci a samosprávami. Jedným prijímateľom je Implementačná agentúra Ministerstva práce sociálnych vecí a rodiny SR (IA MPSVR) a druhým Úrad splnomocnenkyne vlády pre rómske komunity (ÚSVRK). Prijímatelia poskytujú koordináciu a metodickú podporu, zatiaľ čo samosprávy sú priamymi zamestnávateľmi terénnych sociálnych pracovníkov (model zdieľanej zodpovednosti). TSP je tak poskytovaná so súhlasom a spoluprácou samotných obcí.

Prioritnou cieľovou skupinou TSP na Slovensku sú ľudia z prostredia MRK. Avšak program IA MPSVR sa venuje aj pomoci ľuďom z ďalších cieľových skupín (napr. ľuďom bez domova) vykazujúcim rovnaké alebo podobné charakteristiky (vysoký stupeň vylúčenia, nedôvera voči úradom). ÚSVRK realizuje TSP v obciach, ktoré boli vybrané na základe „zjednodušeného indexu podrozvinutosti“ ako obce, ktoré si vyžadujú zvýšenú mieru intervencie, v porovnaní s ostatnými obcami s prítomnosťou MRK.

Celkové výdavky na TSP v roku 2018 predstavovali 12,4 miliónov eur financovaných v plnej miere zo zdrojov EŠIF (Operačný program Ľudské zdroje) a spolufinancovania. Z toho na TSP realizovanú IA MPSVR išlo 6,3 miliónov eur a na TSP realizovanú ÚSVRK išlo 6,1 miliónov eur. Program TSP aktuálne prebieha v 376 obciach na Slovensku, z toho IA MPSVR realizuje TSP v 229 obciach a ÚSVRK v 147 obciach. Program sa uskutočňuje prostredníctvom 497 terénnych sociálnych pracovníkov a 509 terénnych pracovníkov, pričom 278 TSP a 253 TP je zamestnaných v projekte IA MPSVR SR a 219 TSP a 256 TP v projekte ÚSVRK.

Stále však existujú obce, kde napriek veľmi zlej situácii TSP chýba. V rámci kontextovej evaluácie TSP, ktorú v roku 2018 realizovala IA MPSVR, bol vytvorený index potrebnosti TSP pre jednotlivé rómske osídlenia na základe údajov o miere vylúčenia MRK, kvalite bývania a miestnej infraštruktúry a výšky registrovanej nezamestnanosti. Z 203 osídlení s najvyššou hodnotou indexu (viac ako 10) je 78 (39 %) takých, kde táto služba stále chýba. Ide prevažne o malé obce, kde v prostredí MRK žije menej ako 100

ľudí. Pre doplnenie kapacít v týchto obciach by bolo potrebné vytvoriť odhadom okolo 102 pracovných miest pre terénnych sociálnych pracovníkov a 47 pracovných miest pre terénnych pracovníkov. Preto je dôležité navýšiť financovanie programu TSP tak, aby umožnilo jeho rozšírenie na všetky obce s indexom potrebnosti TSP vyšším ako 10 v závislosti od ich záujmu.

Aj v obciach, kde TSP funguje, je častou sťažnosťou pracovníkov veľké množstvo klientov a úkonov a nedostatok času na systematickú prácu s klientom s cieľom posilňovania jeho samostatnosti a sebadôvery. Vo viacerých lokalitách je tak práca terénnych pracovníkov zredukovaná na „hasenie požiarov“ – jednorazový problémovo-orientovaný prístup zameraný na vyrovnanie sa s konkrétnou problémovou situáciou (napr. komunikácia s exekútormi vo veci dlhov, komunikácia s inými inštitúciami ako napríklad lekármi alebo ÚPSVR).

Kvalitatívne hodnotenie dopadu TSP zistilo pozitívny dopad jednotlivých okruhov intervencií na situáciu klientov a komunity. Rozhovory s terénnymi sociálnymi pracovníkmi aj predstaviteľmi inštitúcií, ktoré majú priame napojenie na jednotlivé okruhy intervencií TSP (školy, úrady práce, polícia atď.), naznačujú významný dopad TSP na zlepšovanie školskej dochádzky, riešenie dlhových problémov, zvyšovanie zamestnanosti a zlepšovanie prístupu k zdravotnej starostlivosti (najmä v obciach kde nepôsobia Zdravé regióny).

Výrazný posun pri výkone TSP v porovnaní s predchádzajúcim programovým obdobím je vidieť v oblasti vzdelávania. Kým v minulosti systém školení a kontinuálneho vzdelávania terénnych sociálnych pracovníkov a terénnych pracovníkov neexistoval, v aktuálnom programovom období už prebiehajú školenia na rôzne témy (napr. rodová rovnosť, exekúcie, legislatíva v sociálnej oblasti, metódy a techniky sociálnej práce, kultúra chudoby atď.). Kvalifikačným predpokladom na pozíciu terénneho sociálneho pracovníka je ukončenie vysokoškolského vzdelania II. stupňa. Terénnym pracovníkom postačuje neúplné stredoškolské vzdelanie resp. nižšie stredné odborné vzdelanie. Pre ďalší kariérny rast terénnych pracovníkov by bolo vhodné podporiť ich snahu zvýšiť si kvalifikáciu aj prostredníctvom ďalšieho štúdia na strednej a vysokej škole, a umožniť im postúpiť na pozíciu terénneho sociálneho pracovníka.

Výrazný posun pri výkone TSP v porovnaní s predchádzajúcim programovým obdobím je vidieť v oblasti vzdelávania.

Preto by bolo vhodné zaviesť štipendijnú schému, ktorá by podporovala terénnych pracovníkov v štúdiu. Keďže nízke dosiahnuté vzdelanie je často prekážkou pre ľudí z MRK získať zamestnanie vyžadujúce vyššiu kvalifikáciu, toto opatrenie by postupom času mohlo pomôcť zvýšiť zastúpenie ľudí z MRK medzi terénnymi sociálnymi pracovníkmi.

Kvantitatívne hodnotenie dopadov TSP je metodologicky problematické vzhľadom na charakteristiky tohto druhu intervencie. V prvom rade ide o spomínané prierezové nastavenie TSP. Na rozdiel od iných nástrojov je TSP zameraná na široké spektrum oblastí a priority sa v každej lokalite líšia podľa jej konkrétnych potrieb. Použitie jedného výsledkového ukazovateľa na hodnotenie dopadov TSP naprieč rôznymi lokalitami je preto problematické. Potrebu odbornej diskusie na túto tému potvrdila aj kontextová evaluácia IA MPSVR.

Druhým zásadným problémom kvantitatívneho hodnotenia TSP je skutočnosť, že jej úspech v dosahovaní pozitívnej zmeny závisí od prístupu k nadväzujúcim službám a ich kvality v danej oblasti. Podstatou TSP je zlepšenie prístupu k existujúcim nástrojom a službám sociálnej pomoci. Hoci sa TSP ukazuje ako nenahraditeľná súčasť riešenia integrácie marginalizovaných osôb do spoločnosti, celkový vplyv intervencií v konečnom dôsledku závisí od prítomnosti a kvality jednotlivých služieb a opatrení v danej lokalite.

Sociálne služby krízovej intervencie (SSKI) sú určené na pomoc v situáciách, keď človek nemá zabezpečené nevyhnutné podmienky na uspokojovanie svojich životných potrieb; keď je ohrozené jeho začlenenie do spoločnosti pre ohrozujúce životné návyky, závislosti alebo škodlivé činnosti; pre ťažké

zdravotné postihnutie alebo nepriaznivý zdravotný stav; pre ohrozenie správaním niekoho iného; alebo pre zotrúvanie v priestorovo segregovanej lokalite s prítomnosťou koncentrovanej a generačne reprodukovanej chudoby.

V súvislosti s MRK sa zameriavame na tri vybrané SSKI podporované v rámci národného projektu Podpora vybraných sociálnych služieb krízovej intervencie na komunitnej úrovni a národného projektu Komunitné centrá v mestách a obciach s prítomnosťou marginalizovaných rómskych komunít. Sú nimi komunitné centrum (KC), nízkoprahové denné centrum (NDC) a nízkoprahová sociálna služba pre deti a rodinu (NSSDR). Medzi poskytované služby v týchto zariadeniach patrí sociálne poradenstvo, právna pomoc, preventívna aktivita, záujmová činnosť, pomoc pri príprave na školské vyučovanie a podpora neformálneho vzdelávania detí, mládeže a dospelých. Uvedené národné projekty rozširujú zameranie na širší okruh sociálnych služieb krízovej intervencie oproti predchádzajúcemu programovému obdobiu, kedy bola podpora sústredená na komunitné centrá.

Celkové výdavky na uvedené dva národné projekty v roku 2018 predstavovali 5,7 miliónov eur financovaných v plnej miere zo zdrojov EŠIF (Operačný program Ľudské zdroje) a spolufinancovania. Národný projekt Podpora vybraných sociálnych služieb krízovej intervencie na komunitnej úrovni (3,9 milióny eur v roku 2018) uskutočňuje Implementačná agentúra Ministerstva práce sociálnych vecí a rodiny SR (IA MPSVR) a zahŕňa podporu všetkých troch uvedených SSKI. Národný projekt Komunitné centrá v mestách a obciach s prítomnosťou MRK (1,8 milióna eur v roku 2018) realizuje Úrad splnomocnenkyne vlády pre rómske komunity (ÚSVRK) a sústreďuje sa na podporu komunitných centier.

KC/NDC/NSSDR sú podporované v 159 lokalitách na Slovensku za pomoci 454 zamestnancov. Z toho IA MPSVR podporuje KC/NDC/NSSDR v 92 lokalitách za pomoci 257 zamestnancov a ÚSVRK v 67 lokalitách za pomoci 197 zamestnancov. Národný projekt Podpora vybraných sociálnych služieb krízovej intervencie na komunitnej úrovni výrazne zvýšil dostupnosť SSKI a prispel k profesionalizácii výkonu poskytovateľov. Projekt však zároveň nedokázal realizovať ambíciu systematického vzdelávania zamestnancov a zamestnankýň s cieľom zvyšovať kvalitu poskytovaných služieb. Vyplýva to z vplyvovej evaluácie národného projektu, ktorý bol uskutočnený v roku 2018 použitím kvantitatívnych a kvalitatívnych dotazníkov a štruktúrovaných rozhovorov medzi klientmi, pracovníkmi SSKI, ako aj predstaviteľmi miest a obcí. Samotní klienti vyjadrili v dotazníku vysokú mieru (80% až 90%) spokojnosti s poskytovanými službami v oblasti zamestnanosti, riešenia finančnej situácie a bývania. Zástupcovia samosprávy zas v rozhovoroch vyjadrili spravidla integrujúci pozitívny účinok poskytovaných služieb na celkovú sociálnu politiku mesta/obce vrátane zníženia prejavov sociálnej patológie a búrania predsudkov širšej verejnosti ku klientele krízovej intervencie.

Po roku 2027 by podporné programy mali byť financované v plnej miere zo štátneho rozpočtu.

Projektové financovanie podporných programov z eurofondov je zabezpečené do roku 2020 s výhľadom možného začlenenia do nasledujúceho programového obdobia (2021-2027). V takom prípade je v krátkodobom horizonte potrebné zabezpečiť hlavne preklenujúce financovanie zo štátneho rozpočtu v medziprojektovom období tak, aby programy pokračovali bez prerušenia. V závislosti od objemu

alokácií na nové programové obdobie je možné uvažovať o prechodnej kombinácii zdrojov EŠIF a štátneho rozpočtu tak, aby rozsah podporných programov zostal minimálne na dnešnej úrovni. Po roku 2027 by podporné programy mali byť financované v plnej miere zo štátneho rozpočtu, prípade v kombinácii so spolufinancovaním zo zdrojov samospráv.

V programovom vyhlásení vlády na roky 2020-2024 vláda zväži zavedenie vyplácania sociálnych dávok v týždňových intervaloch na účet v banke, namiesto vyplácania v hotovosti. Taktiež vláda zavedie vyplácanie príspevku pri narodení dieťaťa neplnoletým matkám na účet v banke, ktorý bude viazaný na výdavky spojené so starostlivosťou o dieťa.

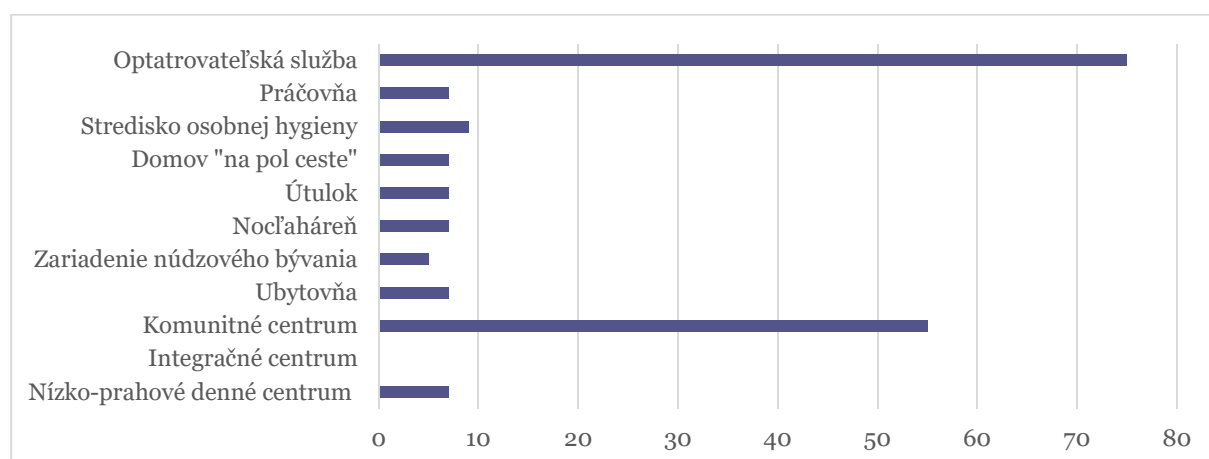
Sociálna práca a sociálne služby v MRK na území PSK

Atlas rómskych komunít z roku 2019 mapuje túto strategickú oblasť MRK dvadsiatimi otázkami, a síce:

- O1: Nízko-prahové denné centrum
- O2: Integrované centrum
- O3: Komunitné centrum
- O4: Ubytovňa
- O5: Zariadenie núdzového bývania
- O6: Nocľaháreň
- O7: Útulok
- O8: Domov „na pol ceste“
- O9: Stredisko osobnej hygieny
- O10: Práčovňa
- O11: Opatrovateľská služba
- O12: Príjemcovia pomoci v HN
- O13: Osobitný príjemca - obec
- O14: Dávka v hmotnej núdzi - poberatelia
- O15: Prídavky na dieťa - deti
- O16: Prídavky na dieťa - poberatelia
- O17: Príspevok pri narodení dieťaťa - poberatelia
- O18: Rodičovský príspevok - poberatelia
- O19: Dotácie na stravu - deti
- O20: Dotácie na školské pomôcky - deti

Nízko-prahové denné centrum evidujeme podľa ARK 2019 v siedmich obciach na území PSK. Integrované centrum sa na území PSK nenachádza. Komunitné centrum sa však nachádza v každej štvrtej obci vedenej v ARK 2019 (celkovo 55 obcí). Ubytovňa sa nachádza v siedmich obciach, zariadenie núdzového bývania sa nachádza v piatich obciach, nocľaháreň sa nachádza v siedmich obciach. Útulok a domov „na pol ceste“ sa nachádza v siedmich obciach. Stredisko osobnej hygieny sa nachádza len v deviatich obciach a práčovňa len v siedmich obciach zaradených do ARK 2019. Opatrovateľská služba sa však nachádza v každej tretej obci vedenej v ARK 2019 (75 obcí).

Graf 74 Počet obcí na území PSK vedených v ARK 2019 podľa typu sociálnej služby

Spracoval: autor podľa ARK 2019

V rámci 223 obcí vedených v ARK 2019 evidujeme 41 979 príjemcov pomoci v hmotnej núdzi (HN), čo predstavuje priemerne 188 obyvateľov na obec a takmer 7% všetkých obyvateľov týchto obcí. Najväčší počet príjemcov pomoci v HN evidujeme v obciach Jarovnice (2577), Lomnička (1116) a Rakúsy (1028). Obec je osobitným príjemcom pre 6300 obyvateľov (28 obyvateľov priemerne na jednu obec), pričom najviac ich evidujeme v obciach Rakúsy (586), Gíraltovce (262) a Levoča (224). Dávku v hmotnej núdzi poberá celkovo 13 338 obyvateľov, čo predstavuje takmer 60 poberateľov priemerne. Najväčší počet poberateľov dávky v HN evidujeme v obciach Prešov (636), Jarovnice (575) a Humenné (485).

V obciach vedených v ARK 2019 evidujeme celkovo 142 540 detí, na ktoré sa poberajú prídavky. To predstavuje takmer 640 detí na jednu obec a viac ako 23% obyvateľov týchto obcí. Najviac týchto detí evidujeme okrem okresných miest v obciach Jarovnice (3127) a Veľká Lomnica (1760). Celkovo evidujeme 74 669 poberateľov prídavkov na dieťa (335 poberateľov na obec), čo predstavuje viac ako 12% obyvateľov týchto obcí. Najväčší počet poberateľov týchto prídavkov evidujeme okrem okresných miest v obciach Jarovnice (1010) a Svit (865). Celkovo evidujeme 6901 poberateľov príspevku pri narodení dieťaťa (31 poberateľov na obec), pričom najviac ich okrem okresných miest evidujeme v obciach Jarovnice (133) a Veľká Lomnica (80). Rodičovský príspevok poberá celkovo 18 509 poberateľov (83 poberateľov na obec), čo predstavuje 3% všetkých obyvateľov týchto obcí. Najviac týchto poberateľov evidujeme okrem okresných miest v obciach Jarovnice (487) a Veľká Lomnica (258).

Počet detí, na ktoré sa poberá dotácia na stravu, je 26 385, čo predstavuje 118 detí na obec a viac ako 4% obyvateľov obcí vedených v ARK 2019. Najväčší počet týchto detí evidujeme v obciach Jarovnice (1650), Stropkov (1505) a Medzilaborce (891). Počet detí, na ktoré sa poberá dotácia na školské pomôcky, je 24 710 (111 detí na obec, 4% všetkých obyvateľov týchto obcí). Najviac týchto detí evidujeme v obciach Jarovnice (1644), Stropkov (1217) a Spišské Podhradie (807).

Tabuľka 22 Vybrané charakteristiky sociálnych príspevkov

Charakteristika	Počet	Priemer na obec	Najväčší výskyt
Príjemcovia pomoci v HN	41 979	188	Jarovnice (2577) Lomnička (1116) Rakúsy (1028)
Osobitný príjemca (obec)	6300	28	Rakúsy (586) Gíraltovce (262) Levoča (224)
Dávka v hmotnej núdzi (poberatelia)	13 338	60	Prešov (636) Jarovnice (575) Humenné (485)
Prídavky na dieťa (deti)	142 540	639	Jarovnice (3127) Veľká Lomnica (1760)
Prídavky na dieťa (poberatelia)	74 669	335	Jarovnice (1010) Svit (865)
Príspevok pri narodení dieťaťa (poberatelia)	6901	31	Jarovnice (133) Veľká Lomnica (80)
Rodičovský príspevok (poberatelia)	18 509	83	Jarovnice (487) Veľká Lomnica (258)
Dotácie na stravu (deti)	26 385	118	Jarovnice (1650) Stropkov (1505) Medzilaborce (891)
Dotácie na školské pomôcky (deti)	24 710	111	Jarovnice (1644) Stropkov (1217) Spišské Podhradie (807)

Spracoval: autor podľa ARK 2019

Odbor sociálnych vecí a rodiny Úradu PSK vykonáva činnosti v zmysle kompetencií podľa zákona NR SR č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov. Vyšší územný celok okrem iného:

- vypracúva, schvaľuje koncepciu rozvoja sociálnych služieb vo svojom územnom obvode,
- zriaďuje, zakladá a kontroluje útulok, domov na polceste, zariadenie núdzového bývania, zariadenie dočasnej starostlivosti o deti, zariadenie podporovaného bývania, rehabilitačné stredisko, domov sociálnych služieb, špecializované zariadenie, integračné centrum,
- zabezpečuje poskytovanie sociálnej služby v útulku, v domove na polceste, v zariadení núdzového bývania, v zariadení dočasnej starostlivosti o deti, v zariadení podporovaného bývania, v rehabilitačnom stredisku, v domove sociálnych služieb, v špecializovanom zariadení, v integračnom centre,
- zabezpečuje poskytovanie podpory samostatného bývania, tlmočnickej služby, sociálneho poradenstva a služby včasnej intervencie,
- poskytuje základné sociálne poradenstvo.

Na základe vyššie uvedeného vyplýva, že Úrad PSK môže byť prakticky aktívny pri integrácii rómskych obyvateľov prostredníctvom Odboru sociálnych vecí a rodiny PSK.

Zhrnutie

Obce s prítomnosťou MRK majú prístup k viacerým podporným programom. Neefektívnosť v riadení niektorých podporných programov je spôsobená ich rozdelením do dvoch národných projektov. Významným nedostatkom je tiež chýbajúca koordinácia jednotlivých programov a znížené možnosti pozitívnych synergií s tým spojené. Podporné programy sú závislé od financovania z eurofondov, keďže obce nemajú dostatok vlastných zdrojov na ich financovanie v rámci originálnych kompetencií. To vytvára riziko pre ich dlhodobú udržateľnosť v dnešnom rozsahu a kvalite.

Sú potrebné opatrenia na podporu kontinuálneho vzdelávania pracovníkov podporných programov, účinnejšiu koordináciu jednotlivých programov ako aj spoluprácu s predstaviteľmi iných zainteresovaných inštitúcií.

Revízia výdavkov na skupiny ohrozené chudobou alebo sociálnym vylúčením navrhuje opatrenia na podporu kontinuálneho vzdelávania pracovníkov podporných programov, účinnejšiu koordináciu jednotlivých programov ako aj spoluprácu s predstaviteľmi iných zainteresovaných inštitúcií, a zabezpečenie udržateľnosti podporných programov pomocou ich financovania zo štátneho rozpočtu. Uvádzame ďalšie odporúčania:

- Odporúčame naviazanie sociálnych dávok na aktiváciu Rómov.
- Odporúčame zvýšenie podpory pre rodiny pracujúcich Rómov, ako aj pre rodiny, ktorých deti navštevujú školu s cieľom motivovať ich v zlepšovaní školských výsledkov a k snahe o zabezpečenie vlastného bývania.
- Navrhujeme, aby ústredný štátny orgán mal na starosti centrálnu koordinačnú funkciu a strategické plánovanie integrálneho (celostného) rozvoja MRK. Na nižšej úrovni okresov, kde je zvýšený počet príslušníkov MRK, navrhujeme vytvoriť okresné centrá pre integrálny rozvoj, kde by štátni zamestnanci z regionálneho hľadiska usmerňovali terénnu sociálnu prácu a komunitnú prácu v MRK s prihliadnutím na miestne špecifiká a potreby danej komunity z hľadiska potrebných štruktúr, stratégií a etáp sociálnej práce.
- Odporúčame pri posudzovaní hodnotenia účinkov sociálnej práce brať do úvahy viac kvalitatívne ukazovatele sociálnej zmeny než kvantitatívne ukazovatele počtu klientov a sociálnych intervencií.
- Odporúčame, aby sociálni pracovníci, ak ich zriaďovateľ nie je neverejný subjekt, boli zamestnancami okresných centier pre integrálny rozvoj, pričom obce by v prípade záujmu o danú sociálnu službu pre nich vytvárali primerané pracovné podmienky a využívali ich služby.

Duchovná služba

Na Slovensku sa čoraz častejšie hovorí o duchovnej (misijnej, pastoračnej) činnosti rôznych cirkví a náboženských hnutí v rómskych komunitách. Predbežné informácie z terénu naznačujú, že mnohé tieto iniciatívy majú vplyv na zmenu spôsobu života Rómov žijúcich v sociálne vylúčených komunitách.

Mnoho rómskych rodín trpí nezamestnanosťou, chudobou a bezperspektívnou budúcnosťou kvôli nízkej úrovni vzdelania. Obnova života Rómov založená na zmene zmýšľania má pozitívne dôsledky v ich osobnom živote a v spoločnosti tejto minority, ale aj v majoritnej spoločnosti po stránke kultúrnej, vzdelanostnej, sociálnej (vzťahovej) a ekonomickej.

Aktivity cirkví a náboženských hnutí v MRK sa netýkajú len slávenia bohoslužieb či vysluhovania sviatostí. Ide taktiež o aktivity, ktoré pastori, kňazi či rehoľné sestry vykonávajú vo svojom voľnom čase:

- formácia detí a mladých, kurzy základov kresťanstva,
- výchova k zodpovednému rodičovstvu,
- kultúrne podujatia (príprava a organizácia koncertov, divadiel),
- stretnutia pre matky s deťmi zamerané na edukáciu matiek v oblasti výchovy a vzdelávania detí,
- formačné stretnutia pre mužov (otcov a manželov), ale aj pre slobodných (najmä mladých) zamerané na zodpovedný prístup k práci, starostlivosť o rodinu a zodpovedné rodičovstvo,
- neformálne (ďalšie) vzdelávanie dospelých Rómov (práca s PC, hra na hudobných nástrojoch),
- školské kluby pre deti a mládež - doučovanie, príprava do školy, športové a umelecké aktivity,
- mentoring (motivácia a sprevádzanie mladých ľudí pri štúdiu) a tútoring,
- práca so ženami - vzdelávanie žien, rodičovské zručnosti,
- predprimárne vzdelávanie detí v neformálnych komunitných škôlkach, v materských centrách, v pastoračných centrách,
- výchova rómskych lídrov.

Ovocím pastoračie Rómov sú takí ľudia, ktorí prejavia záujem meniť svoj spôsob života, fungovania a aktívne sa zapoja do procesu osobného rastu a formácie, sú to Rómovia so záujmom o vzdelanie,

Ovocím pastoračie Rómov sú takí ľudia, ktorí prejavia záujem meniť svoj spôsob života.

o prácu, v dlhodobom horizonte možno skonštatovať, že vzdelaní a zamestnaní Rómovia. Nakoľko pastoračia Rómov prináša efekt, ktorý oceňujú aj nerómski spoluobčania, samospráva či zamestnávateľia, máme za to, že podpora pastoračie Rómov prinesie všestranný úžitok celej spoločnosti.

V rámci operačných programov EŠIF nie sú duchovné aktivity v MRK podporované. Aktivity zamerané na duchovnú službu v rómskych komunitách boli podporené z Dotačnej schémy Úradu splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity. V roku 2014 bolo podporených 55 projektov za celkovo 631 000 eur, v roku 2015 bolo podporených 84 projektov za celkovo 699 000 eur a v roku 2016 bolo podporených 99 projektov za celkovo 645 220 eur, pričom medzi podporované aktivity patrila v týchto rokoch aj podpora misijnej práce v marginalizovaných rómskych komunitách. Od roku 2017 nebola táto aktivita medzi explicitne podporovanými aktivitami. V programovom vyhlásení vlády na roky 2020-2024 sa opatrenia explicitne súvisiace s touto strategickou oblasťou neuvádzajú.

V uznesení vlády Slovenskej republiky č. 525 z 20. novembra 2018 sa uvádza²³, že vláda berie na vedomie informáciu o opatreniach na posilnenie uplatnenia marginalizovaných skupín na trhu práce s pripomienkami prijatými na rokovaní vlády. Ďalej vláda konštatuje, že základom pre vymenenie sa obyvateľov marginalizovaných skupín z neutešených životných podmienok je uplatnenie sa dlhodobo nezamestnaných na trhu práce a tomu zodpovedajúca príprava na zamestnanie. Následne vláda ukladá

²³ <https://rokovania.gov.sk/RVL/Resolution/17375/1>

ministerke vnútra v rámci bodu 12 pripraviť zámer výzvy na podporu poskytovania asistenčných služieb zameraných na zvýšenie zamestnanosti a zamestnateľnosti ľudí žijúcich v prostredí MRK poskytovaných napríklad prostredníctvom pastoraácie, mentoringu s cieľom ich sociálno-ekonomickej integrácie, a to do 30. júna 2019. Podľa informácií z apríla 2020 však budú prostriedky plánované v tejto výzve realokované na zmiernenie dopadov pandémie súvisiacej s ochorením COVID-19.

Začiatkom marca 2020 však bol schválený návrh podpory pilotných projektov pastoračnej práce v rómskych komunitách²⁴. Súčasťou materiálu bolo schválenie uvoľnenia finančných prostriedkov z rezervy vlády Slovenskej republiky v celkovej sume 411 800 EUR Konferencií biskupov Slovenska na podporu pilotných projektov pastoračnej práce v rómskych komunitách. Ako najväčší problém pri fungovaní projektov pastoračnej práce v rómskych komunitách boli identifikované prostriedky na mzdy a na prevádzku, na zariadenia a pomôcky potrebné pri vzdelávaní, ako aj zdroje na rozvoj a vybudovanie, ale aj opravu fungujúcich zariadení.

Vláda SR akceptovala, že pastoračná práca pozitívne vplyva na mládež prostredníctvom neformálneho vzdelávania, školiacich a voľno-časových aktivít, čím mladých podnecuje a motivuje k ukončeniu základnej školy a absolvovaniu stredoškolského vzdelávania i vysokoškolského štúdia. Práca s mladými ľuďmi z rómskych komunít pôsobí aj na dospelých ľuďoch z cieľovej skupiny, a tým ich priamo podnecuje k uvedomeniu si vzdelania ako hodnoty, k aktívnemu hľadaniu si zamestnania a k aktívnej participácii na živote miestnej komunity a obce.

Do roku 2010 nebolo pôsobenie cirkví a náboženských hnutí medzi Rómami na Slovensku zmapované. Nebolo známe, koľko a ktorých misií aktuálne medzi Rómami na Slovensku prebieha. Ako „vedľajší“ efekt náboženskej konverzie sa predbežne počítalo aj s efektom „pozitívnej“ sociálnej zmeny, ktorá umožňuje sociálnu inklúziu. Tento efekt však nebol komplexne a vedecky skúmaný.

V roku 2010 Ústav etnológie SAV realizoval výskumný projekt s názvom „Sociálna inklúzia Rómov náboženskou cestou“ (SIRONA 2010), ktorého cieľom bolo jednak plošne zmapovať pôsobenie všetkých cirkví, náboženských spoločností a hnutí, ktoré pôsobia medzi Rómami v SR, a následne skúmať mieru vplyvu náboženskej zmeny na proces sociálnej inklúzie Rómov na Slovensku. Situácia, ako ju opisuje SIRONA 2010 na Slovensku, je relevantná aj v širšom kontexte. Táto štúdia môže byť preto vodidlom pre decíznu sféru vo všetkých krajinách Európy v hodnotení dopadov, efektivity vlastných opatrení a praktík v sociálnej inklúzii Rómov do majoritnej spoločnosti.

Pastorácia medzi Rómami nemôže v globálnom meradle suplovať štátne programy na inklúziu Rómov a za nijakých okolností nehovoríme, že štát by mal túto pastoráciu zastrešiť a plošne používať ako hlavný nástroj na začleňovanie vylúčených rómskych komunít. Výskum však ukázal, že na rozdiel od mnohých iných štátnych programov zameraných na sociálnu inklúziu sociálne vylúčených Rómov môže byť tento nástroj veľmi efektívny: aj v lokalitách, kde nefunguje trh práce a kde nejstávajú nijaké sociálne siete.

Na rozdiel od iných štátnych programov zameraných na sociálnu inklúziu Rómov môže byť pastorácia veľmi efektívny nástroj.

Navyše, v mnohých prípadoch je účinný už v relatívne krátkej časovej perspektíve, a preto si myslíme, že by bolo škoda, ak by ho štát aspoň v rámci svojich možností a na základe jasných pravidiel do istej miery nepodporoval. Je dôležité zdôrazniť, že pokiaľ tu nie je štát so svojou ponukou funkčných nástrojov sociálnej inklúzie, potom je možno z mnohých aspektov zmysluplné náboženskú voľbu týchto Rómov podporiť, alebo jej aspoň nebrániť.

²⁴ https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/24576/1?fbclid=IwAR3tavK-jJNnGRrw4t5aByWnIvVnP_PT-2P4RDyTHYfBqLBoAVVrscABqw

Kľúčové zistenia výskumu SIRONA 2010:

1. Výskum zistil, že pri náboženskej zmene²⁵ dochádza aj k sociálnej zmene, t.j. k širokospektrálnej zmene sociálnych návykov a správania sa jednotlivcov, resp. určitej skupiny.
2. Náboženská zmena má vysoký potenciál produkovať stabilnú sociálnu zmenu v sociálne vylúčených lokalitách, ktorú všetci zainteresovaní aktéri vnímajú ako pozitívnu.
3. Pozitívne vnímaná sociálna zmena má vysoký potenciál sociálnej inklúzie (za podmienok relatívne nízkych počiatočných finančných a personálnych vstupov).
4. Túto zmenu reflektovali všetci aktéri (pastori/kňazi, Rómovia, samospráva, nerómski spoluobčania...) a hodnotili ju ako pozitívnu. Táto zmena má vysoký potenciál sociálnej inklúzie, nakoľko u rómskych konvertitov dochádza k nárastu pozitívnych sociálnych zručností a kompetencií za súčasného poklesu takých módov sociálneho správania, ktoré majoritná spoločnosť vníma ako negatívne.
5. Nadobudnuté sociálne zručnosti a kompetencie majú trvalý charakter. Aktéri ich nestrácajú ani po svojom eventuálnom vystúpení či pasivite v rámci náboženského zoskupenia.
6. Vstupom Rómov do lokálnych náboženských skupín sa mení povaha ich sociálnych sietí i kvalita ich sociálneho kapitálu. Oba tieto faktory sú mimoriadne dôležité najmä v situácii nedostatku ekonomického kapitálu (finančné zdroje, možnosť zamestnať sa a pod.), s akou sa bežne stretávame práve v sociálne vylúčených rómskych komunitách.
7. Výskum SIRONA 2010 tiež ukázal, že z hľadiska stability tejto zmeny je ideálne, ak prebieha na komunitnej/ kolektívnej úrovni.

Na základe výsledkov výskumu bolo zostavených aj niekoľko odporúčaní pre štátnu správu:

- Štátna správa a tvorcovia politik by mali vnímať pastoračiu Rómov ako efektívny sociálny nástroj. Domnievame sa, že v tomto smere by bolo vhodné vytvoriť transparentné modely na podporu účinného fungovania tohto nástroja v praxi. Štátna správa by sa mala tiež snažiť o používanie inkluzívneho modelu²⁶ v štátnej praxi.
- Štátna správa by mala ďalej motivovať/ vytvárať tlak na registrované cirkvi a náboženské spoločnosti, aby sa adekvátne svojej infraštruktúre, personálnemu vybaveniu a štátnej podpore venovali pastoračii Rómov.
- Zároveň by bolo vhodné podporovať osvetu a šírenie informácií o pozitívnych príkladoch sociálnej zmeny smerom k majorite.
- Samosprávy by sa nemali vyhýbať podpore lokálnych pastoračných iniciatív medzi Rómami (finančnej i morálnej).
- V rámci možností by obec mohla zohrať relatívne dôležitú úlohu v podpore pri vypracovávaní grantov a hľadaní financií, príp. apelovať na štátnu správu, aby adresne podporila dobré lokálne projekty.

V lokalitách s výraznou pastoračnou činnosťou dochádza k nárastu komunikačných a sociálnych zručností, mení sa konzumné správanie i spotrebné návyky a existujú tu komunitní lídri s lokálnou autoritou. Toto prostredie je mimoriadne priaznivé pre následné sociálne a iné podporné komunitné programy. Ako mimoriadne efektívna sa tiež javí spolupráca s lokálnymi pastormi/ kňazmi a lokálnymi náboženskými rómskymi lídrami, resp. členmi náboženskej komunity.

²⁵ Pojem „náboženská zmena“ vnímame v širšom význame. Môže ísť o konverziu ku konkrétnej náboženskej konfesii alebo aj o zintenzívnenie náboženského presvedčenia a výraznú aktivizáciu/ participáciu v súčasnej konfesii. Náboženská zmena je tak definovaná „subjektívne“, či už očami priamych aktérov tejto zmeny, alebo očami svedkov tejto zmeny.

²⁶ „Inkluzívny“ alebo „začleňujúci model“ je model otvorený spolupráci rôznych strán a subjektov; pri spolupráci je dôležitý cieľ, nie formálna afiliácia zúčastnených subjektov a strán.

V roku 2017 obhájil pracovník PSK Mgr. Róbert Neupauer dizertačnú prácu, v ktorej popisuje integrálny a komunitný rozvoj Rómov v kontexte sociálnej práce a pastoračnej práce a na pozadí strategických dokumentov EÚ, SR a Cirkvi. Výsledky práce poukazujú na dôležitosť postupnosti integrálneho rozvoja. Ak sociálna a pastoračná práca iniciuje sociálnu zmenu jednotlivcov a rodín v marginalizovaných rómskych komunitách, má kľúč nielen k riešeniu sociálnych problémov, ale aj potenciál viesť k ďalším rozvojovým prvkom súvisiacim so sociálnym začlenením a aktívnou participáciou Rómov. Poukazuje tiež na dôležitosť komplexnosti stratégií a štruktúr sociálnej a pastoračnej práce, oblasť komplexného líderstva a vzájomnej spolupráce medzi sociálnymi a pastoračnými pracovníkmi.

Z výsledkov výskumu vyplýva, že na rozdiel od sociálnych pracovníkov a niektorých pastoračných pracovníkov pre rómskych participantov neboli prioritné problémové oblasti späté so sociálnym vylúčením (nezamestnanosť, vzdelanie, bývanie a pod.), ale predovšetkým išlo o narušené vzťahy v najbližšej rodine, širšej rodine a v komunite. Toto svedčí o tom, že sociálne vylúčenie je mnohokrát dôsledkom sociálnych problémov a nie jeho príčinou, aj keď ich samozrejme následne generuje. Ak toto zistenie zrkadlovo obrátime, tak narušené vzťahy v rodine je zrejme to, čo majú ľudia vo vylúčených komunitách v prvom rade záujem riešiť. Ukazuje sa, že kľúčom k riešeniu sociálnych problémov vo vylúčených lokalitách bude schopnosť riešiť narušené sociálne vzťahy a až potom sociálne vylúčenie.

Ak sociálna a pastoračná práca iniciuje sociálnu zmenu jednotlivcov a rodín v marginalizovaných rómskych komunitách, má kľúč nielen k riešeniu sociálnych problémov, ale aj potenciál viesť k ďalším rozvojovým prvkom súvisiacim so sociálnym začlenením a aktívnou participáciou Rómov.

Vnútoraná sociálna zmenu Rómov nastáva ako dôsledok misijného ohlasovania, kedy cez obrátenie prichádza u Rómov *uvedomenie si problému zvnútra*, získavajú *vnútorný impulz* niečo so sociálnymi problémami robiť ako aj vnútornú motiváciu *prekovať svoje sociálne problémy*. Táto fáza je dôležitá na naštartovanie celého procesu sociálnej zmeny, pričom ju pomenúvame ako *prvotná sociálna zmena*. Impulzy k vnútornej zmene jednotlivca sa v tejto fáze prvotnej sociálnej zmeny mnohokrát prenášajú ďalej a majú začínajúci súvis so sociálnou zmenou v rodine a na úrovni širších vzťahov.

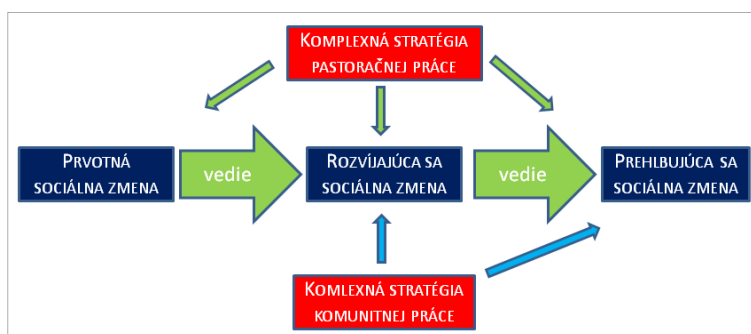
Počas obdobia začleňovania sa do Cirkvi táto prvotná sociálna zmena prerastá do druhej fázy – *rozvíjajúca sa sociálna zmena*, ktorá sa dotýka vnútornej zmeny jednotlivca v ďalších oblastiach a začína sa ešte viac rozvíjať v rámci sociálnej zmeny najbližších sociálnych vzťahov: rodina, komunita, blízke okolie. Vplývať na rómsku rodinu a širšie vzťahy je určujúcim faktorom, či sa sociálna zmena ujme, alebo bude narážať na veľké prekážky. Sociálne problémy na úrovni rodiny a blízkej komunity sú pre Rómov z MRK ich kľúčové sociálne problémy, a preto je potrebné, aby sociálna zmena okrem úrovne jednotlivca prebehla aj na úrovni rodiny. V opačnom prípade to môže mať výrazný obmedzujúci vplyv na ďalší proces sociálnej zmeny a sociálneho začlenenia u daného jednotlivca, lebo v tejto fáze existujú najsilnejšie prekážky zo strany vlastnej komunity, aby sa naštartovaná zmena u tých, u ktorých začala, aj zabrzdila prípadne úplne zastavila.

Vnútoraná i vonkajšia rozvíjajúca sa sociálna zmena sa týka Rómov, ktorí sa obrátia a vytrvávajú dva-tri roky v spoločenstve a nie tých, ktorí sú v ňom iba chvíľku, a preto táto činnosť si vyžaduje systematickú prácu, k čomu sú nápomocné misijno-komunitné centrá. Vďaka tomu, že Rómovia navštevujú malé spoločenstvá a misijno-komunitné centrum, rozvíjajú sa tiež ich komunikačné schopnosti a zručnosti potrebné na riešenie vzťahov v rodine i medzi sebou, schopnosti poradiť si jeden druhému ale aj vychádzanie zo seba a schopnosť komunikovať s ľuďmi z majority. V rámci tejto fázy dochádza aj k vysporiadaniu sa so sociálnymi problémami ako sú závislosti, riešenie finančných problémov a pod.

Následne sa táto sociálna zmena môže prehlbovať a viesť k tretej fáze – *prehlbujúca sa sociálna zmena*, ktorá je spätá s procesmi smerujúcimi k sociálnemu začleneniu a aktívnej participácii. Tu sa vnútoraná sociálna zmena jednotlivca ešte viac prehlbuje tým, že Rómovia vedia aktívne a zmysluplne využívať svoj čas, uvedomujú si najmä hodnotu vzdelania a začínajú sa u nich rozvíjať rôzne špecifické zručnosti

potrebné pre aktívnu participáciu a sociálne začlenenie. U ľudí, u ktorých nastane prehlbujúca sa sociálna zmena, sa mení ich spoločenský status a neraz chcú opustiť prostredie MRK.

Obrázok 11 Trojfázový proces sociálnej zmeny

Zdroj: dizertačná práca R. Neupauera

Na základe výsledkov výskumu kľúč k riešeniu sociálnych problémov v MRK bude mať ten, kto dokáže iniciovať a podporovať sociálnu zmenu v rómskych rodinách, inak bude v danej komunite narážať na vážne prekážky, aj keby mal klientov z celej marginalizovanej komunity. Túto „pascu“, do ktorej môže sociálna alebo pastoračná práca upadnúť sme nazvali klamlivá šírka. Tieto výsledky sú potvrdením záverov iných rozsiahlejších kvalitatívnych výskumov. Jedinou formou sociálneho zoskupenia sú v rómskych osadách spoločenstvá príbuzných. Z toho môžeme vyvodiť, že rómsku osadu tvoria rodiny, rodiny a zase len rodiny a ich obytné domy a potom už len kôlne, chlievy a záchody; žiadne verejné priestranstvo, žiadne verejné budovy, či verejný zdroj vody alebo toalety; len rodiny a ich majetok. Z dôvodu fungovania tohto „rodinného princípu“ chýba v rómskych osadách akákoľvek „verejná“ inštitúcia. Pokusy o zavedenie verejného, všetkým spoločného majetku, ktoré sú bežným cieľom snáh a úsilií vládnych a mimovládnych organizácií, ktoré chcú situáciu v rómskych osadách „riešiť“, chronicky zlyhávajú, lebo prekračujú štruktúry určené príbuzenstvom.

Úzky súvis a previazanie sociálnej zmeny, sociálneho začleňovania a aktívnej participácie Rómov v spoločnosti a Cirkvi vedie k ich integrálnemu rozvoju. Tento proces potrebujú poznať aj tí, ktorí nastavujú rôzne programy rozvoja v MRK. Ak sa totiž pozrieme na *Stratégiu SR* a s ňou súvisiaci dokument *Operačný program Ľudské zdroje na programové obdobie 2014 - 2020*, ktorý sa snaží prierezovo riešiť a finančne podporovať aj projekty v MRK, je v ňom dôraz kladený predovšetkým na sociálnu inklúziu. Každý sektor (vzdelanie, zamestnanosť, bývanie, sociálna práca) si tam našiel svoj priestor a potrebu, čo je potrebné robiť v MRK, ale absolútne je tam poddimenzované úsilie o sociálnu zmenu v rómskych komunitách.

Úsilie o vzdelanie, zamestnanosť a zlepšené bývanie, podporu sociálnej práce v MRK je potrebné, ale tým, že sa nerieši kľúčový problém MRK - sociálna zmena v rodine. Tieto jednotlivé sektory prinesú istú zmenu, lebo ide o silné a potrebné nástroje, ale neprinesú kľúčovú zmenu. Pôjde o vynaloženie prostriedkov na niečo, čo je dobré robiť, ale keďže sa zanedbáva kľúčové úsilie, a to podnecovanie procesu sociálnej zmeny na úrovni rodiny v MRK, pôjde iba o kozmetické zmeny.

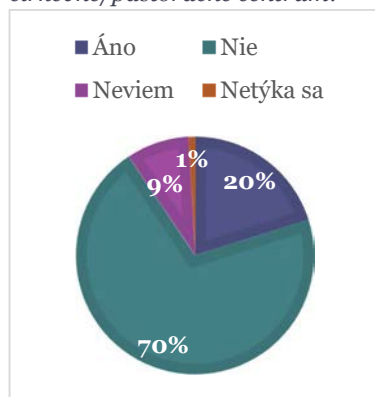
Duchovná služba v MRK na území PSK

Atlas rómskych komunít z roku 2019 mapuje túto strategickú oblasť MRK iba dvoma otázkami, a síce:

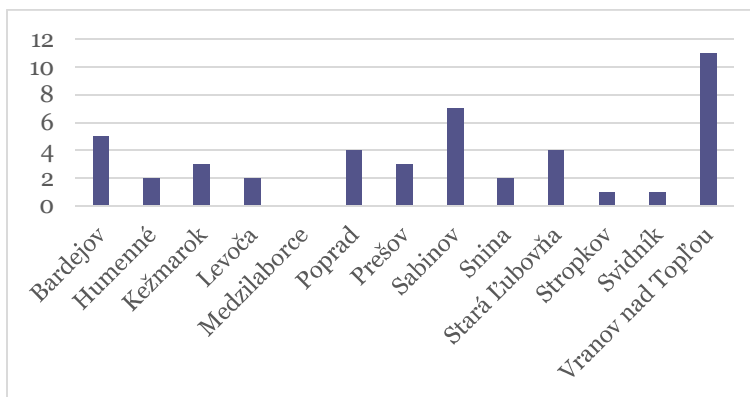
- O1: Je v obci cirkevné/ pastoračné centrum?
- O2: Ktorá cirkev pracuje s rómskymi komunitami?

Zloženie odpovedí na O1 zobrazuje Graf 23. V prípade 45 obcí (približne 20%) bolo identifikované cirkevné/ pastoračné centrum a má pri nich zmysel pýtať sa otázku O2. Najviac obcí s cirkevným/ pastoračným centrom sa nachádza v okresoch Vranov nad Topľou (11 obcí) a Sabinov (7 obcí). V okrese Medzilaborce sa nenachádza obec s centrom takéhoto zamerania (pozri Graf 24).

Graf 75 Je v obci cirkevné/pastoračné centrum?

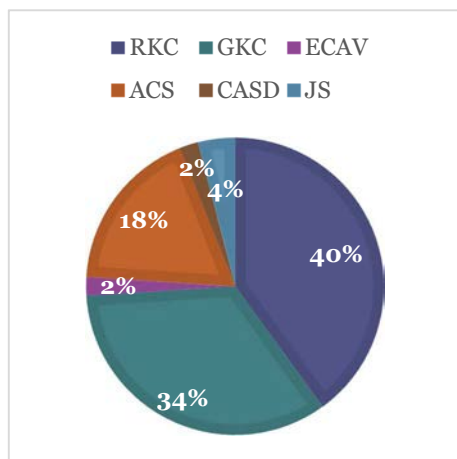
Graf 76 Počet obcí s cirkevným/ pastoračným centrom podľa okresov

Spracoval: autor podľa ARK 2019

Pri otázke O2 je dôležité poznamenať, že pod pojmom *cirkev* sa myslí *registrovaná cirkev*. Inými slovami: ARK 2019 nezbiera dáta o pôsobnosti neregistrovaných cirkví. Ako však neskôr bližšie popíšeme, aj neregistrované cirkvi majú významnú úlohu v rámci duchovnej služby v MRK.

Graf 77 Ktorá cirkev pracuje v MRK

ARK 2019 eviduje činnosť šiestich registrovaných cirkví, ktoré celkovo pôsobia v 45 rómskych komunitách. V piatich obciach pôsobia súčasne dve cirkvi, a síce: Rakúsy (okres Kežmarok), Veľký Šariš (okres Prešov), Ostrovany, Sabinov (okres Sabinov) a Sol' (okres Vranov nad Topľou). V najväčšom počte obcí pôsobí Rímskokatolícka cirkev (20 obcí, 40%). Za ňou nasleduje Gréckokatolícka cirkev (17 obcí, 34%) a Apoštolská cirkev na Slovensku (9 obcí, 18%).

V okresoch Bardejov, Humenné a Stará Ľubovňa pôsobia iba katolícke cirkvi. V okrese Levoča pôsobí iba Rímskokatolícka cirkev. V okresoch Stropkov a Svidník pôsobí iba Gréckokatolícka cirkev. V okrese Kežmarok pôsobí Rímskokatolícka cirkev a Cirkev adventistov siedmeho dňa. V okrese Poprad pôsobí Rímskokatolícka cirkev a Evanjelická

cirkev augsburského vyznania. V okrese Prešov pôsobí Apoštolská cirkev a Rímskokatolícka cirkev. V okrese Snina pôsobí Rímskokatolícka cirkev a Jehovovi svedkovia. V okrese Sabinov pôsobia tri cirkvi: Rímskokatolícka cirkev, Apoštolská cirkev a Jehovovi svedkovia. V okrese Vranov nad Topľou pôsobia taktiež tri cirkvi: Gréckokatolícka cirkev, Rímskokatolícka cirkev a Apoštolská cirkev.

V pätine obcí zaradených do ARK 2019 pôsobí celkovo šesť registrovaných cirkví. Vo väčšine obcí pôsobia katolícke cirkvi. Najviac obcí s cirkevným, resp. pastoračným centrom sa nachádza v okresoch Vranov nad Topľou a Sabinov. V obciach týchto okresov pôsobia tri rôzne cirkvi.

Projekt SIRONA mapoval pôsobenie všetkých cirkví, náboženských spoločností a hnutí, ktoré pôsobili medzi Rómami na Slovensku v roku 2010. Odvtedy prešlo 10 rokov, preto bolo našou snahou porovnať pôsobnosti cirkví v MRK na území PSK v roku 2010 s rokom 2020.

Rok 2010

Rómom sa v roku 2010 na území PSK venovalo 11 cirkví (z toho 3 neregistrované cirkvi) celkovo v 39 mestách a obciach. V ôsmich mestách a obciach pôsobilo súčasne viacero cirkví: v Sabinove tri cirkvi, v Hlinnom (okres Vranov nad Topľou) tri cirkvi, v Prešove, Soli (okres Vranov nad Topľou), Vranove nad Topľou, Humennom, Poprade a Krížovej Vsi (okres Kežmarok) dve cirkvi. V najväčšom počte miest a obcí pôsobila Rímskokatolícka cirkev a kresťanské spoločenstvo Maranata (7 pôsobísk) a Apoštolská cirkev (6 pôsobísk). Päť cirkví celkovo identifikovalo 7 väčších zborov (dve cirkvi identifikovali väčší zbor v jednom meste), a síce Apoštolská cirkev a Jehovovi svedkovia (2 väčšie zbory), Gréckokatolícka cirkev, Rímskokatolícka cirkev, spoločenstvá Dom viery a Romaňi Archa (1 väčší zbor). Aspoň jednu zaniknutú misiu identifikovali štyri cirkvi, a síce Gréckokatolícka cirkev, Rímskokatolícka cirkev, Pravoslávna cirkev a spoločenstvo Devleskero Kher (Boží dom).

Rok 2020

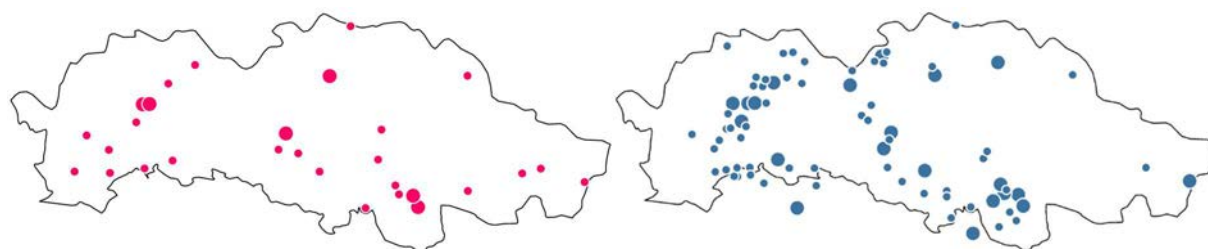
Rómom sa v roku 2020 na území PSK venuje 11 cirkví (z toho 2 neregistrované cirkvi) celkovo v 93 mestách a obciach. V 17 mestách a obciach pôsobí súčasne viacero cirkví. V najväčšom počte miest a obcí pôsobí Rímskokatolícka cirkev (25 pôsobísk), Gréckokatolícka cirkev (18 pôsobísk) a kresťanské spoločenstvo Romaňi Archa (12 pôsobísk). Osem cirkví celkovo identifikovalo celkovo 21 väčších zborov. Aspoň jednu zaniknutú misiu identifikovali štyri cirkvi, a síce Gréckokatolícka cirkev, Cirkev bratská, spoločenstvo Devleskero Kher (Boží dom) a kresťanské spoločenstvo Romaňi Archa.

Porovnanie rokov 2010 a 2020

V Prešovskom samosprávnom kraji pôsobí v rómskych komunitách v súčasnosti 11 cirkví, pričom oproti roku 2010 ukončilo svoje pôsobenie spoločenstvo Devleskero Kher (Boží dom) a začala svoje pôsobenie Starokatolícka cirkev. Počet pôsobísk narástol z 39 až na 93 (Mapa 20), pričom v 17 mestách a obciach pôsobí súčasne viacero cirkví. Aj počet väčších zborov narástol - zo 7 na 21. Niektoré z týchto väčších zborov sa nachádzajú v Košickom kraji, avšak podľa vyjadrení zástupcov cirkví tieto zbory navštevujú aj Rómovia bývajúci v obciach Prešovského kraja. Najviac pôsobísk evidujeme u Katolíckej cirkvi, Apoštolskej cirkvi a neregistrovaných kresťanských spoločenstiev, pričom k najväčšiemu nárastu počtu pôsobísk došlo u Katolíckej cirkvi. Apoštolská cirkev a neregistrované cirkvi pôsobia na menšom území, najmä v okresoch Kežmarok a Sabinov.

Najviac pôsobísk evidujeme u Katolíckej cirkvi, Apoštolskej cirkvi a neregistrovaných kresťanských spoločenstiev, pričom k najväčšiemu nárastu počtu pôsobísk došlo u Katolíckej cirkvi.

Mapa 27 Väčšie a menšie pôsobiská cirkví v rómskych komunitách na území PSK k roku 2010 (vľavo) a 2020 (vpravo)

Spracoval: autor podľa SIRONA 2010 a vlastný prieskum

Zhrnutie

Dlhodobu sa ukazuje, že komunitná a pastoračná starostlivosť zo strany cirkvi je jedna z najlepších ciest zmeny života v rómskych komunitách. Zmena zvnútra zvyčajne znamená komplexné riešenie problémov Rómov (práca, školská dochádzka, ochota vzdelávať sa, spôsob bývania, pokles násilia v rodine, atď.), a preto by malo byť prioritou štátu a štátnej správy podporiť účinné a efektívne nástroje verejnej politiky, ktoré budú viesť k reálnym výsledkom. Nie je možné realizovať skutočné a trvalo-udržateľné zmeny bez zmeny zmýšľania, založenej na osobnej zmene príslušníka MRK a v rámci vlastnej rodiny. Preto prvou potrebou je potreba podpory duchovnej služby a sociálnej práce smerom ku rómskej rodine, ktorá je miestom života a zmeny konkrétneho človeka.

Prax i vedecké výskumy potvrdzujú, že efektívnym nástrojom práce s ľuďmi v MRK je formácia a pastoračná práca, ktorá prináša skutočné výsledky v sociálnej inklúzii Rómov a vedie ku kvalitatívnej zmene v ich životoch. Preto navrhujeme, aby misionári (zasvätené osoby alebo laickí pastorační asistenti), ktorí pôsobia v MRK na každodennej báze a systematicky sa venujú obyvateľom MRK, boli riadne odmeňovaní zo štátneho rozpočtu ako terénni sociálni pracovníci alebo ako zamestnanci pracujúci vo verejnom záujme. V riešení problematiky integrácie Rómov, zlepšenia vzájomného spolunažívania a životnej úrovne je táto podpora kľúčová, pričom neznamená významnú záťaž na štátny rozpočet. Taktiež pre lepšiu podporu vzdelanosti a formácie v MRK, pripravenosti na školskú dochádzku a každodenné vyučovanie, ako aj na podporu integrácie rómskych detí, je potrebné podporiť činnosť komunitných a pastoračných centier zo štátneho rozpočtu.

Navrhujeme, aby zasvätené osoby alebo laickí pastorační asistenti, ktorí pôsobia v MRK na každodennej báze a systematicky sa venujú obyvateľom MRK, boli riadne odmeňovaní zo štátneho rozpočtu ako terénni sociálni pracovníci alebo ako zamestnanci pracujúci vo verejnom záujme.

Úsilie o vzdelanie, zamestnanosť a zlepšené bývanie, zdravie a podporu sociálnej práce v MRK je potrebné, ale tým, že sa nerieši kľúčový problém MRK, čo je sociálna zmena v rodine. Sociálnou inklúziou a aktívnou participáciou sa u Rómov následne výrazne upevňuje sociálna zmena a nový spoločenský status. Vzdelanie sa pre nich stáva silnou životnou hodnotou, začínajú pracovať na sebe, stávajú sa viac uplatniteľní na trhu práce, vedú cnostný život. Kritické množstvo takýchto Rómov povedie k tomu, že bude dostatok aktívnych Rómov, ktorí dokážu vplývať svojím príkladom na sociálnu zmenu vo vlastných komunitách a že dôjde k obnove často narušených vzťahov medzi Slovákmi a Rómami. Takých Rómov potrebujú obce do verejnej služby v daných komunitách. Takých Rómov potrebuje štát, aby sa z dôvodu nepriaznivej demografickej situácie zamestnali a mohli fungovať ekonomika, aby vedeli vstúpiť do sociálnej sféry, zdravotníctva, školstva...

Kultúra, umenie a šport

Odlišná kultúra rómskej menšiny a spôsob života Rómov sú väčšinovou populáciou vnímané negatívne. Prevláda u nej názor, že značná časť Rómov sa nechce alebo nevie adaptovať na spoločenské normy. Je

Oblasť rómskej kultúry patrí v súčasnom období medzi najviac diskutované fenomény. Zameriame sa na rómsku kultúru prejavujúcu sa v umení (najmä hudobnom a tanečnom) a na oblasť športu.

preto dôležité nájsť spôsoby, ako medzi ľuďmi vniesť viac tolerancie a pochopenia a pomôcť tak prevencii voči vytváraniu národnostných a etnických predsudkov a stereotypov.

Oblasť rómskej kultúry patrí v súčasnom období medzi najviac diskutované fenomény v oblasti zamerania spoločenskovedných odborov akými sú antropológia, etnológia, sociológia či sociálna práca. V tejto časti sa zameriame len na rómsku kultúru prejavujúcu sa v hudobnom a tanečnom umení a na oblasť športu.

Hudobné dedičstvo Rómov je kultúrnym príznakom, ktorý sa v kontexte živej rómskej kultúry považuje za najvýraznejší, typický a jedinečný. Je jedným zo základných prejavov Rómov, odráža špecifický prístup k vnútornému duchovnému prežívaniu životných skúseností a je zároveň aj prostriedkom na vyjadrenie postojov a názorov tvorcov a interpretov. Hudba ako taká je už dávno považovaná za univerzálny komunikačný prostriedok, bez ohľadu na znalosť jazyka je schopná prenášať emócie a pôsobiť ako most medzi producentom a prijímateľom.

Slovensko ako geografický priestor aj ako spoločenstvo ľudí bolo z hľadiska svojho historického vývoja ovplyvnené rozličnými kultúrami, náboženstvami aj dejinnými udalosťami. Do mozaiky týchto regionálnych, pôvodných aj prevzatých kultúr neodmysliteľne patrí aj rómska kultúra ako kultúra, ktorá je živá, uchováva tradíciu, no zároveň meniac sa v súlade s vývojom spoločnosti.

Odbornému výskumu v oblasti rómskeho hudobného dedičstva dosiaľ nebola venovaná dostatočná pozornosť. V predchádzajúcich rokoch bolo zaznamenaných iba niekoľko málo publikácií, venujúcich sa tejto téme. Primárnym záujmom bolo hlavne zachytiť čo najpôvodnejší, originálny repertoár, o čo sa úspechom zaslúžil napríklad projekt Phurikane gil'a občianskeho združenia Žudro z Bratislavy.

Publikácia sa venuje hudobným a interpretačným tradíciám usadlých Rómov Rumungrov a olašských Rómov, ktorí žili kočovným spôsobom života až do polovice 20. storočia. Priaznivou zhodou okolností sa Slovensko stalo kolískou najlepších rómskych husliarov, ktorých veľká éra začala v 18. storočí a pretrvala približne do konca 20. storočia. V súčasnosti sú rómski husliari veľkou vzácnosťou. Jedna časť publikácie je venovaná rôznym žánrom rómskej hudby, od tradičného folklóru, starých piesní a čardášov, cez rómsku populárnu hudbu až po minoritné žánre ako džez a flamenco.

Publikácia nevynechala prehľad významných rómskych hudobných osobností, známych z dejín našej krajiny, akými bola napr. Činka Panna, Ján Bihári, Jožko Piňo či Rinaldo Oláh. Zároveň poskytuje prehľad známych a významných osobností a hudobných zoskupení súčasnosti. Publikácia taktiež ponúka obraz najkvalitnejších festivalov, ktoré umožnili vystúpiť širokému spektru rómskych umelcov.

Osobitnú pozornosť si zasluhuje jediné profesionálne rómske divadlo – Divadlo Romathan, ktoré od roku 2002 patrí pod zriaďovateľskú a riadiacu pôsobnosť Košického samosprávneho kraja. Jeho vzniku, vývoju, umeleckému smerovaniu a jednotlivým jeho zložkám je venovaná iná časť publikácie.

Tanec je od nepamäti súčasťou ľudského života. Umením sa tanec stáva v momente, keď začne svojou formou pôsobiť esteticky. Základom je teda pohyb, ktorý nie je náhodný, ale deje sa podľa určitých zákonitostí. Dôležitý je rytmus, ten je bezprostredne spojený s hudbou, ktorá sa podieľa na celkovej forme, výraze a obsahu tanečného pohybu. Zároveň je tanec viazaný na svojho nositeľa, interpreta, spoločenstvo a prostredie, preto ho chápeme súčasne ako individuálny a kolektívny. Tanečný folklór sa uchováva v rodinách, ale hlavne v činnosti tanečných súborov.

Rómsky tanec je kultúrnym prejavom spoločenského života, citov a zvyklostí rómskeho etnika. Žiaľ, počas obdobia 20. storočia v našom regióne klasický tanečný prejav skoro celý odumrel, iba vďaka ojedinelým pokusom sa podarilo udržať tanečný prejav ako javiskové umenie. Dnes je situácia lepšia a rómsky tanec je súčasťou javiskového umenia. Profesionálne súbory ako napr. tanečníci z Divadla Romathan a veľa ochotníckych súborov najmä vo východnej časti našej republiky sú toho vizitkou.

Zástupcami tanečných súborov, ktoré si dali za cieľ odovzdávať bohaté rómske tanečné tradície mladej generácii, sú Romano Jilo z Krupiny a Kesaj čhave z Kežmarku.

Odbornej slovenskej literatúry venujúcej sa fenoménu športu v rómskych komunitách je veľmi málo. Ak aj nejakú objavíme, je vo väčšine prípadov spájaná s telesnou výchovou a s obdobím adolescence.

Takmer vo všetkých výskumoch tohto zamerania nachádzame zhodné konštatovanie, že rómska mládež zaostáva v telesnom vývine, ako aj v pohybovej výkonnosti v porovnaní s nerómskou populáciou. Výsledky poukazujú tiež na to, že rómska mládež nemá taký fyzický potenciál ani pohybovú výkonnosť.

Rómska mládež zaostáva v telesnom vývine a v pohybovej výkonnosti v porovnaní s nerómskou populáciou.

Socializácia Rómov zdá sa musí začať u rómskej mládeže, ktorá by snáď bola schopná prevýchovy, keď by sa k tomu vytvorili adekvátne podmienky. Telesná výchova a šport môžu byť tými prostriedkami, ktoré môžu pomôcť tomuto cieľu. Vidíme to tiež sporadicky v niektorých športových odvetviach, v ktorých sa Rómovia už úspešne uplatnili. Sú to najmä box a futbal, ktoré sú pre mladých Rómov najpríťažlivejšie. Zaiste by sa vedeli uplatniť i v iných športoch len im ich treba ponúknuť, organizačne zabezpečiť, teda znovu vytvoriť podmienky pre pravidelné športovanie.

V rámci EŠIF nie sú aktivity zamerané na podporu kultúry, umenia a športu v MRK podporované. Avšak o finančný príspevok mohli oprávnení žiadatelia žiadať v rámci Dotačnej schémy Úradu splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity. V rokoch 2016 až 2018 bola podporovanou aktivitou „podpora budovania partnerstiev a spolupráce pri riešení sociálnych a kultúrnych potrieb a riešenia mimoriadne nepriaznivých situácií rómskej komunity“. V rokoch 2019 a 2020 boli podporované aktivity viac špecifikované a zamerané aj na podporu umeleckej tvorby, kultúrnych a športových aktivít.

V stratégii Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020 je uvedená aktivita 5.3.1., ktorá pojednáva o programe „Podpora kultúry národnostných menšín“. Tento program sa zameriava na:

- výskum kultúry, života, histórie, jazyka a identity príslušníkov rómskej národnostnej menšiny,
- podporu záujmovej činnosti a využitia voľného času (kultúrne aktivity, folklórne, literárne, výstavné aktivity, divadelná činnosť, umelecké tvorivé dielne, kultúrno-vzdelávacie tábory atď.),
- projekty zamerané na identifikáciu a spoznávanie spoločných kultúrnych, umeleckých a vedeckých hodnôt a tradícií (ak ide o výskum),
- projekty zamerané na odкрývanie a spoznávanie rodinnej, miestnej a regionálnej histórie, tradícií, osobností a pamiatok v národnostne zmiešanom prostredí (ak ide o výskum),
- podporu výmenných programov, umeleckých súťaží pre deti a mládež z rôznych národnostných a jazykových skupín (ak ide o kultúrne programy a súťaže).

Fond na podporu kultúry národnostných menšín bol zriadený zákonom č. 138/2017 Z. z.. Fond je nezávislá verejnoprávna inštitúcia, ktorej poslaním je podporovať a stimulovať kultúru národnostných menšín v oblasti kultúrnych a vedeckých aktivít národnostných menšín, najmä vytváraním podporných mechanizmov pre tvorbu a šírenie kultúrnych a vedeckých hodnôt.

V programovom vyhlásení vlády na roky 2020-2024 sa uvádza, že vláda SR bude posilňovať rómsku kultúrnu identitu a rómsky jazyk.

Umenie a šport v MRK na území PSK

Atlas rómskych komunít z roku 2019 nemapuje túto strategickú oblasť MRK. Mapuje ju iba ARK 2013, a to týmito siedmimi otázkami:

- Koľko je v obci folklórnych skupín, hudobných skupín alebo tanečných súborov?
- Účinkujú alebo v minulosti účinkovali v nej Rómovia?
- Koľko je v obci rómskych folklórnych skupín, hudobných skupín alebo tanečných súborov?
- Koľko je v obci športových klubov?
- Sú v nich v súčasnosti aktívni Rómovia?
- Boli v nich aktívni Rómovia v minulosti (od r. 90)?
- Koľko je v obci rómskych športových klubov?

ARK 2013 zhodnotil túto oblasť nasledovne: „Miestne samosprávy neparticipujú ani neevidujú všetky kultúrne a spoločenské aktivity v obciach a iba niekedy majú k dispozícii dostatočne kompletne a aktuálne informácie z uvedenej oblasti. Mnohé aktivity usporadúvajú jednotlivci, mimovládne organizácie, cirkvi, školy a iné vzdelávacie zariadenia, ale zo strany miestnej samosprávy ostávajú nepovšimnuté. Informácie o kultúrnych a športových aktivitách preto pokladáme za menej spoľahlivé. Odrážajú iba tie informácie a vedomosti, ktoré sú aktuálne prítomné v prostredí samospráv. Aj napriek uvedenému nedostatku sme presvedčení, že získané údaje poskytujú dostatočne reprezentatívny pohľad a môžu slúžiť napríklad na prípravu a realizáciu budúcich špecializovaných výskumov.“

ARK 2013 analyzoval odpovede na tieto otázky pre celé Slovensko: „V 556 sledovaných obciach (v 111 mestách a 445 obciach) evidujeme 1 414 speváckych a tanečných súborov, folklórnych a hudobných skupín a jednotlivcov. Podľa našich informácií Rómovia aktívne participujú alebo v minulosti participovali v súboroch v 177 obciach (v prípade 4 obcí je pôsobenie Rómov v súbore už minulosťou). Zároveň sme však zistili, že v 173 mestách a obciach (50 miest a 123 obcí) evidujú činnosť 263 rómskych súborov, skupín alebo kapiel. Z uvedeného počtu 13 súborov v 12 obciach už nie je aktívnych.“

A dodáva: „V rámci športových aktivít Atlas 2013 eviduje v sledovaných mestách a obciach minimálne 2 712 športových klubov v 788 sídlach (116 miest a 672 obcí). Aktívne sa na činnosti športových klubov podieľajú Rómovia v 454 mestách a obciach (73 miest a 381 obcí). Existenciu 47 samostatných rómskych športových klubov evidujeme v 43 mestách a obciach (15 miest a 28 obcí).“

Na území PSK pôsobí viacero rómskych hudobných a tanečných skupín. Známou hudobnou skupinou je napríklad kapela Daxon z Humenného, známym tanečným zoskupením sú Kesaj čhave z Kežmarku. Rómske divadlo podobné divadlu Romathan sa na území PSK zatiaľ nenachádza. Na území PSK sa taktiež nachádzajú viaceré lokálne rómske športové kluby (najmä futbalové).

PSK má vo svojej
zriaďovateľskej
pôsobnosti 27
kultúrnych organizácií.

Výkon územnej samosprávy v oblasti kultúry koordinuje od 1. apríla 2002 odbor kultúry Prešovského samosprávneho kraja. PSK má vo svojej zriaďovateľskej pôsobnosti 27 kultúrnych organizácií: 2 divadlá, 5 osvetových stredísk, 8 knižníc, 7 múzeí, 2 galérie, 2 hvezdárne a planetárium a 1 umelecký súbor. Žiadna z týchto organizácií nie je zameraná na rómsku kultúru (stav k aprílu 2020).

Medzi kompetencie odboru kultúry PSK patrí zriaďovanie, zakladanie, zlučovanie, zrušovanie, riadenie a kontrola organizácií a zariadení. V rámci tejto kompetencie vykonáva odbor tieto činnosti:

- príprava návrhov na zriadenie, zakladanie, zlučovanie, zrušovanie, kultúrnych zariadení,
- určovanie ich odborného zamerania a územnej pôsobnosti,
- vytváranie organizačných, ekonomických, materiálno – technických a personálnych podmienok na ich činnosť,
- kontrola ich činnosti a hospodárenia v zmysle platných zákonov.

Ďalej v rámci predkladania návrhov príslušným orgánom vykonáva odbor kultúry tieto činnosti:

- vypracúva analýzy stavu jednotlivých oblastí kultúry a predkladá návrhy na ich ďalší rozvoj podľa požiadaviek príslušných orgánov,
- spracúva koncepcie,
- rozpracúva programy, projekty a úlohy krátkodobého a dlhodobého rozvoja jednotlivých oblastí kultúry na území samosprávneho kraja,
- pripravuje návrhy na podporu vybraných okruhov divadelných aktivít formou účelových prostriedkov a podporu kultúrnych aktivít národnostných menšín na území kraja.

Prešovský samosprávny kraj si uvedomuje význam a dosah športu, preto si vysoko vážime prácu trénerov, športových funkcionárov, stoviek či tisícok obetavých zanietencov športu. Oceňujeme dosiahnuté výsledky športovcov, tešíme sa z dosiahnutých výsledkov, otvárame brány našich športovísk v školách pre športové aktivity všetkých spoluobčanov. Oceňovanie najúspešnejších športovcov a športových kolektívov realizuje PSK od roku 2002.

Zhrnutie

Na základe výskumných zistení sa ukazuje, že hudba, tanec a šport sú tie prostriedky, ktoré môžu významne prispieť k socializácii Rómov. Prešovský samosprávny kraj má k dispozícii nástroje, ktoré môžu napomôcť k rozvoju rómskej kultúry a k zviditeľneniu rómskych osobností a vzorov v umeleckej a športovej oblasti. Inšpiráciou môže byť divadlo Romathan, ktoré od roku 2002 patrí pod zriaďovateľskú a riadiacu pôsobnosť Košického samosprávneho kraja. Reálna by mohla byť aj prezentácia rómskej kultúry prostredníctvom osvetového strediska, knižnice, múzea, galérie či umeleckého súboru.

Hudba, tanec a šport sú tie prostriedky, ktoré môžu významne prispieť k socializácii Rómov.

Spoločenská angažovanosť

Podľa prieskumu politickej participácie a politických názorov v rómskych komunitách, ktorý zrealizoval Národný demokratický inštitút pre medzinárodné záležitosti (NDI) v roku 2005, je lokálna samospráva pre Rómov na Slovensku najdôveryhodnejšou úrovňou politiky. Rómovia majú v komunálnych voľbách, v porovnaní s inými voľbami na Slovensku, najvyššiu volebnú účasť. V porovnaní s celkovou volebnou účasťou v komunálnych voľbách v roku 2002, ktorá bola 49,51%, bola volebná účasť Rómov v týchto voľbách 67,1% pri integrovaných Rómoch a dokonca 82,2% pri Rómoch zo segregovaných osád. Popri dôveryhodnosti lokálnej politiky, majú Rómovia na základe spomínaného výskumu tiež pocit, že na politikov na lokálnej úrovni majú aspoň nepatrný vplyv, keďže mnohých poznajú osobne. Navyše, po decentralizácii vládnej moci má obecná politika množstvo kompetencií, ktoré dávajú lokálnym samosprávam právomoci na riešenie viacerých problémov, ktorým čelia rómske komunity. Lokálna politika je tak pre mnohé rómske komunity kľúčová. Národným príkladom sú mnohé obce, ktoré prijali úspešné opatrenia a Rómom spoločne s nerómskymi obyvateľmi postupne stúpa kvalita životnej úrovne a spolunažívania v obci. Navyše, ako ukazujú výsledky volieb a stúpajúci počet rómskych kandidátov a zvolených rómskych politikov, lokálna politika je pre mnohých Rómov dosiahnuteľnou metou.

Počet rómskych kandidátov sa na Slovensku zvyšuje s každými komunálnymi voľbami.

Je evidentné, že Rómovia majú záujem do obecných samospráv kandidovať. Počet rómskych kandidátov sa na Slovensku zvyšuje s každými komunálnymi voľbami. Štatistické odhady naznačujú, že konštantne narastá počet Rómov, ktorí kandidujú v lokálnych voľbách a tiež počet Rómov, ktorí sú zvolení. Napríklad, v komunálnych voľbách v roku 1998 kandidovalo odhadom 254 rómskych kandidátov: z nich bolo 56 Rómov zvolených do funkcií obecných poslancov. Zároveň bolo zvolených 6 rómskych starostov. V komunálnych voľbách v roku 2002 sa počet rómskych kandidátov zvýšil na 756, z toho bolo 158 Rómov zvolených do funkcií. Vo voľbách v roku 2006 už kandidovalo viac ako 1600 rómskych kandidátov a viac ako 220 z nich sa stalo obecnými poslancami.

Tabuľka 23 Prehľad zvolených rómskych politikov v obecných samosprávach a systematický nárast ich počtu a počtu obcí, kde boli zvolení

	2002	2006	2010
počet obcí, kde boli zvolení Rómovia	55	95	130
zvolení rómski poslanci	158	220	330
zvolení rómski starostovia	11	19	29

Spracoval: Tomáš Hrustič

Čo sa týka výsledkov, v roku 2010 bolo na Slovensku zvolených 29 rómskych starostov v porovnaní s 19 rómskymi starostami z roku 2006. Väčšina z týchto starostov bola zvolená na strednom a východnom Slovensku. Môže sa zdať, že nárast počtu zvolených Rómov je vcelku dominantný. Ak si však uvedomíme absolútne čísla, tak podiel zvolených Rómov v orgánoch obcí a miest je skutočne len veľmi nepatrný a o ideálnom a reprezentatívnom zastúpení sa ešte v žiadnom prípade nedá hovoriť.

Tabuľka 24 Výsledky komunálnych volieb v roku 2010 a podiel zvolených rómskych politikov

Komunálne voľby 2010	celkové výsledky	podiel Rómov v %
obce/ mestá	2924	130 (4,4%)
zvolení starostovia/primátori	2907	29 (1%)
zvolení poslanci	21 020	330 (1,56%)

Spracoval: Tomáš Hrustič

Ak sa pozrieme bližšie na dôvody tohto čiastočného úspechu rómskych kandidátov v komunálnych voľbách, nemôžeme poprieť skutočnosť, že viacero týchto rómskych poslancov a starostov bolo zvolených v obciach, kde Rómovia tvoria väčšinu obyvateľov. Z istého hľadiska môžeme skonštatovať, že demografický vývoj niektorých obcí je dôležitým faktorom, ktorý zlepšuje štatistiky rómskych kandidátov v komunálnych voľbách. Nie je to však jediný faktor, ktorý podmieňuje narastajúci počet zvolených Rómov. Existuje totiž množstvo obcí, kde Rómovia tvoria väčšinu, no nedarí sa im výraznejšie presadiť v komunálnej politike. Aj napriek demografickej väčšine nemajú väčšinu poslancov v obecnom zastupiteľstve, respektíve nemajú v obecnom zastupiteľstve žiadnych kandidátov. Vo voľbách buď kandiduje veľké množstvo kandidátov, rómske hlasy sa triešia a Rómovia sa nedokážu dohodnúť na spoločnej podpore najsilnejších kandidátov. Vo veľkej väčšine lokalít kde bývajú Rómovia nejde o „komunity“ v skutočnom význame tohto slova. Skôr môžeme hovoriť o viacerých „komunitách“ rodín a rodinných zväzkov žijúcich vedľa seba a len veľmi ťažko sa tieto rodiny vedia dohodnúť na spoločnej lokálnej reprezentácii. Skôr majú šancu uspieť, ak sa rodiny dohodnú na viacerých kandidátoch, ktorí by reprezentovali najdôležitejšie rodiny. V obciach s početnou rómskou populáciou, ako napríklad Kecerovce, Jánovce, Veľká Lomnica, Nálepko, Švedlár a mnohé ďalšie nie sú v obecných zastupiteľstvách zvolení žiadni rómski poslanci. Demografická prevaha Rómov v obci automaticky neznamená, že Rómovia budú zvolení do obecného zastupiteľstva.

Je nevyhnutné zdôrazniť, že z 29 rómskych starostov bolo 13 opätovne zvolených a viacerí z nich dostali hlasy aj od nerómskych obyvateľov svojich obcí a v mnohých obciach s ich vedením panovala spokojnosť obyvateľov. Aj mnohí tí rómski starostovia, ktorí boli zvolení po prvý krát majú dobré predpoklady, aby svoje pozície zvládli – vzdelávajú sa, navštevujú školenia, majú skúsenosti s podávaním a realizáciou projektov. Napokon, nikto sa nepozastavoval nad vzdelanostnou úrovňou nerómskych starostov, hoci je pravdepodobné, že aj medzi nimi je relatívne vysoké percento bez adekvátneho vzdelania. Taktiež sa v tejto súvislosti objavilo viacero obvinení, že rómski starostovia defraudujú verejné zdroje, niektoré obce pod ich vedením idú do nútenej správy. Nemusíme však ani uvádzať, že podobné problémy má množstvo ďalších obcí, či už je ich zastupiteľstvo slovenské, maďarské, alebo rusínske.

Tieto informácie demonštrujú nárast počtu zvolených Rómov na lokálnej úrovni a rovnako aj zvyšovanie vnímania potreby politickej participácie Rómov. Zároveň sa zdá, že kvalita jednotlivých rómskych kandidátov sa zvyšuje. Tento pozitívny nárast počtu zvolených rómskych kandidátov sa dá čiastočne pripísať aj dlhodobému pôsobeniu viacerých organizácií, ktoré sa venujú práci s rómskymi lídrami na Slovensku, intenzívnejšej práci rómskych regionálnych lídrov, ako aj všeobecným trendom zvyšovania povedomia o dôležitosti politickej participácie medzi Rómami.

Pozitívny nárast počtu zvolených rómskych kandidátov sa dá pripísať aj dlhodobému pôsobeniu viacerých organizácií, ktoré sa venujú práci s rómskymi lídrami na Slovensku.

V rámci EŠIF sú aktivity zamerané na podporu angažovanosti Rómov podporované v rámci prioritnej osi 4 formou národných projektov „Budovanie odborných kapacít na komunitnej úrovni“ a „Sme si rovní“ s celkovou alokáciou približne 24 miliónov eur. V rámci prioritnej osi 5 boli vyhlásené dopytovo-orientované výzvy na podporu komplexného poskytovania miestnej občianskej poriadkovej služby v obciach s prítomnosťou MRK s celkovou alokáciou viac ako 41 miliónov eur.

V rámci Dotačnej schémy ÚSVRK boli v roku 2018 podporené aj projekty investícií do komunikačných schopností mladých Rómov a Rómiok, ich účasti v spoločenských rozhodovacích procesoch, podpora edukácie a informačných aktivít či senzibilačných aktivít vzťahov medzi majoritou a minoritou. V rokoch 2019 a 2020 boli/ budú podporované aktivity na podporu zriaďovania rómskych občianskych hliadok.

V programovom vyhlásení vlády na roky 2020-2024 sa uvádza, že vláda sa bude zaoberať za zlepšovanie celospoločenského vnímania Rómov v spoločnosti a budovanie vzájomnej občianskej spolupatričnosti. Predpokladáme, že realizácia týchto opatrení bude mať pozitívny vplyv na posilnenie spoločenskej angažovanosti Rómov na Slovensku.

Spoločenská angažovanosť u príslušníkov MRK na území PSK

Atlas rómskych komunít z roku 2019 mapuje túto strategickú oblasť MRK iba dvoma otázkami, ktoré súvisia s politickou angažovanosťou, a síce:

- O1: Počet poslancov
- O2: Sú v obci rómski poslanci?

Z odpovedí na tieto dve otázky nevieme určiť počet rómskych poslancov, avšak vieme povedať, že v 68 obciach (približne 30%), ktoré sú zaradené do ARK 2019, sú rómski poslanci. Najviac obcí s rómskymi poslancami sa nachádza v okrese Vranov nad Topľou (13 obcí), nasledujú okresy Prešov, Kežmarok, Svidník a Bardejov.

Výsledky komunálnych volieb na Slovensku za posledných dvadsať rokov ukazujú, že počet rómskych politikov v obecných samosprávach stúpa. Počet obcí, kde boli zvolení Rómovia a počet zvolených rómskych starostov sa od roku 2002 zvýšil štvornásobne. Počet zvolených rómskych poslancov sa od roku 2002 zvýšil viac ako trojnásobne (Tabuľka 25).

Tabuľka 25 Prehľad zvolených rómskych politikov v obecných samosprávach na Slovensku

	2002	2006	2010	2014	2018
počet obcí, kde boli zvolení Rómovia	55	95	130	216	228
počet zvolených rómskych poslancov	158	220	330	503	561
počet zvolených rómskych starostov	11	19	29	35	43

Spracoval: autor

V obecných samosprávach PSK je badať výraznejšie zastúpenie rómskych politikov. Celkovo v 68 obciach PSK pôsobí rómsky politik (starosta a/alebo poslanec), čo je takmer 30% zo všetkých obcí na Slovensku, kde bol zvolený rómsky politik. Podobne je to s podielom zvolených rómskych starostov v PSK, ktorých evidujeme v obciach Ostrovany, Jarovnice, Ďurďoš, Kamenná Poruba, Červenica, Chminianske Jakubovany, Podhorany, Frička, Lomnička, Hranovnica a Toporec. Približne tretina zvolených rómskych poslancov pôsobí v obciach PSK. Na území PSK jemne narástol počet aj podiel obcí, kde bol zvolený rómsky politik, ale výraznejšie narástol počet aj podiel zvolených rómskych starostov. Počet a podiel zvolených rómskych poslancov naopak klesol (Tabuľka 26).

Tabuľka 26 Prehľad zvolených rómskych politikov v obecných samosprávach v Prešovskom kraji

	2014	2018
počet obcí v PSK, kde boli zvolení Rómovia	63	68
podiel obcí v PSK, kde boli zvolení Rómovia	29,2%	29,8%
počet zvolených rómskych poslancov v PSK	191	181
podiel zvolených rómskych poslancov v PSK	38,0%	32,3%
počet zvolených rómskych starostov v PSK	6	11
podiel zvolených rómskych starostov v PSK	17,1%	25,6%

Spracoval: autor

Na to, aby sa rozhodovalo o stratégiách pri práci s Rómami, je dôležité, aby sa vyjadrili aj samotní Rómovia. V roku 2018 preto vyvstala potreba združiť mladých angažovaných Rómov z rôznych oblastí a z celého Slovenska. Vznikol Kongres mladých Rómov. Na kongrese v roku 2018 sa stretlo viac ako 40 mladých Rómov z rôznych oblastí: právo, pedagogika, sociálna práca, umenie, šport, ochrana životného prostredia a pod. Kongres prebiehal v komisiách podľa tém. Následne sa medzi komisiami hľadali spoločné prieniky a spísala sa deklarácia s návrhmi konkrétnych riešení. Výsledok kongresu svedčí o tom, že je dôležité, aby Rómovia rozhodovali o veciach, ktoré sa ich týkajú.

Na to, aby sa rozhodovalo o stratégiách pri práci s Rómami, je dôležité, aby sa vyjadrili aj samotní Rómovia.

Spoločná deklarácia bola adresovaná Úradu vlády Slovenskej republiky a taktiež všetkým kompetentným osobám a úradom, aby na základe návrhov zvažili zapracovanie konkrétnych opatrení do stratégií pri práci s Rómami na Slovensku. Mladí Rómovia z kongresu vnímajú ako veľmi dôležité, aby sa opatrenia aplikovali, pretože sú presvedčení o pozitívnom vplyve na celý proces integrácie Rómov. Jedným zo zakladateľov Kongresu mladých Rómov je zamestnanec Úradu Prešovského samosprávneho kraja Boris Kočko.

Zhrnutie

Miroslav Pollák z Ústavu rómskych štúdií Prešovskej univerzity v Prešove uvádza niekoľko užitočných odporúčaní pre zlepšenie práce zvolených rómskych zástupcov na lokálnej úrovni, t.j. rómskych starostov a poslancov obecných a mestských zastupiteľstiev:

1. inšpirovať sa príkladmi publikácie „Podarilo sa“ a vo voľnom čase si ju prečítať,
2. neustále sa vzdelávať a rozširovať si svoje vedomosti všeobecné aj odborné nevyhnutné pre zvládnutie volených funkcií,
3. zvládnuť financie a rozpočet obce čím skôr a podľa možnosti hneď. Patrí k tomu aj výber najbližších spolupracovníkov, resp. zamestnancov obce (vrátane účtovníka),
4. využívať finančné prostriedky z doplnkových alternatívnych finančných zdrojov. Táto úloha je veľmi ťažká a vyžaduje si veľkú odbornosť alebo spoľahlivú pomoc a v každom prípade si vyžaduje obrovskú trpezlivosť. Pri získavaní finančných prostriedkov z nerozpočtových zdrojov v obciach musia starostovia začať využívať menej náročné príležitosti, ako je napr. dotačná schéma Úradu splnomocnenca vlády pre rómske komunity, dotačná schéma Úradu vlády SR, dotačná schéma Ministerstva kultúry SR a dotačné schémy rôznych fondov a nadácií,
5. venovať sa komunitnej práci, komunitnému rozvoju a sociálnej ekonomike,
6. realizovať prieskum záujmu o remeslá a služby vo svojej obci. Výsledky prieskumu poslúžia pre prípravu alebo aktualizáciu strategických dokumentov rozvoja obce (napr. PHSR, KP). Ďalším využitím prieskumu je konkrétna podpora vytvorenia pracovných miest pre konkrétnych ľudí. Stačí spárovať dopyt po chýbajúcej službe alebo remeslu s prejavovým záujmom nezamestnaného obyvateľa obce o vykonávanie práve takejto služby alebo práve takého remesla. Nezabúdajme, že vytvorenie každého jedného pracovného miesta, alebo jeho udržanie, je úspechom pre starostu a úspechom pre obec.

Smerovanie stratégie spočíva v podchytení mladých rómskych lídrov, ktorí by boli ochotní spolupodieľať sa na riešení problémov v rómskych komunitách. Kongres mladých Rómov by mohol byť nápomocný v rámci školení rómskych kandidátov, aby reprezentatívne a profesionálne vykonávali svoj mandát. Taktiež je dôležité podporovať a zviditeľňovať rómske dobrovoľníctvo.

Spolužitie s ostatným obyvateľstvom

Európske inštitúcie vnímajú sociálnu a ekonomickú integráciu Rómov ako dvojsmerný proces, ktorý si vyžaduje zmenu postojov väčšiny obyvateľstva ako aj členov rómskych komunít. Zámerom Stratégie Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020 je preto okrem iného aj zmena postoja väčšinového obyvateľstva voči rómskej menšine prostredníctvom opatrení, inkluzívnych politík a právnych noriem na všetkých úrovniach štátnej a verejnej správy v Slovenskej republike.

Majoritná populácia vníma rómsku populáciu ako jednotnú skupinu, ktorá sa odlišuje a žije na okraji spoločnosti.

Hoci rómska populácia žijúca na Slovensku je etnicky, sociálne aj kultúrne rozmanitá, majoritná populácia spravidla vníma rómsku populáciu ako jednotnú skupinu, ktorá sa odlišuje a žije na okraji spoločnosti. Postoje majority sú voči Rómom nasmerované ako k homogénnej skupine, v rámci ktorej majú obmedzenú schopnosť rozlišovať samotných jednotlivcov. Názory a postoje na rómsku populáciu sa neodvíjajú len od osobnej skúsenosti, informácií o ich

spôsobe života, tradíciách a kultúre, ale najmä na základe ich obrazu prezentovaného v médiách a vyjadrení verejných činiteľov a osobností spoločenského života, ktoré majú vplyv na verejnú mienku.

Vo verejnej mienke sa dlhodobo udržiava predstava, že štát vychádza v oblasti sociálnych práv a sociálneho zabezpečenia v ústrety Rómom nepomerne viac, ako k nerómskym obyvateľom. Pretrvávajú stereotypizácia Rómov ako sociálne neprispôsobivej skupiny zaťažujúcej sociálny systém a obraz rómskej populácie ako deviantov či páchatel'ov trestnej činnosti. Jedným z dôležitých predpokladov úspešného integrovania Rómov je preto zmena verejnej mienky.

Aktuálne poznatky v oblasti vnímania národnostných menšín a etnických skupín poukazujú na etnicky deformovanú verejnú debatu ako významnú príčinu vzniku a pretrvávania konfliktu medzi majoritnou populáciou a Rómami. V tomto kontexte sa ukazuje silná potreba deetnizovať verejný priestor a poskytnúť tak neutrálnu pôdu na vznik diskusie bez predsudkov a etnických stereotypov. Komunikácia s majoritnou populáciou v tejto deetnizácii zohráva kľúčovú úlohu.

V komplexnom prístupe ku vzdelávaniu verejnosti s cieľom vplývať na zmenu jej postojov voči rómskemu obyvateľstvu zohrávajú dôležitú úlohu aj masovokomunikačné prostriedky. Dostupné prieskumy poukazujú na čiastočné zlepšovanie spôsobu informovania o menšinovej problematike a zohľadňovanie mnohoetnickej a multikultúrnej štruktúry Slovenska. I naďalej však pretrvávajú vážne porušovania etických pravidiel, ako aj odporúčaní Rady Európy, napríklad stereotypným a negatívnym zobrazovaním života Rómov poskytovaním neprímeranej pozornosti ponižujúcim a ohovárajúcim výrazom zo strany aktérov, udalostí či redaktorov. V tomto kontexte je potrebné, aby sa vzdelávanie verejnosti smerom k väčšej tolerancii a hlbšiemu porozumeniu problematiky stalo neoddeliteľnou súčasťou verejnoprávných, ale aj súkromných médií.

V záujme zabezpečiť plnohodnotnú ekonomickú a sociálnu inklúziu Rómov, ktorá si vyžaduje zmenu postojov väčšiny obyvateľstva aj rómskych komunít, vláda SR presadzuje Iniciatívu integrácie Rómov prostredníctvom komunikácie s Rómami, ale aj väčšinovou spoločnosťou. Cieľom iniciatívy je odstraňovať stigmatizáciu rómskeho obyvateľstva jeho cieleným začleňovaním do spoločnosti. Osvetou a výchovou majoritnej populácie prispieť k objektívnemu spoznávaniu rómskej populácie a následne aj ich prijatiu. Negatívne nálady a postoje voči Rómom sa vyskytujú na rôznych úrovniach spoločnosti. Vláda SR preto v záujme inklúzie rómskej populácie presadzuje dlhodobý a komplexný prístup s paralelným využitím rôznorodých metód. Opakované, rôznorodé pôsobenie na jednotlivé cieľové skupiny verejnosti je pre zmenu postojov nevyhnutné. Jednotlivé piliere iniciatívy sú založené na princípe solidarity, ktorý je obojstranne výhodný pre obyvateľstvo, keďže začlenenie prináša významné zisky v sociálnej a ekonomickej rovine a podporujú efektívnosť verejných politík v procese inklúzie (komunikácia orgánov štátnej správy, územnej samosprávy a komunít). Piliere iniciatívy zároveň vytvárajú priestor pre aktivity, ktoré nadväzujú a dopĺňujú úsilie ostatných častí stratégie. Úspech iniciatívy je pre inklúziu Rómov kľúčový.

Iniciatíva sa opiera o tri piliere s nasledovnými cieľmi:

- komunikáciu zameranú na odmytizovanie Rómov a osvetu, pričom
 - cieľom je odstrániť existujúce mýty vo verejnej mienke voči Rómom,
- podporu inkluzívnych prístupov, vzdelávanie a expertízu, pričom
 - cieľom je podporovať inkluzívne postoje v profesijných a odborných komunitách, ktoré môžu prispievať k sociálnej integrácii Rómov. Dôraz sa kladie na vzdelávanie a podporu inkluzívneho správania voči Rómom,
- spoločnú pro-integračnú platformu, pričom
 - cieľom vzniku a existencie spoločnej pro-integračnej platformy je koordinácia a prepojenie aktivít jednotlivých aktérov iniciatívy.

Hlavnými aktérmi v pro-integračnej platforme sú Úrad splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity, Úrad vlády SR, príslušné ministerstvá (Ministerstvo vnútra SR, Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR, Ministerstvo zdravotníctva SR, Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR, Ministerstvo hospodárstva SR), orgány územnej samosprávy, polícia. Ďalšími rozhodujúcimi aktérmi sú organizácie občianskej spoločnosti, ktoré dokážu sprostredkovať kvalitnú a rýchlu spätnú väzbu a zdieľajú hodnoty kampane.

Monitorovacia správa plnenia Stratégie Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020 za rok 2019 však uvádza, že spomedzi plánovaných 15 aktivít v rámci oblasti prístupov smerom k väčšinovej spoločnosti bolo nesplnených až 8 aktivít a hodnota čerpaných zdrojov bola o EUR.

V rámci splnených aktivít ÚSVRK vytvoril koncept informačných materiálov s názvom „Dobré správy z regiónov“. Tento informačný materiál slúži najmä samosprávam a osobám aktívnym v rámci komunálnej politiky a obsahuje dobrú prax v rámci SR. Informačný materiál je štruktúrovaný tematicky. V roku 2019 boli publikované aktivity a projekty s témou Obec a rómske komunita, Prestupné bývanie a Olašské komunity.

V rámci publikačnej činnosti ÚSVRK uverejnil nasledujúce publikácie zamerané na príklady dobrej praxe: Model a metodika systému prestupného bývania; Metodika systému prestupného zamestnávania; Metodika štandardov, modelov a opatrení na implementáciu dočasných vyrovnávacích opatrení vo vzťahu k Rómom, vrátane príkladov dobrej praxe; Odborné publikácie o zamestnanosti a zamestnateľnosti MRK (Dobrá prax aktivačnej práce).

ÚSVRK taktiež participoval v spolupráci so Strednou odbornou školou Policajného zboru v Košiciach na vzdelávaní starších referentov pre prácu v komunitách prostredníctvom základného doplnujúceho kurzu s názvom Špecifiká výkonu služby staršieho referenta pre prácu v komunitách. Školenia boli realizované v mesiaci jún 2019 vo forme dvoch prednášok zameraných na vzájomnú súčinnosť starších referentov pre prácu v komunitách s terénnymi sociálnymi pracovníkmi, komunitnými pracovníkmi, koordinátormi práce s rodinou a obcami.

Úrad PSK považuje túto oblasť za jednu z kľúčových. Jej správna implementácia môže výrazne uľahčiť zavádzanie opatrení ďalších strategických oblastí.

Aj keď Atlas rómskych komunít z roku 2019 ani z roku 2013 nemapuje túto strategickú oblasť, Úrad PSK ju považuje za jednu z kľúčových oblastí. Jej správna implementácia môže výrazne uľahčiť zavádzanie opatrení ďalších strategických oblastí.

Súhrnný report zo stretnutí so zástupcami obcí a miest na území PSK, ktoré evidujú rómskych obyvateľov

V dňoch od 17.6.2020 do 5.8.2020 sa pracovníci komponentu MRK (Gavala, Kočko, Stehlík) stretli so zástupcami obcí a miest na území PSK, ktoré evidujú rómskych obyvateľov s ohľadom na tieto ciele:

- nadviazať a udržiavať komunikáciu so samosprávami, ktoré evidujú rómskych obyvateľov,
- zistiť aktuálny stav a hlavné problémy obcí a miest v danej téme,
- identifikovať návrhy riešení definovaných problémov,
- zaznamenať zaujímavé podnety pre Úrad PSK a pre štátne orgány.

Na území PSK sa celkovo nachádza 230 obcí a miest, ktoré evidujú viac ako 50 rómskych obyvateľov, pričom drvivá väčšina týchto obcí a miest (224 samospráv) sa nachádza v Atlase rómskych komunít z roku 2019. Pracovníkmi komponentu MRK bolo na základe prieskumu do tohto zoznamu pridaných šesť obcí a miest, a síce:

- Kamienka (okres Humenné),
- Spišská Belá (okres Kežmarok),
- Hôrka (okres Poprad),
- Šuňava (okres Poprad),
- Nová Ľubovňa (okres Stará Ľubovňa),
- Dlhé Klčovo (okres Vranov nad Topľou).

Komponent MRK sa v uvedenom časovom rozmedzí stretol s takmer 150 zástupcami z celkovo 124 obcí a miest, čo predstavuje 54% všetkých samospráv na území PSK, ktoré evidujú rómskych obyvateľov. Bližšie informácie podľa okresov poskytuje nasledovná tabuľka.

Tabuľka 27 Bližšie informácie o stretnutiach so zástupcami samospráv na území PSK

Okres	Počet oslovených samospráv	Počet zúčastnených samospráv	Miera účasti	Dátum stretnutia
Bardejov	24	11	46%	15.7.2020
Humenné	11	7	64%	21.7.2020
Kežmarok	20	11	55%	29.6.2020
Levoča	10	7	70%	14.7.2020
Medzilaborce	9	5	56%	22.7.2020
Poprad	22	10	45%	28.7.2020
Prešov	32	20	63%	16.-17.7.2020
Sabinov	15	10	67%	17.6.2020
Snina	8	2	25%	29.7.2020
Stará Ľubovňa	14	7	50%	30.6.2020
Stropkov	11	7	64%	5.8.2020
Svidník	21	9	43%	3.7.2020
Vranov nad Topľou	33	18	55%	4.8.2020
Spolu	230 obcí	124 obcí	54%	14 dní

Spracoval: autor

Nasledovná správa je sumarizáciou zápisov zo stretnutí so zástupcami samospráv na území PSK.

Situácia v okresoch

Ak porovnáme Atlasy rómskych komunít z rokov 2004, 2013 a 2019, tak je zjavné, že počet Rómov na území Prešovského samosprávneho kraja (PSK) sa pomaly zvyšuje. Aktuálne na území kraja žije približne 130 000 Rómov, čo predstavuje približne 15% všetkých jeho obyvateľov. V nemalom počte obcí je podľa slov ich zástupcov podiel rómskych obyvateľov už viac ako 50%. Je náročné určiť presný počet Rómov na území PSK, pretože Rómovia migrujú vo väčšom počte a častejšie do zahraničia ako ostatné obyvateľstvo. Nemalý počet Rómov sa navyše podľa vyjadrení zástupcov obcí a miest neprihlásil na trvalý pobyt, čo taktiež skresľuje štatistiky. Možno sledovať aj fenomén, že miestni Rómovia si Rómov z inej obce či mesta nechcú „pustiť medzi seba“. Starostovia však nevedia zabrániť premiešavaniu komunít a medziľudským konfliktom medzi rôznymi rómskymi rodinami. Uzatváranie manželstiev s ľuďmi z problematických rómskych komunít znižuje úroveň miestnej rómskej komunity.

Zástupcovia obcí a miest definovali vo všeobecnosti najväčšie problémy, a to v oblastiach bývanie, zamestnanie, vzdelanie a spolunažívanie, pričom nie je možné porovnávať samosprávy medzi sebou a dokonca ani rómske komunity v rámci jednej obce. Každá obec je jedinečná svojou mentalitou, prostredím, históriou aj podmienkami. Sú komunity, kde sa Rómovia nevzdelávajú, nepracujú a nestarajú o rodinu, pričom ich dôvody sú rôzne. Sú Rómovia, ktorí síce žijú v koncentrácii, ale na vyššej životnej úrovni. A sú Rómovia, ktorí bývajú integrované v obci - títo nie sú problémoví, sú ostatným obyvateľstvom akceptovaní a spoločensky sa angažujú. Zástupcami obcí a miest boli definované tri kategórie Rómov, a síce integrovaní, zneužívajúci systémové opatrenia a neschopní si pomôcť sami.

Rómovia žijúci na vyššej spoločenskej úrovni sa prirodzene odčleňujú od Rómov, ktorí žijú na nižšej spoločenskej úrovni. Pri Rómoch, ktorí žijú na nižšej úrovni je potrebné dosiahnuť zmenu zmýšľania a životného štýlu. Úroveň motivácie tejto skupiny Rómov, a síce zmeniť niečo vo svojom živote a posunúť sa na vyššiu životnú úroveň, je veľmi nízka.

Ak miestna rómska komunita nie je veľká a nebola vedeniami obcí a miest zanedbávaná, je možné s ňou efektívnejšie pracovať. V najproblematickejších komunitách je evidentný nezáujem rodičov o svoje deti. V týchto komunitách je náročné pracovať a dosiahnuť nejaké výsledky. Rómovia v týchto komunitách nemajú priestor, aby žili normálny život, pretože komunitu tvoria len obydlia stojace blízko seba. Najmä vo väčších rómskych komunitách chýba základná a sociálna infraštruktúra. Prístup k pitnej vode a odkanalizovaná obec by mali byť prioritami štátu na celom území SR bez ohľadu na zloženie obyvateľstva a lokalitu. Vo veľkom počte obcí je nedostatok obecných pozemkov, resp. pozemky nie sú vysporiadané, a tým pádom nie je možné riešiť infraštruktúru ani legálne bývanie.

Vzťahy medzi rómskym a ostatným obyvateľstvom sa líšia - v niektorých obciach sú dobré, v iných neutrálne a niekde napäté. Chybou minulosti bolo, že Rómovia boli vyčleňovaní od ostatného obyvateľstva. To má vplyv na to, že v súčasnosti vo väčšine obcí a miest sú Rómovia pasívni voči kultúrnemu a spoločenskému životu. Pokračujúca priestorová separácia takisto vplyva na pretrvávajúce napätých vzťahov medzi rómskym a ostatným obyvateľstvom. V niektorých obciach sú poslanci orientovaní proti Rómom, nakoľko ich k tomu vedie správanie miestnych Rómov. V takejto obci je následne nereálne vykonávať akékoľvek intervencie či aktivity voči Rómom. Treba mať pritom na pamäti, že obecné/mestské zastupiteľstvo rozhoduje o aktivitách v obci/meste.

Rómovia, ktorí v minulosti pracovali, nemajú problém s pracovnými návykmi. Horšia situácia je v rodinách, kde rodičia nepracujú, pretože nechcú a nie sú k tomu ani nútení - je pre nich výhodné zostať doma. Naopak, v niektorých obciach pracujú Rómovia legálne, avšak nie každý zamestnávateľ je ochotný Rómov zamestnať a ani pracovných príležitostí nie je na východe Slovenska dostatok. Pri snahe zamestnať sa, narážajú Rómovia na diskrimináciu. Narastajúcim problémom sú dlhodobé nezamestnaní, ktorých treba nejakým spôsobom motivovať k pracovnej disciplíne.

Rómske ženy väčšinou nepracujú a muži pracujú aj „na čierne“. Ak by boli zamestnaní obaja rodičia, zvýšil by sa príjem do domácnosti a aj životná úroveň celej rodiny. Avšak aj keď viaceré rómske rodiny

majú slušné príjmy, chýba im disciplína pri plnení si povinností. Školský systém navyše umožňuje, že mladí Rómovia vstupujú do života nepripravení, bez odbornosti a sú ťažko uplatniteľní na trhu práce.

PSK vidí v Rómoch potenciál pre rozvoj samospráv a celého kraja a chce stavať na pozitívnych príkladoch, ktoré sú „nákazlivé“ a v rómskych komunitách môžu spôsobiť efekt snehovej gule. Obce a mestá na území PSK potvrdili, že evidujú viacerých šikovných, schopných či integrovaných Rómov vo svojich samosprávach, ktorí môžu byť pozitívnym príkladom pre ostatných.

Poznámky k projektom

Obce a mestá na území PSK sa snažia zapájať do všetkých projektov, ktoré sú k dispozícii v rámci svojich finančných možností. Menšie obce sa do viacerých projektov naraz nezapájajú, pretože na to nemajú personálne kapacity a financie. Niekedy sa obce do projektov nezapoja, pretože je náročné nájsť medzi Rómami niekoho schopného a zodpovedného a naopak - ak by niektorých vybrali, ostatní by sa urazili. Národné projekty vyhlásené Úradom splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity (ÚSVRK) (NP Komunitné centrá - KC, NP Terénna sociálna práca - TSP, NP PRIM) a ďalšie vybrané projekty (MOPS, Zdravé komunity) sa osvedčili a treba v nich pokračovať. Bez týchto projektov si zástupcovia obcí a miest nevedia predstaviť ďalej fungovať. Obce, ktoré nemajú TSP a MOPS hlásia problém s udržiavaním verejného poriadku. Programy Úradov práce, sociálnych vecí a rodiny (ÚPSVaR) majú taktiež zmysel a je dôležité ich znova spustiť. Samosprávy sa snažia, aby komunitné centrum slúžilo všetkým obyvateľom obce či mesta. Komunikácia so štátom sa v rámci národných projektov a dopytovo orientovaných výziev zlepšila. Napriek tomu vedenia obcí nevnímajú za posledných 5 rokov výrazný posun v integrácii Rómov a apelujú na investovanie do systémových opatrení.

Problémy:

- proces hodnotenia projektov trvá veľmi dlho, najmä kvôli verejnému obstarávaniu,
- dlhá čakacia lehota na refundáciu,
- nezládnutie spolufinancovania v prípade malých obcí,
- dvojité financovanie - niektoré projekty sú financované cez ÚSVRK a ostatné cez Implementačnú agentúru Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny,
- administratívna záťaž a veľa byrokracie, na ktorú niektoré samosprávy nemajú personálne kapacity a ktorá spôsobuje, že pracovníci nemajú dostatok času venovať sa klientom,
- direktívne správanie vyhlasovateľov výzvy, ktorí nedávajú žiadnu voľnosť príjemcom pomoci pri realizovaní aktivít projektu,
- na projekty zamerané na bývanie nenadväzujú projekty zamerané na infraštruktúru,
- výzvy na prestupné bývanie nie sú ideálne nastavené, pretože starostovia majú problém nájsť vhodné pozemky v obci a vo všeobecnosti táto výzva nerieši problémy samospráv,
- spôsob fungovania projektov - starostovia najprv investujú financie do projektovej dokumentácie, a pritom nemajú istotu pridelenia financií na realizáciu projektu,
- chýbajú projekty, ktorých cieľom by bolo zblíženie, zmierenie či zmena vzájomných postojov rómskeho a ostatného obyvateľstva,
- na pracovné pozície v rámci národných projektov sú kladené vysoké vzdelanostné nároky, čo následne znemožňuje rómskym občanom angažovať sa,
- nastavenie podmienok výziev sa nekonzultuje s vedeniami samospráv,
- niektoré výzvy sú určené len vybraným samosprávam,
- pri projektoch na kanalizáciu sú problémom zaťažené pozemky,
- pri projektoch na vodovod vedúcich do rómskej komunity je nezmyselným fenoménom, že sa naňho nemôže pripojiť obyvateľ nebývajúcí v rómskej komunite,
- projekty zamerané iba na rómsku komunitu spôsobujú rozdelenie v obci.

Odporúčania a návrhy:

- Odporúčame zastabilizovať financovanie uvedených osvedčených projektov (KC, TSP, PRIM, MOPS, Zdravé komunity), a to buď kontinuálnym pokračovaním projektov alebo financovaním zo štátneho rozpočtu.
- Odporúčame prehodnotiť podmienky v rámci výzvy na prestupné bývanie a zvážiť ako alternatívu výraznejšiu podporu sociálneho nájomného bývania a svojpomocnej výstavby rodinných domov do osobného vlastníctva formou mikropôžičkového programu.
- Odporúčame prehodnotiť pravidlá 3D. Zástupcovia obcí a miest nevidia dôvod, prečo by sa Rómom nemohla vybudovať sociálna infraštruktúra v komunite (vyplýva to zo štandardov minimálnej vybavenosti obcí) a s pomocou štátu sa rozvíjať a pozdvihnúť na vyššiu úroveň. Pravidlá 3D navyše zástupcovia obcí vnímajú ako kontraproduktívne a veľmi striktné. Obce, ktoré nemajú pozemky v jadre obce a ktorej pravidlá 3D bránia v intervenciách v rómskej komunite, sú odkázané na postupne zhoršujúci sa stav.
- Odporúčame zvážiť podmienku, aby väčšina terénnych sociálnych pracovníkov a komunitných pracovníkov pochádzala z miestnej komunity a aby komunitní pracovníci vykonávali svoju pracovnú činnosť najmä po vyučovaní.
- Odporúčame, aby bolo možné v rámci projektov ÚPSVaR zamestnať pracovníkov na minimálne 24 kalendárnych mesiacov.
- Odporúčame navýšiť počty terénnych sociálnych pracovníkov a pracovníkov MOPS, pričom pozitíva projektu MOPS sú zreteľné (otec je doma, má stály príjem, je vzorom pre svoje deti).
- Odporúčame konzultovať nastavovanie výziev s vedeniami obcí a miest.
- Odporúčame nastavovať výzvy zamerané na rozvoj celých samospráv, čo bude mať pozitívny vplyv na spolunažívanie rómskeho a ostatného obyvateľstva.
- Navrhujeme, aby jeden koordinátor mal na starosti všetky národné projekty ÚSVRK v pár susedných obciach, pretože aktuálne si podľa slov zástupcov obcí viacerí koordinátori rôznych národných projektov navzájom vstupujú do agendy a do kompetencií v príslušnej samospráve.
- Odporúčame finančne pomôcť malým obciam pri spolufinancovaní, aby sa mohli zapojiť do viacerých projektov súčasne.
- Odporúčame vyhlásovať výzvy zamerané na zamestnávanie mladých a na odstraňovanie a prevenciu nelegálnych skládok.

Problémy v okresoch

Na základe stretnutí so zástupcami obcí a miest na území PSK, ktoré evidujú rómskych obyvateľov, sme identifikovali problémy, ktoré uvádzame po oblastiach.

Environmentálna oblasť:

- nevysporiadané pozemky pod rómskymi osídleniami a chýbajúce prístupové cesty a chodníky,
- pri vysporiadaní pozemkov zdĺhavá komunikácia s SPF, veľa vlastníkov, zosnulí vlastníci,
- nelegálne skládky odpadu a nízka úroveň separácie odpadu, čo má značný dopad na financovanie nákladov spojených so zberom a likvidáciou odpadu,
- nedostatok obecných a mestských pozemkov, čo súvisí s nemožnosťou výstavby základnej a sociálnej infraštruktúry a nemožnosťou riešenia bytovej otázky,
- obce nemajú finančné prostriedky na vybudovanie inžinierskych sietí a miestnych komunikácií, čo však nebráni Rómom v budovaní nelegálnych obydlií,
- nedostatočné podmienky na realizáciu dennej osobnej hygieny, čím sa zvyšuje prenos rôznych ochorení nielen v rómskych komunitách,
- chýbajúce športoviská a absencia priestorov na trávenie voľného času mladých a dospelých,
- veľa túlavých psov.

Ekonomická oblasť:

- exekúcie brániace legálnemu zamestnaniu sa,
- vysoký podiel neplatičov daní a poplatkov z rómskych osídlení,
- zneužívanie Rómov úžerníkmi a nepoctivými podnikateľmi na „čiernu prácu“,
- zvyšujúci sa počet Rómov vyhlasujúcich osobný bankrot,
- nízka úroveň finančnej gramotnosti a neefektívne hospodárenie s príjmom v domácnosti,
- plytvanie jedlom a investovanie do nekvalitných výrobkov.

Sociálna oblasť:

- napäté vzťahy medzi Rómami a ostatným obyvateľstvom, resp. nepriateľné vzťahy medzi Rómami z navzájom rôznych rodín či komunít,
- hluk v rómskej komunite najmä počas letných mesiacov a nemožnosť udržať verejný poriadok,
- nízka materiálna úroveň niektorých rómskych komunít,
- zanedbanie osobnej hygieny a výchovy, ktorá veľmi nepriaznivo vplyva na ďalšiu generáciu,
- rómska mládež bez úcty a rešpektu k autoritám, ako aj bez pozitívnych životných vzorov a motivácie posunúť sa na vyššiu spoločenskú úroveň či opustiť miestnu komunitu,
- „rómske“ školy (ostatné obyvateľstvo nechce, aby ich deti chodili do školy s rómskymi deťmi),
- krátka povinná školská dochádzka,
- záškoláctvo, problémy so školskou dochádzkou, čo vedie k zvyšujúcej sa miere negramotnosti,
- školy s ohľadom na legislatívu kladú dôraz na počet žiakov a nie na úroveň ich vedomostí,
- nedostatočné personálne kapacity a finančné možnosti vykonávať štatút osobitného príjemcu.

Iné:

- priestupkové konanie pri Rómoch je byrokracia, ktorá časovo a finančne zaťažuje samosprávy,
- samosprávy vnímajú skutočnosť, že ÚPSVaR nemá kapacitu na koordinovanie uchádzačov o zamestnanie (UoZ),
- zrušenie regionálnej kancelárie ÚSVRK v Prešove.

Návrhy riešení

V tejto časti si treba najprv uvedomiť, že pri otázke riešení nejde len o rómsku problematiku, ale o vec celej spoločnosti a otázku rozvoja celých samospráv. Následne Rómov vykresľujeme ako neschopných a zneužívajúcich systém, pričom ten zneužívajú aj príslušníci majority. Pokiaľ sa nezmenia vzájomné postoje rómskeho a ostatného obyvateľstva, veci sa nepohnú výraznejšie vpred. Dovtedy sa budú tieto skupiny obyvateľstva oddeľovať na všetkých úrovniach spoločenského života. Potrebujeme preto širokospektrálne a komplexné riešenia stavané na dobrých vzájomných vzťahoch.

Rómov všeobecne neberieme ako rovnocenných občanov a priamo, resp. nepriamo ich segregujeme, diskriminujeme a máme predsudky voči nim, čo dokazujú aj výskumy. V niektorých lokalitách sa Rómovia segregujú sami. Je potrebné sa vrátiť k situácii, keď sa rómske a ostatné obyvateľstvo navzájom rešpektovalo a správalo k sebe navzájom rovnocenne. Avšak je náročné spájať to, čo bolo nasilu v minulosti viacnásobne oddeľované. Je preto nevyhnutné, aby sa začaté pozitívne intervencie, ktoré už boli v minulosti navrhované, dotiahli do konca a neprehodnocovali sa podľa politickej situácie.

Rómske komunity v niektorých obciach boli 30 rokov zanedbané a priepasť medzi rómskym a ostatným obyvateľstvom rozširovaná, a preto títo Rómovia sú neprispôsobiví, nemajú v komunitách žiadnu sociálnu infraštruktúru (školy, športoviská, spoločné priestory) a ostatné obyvateľstvo s nimi nechce mať nič spoločné. Zlepšenie takto historicky vytvorenej situácie sa neudeje za krátky čas, ale za generácie. Je dôležité sa naučiť spolu žiť na jednom území, pretože Rómovia zo Slovenska len tak neodídu a vysťahovať ich tiež nemôžeme. Potrebujeme jasné systémové riešenia, ktoré budú spravodlivé

pre všetkých občanov. Niektoré projekty sa už pilotne odskúšali - na tom je potrebné stavať a pokračovať v pilotnom testovaní ďalších intervencií. Na akýchkoľvek riešeniach, intervenciách a aktivitách samosprávy sa však musia podieľať miestni Rómovia ako rovnocenní občania, k čomu je nevyhnutný vzťah postavený na vzájomnej dôvere. Čím vyššia bude spoločenská úroveň Rómov v obci či meste, o to efektívnejšie sa bude samospráva rozvíjať.

Samosprávy potrebujú pomoc a partnerstvo, pretože necítia systematickejšiu podporu a záujem od vyšších úrovní (VÚC, štát), len denno-denné vyhrážky a sťažovanie zo strany občanov. Treba sa pripraviť na to, že takmer každá obec s väčšou rómskou populáciou bude v najbližších rokoch riešiť otázku bývania a základnej infraštruktúry, rozširovať, resp. budovať škôlku, dohliadať na platenie daní a poplatkov. Ak to tak nie je, mala by taktiež pracovať na zlepšení vzájomných vzťahov medzi občanmi.

Na základe stretnutí so zástupcami obcí a miest na území PSK, ktoré evidujú rómskych obyvateľov, sme identifikovali návrhy riešení, ktoré uvádzame po oblastiach.

Environmentálna oblasť:

- Kľúčové je vysporiadať pozemky pod rómskou komunitou. Nikto pozemky na území rómskej komunity z ostatného obyvateľstva už nekúpi či nevyužije. Ideálne je to vyvlastniť a previesť pod samosprávy, pretože tie majú aj tak nedostatok pozemkov.
- Pri vysporiadaní pozemkov je nutná angažovanosť štátu, pretože tu existuje veľa vážnych legislatívnych a procesných nedokonalostí, ktoré treba urgentne riešiť. Enormne náročné je vysporiadať pozemky s veľkým počtom vlastníkov a taktiež je náročné komunikovať s SPF a niekde aj s cirkvou či urbáriatom. Je nevyhnutné zefektívniť proces vysporiadania pozemkov (jednoduché pozemkové úpravy sa javia všeobecne ako málo efektívny nástroj), pretože v opačnom prípade budú nelegálne stavby pribúdať. Je nevyhnutné docieľiť, aby sa dotiahli procesy legalizácie stavieb v rómskych komunitách.
- V častiach obcí, kde sa zvyšuje počet rómskych obyvateľov, začína byť infraštruktúra prioritou. Avšak s týmto je úzko prepojená aj osvetová činnosť, nakoľko za tieto služby treba platiť.
- Treba investovať do vyriešenia problému s hromadením odpadu a apelovať na jeho separovanie.

Ekonomická oblasť:

- Kľúčové je zamestnanie rómskych žien, ktoré nemajú pracovné návyky a potrebné vzdelanie, pretože sa v mladom veku začali starať o svoju novú rodinu. Ich zamestnaním by sa zvýšil príjem rómskych rodín. Preto ich treba rekvalifikovať a motivovať k zamestnaniu sa, pretože predstavujú nevyužitý potenciál.
- Odporúčame podporiť vo väčšej miere sociálne podniky. Sociálne podniky sa ukazujú ako dobrý nástroj zaraďovania tých sociálne vylúčených ľudí na trh práce, ktorí nemajú dostatočné vzdelanie alebo si nevedia nájsť prácu v blízkom okolí.
- Je nevyhnutné hľadať spôsoby eliminácie neplatičov daní a poplatkov (napr. neprenajať obecný majetok, znížiť dávky v hmotnej núdzi, dlh odpracovať a pod.).
- Pri vyplácaní sociálnych dávok treba dohliadať na hospodárne nakladanie s nimi (podobne ako v prípade osobitného príjmu). Poskytovanie sociálnych dávok bez vymáhania prínosu pre spoločnosť je totižto sebazničujúce pre fungovanie štátu.
- Účastníkov aktívnych prác je nevyhnutné formovať k hodnotám a k pracovnej disciplíne.
- Bolo by prospešné navýšiť rozpočet samospráv, aby mohla regionálna politika napredovať.
- Odporúčame zvážiť zavedenie celoplošného odmeňovania a trestania, napr. čiastkou aktívneho príspevku či príspevku na bývanie a definovať to ako kompetenciu obcí.

Sociálna oblasť:

- Treba komunikovať a systematicky pracovať na vzájomnej zmene postojov medzi rómskym a ostatným obyvateľstvom a zaviesť opatrenia na oboch stranách. Je dôležité spájať majoritu s rómskou minoritou, spoznávať sa navzájom a umožniť mať vzájomné pozitívne skúsenosti - nie však nasilu, ale postupne, musia byť na to obe skupiny obyvateľstva pripravené.
- Dôležitý je správny a pozitívny rodičovský príklad, resp. pozitívne životné vzory, aby mladí Rómovia pristupovali k životu inak. Je preto kľúčové budovať lídrov v miestnych rómskych komunitách a systematicky pôsobiť na rómske komunity prostredníctvom už existujúcich rómskych lídrov či pozitívnych vzorov.
- Duchovná služba cirkví v rómskych komunitách má zmysel a prináša pozitívne a dlhotrvajúce výsledky v podobe Rómov, ktorí si usporiadali život a začlenili sa do spoločnosti. Je preto dôležité systémovo podporiť prácu cirkví v rómskych komunitách, pretože v samosprávach, kde cirkvi pôsobili a pôsobia, vedenia samospráv evidujú výrazné pozitívne zmeny.
- Je nevyhnutné systémovo podporovať ľudí, ktorí pracujú v rómskych komunitách denne (TSP, MOPS, pastorační pracovníci a pod.).
- Je kľúčové celoplošne pracovať už s malými rómskymi deťmi a formovať ich od raného veku (aby nadobudli základné návyky) a taktiež klásť dôraz na formáciu ich rodičov. Bude to pre štát finančne náročné, avšak čím neskôr sa začne, tým to bude drahšie a komplikovanejšie.
- Vedenia obcí a miest vidia zmysel v individuálnej každodennej práci so sociálne vylúčenými osobami už od malička v stimulujúcom prostredí. Ak nie je možné ich podchytiť od malička, tak v materskej a základnej škole, kde by mali učiť aj rómski učitelia.
- Rómovia sa potrebujú učiť viac technickej výchove, zručnosti, prístupu k životu, aby nastúpili do školského systému čo najskôr a vyšli zo školy s minimálne výučným listom. Povinné stredné školstvo by podľa zástupcov samospráv pomohlo k integrácii Rómov. Je dôležité, aby Rómovia dosiahli nejakú zručnosť, následne mali pocit, že sú potrební pre spoločnosť a že sú majoritným obyvateľstvom akceptovaní. Bolo by prospešné umožniť stredným školám v súčinnosti so samosprávou vzdelávať Rómov priamo v obci či meste prostredníctvom vysunutého pracoviska v obci, aby Rómovia mohli dokončiť vzdelanie minimálne výučným listom.
- Nestačí školskú infraštruktúru vybudovať, ale je potrebné osvetovo denno-denne pôsobiť na miestnu rómsku komunitu (napr., aby rómski rodičia dávali deti do škôlky, aby boli dôslední v školskej dochádzke a pod.).
- Odporúčame zriadiť internáty pri stredných školách, aby sa eliminovalo pôsobenie degradačného prostredia osídlenia na rómskych mladých.
- Navrhujeme zrušenie špeciálnych škôl a výraznejšiu podporu duálneho vzdelávania.
- Navrhujeme zmenu legislatívy, aby mesto určovalo školský obvod všetkým školám na svojom území (aj tým školám, ktoré nemá v zriaďovateľskej pôsobnosti) s cieľom, aby Rómovia nenavštevovali iba jednu školu na území mesta.
- Program OMAMA, ktorý pomáha deťom už od narodenia získať šancu na lepší život, sa ukazuje ako prínosná aktivita, ktorú by bolo vhodné plošne podporiť.
- Je potrebné osvetovo pôsobiť na rómsku komunitu v oblasti sexuálnej výchovy.
- Odporúčame zaviesť skutočné a fungujúce kontroly v teréne, či sa osoby, ktoré poberajú sociálne príspevky starajú o svoje zdravie, príp. svoju rodinu a okolie.
- Odporúčame v niektorých prípadoch, kde je zjavne zanedbaná výchova a školská dochádzka, nahradiť sociálne príspevky naturáliami.
- Treba podchytiť šikovných mladých Rómov a viesť ich k spoločenskej angažovanosti.
- V oblastiach s nízkou životnou úrovňou miestnej rómskej komunity sú hygienické stanice prínosné.
- Je potrebné rozvíjať rómsku kultúru vrátane jazyka a umenia, viesť Rómov k zmysluplnému využívaniu voľného času a snažiť sa o sfunkčnenie rómskej subkultúry.

- Zástupcovia obcí vnímajú ako výhodu, ak na OcÚ pracuje Róm či Rómka, pretože s rómskym obyvateľstvom komunikuje po rómsky. Je preto dôležité zo strany kompetentných orgánov vytvoriť podmienky, resp. možnosť študovať rómsky jazyk na „klasickej“ úrovni, t.j. aby po absolvovaní vzdelávania mali títo „absolventi“ doklad o tom, že môžu prekladať alebo akokoľvek „úradne“ komunikovať v rámci celej verejnej správy a taktiež vytvoriť podmienky, na základe ktorých by sa o takéto vzdelávanie mohol uchádzať ktokoľvek, t.j. aj občania z majority. Zároveň je potrebné apelovať aj na to, aby boli vytvorené zo strany Slovenskej republiky, resp. kompetentných orgánov vytvorené podmienky na takéto vzdelávanie, po absolvovaní ktorého bude jeho absolvent končiť s „klasickým“ dokumentom o jeho ukončení a aby bolo jednoznačne možné absolvovať takéto vzdelávanie aj externou formou.

Iné:

- Je potrebné zlepšiť informovanosť a vzájomnú komunikáciu orgánov štátnej správy (obce, VÚC, štát).
- Obce a mestá na území PSK by uvítali decentralizáciu, sieťovanie a posilnenie právomocí nižších úrovní štátnej správy (VÚC, obce) pri intervenciách v rómskych komunitách v úzkej spolupráci s Úradom splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity.
- Spolupráca štátnej správy s tretím sektorom a cirkvami prináša pozitívne a dlhotrvajúce výsledky, pričom Rómovia sa snažia pomôcť Rómom a učiť ich zodpovednosti.
- Bolo by vhodné zorganizovať stretnutia lokálnych, regionálnych aj národných aktérov podľa konkrétnych problémov (napr. nelegálne obydlia, vysporiadavanie pozemkov) a riešiť tieto problémy systémovo. Taktiež by bolo vhodné, aby susedné obce, príp. mikroregióny, ktoré majú spoločné problémy, spolupracovali pri návrhoch a implementácii čiastkových riešení.
- Je nutné propagovať dobrú prax a zverejňovať pozitívne správy o Rómoch v písanej aj vizuálnej podobe.
- V niektorých obciach pomohlo, ak bolo vedenie obce na rómskych obyvateľov prísne, následne boli Rómovia schopní si vybaviť všetko potrebné.
- Odporúčame dohliadnuť na to, aby ľudia v hmotnej núdzi nemali prístup do herní.
- Odporúčame kompetentným na štátnej úrovni absolvovať stretnutia s Rómami priamo v ich komunitách.

Strategický rámec PSK pri práci s rómskymi komunitami

Strategický rámec PSK pri práci s rómskymi komunitami vychádza a je v súlade so Stratégiou pre rovnosť, inklúziu a participáciu Rómov do roku 2030.

Vláda Slovenskej republiky schválila uznesením č. 181/2021 dňa 7. apríla 2021 Stratégiu pre rovnosť, inklúziu a participáciu Rómov do roku 2030 (ďalej iba „Stratégia 2030“). Tento rámcový strategický dokument je záväzkom vlády Slovenskej republiky (SR), ktorý na úrovni priorít definuje smerovanie verejných politík za účelom dosiahnutia viditeľnej zmeny v oblasti rovnosti a začleňovania Rómov.

Pravidelné európske aj vnútroštátne hodnotenia naďalej konštatujú, že štyri prioritné oblasti – zamestnanosť, vzdelávanie, zdravie a bývanie, sú pre naplnenie cieľov naďalej kľúčové. Osobitný dôraz sa kladie na nediskrimináciu a zintenzívnenie intervencií v boji s protirómskym rasizmom.

Stratégia 2030 vznikla na základe požiadavky na koncepčný materiál, ktorý zohľadňuje vývoj situácie a skúsenosti z predošlých ôsmich rokov od schválenia Stratégie Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020 a príslušných akčných plánov. Vznikla tiež z podnetu spoločného snaženia členských štátov Európskej únie. Stratégia 2030 je vzhľadom na svoj prierezový charakter strešným dokumentom pri tvorbe a implementácii plánovaných strategických dokumentov zodpovedných rezortov v príslušných oblastiach, taktiež poskytuje previazanosť s existujúcimi materiálmi.

Svojím obsahom prispieva k naplneniu zámerov vlády vo vzťahu k zlepšeniu postavenia a situácie Rómov, uvedených v Programovom vyhlásení vlády Slovenskej republiky na obdobie rokov 2020 – 2030, a taktiež reflektuje ciele Vízie a stratégie rozvoja Slovenska do roku 2030. Celoštátna stratégia predstavuje súbor východísk a cieľov, ktoré smerujú k zastaveniu segregácie rómskych komunít, výraznému pozitívnemu obratu v sociálnom začleňovaní Rómov, nediskriminácii, k zmene postojov a zlepšeniu spolužitia. Globálne a čiastkové ciele jednotlivých priorít budú rozpracované do úrovne opatrení a aktivít s realistickým vyčíslením potrebných finančných nárokov a identifikovaných vhodných zdrojov na ich pokrytie prostredníctvom tematických akčných plánov, ktoré budú aktualizované v súlade s monitorovacím cyklom Stratégie 2030. Proces tvorby akčných plánov je nadväzujúcim krokom na vládou schválenú Stratégiu 2030. Nevyhnutným predpokladom efektívnosti vnútroštátnej stratégie je implementácia, ktorá vyžaduje nadrezortný prístup, aktívnu účasť a spoluprácu medzi stupňami verejnej správy, koordinovanú jednou entitou. Koordinačnú rolu/gesciu vo vzťahu k Stratégii 2030 plní Splnomocnenkyňa vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity prostredníctvom ÚSVRK, ktorý je zároveň národným kontaktným bodom.

Prioritná oblasť VZDELÁVANIE

Ciele aktuálnej Stratégie 2030 sú zamerané na tri základné oblasti edukačného systému: cieľ (1) smerujúci k podpore dieťaťa/žiaka a starostlivosti o rodinu, cieľ (2) smerujúci k podpore odborných kapacít učiteľa a ciele (3 – 6) zamerané na podporu vytvárania podnetného prostredia pre žiakov z MRK.

Víziou Stratégie 2030 je zvýšiť reálnu účasť detí a žiakov z MRK na kvalitnej výchove a vzdelávaní v hlavnom vzdelávacom prúde, s dôrazom na uplatňovanie desegregačných a inkluzívnych opatrení v edukačnom procese na všetkých stupňoch vzdelávania, vrátane programov celoživotného vzdelávania. V rámci prípravy na edukáciu v hlavnom vzdelávacom prúde je potrebné zamerať sa na zvýšenie podielu rómskych detí vo veku 0 – 3 rokov na programoch ranej starostlivosti minimálne na úroveň 30 % zo všetkých detí z MRK. Zvýšením účasti 3 – 4-ročných detí na predprimárnom vzdelávaní na úroveň 50 % a 100 % zaškolením rómskych 5 – 6-ročných detí SR dosiahne úroveň celoslovenského priemeru 75 % zaškolenosti detí z MRK na predprimárnom stupni vzdelávania. Ambíciou stratégie je zároveň znížiť podiel žiakov z MRK v ZŠ a špeciálnych základných školách (ŠZŠ), ktoré opakujú ročník, o polovicu na úroveň 11 %, znížiť podiel žiakov z MRK s predčasne ukončenou školskou dochádzkou o polovicu na

úroveň 36 % a zvýšiť podiel Rómov s ukončeným stredným vyšším vzdelaním, a to dvojnásobne na úroveň 45 % u mužov a 40 % u žien, s dôrazom na uplatňovanie nástrojov, ktoré odstránia súčasné rozdiely vo vzdelanostnej úrovni žien a mužov. Dôležitým prvkom Stratégie 2030 je vo všetkých stupňoch vzdelávania implementovať opatrenia inkluzívnej a desegregačnej politiky s cieľom znížiť počet detí, ktoré sa vzdelávajú v prevažne etnicky homogénnych triedach, resp. školách, minimálne o polovicu na úroveň 30 % a redukovať podiel Rómov, ktorí sa počas vzdelávania cítia byť diskriminovaní z dôvodu etnicity na 3 %.

Globálny cieľ: Do roku 2030 zabezpečiť rovný prístup Rómov, špecificky MRK, ku kvalitnému vzdelávaniu v hlavnom vzdelávacom prúde od narodenia po uplatnenie na trhu práce, s dôrazom na uplatňovanie desegregačných a inkluzívnych opatrení v edukačnom procese vo všetkých stupňoch vzdelávania.

Čiastkové ciele

Čiastkový cieľ 1: Zlepšiť školské výsledky detí a žiakov z MRK od obdobia ranej starostlivosti až po uplatnenie na trhu práce.

Čiastkový cieľ 2: Zvýšiť počty a kvalitu pedagogických, odborných a pomocných zamestnancov pri edukácii detí a žiakov z MRK.

Čiastkový cieľ 3: Zabezpečiť dostatok kapacít materských a základných škôl s prítomnosťou detí a žiakov z MRK.

Čiastkový cieľ 4: Systematicky predchádzať, zmierňovať a eliminovať prejavy segregácie v edukačnom procese na všetkých stupňoch vzdelávacieho systému.

Čiastkový cieľ 5: Zvýšiť inkluzívnosť škôl prostredníctvom systémovej a metodologickej podpory individualizácie edukačného procesu.

Čiastkový cieľ 6: Rozvíjať rómsku národnostnú identitu a podporovať realizáciu práv Rómov ako národnostnej menšiny, s osobitným zreteľom na jazykové práva.

Prioritná oblasť BÝVANIE

Pandémia Covid-19, ktorej od začiatku roka 2020 čelí aj Slovensko iba pripomenula hrozbu šírenia infekčných ochorení v osídleniach MRK, v ktorých chýba pitná voda a bezpečná likvidácia odpadov a ľudia žijú v devastujúcej materiálnej biede v preľudnených príbytkoch. Dodržiavanie epidemiologických odporúčaní či nariadení na zabránenie prenosu šírenia infekčných chorôb je v takomto prostredí prakticky nemožné.

Aj z tohto dôvodu je víziou globálneho cieľa v oblasti bývania, aby sa odstránili výrazné nerovnosti v bývaní medzi príslušníkmi marginalizovaných rómskych komunít a väčšinovým obyvateľstvom Slovenska. Aby do roku 2030 mali všetci obyvatelia marginalizovaných rómskych komunít, a teda všetci občania a obyvatelia Slovenskej republiky bez rozdielu, riadny prístup k zdravotne nezávadnej a pitnej vode. Priamy a bezproblémový prístup k pitnej vode má byť v 21. storočí základným štandardom. Primeraným štandardom by mali byť tiež základné prvky hygienickej infraštruktúry (splachovacie WC, sprcha, umývadlo a pod.) v každej domácnosti. S touto výzvou úzko súvisí aj predpoklad, že vo významnej miere dôjde k postupnej legalizácii technicky vyhovujúcich obydli a k vysporiadaniu právnych vzťahov k pozemkom, na ktorých sa nachádzajú nelegálne obydliá obyvateľov marginalizovaných komunít. Legalizácia obydli a pozemkov je zároveň predpokladom aj pre celkové zlepšenie prístupu k základnej technickej infraštruktúre a občianskej vybavenosti, ako aj k naplneniu ďalších cieľov obsiahnutých v tejto stratégii. Vysporiadané majetkové vzťahy môžu byť tiež prvým krokom k vybudovaniu a zavedeniu kanalizácie (v prípade, že táto je v príslušnej obci vybudovaná), komplexnej elektrifikácie, verejného osvetlenia a potrebných inžinierskych sietí, eventuálne napr. aj k

zavedeniu možnosti pripojenia domácností k širokopásmovému internetu. Nedostatočná miera informatizácie domácností a ich vybavenosť počítačmi, sa v marginalizovaných rómskych komunitách počas pandémie ukázala ako jedna zo zásadných prekážok, ktoré znížovali napr. možnosti dištančného vzdelávania v domácom prostredí.

V súvislosti so segregovanými osídleniami je víziou znížiť podiel Rómov žijúcich v segregovaných komunitách, ako aj znížiť celkový počet segregovaných osídlení. Je nežiadúce, aby boli z verejných zdrojov podporené napr. projekty nájomného bývania realizované priamo v segregovanej komunite, resp. v jej bezprostrednej blízkosti, čo by znamenalo posilnenie segregácie konkrétnej komunity. Zlepšenie možnosti na získanie legálneho bývania však má byť prioritou. V súvislosti s výstavbou nových nájomných bytov nižšieho štandardu je žiaduce, aby tieto byty nielen poskytovali technickú možnosť inštalovania zariadení na osobnú hygienu, možnosť inštalovania splachovacieho záchoda či zdroja tepla, ale aby tieto boli priamo súčasťou príslušného bytu.

Pre lepší a rýchlejší prístup napr. vozidiel zdravotných a záchranných zložiek, ako aj vo všeobecnej súvislosti so znižovaním rozdielov v kvalite a bezpečnosti bývania medzi príslušníkmi MRK a väčšinovou populáciou, je potrebné docieľiť, aby bol prístup do všetkých MRK zabezpečený po riadne spevnenej cestnej komunikácii. Taktiež je potrebné dosiahnuť pravidelný odvoz a likvidáciu odpadov, ktorých kumulovanie a neodvážanie je rizikovým faktorom po zdravotnej, hygienickej, ako aj bezpečnostnej stránke.

Globálny cieľ: Odstránenie nerovností medzi príslušníkmi marginalizovaných rómskych komunít a väčšinovým obyvateľstvom Slovenska v bývaní a boj proti diskriminácii Rómov v prístupe k bývaní, vrátane odstraňovania rezidenčnej segregácie.

Čiastkové ciele

Čiastkový cieľ 1: Znížiť počet nelegálnych obydľí v osídleniach MRK.

Čiastkový cieľ 2: Zlepšiť prístup a využívanie základnej technickej infraštruktúry a občianskej vybavenosti v osídleniach MRK.

Čiastkový cieľ 3: Zvýšiť kvalitu bývania v osídleniach MRK.

Čiastkový cieľ 4: Zvýšiť istotu bývania Rómov.

Čiastkový cieľ 5: Znižovanie rezidenčnej segregácie Rómov.

Čiastkový cieľ 6: Znížiť diskrimináciu Rómov v bývaní.

Prioritná oblasť ZAMESTNANOSŤ

Globálny cieľ a čiastkové ciele Stratégie 2030 v oblasti zamestnanosti reflektujú na najvýraznejšie prekážky zamestnanosti osôb z MRK identifikované aj v záverečnej správe projektu „Hodnota za peniaze“, ktorý realizovalo Ministerstvo financií SR, pričom pri stanovení východiskových a cieľových hodnôt sa vychádza predovšetkým z výberového zisťovania EU SILC_MRK 2018:

- Významnou bariérou zamestnanosti osôb z MRK je nízke dosiahnuté vzdelanie (viď vyššie „1. Prioritná oblasť Vzdelávanie“). V porovnaní MRK s väčšinovou populáciou možno pozorovať výrazný rozdiel medzi vo výsledkoch na trhu práce podľa dosiahnutého vzdelania.
- Podiel mladých Rómov z MRK, ktorí nepracujú a nie sú súčasťou ďalšieho vzdelávania (NEET), je 68 % v porovnaní s celoslovenským priemerom 10,3 %. Najhoršia situácia je u mladých rómskych žien na Slovensku, z ktorých 76 % sa považuje za NEET v porovnaní s 52 % mladých rómskych mužov.

- Zamestnanosť ľudí z prostredia MRK je charakteristická vysokou volatilitou, čo naznačuje častejší výskyt krátkodobějších a sezónnych kontraktov.
- Systém aktivácie pomocou miestnych obecných služieb pre obce (ďalej ako „aktivačných prác“) v rámci aktívnych opatrení trhu práce nie je pri dnešnom nastavení z hľadiska priameho vplyvu na znižovanie nezamestnanosti efektívny. Hodnotenie tohto nástroja naznačuje, že aktivačné práce nezvyšujú šance na zamestnanie na otvorenom trhu práce, pretože obsahujú prevažne nekvalifikované aktivity bez ďalšej nadstavby, ako napríklad zemetanie ulíc, zbieranie odpadkov, odhrňovanie snehu atď. Takmer polovica nezamestnaných Rómov sa zúčastňuje na aktivačných prácach, ktoré Rómom často poskytujú jediný dostupný príjem v rámci štátnej sociálnej podpory, pričom tento príspevok je poskytovaný len v obmedzenom časovom horizonte najdlhšie na 6 mesiacov. Tieto programy však nezlepšujú relevantné zručnosti pre účastníkov, ktorí nie sú schopní uniknúť z pasce nezamestnanosti a nájsť si prácu na otvorenom trhu práce.
- Podpora zamestnávania obyvateľov, ktorým sa poskytuje pomoc v hmotnej núdzi (vrátane osôb z MRK) inými nástrojmi ako sú aktivačné práce, je relatívne nízka.
- Nové príležitosti pre sociálne aj zdravotne znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie poskytuje zákon č. 112/2018 Z. z. o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov prostredníctvom zavedenia podpory integračných sociálnych podnikov. Tento typ podpory spočíva v zamestnávaní znevýhodnených alebo zraniteľných osôb. Na rozdiel od aktivačných prác ponúka práca v integračnom podniku riadny pracovný pomer a väčší priestor na rozvoj zručností cenných pre potenciálnych zamestnávateľov. Novým nástrojom v rámci financovania integračných sociálnych podnikov je príspevok pre zamestnávateľa, ktorý bude podporovať svojich zamestnancov pri hľadaní zamestnania na otvorenom trhu práce.

Jedným z ďalších dôvodov horších výsledkov osôb z MRK na trhu práce je diskriminácia. Podľa údajov už vyššie spomínanej štúdie CELSI, ktorá sa odvoláva na dáta Agentúry EÚ pre základné práva (FRA), až 22 % Rómov na Slovensku sa cítilo diskriminovaných kvôli svojej etnicite za posledných 12 mesiacov a najčastejšie sa diskriminácia prejavovala, keď hľadali prácu. Jedným zo zistení spomínanej Monitorovacej správy občianskej spoločnosti o implementácii národnej stratégie integrácie Rómov na Slovensku je fakt, že dlhodobo chýbajú služby podpory a poradenstva po zaradení uchádzača o zamestnanie na trh práce, najmä pre dlhodobo nezamestnaných čeliacich špecifickým výzvam. Okrem toho sa zriedkavo stretávame s aktivitami úradov práce, ktoré sú konkrétne zamerané na nezamestnaných žijúcich v osídleniach MRK, predovšetkým na ženy. Pri hodnotení aktualizovaného Akčného plánu uplatňovania NRIS je viditeľné, že chýbajú cielené iniciatívy, ktoré by vytvárali príležitosti pre rómske ženy čeliace viacnásobnej diskriminácii pri hľadaní zamestnania.

Zásadnou zmenou je aj novela zákona č. 7/2005 Z. z. o konkurze a reštrukturalizácii a o zmene a doplnení niektorých zákonov účinného od 1. marca 2017, kedy sa začal uplatňovať princíp osobného oddlžovania, prostredníctvom ktorého sa fyzické osoby – dlžníci, môžu legálnym spôsobom zbaviť svojich dlhov. Táto úprava pomohla predovšetkým dlžníkom z nepriaznivej finančnej situácie v pomerne krátkom časovom období eliminovať dlhovú pascu, s osobitným zreteľom na potrebu poskytnutia právneho a sociálneho poradenstva, ochranu základných životných potrieb, najmä bývania a pod. Táto zmena mala zásadný dopad na situáciu v zamestnanosti, keďže priamo podporuje legálne zamestnávanie, čo má vplyv na istotu zamestnania a neskôr poskytuje istotu sociálnej siete štátu v prípade nezamestnanosti, úrazu a neskôr aj dôchodku.

Globálny cieľ: Zlepšiť zamestnateľnosť a zvýšiť zamestnanosť Rómov, špecificky MRK, vytváraním možností vedúcich k ich uplatneniu sa na trhu práce.

Čiastkové ciele

Čiastkový cieľ 1: Zabezpečiť pre MRK rovnaké príležitosti, zvýšiť potrebné zručnosti a získať praktické skúsenosti na prechod zo vzdelávania na trh práce.

Čiastkový cieľ 2: Zvýšiť účinnosť, kvalitu poskytovania a rozšíriť dostupnosť verejných a neverejných služieb zamestnanosti a aktívnych opatrení trhu práce (AOTP) pre MRK.

Čiastkový cieľ 3: Vytvárať podmienky pre podporu zamestnávania MRK u zamestnávateľov, s dôrazom na zamestnávateľov v oblasti sociálnej ekonomiky.

Čiastkový cieľ 4: Znížiť diskrimináciu na trhu práce a iné prejavy protirómskeho rasizmu.

Prioritná oblasť ZDRAVIE

Ako upozorňuje Strategický rámec EÚ pre Rómov, aktuálna pandémia COVID-19 obnažila extrémne vystavenie MRK negatívnym zdravotným a socioekonomickým dopadom. Stratégia 2030 preto poskytuje tvorcom politik strategickú cestu, záväzný dokument, súbor priorít a celý rad návrhov, vízií ako zlepšiť zdravie, ako riešiť nerovnosti v oblasti zdravia, a tým zabezpečiť zdravie budúcich generácií. Prijatie legislatívy v oblasti prevencie chorôb na úrovni jednotlivých ministerstiev, predovšetkým na úrovni Ministerstva zdravotníctva SR, dáva hlbší význam. Monitoring a tvorba štandardov v zdravotníckych systémoch sú podstatnými prioritami SR, ktoré budú viesť k redukcii zdravotnej nerovnosti.

Globálnym cieľom Stratégie 2030 pre oblasť zdravia je znižovanie nerovnosti v zdraví medzi Rómami a všeobecnou populáciou Slovenskej republiky. Tento cieľ vychádza z nového Strategického rámca EÚ pre Rómov. V oblasti zdravia odporúča do roku 2030 znížiť medzeru v strednej dĺžke života medzi všeobecnou a rómskou populáciou o 50 %; podľa strategického rámca je rozdiel v strednej dĺžke života medzi všeobecnou populáciou a Rómami v Európe 10,4 (ženy) resp. 10,2 roka (muži). Jednotlivým determinantom sú venované samostatné čiastkové ciele.

Rozdiely v zdravotnom stave medzi Rómami a všeobecnou populáciou vedú k tomu, že je potrebné zabezpečenie zdravého životného štýlu, prevencie ochorení a rovný prístup k zdravotným službám, a tým k odstráneniu diskriminácie Rómov v prístupe poskytovaní zdravotnej starostlivosti. Týmto čiastkovými cieľmi chce stratégia naplniť hlavný cieľ, a to zníženie nerovnosti v zdraví medzi Rómami a všeobecnou populáciou.

Globálny cieľ: Zníženie nerovností v zdraví (vo všetkých dimenziách) medzi Rómami, špecificky MRK, a všeobecnou populáciou SR.

Čiastkové ciele

Čiastkový cieľ 1: Merať rozdiely v zdravotnom stave medzi MRK a všeobecnou populáciou, ktoré sa budú dať využívať pri nastavovaní zdravotných politik.

Čiastkový cieľ 2: Zabezpečenie podpory zdravého životného štýlu a prevencie ochorení v osídleniach MRK.

Čiastkový cieľ 3: Zabezpečenie rovného prístupu k poskytovaniu zdravotnej starostlivosti pre MRK.

Prioritná oblasť BOJ S PROTIRÓMSKYM RASIZMOM A PODPORA PARTICIPÁCIE

Boj s protirómskym rasizmom ako aj podpora participácie neboli špecifikované v Stratégii 2020. Doterajšie aktivity zamerané na boj s diskrimináciou vyplývajúce zo Stratégie 2020 boli vo väčšine prípadov vyhodnotené ako nepostačujúce s absenciou spolupráce príslušných ministerstiev a dostatočnou alokáciou finančných zdrojov. Hodnotenie taktiež poukazuje na to, že by bolo vhodné použiť nielen kvantitatívne, ale aj kvalitatívne ukazovatele na vyhodnotení plnenia pokroku v tejto oblasti.

Víziou prioritnej oblasti v rámci Stratégie 2030 je predovšetkým znížiť prípady protirómskeho rasizmu v čo najväčšej miere a naprieč všetkými oblasťami spoločnosti (vzdelávanie, bývanie, zamestnanosť a zdravie). Boj s protirómskym rasizmom môže byť účinnejší len v prípade, že legislatíva je uplatniteľná v praxi a zároveň je posilnená dôvera obyvateľov vo vymožitelnosť práva v tejto oblasti. Dôležitou súčasťou boja s protirómskym rasizmom je formovanie verejnej mienky o negatívach rasizmu, stereotypizácie a diskriminačného konania. O trestnosti obdobných konaní je potrebné informovať potenciálne obete a tiež potenciálnych páchatel'ov. Taktiež je potrebné posilniť postavenie obetí protirómskeho rasizmu.

Globálny cieľ: Eliminácia protirómskeho rasizmu, podpora antidiskriminácie a participácie a zvýšenie ochrany najviac zraniteľných skupín a jednotlivcov.

Čiastkové ciele

Čiastkový cieľ 1: Bojovať proti diskriminácii a protirómskemu rasizmu.

Čiastkový cieľ 2: Zníženie predsudkov a stereotypov o Rómoch, posilnenie ľudsko-právnej výchovy a výchovu k tolerancii.

Čiastkový cieľ 3: Posilnenie participácie Rómov na všetkých úrovniach.

S cieľom zabezpečiť čo najvyššiu mieru transparentnosti v napĺňaní cieľov Stratégie 2030, všetky zistenia pochádzajúce z procesu monitorovania a hodnotenia sú verejne dostupné.

V ideálnom prípade sú výstupy monitorovania a hodnotenia, ako i dáta súvisiace s priebežným monitorovaním napĺňania Stratégie prístupné prostredníctvom samostatnej webovej aplikácie, prepojenej s webovým sídlom USVRK. Využitie takéhoto riešenia ponúka príležitosť pre zvýšenie transparentnosti a prístupnosti monitorovacieho a hodnotiaceho procesu. Zverejňovanie informácií prostredníctvom webových aplikácií sa rovnako stáva štandardom vo zverejňovaní informácií ohľadom napĺňania cieľov verejných politík a v plnej miere reflektuje princípy tzv. „otvoreného vládnutia“, ku ktorým sa Slovenská republika hlási.

Pre kvalitný a systematický výkon hodnotenia a monitorovania pokroku v napĺňaní cieľov Stratégie 2030 je nevyhnutné zabezpečiť potrebné finančné a ľudské zdroje. V opačnom prípade výkon monitorovania a hodnotenia nebude možné vykonať, čím budú porušené záväzky voči EK a príležitosť pre zlepšovanie realizácie verejných politík v oblastiach tematických a horizontálnych priorít Stratégie 2030 zostane nevyužitá. Finančné zdroje potrebné na realizáciu aktivít súvisiacich s procesom hodnotenia a monitorovania, vrátane výkonu štatistických zisťovaní a zberu dát, budú zabezpečené prostredníctvom samostatného, celé programové obdobie trvajúceho národného projektu realizovaného ÚSVRK.

Strategický rámec PSK

Na území Prešovského samosprávneho kraja žije približne 130 tisíc Rómov, čo predstavuje 15% obyvateľov kraja a 30% všetkých Rómov na Slovensku. Každý štvrtý obyvateľ okresov Kežmarok a Vranov nad Topľou je Róm alebo Rómka. Početné rómske komunity evidujeme na území väčšiny okresov Prešovského samosprávneho kraja (PSK). Na území PSK sa nachádza 665 miest a obcí, z toho minimálne 230 miest a obcí (35%) sa vyznačuje prítomnosťou rómskych obyvateľov v koncentráciách. Takmer 90 000 Rómov žije v PSK na okraji alebo mimo obce. Približne 22 000 Rómov obýva koncentrácie v PSK vo vnútri obcí. Približne 15 000 rómskych obyvateľov býva na území PSK integrované. Približne v jednej štvrtine obcí a miest PSK s prítomnosťou rómskych obyvateľov tvorí rómske obyvateľstvo už väčšinu. Viac ako 80% rómskych obyvateľov žije mimo okresných miest. Prítomnosť Rómov v samosprávach na území PSK má vplyv na vekovú štruktúru a pôrodnosť. Za 15 rokov vo vybraných 219 obciach a mestách PSK narástol počet rómskych obyvateľov o viac ako 40 000 ľudí a počet ostatných obyvateľov klesol o takmer 25 000 ľudí. Počet samospráv, kde rómski obyvatelia determinujú rozvoj samosprávy, pribúda.

Pozitívna zmena miestnej rómskej komunity napomáha k rozvoju územia na miestnej i regionálnej úrovni. Vízia Prešovského samosprávneho kraja pri práci s rómskymi komunitami sú Rómovia žijúci v dôstojných podmienkach v harmónii s ostatným obyvateľstvom, ktorí sú prínosom pre Prešovský samosprávny kraj v environmentálnej, ekonomickej a sociálnej oblasti. Kľúčové k naplneniu vízie je iniciovanie a prehlbovanie zmeny zvnútra skrze lokálnych rómskych lídrov budujúcich a rozvíjajúcich funkčnú subkultúru v MRK.

Ak nastane hodnotová zmena u Rómov v širšom meradle posilnená o komunitný rozvoj, ovplyvní to kultúru vylúčených rómskych komunít, a teda môžeme hovoriť o sociálnej zmene, ktorou sa myslí nárast pozitívnych a pokles negatívnych foriem sociálneho správania v nejakej komunite. Až táto sociálna zmena je predpokladom na sociálne začlenenie (integráciu), ktorým chápeme zvyšovanie sociálnej participácie cez zamestnanosť, vzdelanie, účasť na zdravotných a sociálnych službách a až to môže spôsobiť ekonomickú i ďalšiu integráciu Rómov, lebo budú zmocnení a aktívne budú participovať na riešení svojich problémov na úrovni svojich komunít a spoločnosti. Tento proces sa nedá preskočiť. Ak dôjde k sociálnej zmene v danej komunite, len vtedy sa daná lokalita stáva vhodnou na podporu projektov zameraných na sociálne začlenenie (integráciu) a angažovanosť.

Na základe analýz, výskumov a stretnutí so zástupcami samospráv a neziskového sektora sme definovali okruhy národných systémových opatrení pre marginalizované rómske komunity (MRK), ktoré treba zavádzať s ohľadom na špecifickosť regiónu:

1. zamedziť existencii nelegálnych obydlí a zjednodušiť proces vysporiadania, resp. odkúpenia súkromných a štátnych pozemkov,
2. vybudovať dopravnú, technickú a sociálnu infraštruktúru a vykonať vodozádržné opatrenia,
3. podporovať svojpomocnú výstavbu a výstavbu sociálnych nájomných bytov normálneho štandardu,
4. podporovať výchovu a vzdelávanie rómskych detí od raného veku, ako aj vzdelávať pedagógov a ich asistentov v oblasti práce so žiakmi a študentmi z MRK,
5. podporovať duálne vzdelávanie a zaviesť opatrenia vedúce k absolvovaniu stredoškolského vzdelania, resp. uvažovať nad alternatívou pre zaostalých a ľahostajných žiakov z MRK,
6. podporovať zamestnateľnosť, zamestnanosť a včlenenie príslušníkov MRK na trh práce prostredníctvom rekvalifikácie a ďalšieho vzdelávania dospelých ako výsledku synergetickej spolupráce odborných škôl, subjektov sociálnej ekonomiky, zamestnávateľov a ďalších aktérov na lokálnej úrovni,
7. financovať zo štátneho rozpočtu terénnych sociálnych pracovníkov, komunitných pracovníkov, pracovníkov MOPS, pastoračných pracovníkov s cieľom iniciovať, rozširovať a prehlbovať sociálnu zmenu v samosprávach s prítomnosťou MRK,

8. formovať a podporovať angažovaných Rómov, pozitívne vzory v rómskych komunitách, rómskych dobrovoľníkov, ako aj šikovných rómskych žiakov a študentov,
9. podporovať rozvoj rómskej kultúry a umenia, ako aj praktické používanie rómskeho jazyka na viacerých úrovniach,
10. vplývať na verejnú mienku s cieľom zlepšiť vzťahy rómskeho a ostatného obyvateľstva.

Na základe vyššie uvedeného definujeme nasledovné rámcové úlohy PSK:

Tabuľka 28 Aktivita PSK s ohľadom na definované úlohy

Úloha	Aktivity
komunikačná	<p>Nadviazanie, resp. prehĺbenie komunikácie s hlavnými partnermi, a siete</p> <ul style="list-style-type: none"> • so štátom, • s ďalšími VÚC, • so samosprávami s prítomnosťou MRK, • s podnikateľským sektorom, • s cirkvami a náboženskými spoločnosťami, • so zástupcami tretieho sektora <p>pôsobiacimi na území PSK za účelom</p> <ul style="list-style-type: none"> • sieťovania, • vzájomnej informovanosti, • výmeny skúseností, • súčinnosti pri naplňaní stratégií, • tvorby projektov, • navrhovania kľúčových riešení v spolupráci s hlavnými partnermi a s Úradmi práce a oddeleniami sociálno-právnej ochrany a sociálnej kurately, • vytvárania ďalších partnerstiev (napr. s Hasičským a záchranným zborom, kontaktnými bodmi pre obete trestných činov, Centrom právnej pomoci) na riešenie parciálnych problémov.
koordinácia	<p>Koordinácia v rámci Úradu PSK a mimo Úradu PSK prostredníctvom:</p> <ul style="list-style-type: none"> • sieťovania aktérov na území kraja formou pracovných stretnutí, informačných dní, workshopov, seminárov a konferencií, • vytvorenia systému koordinácie činnosti útvarov Úradu PSK a podriadených organizácií k otázkam súvisiacimi s MRK.
konzultačná	<p>Poskytovanie poradenstva aktérom na území kraja najmä v oblasti stratégií a projektovej podpory s cieľom najmä:</p> <ul style="list-style-type: none"> • zabezpečiť informovanosť a publicitu pre potencionálnych žiadateľov v novom programovom období. 2021-2027, • navýšiť projektové kapacity PSK na podporu integrovaných projektov v obciach s prítomnosťou MRK, • podporiť projektové vzdelávanie pre pracovníkov v MRK, • zabezpečiť poradenstvo pri vytváraní strategických a koncepčných materiálov pre obce s prítomnosťou MRK.
analyticko-strategická	<p>Mapovanie a sledovanie rómskych komunít na území PSK najmä formou:</p> <ul style="list-style-type: none"> • databáz aktérov v rómskych komunitách, • analýz a stratégií s ohľadom na prioritné oblasti.

marketingová	<ul style="list-style-type: none">• Zriadenie pracovnej skupiny pre prácu s verejnou mienkou na území PSK na elimináciu a odstraňovanie vzájomných predsudkov väčšinovej a rómskej populácie.• Zabezpečenie publicity príkladov dobrej praxe a umožnenie väčšinovému obyvateľstvu oboznámiť sa s pozitívnymi príkladmi zo života miestnych marginalizovaných rómskych komunít.
--------------	---

Na základe vyššie uvedeného môžeme taktiež uvažovať o troch typoch cieľových skupín:

1. Rómovia, ktorí sú sociálne a ekonomicky integrovaní (stredná trieda, rómska inteligencia),
2. Rómovia, ktorí sú ochotní prejsť procesom socio-ekonomickej zmeny, integrácie a angažovanosti (ZIA), ale potrebujú viac či menej intenzívnu pomoc,
3. Rómovia, ktorí nie sú ochotní prejsť procesom ZIA.

Návrh pre prvú a druhú cieľovú skupinu

Približne 20% Rómov v Prešovskom kraji žije začlenené medzi majoritou a časť z nich tvorí tzv. rómsku strednú triedu. Ale aj táto vrstva rómskeho obyvateľstva v období transformácie po roku 1989 prechádzala ťažkým obdobím a niektorí jej členovia spadli do pásma chudoby. Na druhej strane, mnoho Rómov, ktorí žijú v sociálne vylúčených komunitách, by nemali problém začleniť sa do spoločnosti. No aj na nich doliehajú mnohé negatívne vplyvy, ktoré sú späté so životom v sociálne vylúčenej komunite. Výsledky výskumov ukazujú, že Rómov celospoločensky neberieme ako rovnocenných občanov a priamo, resp. nepriamo ich segregujeme, diskriminujeme a máme predsudky voči nim. Z druhej strany sa často aj Rómovia vedome segregujú od zvyšku spoločnosti.

Navrhujeme v spolupráci s internými a externými partnermi realizovať počas nasledujúcich dvoch rokov nižšie uvedené aktivity. Tieto aktivity uvádzame podľa oblastí, pričom ich treba smerovať:

- v prvom rade do okresov Kežmarok, Sabinov, Prešov a Vranov nad Topľou,
- v druhom rade do okresov Bardejov, Levoča, Poprad, Stará Ľubovňa a Svidník,
- v treťom rade do okresov Stropkov, Humenné, Medzilaborce a Snina.

OBLASŤ 1 ZAMESTNANOSŤ

OPATRENIE 1.1 Rozvoj sociálnej ekonomiky na území kraja.

AKTIVITA 1.1.1 Založenie klastra sociálnych podnikov ako podpornej štruktúry pre sociálne podniky.

AKTIVITA 1.1.2 Založenie krajského sociálneho podniku s pobočkami na území kraja.

OPATRENIE 1.2 Podpora zamestnanosti a zamestnatel'nosti príslušníkov MRK a znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie.

AKTIVITA 1.2.1 Zriadenie siete integračných centier.

AKTIVITA 1.2.2 Zriadenie pracovnej agentúry pre znevýhodnené a dlhodobo nezamestnané osoby.

AKTIVITA 1.2.3 Podnecovať príchod potencionálnych zamestnávateľov do oblastí s veľkým počtom práceschopných príslušníkov MRK.

OBLASŤ 2 VZDELÁVANIE

OPATRENIE 2.1 Podpora synergetickej spolupráce stredných škôl, zamestnávateľov a subjektov pôsobiacich v MRK.

AKTIVITA 2.1.1 Realizácia pilotného projektu zameraného na získanie odbornej kvalifikácie pre dospelých príslušníkov MRK.

AKTIVITA 2.1.2 Rozvíjanie duálneho vzdelávania na území kraja.

OPATRENIE 2.2 Sieťovanie a vzdelávanie angažovaných Rómov, rómskych lídrov, pozitívne vzory v rómskych komunitách, rómskych dobrovoľníkov a šikovných rómskych žiakov a študentov.

AKTIVITA 2.2.1 Spolupráca s Akadémiou mladých zameranou na rozvoj komunikačných a odborných zručností.

AKTIVITA 2.2.2 Založenie spolku rómskej inteligencie.

OBLASŤ 3 BÝVANIE

OPATRENIE 3.1 Podpora bývania v MRK.

AKTIVITA 3.1.1 Realizácia svojpomocnej výstavby rodinných domov vo vybraných MRK.

AKTIVITA 3.1.2 Zriadenie realitnej kancelárie zameranej na sprostredkovanie kúpy a predaja nehnuteľností v oblastiach s vyšším odlivom obyvateľstva.

OBLASŤ 4 SOCIÁLNA ZMENA

OPATRENIE 4.1 Podpora a sieťovanie subjektov zameraných na sociálnu zmenu.

AKTIVITA 4.1.1 Podpísanie memoranda s platformou Mosty z generačnej chudoby, ktorá združuje organizácie dlhodobo pracujúce na zlepšení kvality života vylúčených a sociálne odkázaných ľudí a obyvateľov MRK.

AKTIVITA 4.1.2 Podpísanie memoranda s Gréckokatolíckou cirkvou v rámci iniciatívy SAVORE s cieľom sprevádzať a duchovnou službou podporovať ľudí pracujúcich s Rómami a podporovať ich spoluprácu na miestnej úrovni.

AKTIVITA 4.1.3 Vytvorenie dotačnej schémy na podporu činnosti cirkví a subjektov tretieho sektora v aktivitách zameraných na iniciovanie, prehlbovanie a rozširovanie sociálnej zmeny v rómskych komunitách.

OPATRENIE 4.2 Zlepšenie vzťahov rómskeho a ostatného obyvateľstva.

AKTIVITA 4.2.1 Podpora spoločných aktivít rómskeho a ostatného obyvateľstva v samosprávach.

AKTIVITA 4.2.2 Participovanie na vytvorení portálu DÁ SA TO zobrazujúceho pozitívne správy z rómskeho prostredia.

OBLASŤ 5 KULTÚRA A UMENIE

OPATRENIE 5.1 Rozvíjanie rómskej kultúry, umenia a jazyka.

AKTIVITA 5.1.1 Zriadenie múzea rómskej kultúry.

AKTIVITA 5.1.2 Spolupráca s inštitúciami zameranými na rozvoj rómskej kultúry, umenia a jazyka.

AKTIVITA 5.1.3 Založenie rómskeho umeleckého súboru s aspektom rozvoja osobností.

AKTIVITA 5.1.4 Podpora neformálneho vzdelávania Rómov v oblasti kultúry.

OBLASŤ 6 CESTOVNÝ RUCH

OPATRENIE 6.1 Rozvíjanie cestovného ruchu s ohľadom na MRK.

AKTIVITA 6.1.1 Realizácia projektu zameraného na zapájanie príslušníkov MRK do cestovného ruchu ako súčasť integrovaného komunitného rozvoja.

AKTIVITA 6.1.2 Podpora náboženského turizmu so zreteľom na príslušníkov MRK.

Uvedené aktivity podporujú podchytenie a formovanie prirodzených vzorov či lídrov pozitívne vplývajúcich na miestnu rómsku komunitu a jej kultúru. Aktivity sa tiež zameriavajú na dosiahnutie hodnotovej zmeny a komunitného rozvoja a majú potenciál zvýšiť mieru sociálnej integrácie Rómov a ich participácie na riešení problémov v svojich komunitách. Financovanie aktivít je viaczdrojové.

Návrh pre tretiu cieľovú skupinu

V prvom rade si treba uvedomiť, že Rómovia neochotní prejsť procesom ZIA sa musia stať viac zodpovednými za spoločenské dianie a aj za dôsledky svojich rozhodnutí. Istá skupina týchto Rómov sa nevie v živote rozhodovať správne a ak takýchto ľudí necháme robiť si, čo chcú, tak sa nikam táto téma celoplošne neposunie. V druhom rade treba vziať do úvahy, že v istom zmysle sa k Rómom na Slovensku pristupuje nespravodlivo - netrestajú sa tí, čo robia zle a nevyzdvihujú sa tí, čo robia dobre. Je normálne, že silnejšia spoločnosť (majorita) pomôže slabšej zložke (minorite). Táto pomoc však nebude efektívna, ak bude podaná s postojom nadradenosti. Potrebujeme zaviesť opatrenia, ktoré pozdvihnú tých, ktorí si to zaslúžia, nie tých, ktorí si to nezaslúžia. V opačnom prípade nenastáva progres, ale stav, keď Rómovia nemajú motiváciu pracovať na sebe, ale „zneužívať systém“. Preto je nevyhnutné, aby sa Rómovia v tejto cieľovej skupine nejako systematicky angažovali, hoci na začiatok len napríklad v poľnohospodárstve.

Mladí Rómovia spravidla nemajú žiadne povinnosti a v prostredí svojej komunity nemusia dodržiavať žiadne pravidlá. Takýchto Rómov vyučovať je pre pedagógov trápením, pretože pár jednotlivcov im narúša celý vyučovací proces. Títo neprispôsobiví žiaci potrebujú viac pracovať, ako sa učiť, resp. potrebujú sa učiť prácou pod vedením rómskych učiteľov, predovšetkým mužov. Ich úroveň vzdelania možno nebude taká vysoká, ale osvoja si potrebné spôsobilosti pre život. V konečnom dôsledku by Rómom v tejto cieľovej skupine mali pomáhať najmä Rómovia z prvej, resp. druhej cieľovej skupiny. Rómski žiaci, ktorí ukončia štúdium ukončením povinnej školskej dochádzky, by napríklad mali mať povinnú formu „dobrovoľníckej práce v inom prostredí“, aby zažili iné prostredie ako MRK.

Názor „Rómov treba dať prácu a tým sa všetko vyrieši“ v nich samotných vzbudzuje presvedčenie, že treba len zarobiť a žiť si svoj život. Následne je prirodzené, že títo ľudia nemajú záujem o spoločné dobro, resp. nemajú potrebu sa spoločensky angažovať. Ak chceme, aby boli Rómovia plnohodnotní členovia spoločnosti, bolo by potrebné ukázať, koľko pozícií na konkrétnych pracoviskách by mali zaujať Rómovia, aby to mohla byť realita. Ak budú Rómovia zastávať len pozície pomocných robotníkov a nebudú zastávať pozície v zdravotníctve, školstve, sociálnej sfére, spoločenskom živote, nemôžeme čakať výrazný posun v tejto téme.

V súčasnosti sa implementuje viacero projektov, ktoré sa ukazujú ako úspešné (MOPS, TSP, KC a pod.), ale čo sa stane, ak nebudú zdroje na ich financovanie v nasledujúcich rokoch či desaťročiach? Ukážkou dobrého a udržateľného projektu je Projekt DOM.ov, v ktorom sú prijímatelia pomoci priamo aktívni na implementácii projektu. Rómovia z tejto cieľovej skupiny sa nevyhnutne potrebujú spolupodieľať na opatreniach, ktoré sú im adresované.

Niektoré rómske osídlenia na území PSK sú už tak veľké, že potrebujú mať svoju sociálnu infraštruktúru (služby, obchody, kostol, spoločenské priestory) a Rómov, ktorí ich budú prevádzkovať. V opačnom prípade vznikajú getá, napríklad v obci Lomnička. Treba počítať s tým, že takýchto rómskych obcí bude počas najbližších rokov pribúdať. Riešením môže byť vytvorenie podmienok, aby vznikli nové legálne rómske obce pre rómsku strednú triedu a rómsku inteligenciu. Stačí rozparcelovať a urbanisticky navrhnuť územie a dovoliť týmto Rómom, aby si kúpili pozemky a postavili domy, riadili obec, obchody, mali spoločenské priestory, priestory na bohoslužbu a pod.

Záverom treba zdôrazniť, že Rómovia tejto cieľovej skupiny musia mať motiváciu a príležitosť, aby si legálne zarobili na živobytie, inak sa uspokojia aj ďalšie generácie s prežívaním a „zneužívaním systému“. A Rómovia či Slováci z vyšších spoločenských vrstiev by mali mať zákonnú motiváciu byť v tom nejakým spôsobom nápomocní.

Na základe analýz, výskumov a stretnutí so zástupcami samospráv a neziskového sektora plánujeme vytvoriť krátky dotazník pre samosprávy s prítomnosťou MRK na území PSK s nasledovnými cieľmi:

- identifikovať hlavné problémy a potreby v súvislosti s miestnou MRK,
- identifikovať oblasti, do ktorých má podľa samospráv v súvislosti s MRK najväčší zmysel investovať a porovnať to s problémami a potrebami,
- identifikovať hlavné systémové opatrenia v súvislosti s MRK.

Navrhujeme, aby výsledky dotazníka slúžili ako podkladový materiál pre iniciovanie diskusie predsedom PSK najprv v rámci SK8 najmä za prítomnosti Košického a Banskobystrického samosprávneho kraja a následne pre iniciovanie diskusie SK8 na národnej úrovni s cieľom diskutovať vyššie uvedené opatrenia a zaviesť systémové zmeny vedúce k progresu u Rómov, ktorí nie sú ochotní prejsť procesom ZIA.

Zhrnutie

Sila krajiny sa posudzuje podľa sily najslabších. Na Slovensku pomerne veľká skupina našich obyvateľov žije v nedôstojných podmienkach a na hranici chudoby. Týka sa to najmä Rómov. Rómovia sú poslednou veľkou skupinou ľudí, z ktorej veľká časť ešte nie je zaradená na pracovnom trhu. Podľa prognóz nám v roku 2035 bude chýbať na pracovnom trhu približne 500 000 ľudí. Budú nám chýbať zamestnanci aj prispievatelia do sociálneho systému. Práve Rómovia sú potenciálom a šancou prežiť pre mnohé regióny nielen Prešovského kraja.

Podnety, návrhy a odporúčania pre národnú politiku

Život marginalizovanej rómskej komunity v slovenskej spoločnosti je dlhodobo poznamenaný historicky naakumulovanými problémami. Aktuálny stav je ovplyvňovaný aj negatívnymi prejavmi voči rómskemu etniku vo forme vylučovania Rómov na okraj spoločnosti a ich znevýhodňovaní. Rómovia sa stali marginalizovanou skupinou obyvateľov, ktorá sa stretáva s problémami v bežných životných situáciách, pričom ich nedokážeme dlhodobo a systematicky riešiť. V tejto časti preto uvádzame podnety a odporúčania pre národnú politiku podľa analyzovaných strategických oblastí života rómskych komunít v Prešovskom samosprávnom kraji.

Environmentálna oblasť

Dopravná a technická infraštruktúra

- Je potrebné zvyšovať úroveň verejného zdravia v prostredí marginalizovaných rómskych komunít a prijatie takej legislatívy, ktorá bude rešpektovať právo na základnú infraštruktúru a súčasne zabezpečí ekonomické a sociálne opatrenia, ktoré nízkopříjmovým domácnostiam umožnia prístup k tejto infraštruktúre.
- Je potrebné udržiavať už jestvujúcu infraštruktúru a prinášať inovatívne riešenia pre miesta, kde ešte táto infraštruktúra neexistuje.
- V lokalitách, v ktorých z dôvodu geografických, geomorfologických, demografických alebo iných faktorov sú náklady na výstavbu novej infraštruktúry vysoké a ekonomicky nevýhodné, odporúčame zvažovať alternatívne, nákladovo efektívne riešenie (napr. koreňové čistiarne odpadových vôd).
- Odporúčame pripraviť dopravnú a technickú infraštruktúru na svojpomocné budovanie vlastného bývania v rómskych komunitách.

Prírodné pomery

- Odporúčame vykonať vodozádržné opatrenia v rómskych komunitách najmä na okraji a mimo obce s cieľom znížiť riziko každoročných záplav.

Odpadové hospodárstvo

- Odporúčame zaviesť systémové riešenie vymáhania poplatkov za odpad v problematických rómskych komunitách a riešenie v oblasti eliminácie nelegálnych skládok.
- Odporúčame výraznejšie podporovať osvetu v oblasti triedenia odpadu.

Ekonomická oblasť

Zamestnanosť a podnikanie

- Odporúčame výraznejšie podporiť vznik a činnosť sociálnych podnikov.
- Odporúčame vypracovanie systematického programu pre zlepšenie pracovných návykov Rómov.
- Odporúčame vytvoriť podmienky pre súkromný i verejný sektor k podpore zamestnávania rómskych žien aj mužov v oblastiach, kde je možné dosiahnuť rast ich zamestnanosti prostredníctvom vhodných programov zameraných na asistenciu pri začatí do pracovného procesu a programov na zvýšenie kvalifikácie.
- Odporúčame pripraviť samosprávam podmienky na zvýhodnené zamestnávanie marginalizovaných skupín obyvateľstva (vrátane Rómov).
- Odporúčame v rámci pracovného času aktívnych pracovníkov vyčleniť čas povinnej formácie k hodnotám.
- Navrhujeme podporiť včlenenie príslušníkov MRK na trh práce prostredníctvom synergetickej spolupráce stredných odborných škôl, sociálnych podnikov a zamestnávateľov na území regiónu, a tak v dlhodobom horizonte zvýšiť podiel príslušníkov MRK na trhu práce.

- Odporúčame pripraviť zámery na podporu neaktívnych alebo nezamestnaných ľudí z prostredia MRK s dôrazom na dlhodobo nezamestnané osoby formou asistencie pri pracovnom začleňovaní.
- Odporúčame pripraviť zámer na výzvy pre podporu poskytovania asistenčných služieb zameraných na zvýšenie zamestnanosti a zamestnateľnosti ľudí žijúcich v prostredí MRK poskytovaných napríklad prostredníctvom mentoringu či duchovnej služby s cieľom ich sociálno-ekonomickej integrácie.

Služby a cestovný ruch

- Odporúčame vytvoriť podmienky pre implementáciu pro-poor turizmu na Slovensku najmä v lokalitách s prítomnosťou MRK s cieľom stimulovať socioekonomický rozvoj v regiónoch.
- Odporúčame podporovať náboženský turizmus u príslušníkov MRK v rámci cestovných agentúr zameraných na prácu s touto cieľovou skupinou.

Poľnohospodárstvo a priemysel

- Odporúčame podporiť zamestnanosť pre obyvateľov MRK prácou v poľnohospodárstve, lesníctve, v stavebníctve a iných odvetviach aj v rámci prienikov so sociálnou ekonomikou, regionálnym rozvojom a regionálnou sebestačnosťou.

Sociálna oblasť

Bývanie

- Odporúčame výrazne podporiť svojpomocnú výstavbu vlastného bývania pre ľudí zo sociálne vylúčených komunít formou garantovaných pôžičiek a ich zaškolenia na stavbárske práce, a tým pomáhať pozitívne ovplyvňovať hygienu, zdravie, zamestnanosť, vzdelanosť a vlastné sebahňímanie obyvateľov MRK aj cez pozitívne vzory.
- Navrhujeme prehodnotiť a skrátiť proces prepisovania pozemkov v správe SPF do vlastníctva samosprávy s ohľadom na potenciál svojpomocnej výstavby v rómskych komunitách.

Zdravotná starostlivosť

- Odporúčame podporiť programy zamerané na zvyšovanie hygienických štandardov v rómskych komunitách.
- Odporúčame pripraviť a podporiť programy pre mladé rómske matky zamerané na osvetu v oblasti pôrodnosti neplnoletých dievčat.
- Odporúčame zaviesť opatrenia na zmiernenie finančnej záťaže v dôsledku nízkeho príjmu.
- Odporúčame zlepšiť fyzickú dostupnosť zdravotníckych zariadení (zvlášť gynekologických ambulancií) v obciach s početnou rómskou populáciou.
- Odporúčame zaviesť opatrenia na elimináciu diskriminácie Rómov v zdravotníckych zariadeniach.
- Odporúčame podporiť dopyt po preventívnej starostlivosti v prostredí generačnej chudoby prostredníctvom podmienených finančných transferov, ktoré kompenzujú náklady spojené s návštevou lekára.

Vzdelávanie

- Odporúčame podporiť celonárodné projekty zamerané na integráciu detí z rómskeho prostredia do vzdelávacieho procesu vo forme podpory asistentov na zvýšenie vzdelanostnej úrovne.
- Odporúčame iniciovať vznik nízkoprahových škôlok na dosiahnutie kvalitnej prípravy na školskú dochádzku aj pre deti marginalizovaných skupín.
- Je potrebná intenzívnejšia práca s rómskymi stredoškólákmi, ich rodinami a širšou komunitou, ktorej podstatou bude poskytovanie materiálnej, psycho-sociálnej a motivačnej podpory, aby v štúdiu vytrvali.
- Odporúčame podporiť mentoring a neformálne vzdelávanie mládeže z prostredia MRK.

- V rámci základného školstva odporúčame podporiť inovatívne metódy vyučovania (napr. Teach for Slovakia), iniciovať spoluprácu týchto subjektov so ZŠ a výchovnými poradcami.
- V rámci stredného školstva odporúčame podporiť, posilniť a rozšíriť inovatívne metódy vyučovania, štipendijné programy, mentoring, duálne vzdelávanie, zapojenie rómskych študentov do platforiem zamestnanosti, školenia pre pedagógov v oblasti práce so žiakmi a študentmi zo sociálne vylúčených komunít.
- Odporúčame iniciovať vznik spolku rómskych študentov SŠ a VŠ.
- Odporúčame po dvoch prepadnutiach presunúť študenta na dvojročný odbor, a tak zabezpečiť ukončenie povinnej školskej dochádzky na SOŠ, resp. zaviesť povinné stredné školstvo.
- Navrhujeme redukciu gymnázií, ktorá vytvorí tlak na vyššiu kvalitu základných škôl, čo prispeje nielen k ich skvalitneniu, ale následne sa to odrazí na zvyšovaní kvality stredného školstva.
- Odporúčame iniciovať vznik internátnych škôl pre talentované rómske deti.
- Odporúčame odstránenie dvojzmennej prevádzky základných škôl, aby sa v týchto školách mohli vytvoriť podmienky pre inkluzívnu školu s využitím celodenného výchovného systému.
- Odporúčame vytvorenie inkluzívnych poradných tímov v odboroch školstva, v sídle kraja pre vytváranie inkluzívnych podmienok na základných školách v Prešove, Košiciach, Banskej Bystrici a Bratislave.
- Podporujeme vykonávanie priebežného hodnotenia experimentálneho overovania prijímania žiakov s ľahkým stupňom mentálneho postihnutia – variant A do učebných odborov nižšieho stredného odborného vzdelania 3178 F výroba konfekcie, 3383 F spracúvanie dreva, 3686 F stavebná výroba.
- Odporúčame vytvorenie atraktívnych (magnetových) stredných škôl s účasťou rómskych žiakov v Prešovskom, Košickom a Banskobystrickom samosprávnom kraji.
- Odporúčame zaviesť opatrenia vedúce k zvýšeniu rómskych učiteľov na školách.

Voľný čas a kriminalita

- Odporúčame v novopripravovanej stratégii Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR pre mladých po roku 2020 zakomponovať podporu rozvoja rómskej mládeže a jej aktívne zapojenie do hlavných prúdov mládežníckych aktivít na národnej, regionálnej a lokálnej úrovni.
- Navrhujeme navýšiť financovanie programu MOPS tak, aby umožnilo jeho rozšírenie na všetky obce s početnou prítomnosťou MRK v závislosti od ich záujmu.

Sociálna práca a sociálne služby

- Odporúčame naviazanie sociálnych dávok (dávok v núdzi, aktivačné príspevky a pod.) na aktiváciu Rómov.
- Odporúčame zvýšenie podpory pre rodiny pracujúcich Rómov, ako aj pre rodiny, ktorých deti navštevujú školu s cieľom motivovať ich v zlepšovaní školských výsledkov a k snahe o zabezpečenie vlastného bývania.
- Navrhujeme, aby ústredný štátny orgán (Úrad splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity) mal na starosti centrálnu koordinačnú funkciu a strategické plánovanie integrálneho (celostného) rozvoja MRK. Na nižšej úrovni okresov, kde je zvýšený počet príslušníkov MRK, navrhujeme vytvoriť okresné centrá pre integrálny rozvoj, kde by štátni zamestnanci z regionálneho hľadiska usmerňovali terénnu sociálnu prácu a komunitnú prácu v MRK s prihliadnutím na miestne špecifiká a potreby danej komunity z hľadiska potrebných štruktúr, stratégií a etáp sociálnej práce.
- Odporúčame pri posudzovaní hodnotenia účinkov sociálnej práce brať do úvahy viac kvalitatívne ukazovatele sociálnej zmeny než kvantitatívne ukazovatele počtu klientov a sociálnych intervencií.
- Odporúčame, aby sociálni pracovníci, ak ich zriaďovateľ nie je neverejný subjekt, boli zamestnancami okresných centier pre integrálny rozvoj, pričom obce by v prípade záujmu o danú sociálnu službu pre nich vytvárali primerané pracovné podmienky a využívali ich služby.

Duchovná služba

- Odporúčame vnímať pastoráciu Rómov ako efektívny sociálny nástroj a výrazne podporiť duchovnú službu prostredníctvom pastoračných pracovníkov v rómskych komunitách, aby sme zmenou zvnútra dosiahli motiváciu k práci i k štúdiu.
- Odporúčame, aby misionári (zasvätené osoby alebo laickí pastorační asistenti), ktorí pôsobia v rómskych komunitách na každodennej báze a systematicky sa venujú týmto obyvateľom, boli riadne odmeňovaní zo štátneho rozpočtu ako terénni sociálni pracovníci alebo ako zamestnanci pracujúci vo verejnom záujme.
- Pre lepšiu podporu vzdelanosti a formácie v MRK, pripravenosti na školskú dochádzku a každodenné vyučovanie, ako aj na podporu integrácie rómskych detí, odporúčame podporiť činnosť pastoračných centier zo štátneho rozpočtu.
- Odporúčame motivovať registrované cirkvi a náboženské spoločnosti, aby sa adekvátne svojej infraštruktúre, personálnemu vybaveniu a štátnej podpore venovali pastorácii Rómov.
- Odporúčame uvádzať registrované a neregistrované cirkvi, náboženské spoločnosti a organizácie, ktoré od nich odvodzujú právnu subjektivitu ako oprávnených žiadateľov pri uchádzaní sa o grant z verejných financií.

Kultúra, umenie a šport

- Odporúčame napomôcť k rozvoju rómskej kultúry a k zviditeľneniu rómskych osobností a vzorov v umeleckej a športovej oblasti.

Spoločenská angažovanosť

- Odporúčame podporovať mladých rómskych lídrov, ktorí by boli ochotní spolupodieľať sa na riešení problémov v rómskych komunitách.
- Odporúčame podporovať a zviditeľňovať rómske dobrovoľníctvo.

Spolužitie s ostatným obyvateľstvom

- Odporúčame formou grantového systému podporiť sociálne, kultúrne, duchovné a športové aktivity, ako prostriedok sprostredkovania pozitívnych skúseností, búrania predsudkov a vzájomnej zmeny postojov rómskeho a väčšinového obyvateľstva.
- Odporúčame pripraviť a podporovať projekty smerujúce k potláčaniu diskriminácie Rómov v pracovnom procese i v bežnom živote.
- Odporúčame dlhodobo a systematicky pracovať na zmene verejnej mienky a vzájomných postojov rómskeho a väčšinového obyvateľstva.
- Odporúčame podporiť mediálne projekty a osvetu na zviditeľňovanie príkladov dobrej praxe a sociálnej zmeny medzi Rómami a v práci s rómskymi komunitami.

Záver

Sila krajiny sa posudzuje podľa sily najslabších. Na Slovensku pomerne veľká skupina našich obyvateľov žije v nedôstojných podmienkach a na hranici chudoby. Týka sa to najmä Rómov.

Na Slovensku sa pred časom urobil v rómskych osadách prieskum, aký nemá obdobu v celej Európe. Výskum prebiehal tri roky a pokryl približne tri štvrtiny všetkých vylúčených rómskych osídlení na Slovensku. Výskumníci oslovili takmer 15-tisíc respondentov a zozbierali obrovské množstvo dát v 450 vylúčených lokalitách vo viac ako 250 obciach, a to prevažne v Banskobystrickom, Košickom a Prešovskom kraji. Výskum realizovala Lekárska fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach na podnet príspevkovej organizácie ministerstva zdravotníctva - Zdravé regióny.

Dáta ukázali, že v skúmaných 450 lokalitách žije vyše 180-tisíc ľudí, a to v zhruba v 32-tisíc domácnostiach. Priemerná vylúčená lokalita má podľa výskumu 720 obyvateľov, do tisíc obyvateľov majú tri štvrtiny osád. Výskum taktiež ukázal, že priemerná domácnosť v rómskej osade má 4,6 členov (dva dospelí a dve až tri deti). Rómska komunita je pomerne mladá, keďže priemerný vek ľudí v osadách je približne 25 rokov a seniori nad 65 rokov tvoria len päť percent populácie skúmaných osád. Približne polovica obyvateľov osady tvoria deti. Takmer 60 percent z nich navštevuje špeciálne školy.

Dáta ukázali aj to, že priemerný legálny príjem domácnosti je mesačne 511 eur, v prípade jednotlivca je to 81 eur v priemere na mesiac. Až 80 percent domácností si peniaze musí požičiavať nelegálnymi spôsobmi. Priznaný status hmotnej núdze má polovica domácností, tretina ľudí je dlhodobo nezamestnaná. Invalidný dôchodok sa poberá v 15 percentách domácností, 20 percent domácností si nedokáže tvoriť úspory. Skoro v každej desiatej domácnosti niekto pravidelne užíva lieky na psychiku.

Vo viac ako 80 percentách domácností sa kúri drevom, vyše tretina domácností je bez legálneho pripojenia na elektrinu. O jeden zdroj pitnej vody sa v priemere delí 300-400 ľudí. Výskum uvádza aj to, že zhruba tretina vylúčených lokalít sa nachádza v rizikovom environmentálnom prostredí. Postoje ľudí, ktoré vo vylúčených lokalitách žijú, sú napriek podmienkam, v ktorých musia žiť, pomerne optimistické. Svoju celkovú spokojnosť vníma 40 percent domácností. Viac ako polovica domácností verí, že bude lepšie. Na druhej strane však polovica z optimistov hovorí, že to nie je v ich rukách.

Komunitné podmienky dokážu priamo meniť najmä obce. Lenže vôľa, aby do osád išli ďalšie prostriedky, je na úrovni celej spoločnosti. Museli by sme si priznať, že tie osady nevznikli samy. Ale že sa o ne pričínili naši predkovia. Tvorili sa stáročia, desaťročia, systematicky. Rozložiť ten systém, ktorý ich udržiava, môžeme len my, ako spoločnosť. Na úrovni zákonov, finančných investícií a najmä, a to je kritický prvok, bolo by dobré pochopiť, že žiadne opatrenia nebudú účinné, ak sa nebudú robiť od začiatku v spolupráci s obyvateľmi, ktorých sa týkajú.

Som presvedčený, že na Slovensku bude pribúdať Rómov, ktorí dosiahnu úspechy v živote, nie preto, že sú Rómovia, ale že uplatnia ako ľudia svoje jedinečné dary a vymknú sa šablóne priemerného Róma, ktorého predstavu má zafixovaná väčšinová spoločnosť, čím sa stanú prínosom pre tento kraj i pre celé Slovensko. Rómovia sú poslednou veľkou skupinou ľudí, z ktorej veľká časť ešte nie je zaradená na pracovnom trhu. Je ochotná pracovať na relatívne nízkych pracovných pozíciách a za pomerne nízky plat. Podľa prognóz nám v roku 2035 bude chýbať na pracovnom trhu približne 500 000 ľudí. Budú nám chýbať zamestnanci aj prispievatelia do sociálneho systému. Práve Rómovia sú šancou prežiť pre mnohé regióny Prešovského kraja a Slovenska.

Rómovia sú šancou prežiť pre mnohé regióny Prešovského kraja a Slovenska.

No k tomu, aby sa Rómovia stali šancou pre Prešovský kraj, je potrebné, aby sa stali kvalifikovanými na trhu práce a k tomu je potrebné, aby absolvovali stredné školy, ktoré ich na to pripraví. V opačnom prípade sa straty z ich vylúčenia budú len prehĺbovať, čo bude mať negatívne dôsledky nielen na ich životy ale na všetkých obyvateľov Prešovského samosprávneho kraja.

Literatúra

BALÁŽOVÁ, Z. *Elokované pracoviská stredných odborných škôl pri marginalizovaných rómskych komunitách: Cesta k začleneniu alebo vylúčeniu rómskej mládeže?* Bratislava : CVEK, 2015. 89 s.

BARANČIKOVÁ, D. a kol. *Programový manuál na podporu inklúzie rómskej mládeže zo sociálne vylúčených komunít.* 2019

BUDILOVÁ, L. – JAKOUBEK, M. Cigánska osada – rodina alebo obec? In *Rómske osady na východnom Slovensku z hľadiska terénneho antropologického výskumu*. Bratislava : Nadácia otvorenej spoločnosti, 2008. s. 42.

BUSINESS LEADERS FORUM Téma: Zamestnávanie marginalizovaných Rómov. In *Zodpovedné podnikanie. Odporúčania pre firmy*.

ETP SLOVENSKO – CENTRUM PRE UDRŽATELNÝ ROZVOJ *Andal o dživipen 3. Zo života*. 2018. 87 s.

FELIX, K. Socializácia rómskej mládeže prostredníctvom telesnej výchovy a športu. In *Telesná výchova a šport v treťom tisícročí*. 2003. s. 652-656.

GODLOVÁ, E. a kol. *Rómska hudba na Slovensku*. 2014.

HALUŠ, M. a kol. *Odliv mozgov po slovensky. Analýza odchodov Slovákov do zahraničia od roku 2000*. Bratislava : Inštitút finančnej politiky, 2017. 5 s.

HIDAS, S. – LAFFÉRSOVÁ, Z. – MACHLICA, G. *Inklúzia Rómov je celospoločenskou výzvou. Pohľad na výsledky Rómov na trhu práce a vo vzdelávaní cez administratívne dáta*. Bratislava : Inštitút finančnej politiky, 2017. 5 s.

HRUSTIČ, T. Rómska politická participácia v komunálnej politike na Slovensku. In *Teoretické a praktické otázky politickej participácie Rómov na lokálnej úrovni*. s. 55-63.

JUROVÁ, A. Niekoľko poznámok k angažovanosti Rómov v kontexte 20. storočia. In *Teoretické a praktické otázky politickej participácie Rómov na lokálnej úrovni*. s. 31.

KOLEŠÁROVÁ, J. Vytváranie príležitosti pre lokálny rozvoj prostredníctvom stratégie pro-poor turizmu. In *Teoretické a praktické otázky politickej participácie Rómov na lokálnej úrovni*. Prešov. 2013, s. 115-128.

KÖVEROVÁ, E. *Postoje Rómov k stredoškolskému vzdelaniu a ich reálne možnosti štúdia na stredných školách*. Trnava : PF TU, 2015. 165 s.

KROKUSOVÁ, J. Lokalizácia rómskych osád v environmentálne nevyhovujúcom prostredí na príklade obce Rudňany. In *GEOGRAPHIA CASSOVIENSIS IV*. 1/2010. s. 95-98.

LAJČÁKOVÁ, J. *Rovné šance. Podpora stredoškolského vzdelávania rómskej mládeže prostredníctvom dočasných vyrovnávacích opatrení*. Bratislava : CVEK, 2015. 89 s.

MINISTERSTVO PRÁCE SOCIÁLNYCH VECÍ A RODINY SR. *Operačný program Ľudské zdroje na programové obdobie 2014 – 2020*. Bratislava : MPSVaR SR, 2015. s. 13 – 14.

MLÁDEK, P. – PUKÁČOVÁ, J. Mladé vekové štruktúry Rómov na Slovensku. In *Acta geographica Universitatis Comenianae*. 2012, roč. 56., č. 1, s. 3 – 24.

NEUPAUER, R. *Integrálny rozvoj Rómov v kontexte pastoračnej práce a sociálnej práce v Čičave, Lomničke a Veľkej Lomnici*. Ružomberok : PF KU, 2017. 220 s.

PAYNE, R. K. – DEVOL, P. – SMITH, T. D. *Mosty z chudoby. Stratégie pre profesionálov a komunity*. Košice : Equilibria s.r.o., 2010. 293 s.

PODOLINSKÁ, T. – HRUSTIČ, T. *Boh medzi bariérami. Sociálna inklúzia Rómov náboženskou cestou*. Bratislava : ÚEt SAV, 2010. 173 s.

POLLÁK, M. Pohľad na situáciu zvolených rómskych starostov a poslancov. In *Teoretické a praktické otázky politickej participácie Rómov na lokálnej úrovni*. s. 101-106.

ROZVOJOVÝ PROGRAM OSN *Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013*. Bratislava : Regionálne centrum rozvojového programu OSN pre Európu a Spoločenstvo nezávislých štátov, 2013. 120 s.

ROZVOJOVÝ PROGRAM OSN *Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku 2010*. Bratislava : Regionálne centrum rozvojového programu OSN pre Európu a Spoločenstvo nezávislých štátov, 2012. 120 s.

VANKOVÁ, K. a kol. *Odlišnosti by nás mali spájať – nie rozdeľovať!* 2014.

Internetové zdroje

<https://www.minv.sk/?strategia-pre-rovnost-inkluziu-a-participaciju-romov-do-roku-2030>

<https://www.aktuality.sk/clanok/802864/obavy-z-dlhov-i-hladu-v-priemere-patsto-eur-mesacne-data-ukazali-ako-ziju-rodiny-v-osadach/>

<https://www.cvtisr.sk/>

<https://www.employment.gov.sk/files/legislativa/dokumenty-zoznamy-pod/strategia-integracie-romov-do-roku-2020.pdf>

<https://kosicednes.sk/tema-dna/odchod-mladych-sposobi-kolaps-vychodu/>

<https://www.kultminor.sk/sk/fond/charakteristika-fondu>.

<https://www.minedu.sk/revizia-vydavkov-na-skupiny-ohrozeno-chudobou-alebo-socialnym-vylucenim-2020/>

<http://opac.crzp.sk/?fn=docviewChild0009FE9D>

<https://www.po-kraj.sk/>

<http://projektomov.sk/>

https://uesa.sav.sk/files/socialna_inkluzia_romov_nabozenskou_cestou.pdf

<https://zurnal.pravda.sk/rozhovory/clanok/557152-masivny-vyskum-ruca-myty-o-romoch/>

Prílohy

Príloha A: Základné charakteristiky miest a obcí s najvyšším podielom rómskych obyvateľov podľa ARK 2019

#	Okres	Obec	Počet obyvateľov	Podiel rómskych obyvateľov	Počet rómskych obyvateľov
1	Stará Ľubovňa	Lomnička	3021	100%	3021
2	Kežmarok	Jurské	1027	98%	1006
3	Bardejov	Petrová	913	97%	886
4	Kežmarok	Stráne pod Tatrami	2016	95%	1907
5	Prešov	Chminianske Jakubovany	2631	90%	2368
6	Sabinov	Jarovnice	6866	88%	6042
7	Kežmarok	Výborná	1266	86%	1091
8	Sabinov	Ostrovany	2210	84%	1856
9	Prešov	Rokycany	1096	82%	894
10	Vranov nad Topľou	Čičava	1269	80%	1015
11	Bardejov	Varadka	224	80%	179
12	Prešov	Varhaňovce	1456	80%	1158
13	Prešov	Červenica	776	79%	613
14	Bardejov	Cigeľka	581	79%	459
15	Kežmarok	Podhorany	1901	78%	1475
16	Kežmarok	Rakúsy	3085	76%	2344
17	Levoča	Doľany	719	76%	546
18	Vranov nad Topľou	Kamenná Poruba	1480	75%	1110
19	Kežmarok	Ihľany	1543	75%	1151
20	Humenné	Zbudské Dlhé	747	73%	544
21	Prešov	Malý Slivník	852	72%	613
22	Kežmarok	Holumnica	926	72%	664
23	Svidník	Krajná Bystrá	459	71%	330
24	Prešov	Mirkovce	1344	70%	945
25	Vranov nad Topľou	Prosačov	222	70%	156
26	Kežmarok	Krížová Ves	2223	70%	1555
27	Kežmarok	Toporec	1965	70%	1376
28	Vranov nad Topľou	Ďurďoš	250	70%	180
29	Svidník	Kružlová	698	69%	482
30	Svidník	Roztoky	419	66%	280
31	Bardejov	Frička	330	66%	218
32	Bardejov	Lenartov	1111	66%	729
33	Prešov	Lesíček	430	65%	280
34	Svidník	Kečkovce	252	65%	164
35	Prešov	Svinia	2285	65%	1485
36	Poprad	Vydrník	1242	65%	810

37	Prešov	Žehňa	1221	64%	785
38	Medzilaborce	Brestov nad Laborcom	107	64%	68
39	Prešov	Chmiňany	988	61%	604
40	Vranov nad Topľou	Hlinné	1836	60%	1099
41	Vranov nad Topľou	Soľ	2577	59%	1528
42	Prešov	Tuhrina	495	59%	291
43	Vranov nad Topľou	Kučín	545	58%	316
44	Vranov nad Topľou	Ruská Voľa	95	58%	55
45	Svidník	Bodružal	59	58%	34
46	Poprad	Hranovnica	3154	55%	1734
47	Vranov nad Topľou	Čaklov	2612	55%	1442
48	Vranov nad Topľou	Vehec	2920	54%	1578
49	Sabinov	Olejníkov	539	54%	291
50	Bardejov	Hrabské	654	53%	348
51	Vranov nad Topľou	Zámutov	3217	53%	1704
52	Stropkov	Miková	120	53%	63
53	Bardejov	Zborov	3450	52%	1796
54	Kežmarok	Veľká Lomnica	4893	50%	2448
55	Svidník	Ladomirová	1055	50%	524

Príloha B: Základné charakteristiky miest a obcí s najvyšším počtom rómskych obyvateľov podľa ARK 2019

#	Okres	Obec	Počet obyvateľov	Podiel rómskych obyvateľov	Počet rómskych obyvateľov
1	Sabinov	Jarovnice	6866	88%	6042
2	Levoča	Levoča	14530	24%	3483
3	Prešov	Prešov	85748	4%	3434
4	Stará Ľubovňa	Lomnička	3021	100%	3021
5	Bardejov	Bardejov	31703	8%	2532
6	Kežmarok	Veľká Lomnica	4893	50%	2448
7	Prešov	Chminianske Jakubovany	2631	90%	2368
8	Kežmarok	Rakúsy	3085	76%	2344
9	Stará Ľubovňa	Stará Ľubovňa	16157	14%	2304
10	Vranov nad Topľou	Vranov nad Topľou	22071	10%	2210
11	Sabinov	Sabinov	12453	17%	2115
12	Humenné	Humenné	32536	6%	1952
13	Kežmarok	Stráne pod Tatrami	2016	95%	1907
14	Sabinov	Ostrovany	2210	84%	1856
15	Bardejov	Zborov	3450	52%	1796
16	Poprad	Hranovnica	3154	55%	1734
17	Vranov nad Topľou	Zámutov	3217	53%	1704
18	Vranov nad Topľou	Večec	2920	54%	1578
19	Kežmarok	Krížová Ves	2223	70%	1555
20	Vranov nad Topľou	Soľ	2577	59%	1528
21	Poprad	Poprad	50174	3%	1510
22	Prešov	Svinia	2285	65%	1485
23	Kežmarok	Podhorany	1901	78%	1475
24	Vranov nad Topľou	Čaklov	2612	55%	1442
25	Kežmarok	Toporec	1965	70%	1376
26	Kežmarok	Huncovce	2930	47%	1370
27	Stropkov	Stropkov	10359	13%	1348
28	Snina	Snina	19648	7%	1313
29	Poprad	Spišský Štiavnik	2662	49%	1313
30	Prešov	Varhaňovce	1456	80%	1158
31	Kežmarok	Ihľany	1543	75%	1151
32	Vranov nad Topľou	Kamenná Poruba	1480	75%	1110
33	Vranov nad Topľou	Hlinné	1836	60%	1099
34	Kežmarok	Výborná	1266	86%	1091
35	Stará Ľubovňa	Jakubany	2810	37%	1047
36	Medzilaborce	Medzilaborce	5980	17%	1022
37	Vranov nad Topľou	Čičava	1269	80%	1015
38	Kežmarok	Jurské	1027	98%	1006
39	Svidník	Giraltovce	4200	24%	1005
40	Vranov nad Topľou	Hanušovce nad Topľou	3860	26%	1000

Príloha C: Zoznam 30 obcí vzhľadom na podiel a počet rómskych obyvateľov

Okres	Obec	Podiel róm. obyv.	Por. č.	Počet róm. obyv.	Por. č.	SPOLU
Stará Ľubovňa	Lomnička	100%	223	3021	220	443
Sabinov	Jarovnice	88%	218	6042	223	441
Prešov	Chminianske Jakubovany	90%	219	2368	217	436
Kežmarok	Stráne pod Tatrami	95%	220	1907	211	431
Sabinov	Ostrovany	84%	216	1856	210	426
Kežmarok	Rakúsy	76%	208	2344	216	424
Kežmarok	Podhorany	78%	209	1475	201	410
Kežmarok	Jurské	98%	222	1006	186	408
Kežmarok	Výborná	86%	217	1091	190	407
Prešov	Varhaňovce	80%	212	1158	194	406
Bardejov	Petrová	97%	221	886	180	401
Vranov nad Topľou	Čičava	80%	214	1015	187	401
Kežmarok	Krížová Ves	70%	196	1555	205	401
Vranov nad Topľou	Kamenná Poruba	75%	206	1110	192	398
Kežmarok	Ihľany	75%	205	1151	193	398
Prešov	Rokycany	82%	215	894	181	396
Kežmarok	Toporec	70%	197	1376	199	396
Prešov	Svinia	65%	189	1485	202	391
Kežmarok	Veľká Lomnica	50%	170	2448	218	388
Vranov nad Topľou	Soľ	59%	183	1528	204	387
Poprad	Hranovnica	55%	177	1734	208	385
Vranov nad Topľou	Vehec	54%	176	1578	206	382
Prešov	Mirkovce	70%	199	945	182	381
Vranov nad Topľou	Zámutov	53%	173	1704	207	380
Bardejov	Zborov	52%	171	1796	209	380
Vranov nad Topľou	Čaklov	55%	178	1442	200	378
Vranov nad Topľou	Hlinné	60%	184	1099	191	375
Prešov	Červenica	79%	211	613	162	373
Kežmarok	Holumnica	72%	202	664	164	366
Poprad	Vydrník	65%	188	810	177	365

Príloha D: Vybrané charakteristiky podľa okresov PSK

Okres	Počet obyv. ARK 2004	Počet obyv. ARK 2013	Počet obyv. ARK 2019	Podiel róm. obyv. ARK 2004	Podiel róm. obyv. ARK 2013	Podiel róm. obyv. ARK 2019	Počet róm. obyv. ARK 2004	Počet róm. obyv. ARK 2013	Počet róm. obyv. ARK 2019	Počet obcí ARK 2004	Počet obcí ARK 2013	Počet obcí ARK 2019	Počet róm. obyv. na obec ARK 2004	Počet róm. obyv. na obec ARK 2013	Počet róm. obyv. na obec ARK 2019
Bardejov	53442	51897	51671	12,41%	20,78%	20,17%	6632	10782	10420	29	25	24	229	431	434
Humenné	43567	42640	40288	8,77%	7,93%	9,76%	3821	3382	3931	13	12	10	294	282	393
Kežmarok	53175	58139	52257	25,08%	31,91%	36,81%	13338	18555	19235	23	23	19	580	807	1012
Levoča	25912	27786	27580	18,57%	21,59%	23,66%	4811	6000	6525	10	11	10	481	545	653
Medzilaborce	8944	8450	8279	12,00%	18,11%	20,03%	1073	1530	1658	8	8	9	134	191	184
Poprad	93396	93290	90594	11,49%	12,37%	14,26%	10729	11543	12920	22	22	20	488	525	646
Prešov	129803	133534	130106	9,65%	12,85%	15,11%	12525	17165	19659	37	34	32	339	505	614
Sabinov	36813	40103	42027	20,35%	27,81%	32,82%	7490	11152	13792	16	15	15	468	743	919
Snina	32682	31160	30078	6,34%	7,91%	8,16%	2071	2463	2454	10	8	8	207	308	307
Stará Ľubovňa	37087	38704	36307	15,99%	20,13%	26,38%	5930	7793	9576	15	15	13	395	520	737
Stropkov	14782	14691	14015	10,72%	14,22%	16,03%	1585	2089	2247	13	13	11	122	161	204
Svidník	23995	24250	22432	15,08%	18,20%	21,72%	3618	4413	4873	21	23	20	172	192	244
Vranov nad Topľou	63350	67346	66350	20,29%	25,69%	29,80%	12855	17302	19771	33	34	32	390	509	618
SPOLU	616948	631990	611984	14,02%	18,06%	20,76%	86478	114169	127061	250	243	223	346	470	570

Príloha E: Zoznam miest a obcí podľa regiónov MRK

REGIÓN 1	REGIÓN 2	REGIÓN 3	REGIÓN 4	REGIÓN 5	REGIÓN 6
Poprad Levoča	Kežmarok Stará Ľubovňa Z	Bardejov Stropkov Svidník Stará Ľubovňa V	Sabinov Prešov Z	Vranov nad Topľou Prešov V	Medzilaborce Humenné Snina
Bijacovce Dlhé Stráže Doľany Domaňovce Dravce Jablonov Levoča Spišské Podhradie Spišský Hrhov Spišský Štvrtok Batizovce Gánovce Gerlachov Hranovnica Jánovce Kravany Liptovská Teplička Lučivná Mengusovce Nová Lesná Poprad Spišská Teplica Spišské Bystré Spišský Štiavnik Svit Štrba Švábovce Veľký Slavkov Vikartovce Vydrník	Holumnica Huncovce Ihľany Jurské Kežmarok Krížová Ves Lubica Malý Slavkov Podhorany Rakúsy Slovenská Ves Spišská Stará Ves Stará Lesná Stráne pod Tatrami Toporec Tvarožná Veľká Lomnica Vrbov Výborná Hniezdne Jakubany Jarabina Kamienka Kolačkov Lomnička Podolíneč Stará Ľubovňa Vyšné Ružbachy	Andrejová Bardejov Becherov Cigelfka Frička Gerlachov Hrabské Kurima Kurov Lascov Lenartov Lukov Malcov Marhaň Nižný Tvarožec Petrová Raslavice Rokyto Snakov Sveržov Šarišské Čierne Šašová Varadka Zborov Čirč Kyjov Lubotín Šarišské Jastrabie Breznica Brusnica Bukovce Bžany Kolbovce Miková Nižná Olšava	Bzenov Fričovce Hermanovce Chmiňany Chminianske Jakubovany Kojatice Malý Slivník Medzany Prešov Rokycany Svinia Šindliar Terňa Veľký Šariš Vítaz Jarovnice Krivany Lipany Milpoš Nižný Slavkov Olejníkov Ostrovany Pečovská Nová Ves Ražňany Rožkovany Sabinov Šarišské Michaľany Tichý Potok Torysa Uzovské Pekľany	Abranovce Červenica Drienov Drienovská Nová Ves Chmeľov Kapušany Kendice Lemešany Lesíček Mirkovce Petrovany Ruská Nová Ves Šarišská Poruba Šarišská Trstená Tuhrina Varhaňovce Žehňa Banské Benkovce Bystré Čaklov Čičava Ďurďoš Hanušovce nad Topľou Hencovce Hlinné Jastrabie nad Topľou Kamenná Poruba Kučín Malá Domaša Nižný Hrabovec Nižný Hrušov Ondavské Matiašovce	Brekov Humenné Kamenica nad Cirochou Karná Lubiša Myslina Rovné Slovenská Volová Vyšný Hrušov Zbudské Dlhé Brestov nad Laborcom Čabalovce Krásny Brod Medzilaborce Palota Radvaň nad Laborcom Sukov Volica Výrava Belá nad Cirochou Dlhé nad Cirochou Kálná Roztoka Klenová Snina Stakčín Ubl'a Ulič

		<p>Stropkov Veľkrop Vyšná Olšava Vyšný Hrabovec Bodružal Cernina Dlhoňa Giraltovce Hunkovce Kapišová Kečkovce Krajná Bystrá Krajná Poľana Kružlová Kurinika Ladomirová Nižný Komárnik Nižný Mirošov Rovné Roztoky Stročín Svidník Vyšný Mirošov Vyšný Orlík</p>		<p>Pavlovce Poša Prosačov Rafajovce Rudlov Ruská Voľa Sačurov Sečovská Polianka Sedliská Skrabské Sol' Vehec Vranov nad Topľou Vyšný Žipov Zámutov Žalobín</p>	
--	--	--	--	---	--